P O D R A V I N A

Časopis za multidisciplinarna istraživanja

Scientific Multidisciplinary Research Journal

Izlazi dva puta godišnje

A Semi-annual Issue

Uz 650 godina proglašenja Koprivnice
slobodnim kraljevskim gradom
(1356. - 2006.)

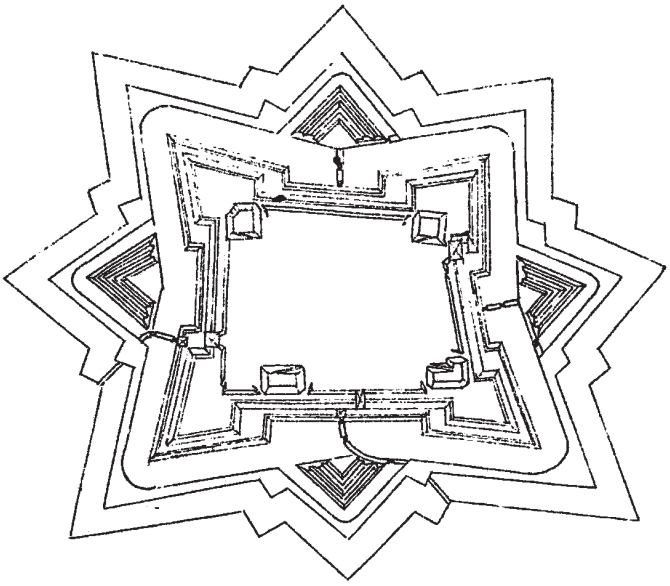

Broj 12	Volumen V.	prosinac 2007.	Cijena 100 kuna	ISSN 1333-5286	UDK 908 (497.5-3 Podravina)
No. 12	Vol. V	Dec 2007.	Price 100.-	ISSN 1333-5286	UDK 908 (497.5-3 Podravina)

Uredničko vijeće
Editorial board

Dr. Zvonimir BARTOLIĆ (Čakovec), Dr. Miljenko BILEN (Zagreb), Tomislav ĐURIĆ (Varaždin), dr. Dragutin FELETAR (Koprivnica/Zagreb), Ernest FIŠER (Varaždin), dr. Boris GOLEC (Ljubljana), dr. Ivan GOLUB (Zagreb), dr. sc. Andrej HOZJAN (Maribor), dr. sc. Karl KASER (GRAZ), dr. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ (Zagreb), dr. Juraj KOLARIĆ (Zagreb), dr. Milan KRUHEK (Zagreb), Željko KRUŠELJ (Koprivnica), mr. Julio KURUC (Koprivnica), dr. Mijo LONČARIĆ (Zagreb), dr. Lučka LORBER (Maribor), mr. Goran MARKULIN (Koprivnica), mr. Mladen MATICA (Koprivnica), dr. Géza PÁLFFY (Budimpešta), mr. Hrvoje PETRIĆ (Koprivnica/Zagreb), dr. Ljudevit PLAČKO (Križevci), Marijan ŠPOLJAR (Koprivnica), dr. Željko TOMIČIĆ (Zagreb), dr. Jaroslav VENCALEK (Ostrava), dr. Laszlo VANDOR (Zalaegerszeg), dr. Sabolcs VARGA Pečuh), mr. Dinko VRGOČ (Koprivnica), mr. Đuro ZALAR (Koprivnica), dr. Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE (Osijek)

Uredništvo
Editorial Staff

Dr. Dragutin FELETAR, dr. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ,
Željko KRUŠELJ, dr. Lučka LORBER, mr. Hrvoje PETRIĆ

Odgovorni urednik
Editor-in-chief

Dr. Dragutin FELETAR

Urednik
Editor

Mr. Hrvoje PETRIĆ, e-mail: h.petric@inet.hr

Prijelom
Layout

Marina SKELIN

Tajnik uredništva
Staff secretary

Petar FELETAR

Nakladnik
Publisher

MERIDIJANI, 10430 Samobor, p.p. 132
tel. 01/33-62-367, faks 01/36-30-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Za nakladnika
Journal director

Petra SOMEK

Dodatna adresa uredništva
Additional mailing address

Dr. Dragutin FELETAR, 48000 Koprivnica, Trg mladosti 8
tel. 048/626-780, 098/249-804

Zahvaljujemo na pomoći
Co-publishers

GRAD KOPRIVNICA
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA
»PODRAVKA« KOPRIVNICA
»PODRAVSKA BANKA« KOPRIVNICA
»INA - NAFTAPLIN« ĐURĐEVAC - MOLVE
PODRAVKA KOPRIVNICA
IZVEDBENI PROJEKT »PODRAVSKO VIŠEGRANIČJE«
(MEĐUNARODNOG ISTRAŽIVAČKOG PROJEKTA »TRIPLEX CONFINIUM«

Časopis izlazi uz pripomoć Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa te MINISTARSTVA POLJOPRIVREDE, ŠUMARSTVA I VODNOG GOSPODARSTVA RH

Priprema
Prepress

MERIDIJANI, Samobor

Na naslovnici
Front cover

Gradovi Hrvatske 2001./1991. - porast ili pad (Petar FELETAR)

Tisak
Print by

BOGADI GRAFIKA, Koprivnica, 700 primjeraka

KAZALO / *CONTENTS*

TEME: ŽENE U POVIJESTI PODRAVINE

POGRANIČJE HRVATSKE I MAĐARSKE

Mira KOLAR

PODRAVKA MARA MATOČEC, PRVA SELJAČKA KNJIŽEVNICA I POLITIČARKA U HRVATSKOM SELJAČKOM POKRETU (1918.-1940.)

PODRAVKA MARA MATOČEC: THE FIRST PEASANT WRITER AND POLITICIAN IN THE CROATIAN PEASANTS MOVEMENT (1918 to 1940) . . . . . *str. 5*

Ranko PAVLEŠ

ŽENE U SREDNJOVJEKOVNOJ PODRAVINI

WOMEN IN MEDIEVAL PODRAVINA . . . . . *str. 26*

Ivan PEKLIĆ

O PROSVJETNIM DJELATNICAMA IZ PODRAVINE (1890. do 1950.)
CONCERNING EDUCATION PROFESSIONALS FROM THE PODRAVINA REGION (1890 to 1950) . . . . . *str. 36*

Sanja ŠVARC JANJANIN

UDIO NEKOLICINE LIJEČNICA U NOVIJOJ POVIJESTI KOPRIVNIČKE MEDICINE

THE CONTRIBUTIONS OF SEVERAL PHYSICIANS TO THE RECENT HISTORY OF HEALTHCARE IN KOPRIVNICA . . . . . *str. 46*

Krešimir ŠVARC, Sanja ŠVARC JANJANIN

OSVRT NA RAZVOJ SESTRINSTVA U KOPRIVNICI

A RETROSPECTIVE OF THE DEVELOPMENT OF NURSING IN KOPRIVNICA . . . . . *str. 54*

Dijana SABOLOVIĆ-KRAJINA

KNJIŽEVNICA BOŽENA LOBOREC: PRILOG ZA BIOGRAFIJU

WRITER BOŽENA LOBOREC: CONTRIBUTION FOR A BIOGRAPHY . . . . . *str. 58*

Josip NAKIĆ ALFIREVIĆ

ZLATA BARTL. PUTOKAZ PREMA IZVRSNOSTI

ZLATA BARTL. GUIDANCE TOWARDS EXCELLENCE . . . . . *str. 74*

Božica ANIĆ, Vesna PERŠIĆ KOVAČ

PRILOG POZNAVANJU ŽENSKIH DRUŠTAVA U KOPRIVNICI OD 1878. DO 1943. GODINE

A CONTRIBUTION TO THE UNDERSTANDING OF WOMEN S ASSOCIATIONS IN KOPRIVNICA FROM 1878 TO 1943 . . . . . *str. 82*

Maja BLAŽEK

DONOSI LI DRUGI SVJETSKI RAT EMANCIPACIJU ŽENA U KOPRIVNIČKU PODRAVINU? PRIKAZ ŽENSKIH AKTIVNOSTI I POLITIČKE PROPAGANDE U KOPRIVNIČKIM NOVINAMA I LITERATURI

WAS THE EMANCIPATION OF WOMEN IN KOPRIVNICA ANE PODRAVINA RESULTED BY SECOND WORLD WAR? A SURVEY OF FEMALE ACTIVITIES AND POLITICAL PROPAGANDA MENTIONED IN LOCAL NEWSPAPER AND PUBLISHED STUDIES . . . . . *str. 107*

Szabolcs VARGA

VEZE IZMEĐU SLAVONIJE I JUŽNE UGARSKE U PRVOJ POLOVICI 16. STOLJEĆA

CONNECTIONS BETWEEN SLAVONIA AND SOUTHERN TRANSDANUBIA IN THE FIRST PART OF THE 16TH CENTURY. 117

Hrvoje PETRIĆ, Ivan OBADIĆ

O POPLAVAMA RIJEKE DRAVE U VARAŽDINSKOJ I KOPRIVNIČKOJ PODRAVINI OD 17. DO 19. STOLJEĆA

DRAVA RIVER FLOODING IN VARAŽDIN AND KOPRIVNICA PARTS OF PODRAVINA (DRAVA RIVER REGION - BETWEEN CROATIA AND HUNGARY) IN THE PERIOD 17th -19th CENTURY *136*

Petar FELETAR

PROCESI DEPOPULACIJE SJEVERNE HRVATSKE IZMEĐU 1948. I 2001. GOD.

DEPOPULATION PROCESSES IN NORTHERN CROATIA FROM 1948 TO 2001 . . . . . *148*

PRIKAZI NOVIH KNJIGA I ČASOPISA / *REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES*. . . . . *str. 159*

UPUTE SURADNICIMA / *A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS* . . . . . *str. 178*

U DVANAESTOM BROJU ČASOPISA PODRAVINA SURAĐUJU:

Dr. sc. Mira Kolar, Draškovićeva 23, Zagreb
Ranko Pavleš, Podravka d. d., Koprivnica
Ivan Peklić, Gimnazija Ivana Zakmardija Dijankovečkog, Križevci
Dr. med. Sanja Švarc Janjanin, »Opća bolnica« Dr. Tomislav Bardek Koprivnica
Dr. med. Krešimir Švarc, Koprivnica
Mr. sc. Dijana Sabolović Krajina, Knjižnica i čitaonica »Fran Galović« Koprivnica, Zrinski trg 6, Koprivnica
Josip Nakić Alfirević, Pučko otvoreno učilište Koprivnica, Starogradska bb, Koprivnica
Božica Anić, Muzej grada Koprivnice, Trg dr. Leandera Brozovića 1, Koprivnica
Vesna Peršić Kovač, Muzej grada Koprivnice, Trg dr. Leandera Brozovića 1, Koprivnica
Maja Blažek, studentica, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
Ivan Obadić, poslijediplomand, The London School of Economics and Political Science, Houghton Street, London, WC2A AE, United Kingdom (privat: Ulica hrvatskih branitelja 2b, Varaždin)
Dr. sc. Varga Szabolcs, College of Theology of Pécs, University of Pécs, 7621 Pécs, Papnövelde u. 1-3, Mađarska
Mr. sc. Hrvoje Petrić, Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
Prof. dr. sc. Dragutin Feletar, red. sveuč. prof. u mirovini, član suradnik HAZU, Zagreb - Koprivnica
Petar Feletar, Meridijani Samobor, doktorant, Geografski odsjek PMF-a, Sveučilište u Zagrebu
Mr. sc. Silvije Jerčinović, Visoko gospodarsko učilište, Križevci
Goran Hutinec, Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
Tomislav Krznar, A. Šercera 17, Zagreb
Željko Karaula, Banovine Hrvatske 26 b, Bjelovar
Mr. sc. Mladen Matica, Županijski zavod za prostorno uređenje, Koprivnica
Mario Kolar, student, Odsjek za Kroatistiku, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

PODRAVINA se referira u sekundarnim časopisima
1. ABSTRACTS JOURNAL, All-russian institute of scientific and tehnical information, Moscow
2. HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA
3. ELSEVIR, Bibliographic databases, Amsterdam-Norwich
4. THE HISTORY JOURNALS GUIDE, Deutschland
U Popisu znanstvenih časopisa Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa »Podravina« je klasificirana oznakom a_2 te se uzima u obzir pri izboru u znanstvena zvanja autora *(Narodne novine 84 od 11. srpnja 2005.)*

TEMA BROJA: ŽENE U POVIJESTI KOPRIVNICE I PODRAVINE

FOCUS TOPIC IN THIS ISSUE: WOMEN IN THE HISTORY OF KOPRIVNICA AND THE PODRAVINA REGION

PODRAVKA MARA MATOČEC, PRVA SELJAČKA KNJIŽEVNICA I POLITIČARKA U HRVATSKOM SELJAČKOM POKRETU (1918.-1940.)

PODRAVKA MARA MATOČEC: THE FIRST PEASANT WRITER AND POLITICIAN IN THE CROATIAN PEASANTS« MOVEMENT (1918 TO 1940)

Mira Kolar
Red. sveučilišna profesorica u mirovini
Draškovićeva 23, Zagreb
mira.kolar@zg.htnet.hr

Primljeno/Received: 2. 9. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 7. 11. 2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 929 (497.5-35) Matočec M.

SAŽETAK

Mara Matočec (Đelekovec, 1886. - Korija pokraj Virovitice, 1967.) bila je legenda za seljačke žene u Radićevu pokretu. Iako je bila neuka, nijedna građanska žena u javnom djelovanju nije joj bila ravna kada se radilo o agitaciji i radu na selu. Prirodnom inteligencijom i velikim marom privukla je seljačke žene u javni život i svratila pozornost političara u Hrvatskoj seljačkoj stranci na važnost ženskog rada. Nakon Mare Matočec podravske žene nikad više nisu bile izvan društvenog i kulturnog djelovanja. Njezino djelovanje treba podijeliti u tri faze. U prvoj piše pjesme o prirodi i one u kojima se odražava politički život. Tako su seoske žene Podravine bile upoznavane s radom braće Radić. Maru Matočec, koja je bila republikanka, pogodilo je kada je Stjepan Radić priznao monarhiju i Vidovdanski ustav pa se dulje vrijeme udaljava od stranke. To je i vrijeme njezine kolonizacije iz Đurđevca u Koriju pokraj Virovitice zaslugom dr. Đure Basaričeka. Njegovo tragično ubojstvo u Narodnoj skupštini vraća ponovno Maru Matočec Hrvatskoj seljačkoj stranci. Intenzivno se uključuje u kulturno-prosvjetni rad, koji je svoju kulminaciju dosegnuo oko 1937., kada je i u Glavnom odboru Seljačke sloge, a njezini komadi, osobito igrokaz »Matija Gubec« i »Invalid«, izvode se u mnogim mjestima. Kao žena, i to seljačka žena, Mara Matočec je u Hrvatskoj seljačkoj stranci odigrala i određenu ulogu kao agitator Hrvatske seljačke stranke u Bosni. U kraćim predavanjima i člancima te pjesmama ona je do Drugoga svjetskog rata prisutna na smotrama Seljačke sloge u Zagrebu, ali i na mnogim okupljanjima seljaka u sjevernoj Hrvatskoj. Odbijajući suradnju s partizanima, Mara Matočec doživjela je sudbinu mnogih istaknutih članova HSS-a. Bila je zaboravljena. No ipak je njezino djelovanje u buđenju seoskih žena za kulturni, prosvjetni, instruktivni pa i politički rad nezaobilazno kada se govori o povijesti žena i ženskih pokreta u Hrvatskoj. Cijenili su je Antun i Stjepan Radić, a i Juraj Krnjević se poslužio njezinom umješnošću za djelovanje među seoskim ženama i djevojkama.

Ključne riječi: Mara Matočec, Podravina, Seljačka sloga, djela.

Key words: Mara Matočec, Podravina, Seljačka sloga, works.

1.

Pisanje Dragojle Jarnovićeve, Marije Jambrišak i Marije Jurić Zagorke, Marije Švel Gamiršek, Osječanke Vilme Vukelić te Side Košutić i nekih drugih književnica privlačilo je pozornost javnosti do 1941. godine. One su pripadale građanskom krugu i većinom su ih dobro obradili književni povjesničari, a i danas nastaju nove studije. Mara Matočec prva je žena seljanka koja se u iznimno teškim okolnostima uključuje ne samo u seljačku književnost nego i u politiku Hrvatske seljačke stranke (HSS). Proučavanje njezina rada pokazuje zadivljujuću aktivnost s obzirom na njezine zadatke kao majke i voditeljice malenoga seoskog imanja. Svojim dostojanstvenim držanjem, mudrim i racionalnim riječima, ali ponajviše radom u kući, na selu i u Hrvatskoj, stekla je i uživala veliko povjerenje seoskih žena u Hrvatskoj, ali je bila poznata i u Bačkoj te Bosni. No najviše je bila poznata u Podravini. To je njezina uža domovina, kraj u kojem je odrasla i gdje su nicale sve njezine inspiracije i topila se njezina snaga. Njezino uključivanje u književnost i njezina aktivnost vrlo su slični radu Mihovila Pavleka Miškine, s tom razlikom da je Mara Matočec preživjela Drugi svjetski rat pa je bila zaboravljena jer se nije priključila antifašističkom pokretu, a Miškina je bio ubijen pa je po njemu nazvana i jedna brigada, a danas i više škola nosi njegovo ime.

Na našim prostorima ženska radnička avangarda dobila je svoje mjesto tijekom socijalističkog razdoblja. Tad je objavljeno nekoliko zbornika o ženama, ali pritom se uvijek ističu žene radnice ili heroine antifašističkog rata, poput Kate Pejnović.[1] Istraživači sela u međuraću malo pozornosti posvećuju seljačkoj ženi, smatrajući je dijelom seljačkoga kulturnog pokreta, odnosno Hercegove Seljačke sloge, pa se tek tu i tamo spominje neko žensko ime, pri čemu i tu dominiraju građanske, školovanije žene, nerijetko supruge istaknutih političara, što je preuzeto i u najnovije vrijeme.[2] Građanske žene udružuju se u gospojinska društva koja se bave humanitarnim radom, učiteljice se udružuju u ženska učiteljska društva, a mnoge žene rade u sklopu Crvenog križa ili crkvenih redova te su aktivne u bolnicama. Danas se proučavanju ženske povijesti 20. stoljeća posvećuje mnogo veća pozornost pa se promatra žena na radu, u obitelji, u politici, žena u kulturi te u ratu.[3]

No slučaj Mare Matočec je jedinstven. Ona je izrasla iz same kolijevke seljačkog pokreta Stjepana Radića. Ona je aktualizirala razmišljanja Stjepana Radića o položaju i ravnopravnosti seljačke žene u seljačkom društvu u vrijeme kada su muškarci tek dobili opće pravo glasa.[4] Dakako, poticaji su dolazili iz Radićeve spoznaje o borbi Engleskinja za opće pravo glasa, ali bio je snažan i utjecaj Marije Radić-Dvoržak koja je pisala o ženskom pitanju još 1904. godine.[5] Upra-

---

1 *Većinom se smatralo da se ženski pokreti ne smiju odvajati od muškoga. Međutim, zbog postojanja antifašističkih organizacija koje su se pretvorile u ženska udruženja Socijalističkog saveza radnog naroda ipak su se tijekom vremena počeli izdavati posebni zbornici u kojima se obrađivao ženski radnički i komunistički pokret. (Žene u radničkom pokretu i socijalističkoj revoluciji Hrvatske, I-II., Zagreb, 1959.; Borbeni put žena Jugoslavije, Beograd, 1972.)*

2 *Vidjeti zbornik Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest, priredila Andrea Feldman, Zagreb, 2004. To je djelo posvećeno Lydiji Sklevicky i Dunji Rihtman-Auguštin, pri čemu treba istaknuti da je L. Sklevicky prva počela proučavati paralelno djelovanje žena u građanskom, radničkom i komunističkom pokretu u 20. stoljeću na interdisciplinarni, sociološki način. U tom zborniku o seljačkoj ženi pišu Suzana Leček i Branka Boban.*

3 *Ruth Tudor, Poučavanje ženske povijesti 20. stoljeća, Zagreb, 2005., 41-51.*

4 *Stjepan Radić je 1917. u Domu objavio članak svoje supruge Marinke u kojem je iznijela argumente za ravnopravnost žena. (Branka Boban, »Materinsko carstvo«, Zalaganje Stjepana Radića za žensko pravo glasa i ravnopravan položaj u društvu, U: Žene u Hrvatskoj, n. dj., 203.)*

5 *Marija Radić-Dvoržak, Žensko pitanje, Hrvatska misao, Zagreb, 1904./1905., br. 4. 7 i 8, 308-312 i 367-468.*

vo je u Mari Matočec Stjepan Radić pronašao tip prave hrvatske seljačke žene, one koja se brine za dom i djecu, a istodobno ne zanemaruje svoju društvenu ulogu među ženama i javni život te je sposobna boriti se za svoja prava i bolji život. Bilo je to posve drukčije mišljenje od onoga koje je zastupao đelekovački svećenik Fran Škrinjar. Godine 1919. tvrdio je da ženama ne treba dati pravo glasa kako se ne bi morale upletati u »strančarsko blato i politički kal«.[6] No bilo je i protivnih mišljenja. Martin Crnčić iz Sokolovca tvrdio je da se ne može govoriti o narodnom i demokratskom duhu ako se ženi uskraćuje da izvršava svoje narodno i socijalno pravo.[7] No Zakon o općem pravu glasa od 19. prosinca 1917. nije davao opće pravo glasa ženama. Ipak, zauzimanjem demokratskih snaga školovane žene, one koje samostalno vode svoja kućanstva te udovice mogle su glasovati na općinskim i gradskim izborima u proljeće 1920. No samo tada. Žene se i poslije, sve do Drugoga svjetskog rata, nastojalo ograničiti na rad u gospodarstvu kao poželjnu i jeftinu radnu snagu, dopuštajući joj eventualno neke kulturne i socijalne aktivnosti. Žena nije dobila pristup politici. Mara Matočec više je puta pokušavala razbiti taj zatvoreni krug, u čemu je katkad i uspijevala. Stjepanu Radiću i Jurju Krnjeviću Mara Matočec bila je vrlo draga pa su joj oni pomagali u njezinim istupima.

U knjizi »Mara Matočec - hrvatska književnica - seljakinja i njen rad na socijalno-političkom i kulturno-prosvjetnom polju u okviru seljačkog pokreta braće Radić« (Koprivnica - Zagreb, 1993.) pokušala sam rekonstruirati život Mare Matočec, podijelivši njezin život na književni, politički i obiteljski. Međutim, to metodološki nije ispravno. Mara Matočec djelovala je kao cjelovita ličnost. Danas smatram da ne bi bilo dobro promatrati je samo u sklopu njezine aktivnosti u Seljačkoj slozi od 1936., ali isto tako ne bi bilo dobro dijeliti njezine pjesme o prirodi od njezina rada u polju, šumi i livadi. Mara je prolazila kroz svoj život kao što prolazi priroda u godini. U mladosti bila je pjevnija i romantičnija, a poslije racionalnija i realnija. Poput svih samohranih majki, njezin je život bio teži od života žena koje su se mogle osloniti na druge članove obitelji. Mara je bila sama, stup svoje male obitelji, hraniteljica svoje djece i svoje stoke, a kad god bi mogla, posegnula bi za Radićevim novinama i knjigama, pokušavajući proniknuti u dubinu Radićeve ideologije i spoznati što se to događa u svijetu i Hrvatskoj.

Zbog toga sam Marin život podijelila na mladost, zrelo doba i starost, pokušavajući iskazati njezine reakcije na određena politička i društvena zbivanja.

2.

Život u Đurđevcu. Mladost. Mara Matočec rođena je u Đelekovcu 13. listopada 1886. od oca Luke Jandrašića i majke Mare rođene Vrbančić. Kao dijete preselila se s roditeljima u Đurđevac gdje se udala vrlo mlada za stolara Stjepana Matočeca, pravoužitnika đurđevačke imovne općine. Međutim, zbog velikog broja onih koji su se bavili time prava koja su se mogla dobiti od imovne općine bila su veoma malena i većina je pravoužitnika bila poprilično siromašna.

Život Mare u Đurđevcu obilježava radost mladosti protkana velikim oduševljenjem za pokret braće Radić. Siromaštvo i nedostatak zemlje uz velike komplekse državnih šuma, buntovnost i nezadovoljstvo obilježili su povijest naroda na tom području koji traži spas u slavenofilskoj ili republikanskoj ideji.

Tu prvu fazu Marina djelovanja obilježila je i udaja, ali je ubrzo buknuo Prvi svjetski rat i Mara se na kraju rata našla s troje male djece i bez muža koji se nije vratio iz rata. Počela je velika i teška borba za preživljavanje. To je vrijeme teško, oporo, tvrdo i Mara Matočec kao mlada žena veže se uz pokret Stjepana Radića, čiji su joj list i akcije jedino svjetlo u vrijeme beznađa i učvršćenja centralizirane Karađorđeve monarhije.

---

6 *B. Boban, n. dj, 205.*

7 *Isto.*

U sukobu srpske vojske i domobrana 5. prosinca 1918. godine na Jelačićevu trgu u Zagrebu, koji je bio protest zbog načina stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, stradao je sin koprivničkog fotografa Kolumbara. Slijedili su sukobi u Prekodravlju i Podravina je tih prvih dana nove države bila nemirna, a kada su se ondje pojavili mnogobrojni vojnici srpske vojske, koji su seljake počeli smirivati batinama, činilo se kao da se rat nastavio na tom području u blizini Mađarske, gdje je izbila boljševička revolucija pod vodstvom Bele Kuna. Sukobi vlasti i naroda bili su česti i uvijek je mir uspostavljan silom. Mihovil Pavlek Miškina iz Đelekovca već je objavio svoje prve sastavke u *Narodnoj zaštiti*.[8]

U takvim prilikama Mara Matočec osmišljava svoju aktivnost okupljajući žene protiv kojih se nisu mogle primjenjivati tako grube metode kao protiv muškaraca.

Javlja se ideja o potrebi osnivanja Seljačke sloge kao kulturne organizacije seljaštva. Danas se uzima da je sastav pravila inicirao seljak Stjepan Kovačević iz Buševca zatraživši kao knjižničar pučke čitaonice u Buševcu pomoć Rudolfa Hercega koji je bio glavni organizator Seljačke sloge do Drugoga svjetskog rata.[9] Pravila su već 1920. sastavili Đuro Basariček, Fran Novljan, Juraj Krnjević, Zvonimir Pužar te seljaci Ivo Robić i Stjepan Kovačević, a s njima se složio i Stjepan Radić iz zatvora.[10] No na odobrenja pravila mnoga su sela trebala čekati veoma dugo ili uopće nisu ni odobrena. U Đurđevcu i Koprivnici odmah su osnovana ta društva, a djelovala su kao organizacije u sklopu Saveza humanitarnih društava Narodne zaštite čiji je tajnik bio dr. Đuro Basariček, kojeg je Mara upoznala na koprivničkoj skupštini 7. ožujka 1920. godine. Važno je da je Seljačka sloga u Đurđevcu djelovala kontinuirano od 1920. sve do diktature 1929. i da je ponovno bila obnovljena među prvima u poslijediktatorskom vremenu.

Mihovil Pavlek Miškina bio je i odbornik uprave Seljačke sloge, izabran 11. listopada 1925. godine u Zagrebu zajedno s Mijom Stuparićem iz Kutine i Ivanom Granđom te Ivanom Robićem kao predsjednikom, ali tu su i Rudolf Herceg, Đuro Basariček, Josip Ljubić, Zvonimir Pužar i Ivo Šarinić.[11] Seljačka sloga je u to vrijeme osmislila sadržaj svojih djelatnosti koji se održao do Drugoga svjetskog rata, s time da su međusobno upoznavanje seljaka iz različitih krajeva i popularizacija seljačke kulture bili bitna odrednica njezina rada.

Ne znamo mnogo iz tih prvih dana javnog djelovanja Mare Matočec, no ona u stopu prati Miškinu i vjerojatno čita *Dom* Stjepana Radića *i Narodnu zaštitu* Đure Basaričeka, listove koji su bili glavni informatori seljaštva koje je trebalo probuditi za politički i prosvjetni život.

Mara Matočec nije se, dakako, mogla uključiti u političku borbu koja je bila rezervirana isključivo za muškarce. No ona je mogla čitati, komentirati, pisati i pratiti što se zbiva u Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci i, kako se čini, radila je to s oduševljenjem te je počela pisati pjesme s još nekoliko djevojaka i žena. No za razliku od onih koje su brzo odustale od te aktivnosti, Mara Matočec doživljaje iz političkog života pretakala je u pjesme te je, osim lirskih posvećenih prirodi, pisala i one s političkim, buntovnim i revolucionarnim temama. Upijala je poput spužve narodne poslovice i izreke koje su kolale u narodu, znala ih ugraditi u svoj govor i znala se njima poslužiti u prikladnom trenutku u javnom nastupu[12] Njezini motivi bili su vezani i uz

---

[8] *Mihovil Pavlek Miškina (Đelekovac, 1887. - Jasenovac, 1942.) bio je u mjesnom odboru u Đelekovcu koji je tražio provedbu agrarne reforme 1919.*

[9] *Rudolf Herceg (Pristava kod Tuhlja, 1887. - Zagreb 1951.) bio je narodni zastupnik HRSS-a 1920. i 1923., a onda se posvećuje kulturno-prosvjetnom radu u Seljačkoj slozi, čiji je bio tajnik u vrijeme kad je Ivan Robić iz Buševca bio predsjednik, a od 1925. je i predsjednik.*

[10] *Suzana Leček, Seljačka sloga, Osnivanje i prestanak djelovanja (1920./1925.-1929.), Spomenica Ljube Bobana, Zagreb, 1996., str. 287 i 289. S. Leček je od 30-ak spomenutih podružnica rekognoscirala njih samo 14.*

[11] *S. Leček, Seljačka sloga, Osnivanje, str. 290.*

[12] *Seljačka sloga, Zagreb, 1940., br. 2, 42-43, br. 6, 15-159.*

prirodu. Ona želi mir te priznaje samo narodnu gospodu čija se kultura ogleda u poštenju i radu za narod.

U toj fazi najvažniji je njezin prvi javni istup u Koprivnici kada je seljački prvaci napadaju jer, tvrde, babi nije mjesto za govornicom, ali je Stjepan Radić žestoko brani. Na sjednici Glavnog odbora HPSS-a potkraj 1918. pripremljena je rezolucija u kojoj se zahtijevala hrvatska republika jer je, isticalo se, našim ljudima bilo dosta monarhije koja naše ljude šalje na različite europske bojišnice za tuđe interese. Selo je bilo opustošeno, puno ratnih invalida i osiromašenih seljačkih sitnih posjeda. Trebalo je raditi za selo. Svakako treba istaknuti da je Mara Matočec govorila na toj skupštini istodobno s dr. Đurom Basaričekom, dr. Rudolfom Horvatom, Josipom Predavcem i dr. Vladkom Mačekom i da ju je Stjepan Radić uveo među govornike, braneći njezin istup pred onima koji joj kao ženi nisu priznavali pravo da govori pred narodom. Mara Matočec hrabro se držala na skupštini u Koprivnici na Zrinskom trgu 7. ožujka 1920.[13] Ondje se okupilo oko tri tisuće građana, obrtnika, seljaka i činovništva te je na gradskim izborima izabrano 17 gradskih zastupnika seljaka, a gospodske, zapravo obrtničke stranke dobile su samo sedam zastupnika, potvrdivši da je Koprivnica zapravo seljačka. Za gradonačelnika je izabran Ivan Kraljić. On je u to vrijeme bio član Glavnog odbora Hrvatske pučke seljačke stranke, ali je glavni govornik na predizbornoj skupštini bio ipak dr. Rudolf Horvat, koji je puni sat govorio s balkona Gradske vijećnice, a istog je dana sličan govor održao u Peterancu.[14] Ondje je prihvaćena rezolucija koju je očito sastavio dr. Horvat. Tražili su se: 1. pravilan omjer zamjene krune u dinar; 2. pripojenje hrvatskih krajeva koje su okupirali Talijani matici zemlji; 3. da mladići služe vojsku u Hrvatskoj, a ne izvan nje; 4. da vlada vodi politiku mira, a ne rata; 5. seljačko i radno pravo dade se do kraja provesti samo u neutralnoj seljačkoj republici.[15] Prema zaključcima, koprivnička je skupština prethodila Osmoj glavnoj skupštini HPSS-a koja je održana u Podsusedu u Zagrebu 11. travnja 1920., nakon što su vlasti odbile da se skupština održi čak i na Kajzerici, vježbalištu preko Save, bojeći se narodnih nemira. U rezoluciji na toj skupštini traženo je da izborno pravo dobiju svi muškarci i žene iznad 18 godina, s obzirom na to da je Stjepan Radić znao da njegova snaga leži u brojnosti izbornika. Skupštinu je otvorio dr. Vladko Maček [16] jer je Radić bio u zatvoru, otvorivši je pozdravom »Hrvatski seljački narode! Hvaljen Isus i Marija«. Na toj je skupštini bila i Mara Matočec, koja je tada živjela u Đurđevcu, te je u povodu toga napisala pjesmu »Hrvatska seljačka slava«.[17] U Đurđevcu jako radićevsko raspoloženje stvara Mara Matočec svojim izvrsnim pjesmama, stihovima obilježava svaku veću skupštinu opjevajući braću Radić. Tako je, uz pjesmu o podsusedskoj skupštini 1920., napisala i pjesmu »Milomu seljačkom učitelju«, prisjećajući se rođendana Antuna Radića kojega je osobito voljela i cijenila, kao i cijela Podravina, a koji je umro 1918. godine.[18]

---

[13] *Hrvoje Matković, Povijest hrvatske seljačke stranke, Zagreb, 1999., 73.*

[14] *Ivan Kraljić, Velika skupština u Koprivnici, SD 3, 25. 3. 1920., 1, 4.*

[15] *Hrvatski državni arhiv (HDA), Predsjedništvo Zemaljske vlade (Prs. ZV), sv. 6-14/4534/1920, kut. 1048. - citirano prema rukopisu Ivice Miškulina »Općinski i parlamentarni izbori u koprivničkom kotaru 1920. godine«, rukopis u pripremi za tiskanje u Podravini, na čemu mu najljepše zahvaljujem.*

[16] *Dr. Vladko Maček (Jastrebarsko, 20. 7. 1879. - Washington, 15. 5. 1964.) od 1889. živi u Zagrebu u očevoj kući u Prilazu Đure Deželića br. 9. Politikom se počeo baviti 1897. godine, ali je braću Radić upoznao tek početkom 20. stoljeća. Prvi mu je bio posao prislušnika kod Sudbenog stola u Zagrebu, a onda u Petrinji. Zatim radi na Kotarskom sudu u Samoboru i Ivaniću, a 1907. položio je odvjetnički ispit i otvorio odvjetničku pisarnu u Sv. Ivanu Zelini. Od 1906. bio je u Glavnom odboru HPSS-a, 1909. prvi put dolazi u Novigrad Podravski, a 19. lipnja 1909. i u Sv. Petar kod Velikog Bukovca. Prvi se put kandidirao u Krapini 1910., no poslanik je postao tek 1920. godine u krapinskom izbornom kotaru. Od tada cijelu svoju djelatnost veže uz stranku (Ivo Perić, Vladko Maček, Politički portret, Zagreb 2003.) Mačekova prva žena Paula bila je iz Virja i djevojačko prezime bilo joj je Grubešić.*

[17] *SD, 7, 21. 4. 1920., 1 i 3; »Mara Matočec, Hrvatska seljačka slava«, 10, 12. 5. 1920., 1.*

[18] *SD, 17, 30. 6. 1920., 1.*

Ideje Hrvatske republikanske seljačke stranke propagiraju se pjesmom i proglasima. U Zagrebu je 23. listopada 1920. održan prvi izborni sastanak u Zagrebu s proglasom dr. Vladka Mačeka i Josipa Predavca, a već sutradan drugi na kojem se okupilo 400 izaslanika iz svih osam županija Hrvatske u zgradi Jašionice (danas Branimirova tržnica). Podijeljena su zaduženja i dogovoreni kandidati. Program, međutim, nije stigao u narod preko *Slobodnog doma* zbog cenzure te je od programa, odnosno proglasa ostao samo naslov »Čovječnost, to jest potpuna neutralnost u svim ratovima«.[19] Mara Matočec poziva na izbore pjesmom »Ustaj, seljački rode!« koja je tiskana kao uvodnik, što jasno odražava kako se u to vrijeme gledalo na pjesme Mare Matočec koja je dolazila iz Podravine, najjačeg uporišta Radićeve stranke.[20]

Uoči parlamentarne rasprave o Ustavu bili su dopušteni skupovi jer se Kraljevstvo Srba Hrvata i Slovenaca htjelo prikazati pred svijetom kao demokratsku zemlju i Hrvatska republikanska seljačka stranka organizirala je velike skupštine u mnogim mjestima, pa tako i u Đurđevcu te Koprivnici. U Koprivnici je 8. svibnja 1921. Stjepan Radić govorio na skupštini, a cijeli grad bio je ukrašen cvijećem i zelenilom. Osim njega, govorili su i Tomo Jalžabetić te Mara Matočec koja se osvrnula na težak položaj obitelji koje su u ratu izgubile svog hranitelja i oca. Na tiho Jalžabetićevo protivljenje da nastupi Mara Stjepan Radić mu je rekao: »*Tko je proti ženama, ne pripada k nama niti k našemu programu*«.[21]

Stjepan Radić dugo se nije mirio s podjelom zemlje na 33 oblasti jer su se gubila stara povijesna imena i podjele. Donesen je i Markov protokol koji je pozornost usmjeravao prema socijalnim pitanjima. Prehrana stanovništva u pasivnim krajevima bilo je iznimno važno pitanje za Stjepana Radića do kraja njegova života i možda je zato i izgubio glavu.[22] Iako je Markov protokol tek 15. travnja 1923. postao javan na tzv. Borongajskoj skupštini, na kojoj je bilo između osamdeset i sto tisuća ljudi i kojoj je i Mara Matočec posvetila jednu pjesmu[23], on nije unaprjeđivao odnose jer je Radić objavio da hrvatski zastupnici neće ići u Beograd.[24] Na vijećanju Glavnog odbora HRSS-a 1. srpnja 1923., gdje je bilo 105 članova Glavnog odbora HRSS-a i 56 zastupnika, mnogi su govorili o nepodnošljivim gospodarskim prilikama u svojim područjima jer su kriza kredita i oskudica novca zaustavljale investicije. Među ostalima, govorili su Franjo Vrtar iz Novigrada, Blaž Šalamon za ludbreško područje, Martin Crnčić za sokolovačko, Tomo Jalžabetić za đurđevačko i Tomo Vojković koji se iz Imotskog naselio u Klokočevcu za garešničko područje.[25]

Izjava Pavla Radića u Narodnoj skupštini 27. ožujka 1925. da Stjepan Radić priznaje i monarhiju i Vidovdanski ustav i da se odriče republikanizma udaljila je mnoge članove njegove stranke od Radića. Nakon te izjave mnogi su čestitali Stjepanu Radiću na »sporazumu«, no ne i podravske organizacije. One kao da su »zanijemjele« i nema nikakvih podataka o njihovu djelovanju u *Domu* koji uređuje Pavle Radić i koji je iz svog naslova izbrisao pridjev »slobodni« te je počeo izlaziti kao posve novi list 6. svibnja 1925. s oznakom broja jedan i prvoga godišta. U tom listu dugo nema nikakvih priloga od Podravaca, osim nekoliko članaka Miškine i Miška Račana. Tako Miškina objavljuje 3. lipnja 1925. članak »Hrvatski seljak, suverenitet naroda i pravi spo-

---

19 *SD, 31, 6. 10. 1920., 2.*
20 *SD, 33, 20. 10. 1923., 1.*
21 *M. Kolar-Dimitrijević, Jalžabetić, 260.*
22 *SD, 30, 18. 7. 1923., 2.*
23 *SD, 19, 2. 5. 1923. - M. Matočec, Spomen na 15. 4. 1923.*
24 *H. Matković, Povijest HSS, 149.*
25 *SD, 28, 4. 7. 1923., 1.*

razum«[26], a Miško Račan piše »Gdje je uzrok da Hrvati nisu išli prije u Beograd?«[27] Miškina je objavio više članaka i u kalendaru stranke »Božićnici« za 1926. godinu, ali Mara Matočec veoma se dugo ne javlja. Njezina jednostavna seljačka duša nije mogla shvatiti da Stjepan Radić od republikanca odjedanput postaje monarhist.

Udaja u krajišku obitelj u Đurđevcu nije Mari Matočec donijela blagostanje jer krajišnici Đurđevčani, kao i većina Đurđevčana, nisu imali dovoljno zemlje. Uz to, đurđevačka zemlja bila je teška za obradu, a pijesak je još bio nevezan i dolazio je iz durđevačkih pijesaka te zatrpavao vrtove i dvorišta. Javne istupe Mare Matočec ostale žene u Đurđevcu baš i nisu odobravale. Žene se nisu miješale u politiku niti su javno nastupale. To je vrijeme kada Mara prati zbivanja u prirodi i iz nje crpi pouke i snagu. Prati događaje vezane uz seoske običaje, pa i njezine pjesme nose ta obilježja. Opjevava rođenje, krštenje, Martinje, Božić i Novu godinu te Vincekovo, kada završava razdoblje umiranja i počinje obnavljanje života. Osobito jak u tom kraju bio je kult Marije zbog prošteništa u Molvama, odnosno zbog velike smrtnosti krajišnika u 18. i 19. stoljeću na različitim bojišnicama Europe, pri čemu je umrlih od rana ili španjolske gripe u Prvome svjetskom ratu bilo veoma mnogo pa su neki domovi gotovo opustjeli. Đurđevačko je groblje na blagdan Svih svetih bilo puno ljudi koji su obilazili svoje najmilije. Sve je to našlo svoje mjesto u pjesmama Mare Matočec, čiji se muž nije nikada vratio iz Prvoga svjetskog rata.[28]

Bila je izložena jednakim utjecajima kao i Mihovil Pavlek Miškina pa je to prvo razdoblje Marina života izvanredno proživljeno u njezinim pjesmama. Pažljivo je pratila što se pjeva u Podravini[29] i s tim repertoarom nastupala je i poslije kada je živjela u Koriji kod Virovitice. Ono što je upila u mladosti u Podravini obilježilo je cijeli život Mare Matočec i ona se još i 1939. prisjećala što je vidjela i čula u Podravini, uspoređujući doba svoje mladosti s vremenom prije Drugoga svjetskog rata.[30]

Podravska sredina, buntovna, opora, teška, ali puna nade nalazi svoj izraz u pjesmi »Zimzelen«.[31] Mara Matočec odlično je opjevala karakteristike podravskoga puka. Mnoge su njezine pjesme vezane uz rad na polju i život u prirodi (»Sunce zađe« (1927.), »Majka i djeca u polju« (1928.), »Potrebe« (1937.), »Kosci« (1938.), »Meni ne treba tvoja vura (1938.) i mislim da su one živjele u Marinoj duši od mladosti te uvijek nanovo iskrsavaju u pomalo modificiranom obliku.

3.

Na putu kolonizacije ili napuštanje Đurđevca i dolazak u Koriju kod Virovitice. Maru Matočec jako je pogodilo i kada je đurđevački političar Tomo Jalžabetić istupio 1924. iz stranke Stjepana Radića te se upisao u Hrvatsku seljačku federalnu stranku koja je počela surađivati s režimom.[32] No još ju je više pogodilo kada je Stjepan Radić priznao 1925. Vidovdanski ustav i monarhiju i ušao u vladu kao ministar prosvjete. Dugo vremena javno ne djeluje.

Bila je prava sreća što je nekako u to vrijeme počeo izlaziti časopis *Seljačka prosvjeta* kao glasilo Seljačke sloge. Već u prvim brojevima 1926. javljaju se u tom časopisu i Mihovil Pavlek

---

26 *Dom, 5, 3. 6. 1925., 2-3.*

27 *Isto, 4.*

28 *Poznate su njezine pjesme: U spomen Antunu Radiću (Seljačka sloga, 936, br. 1, str. 4); Antunu Radiću, (Božićnica, 1937., 68-79); U spomen braće Radić (Seljačka sloga, 1936., br. 5, str. 105); Na dan Svih svetih (Seljačka sloga, 1940., br. 10-11, str. 302); Marijine suze (Seljačka sloga, 1938., br. 7, 228).*

29 *Seljačka prosvjeta, 1926., 18-19, 253 - Mara Matočec, Pjesme što se pjevaju u Podravini.*

30 *Seljačka sloga, 1939., br. 4, 97-98 - Mara Matočec, Što sam vidjela i čula u Podravini.*

31 *Seljačka prosvjeta, 1926., 20-24, str. 285 - Mara Matočec, Zimzelen.*

32 *Mira Kolar-Dimitrijević, Trnovit životni put đurđevačkog političara Tome Jalžabetića, Đurđevački zbornik, 1996.,1(1996.), 247-268.*

Miškina i Mara Matočec. Veliku pozornost izaziva i Miškinina novela »Za svojom zvijezdom«, koja pokazuje da se Podravina nije smirila i da su socijalni problemi u njoj bili još veći nego prije.

Mara Matočec odlučila je u to vrijeme prodati svoj posjed u Đurđevcu i preseliti se na majur Koriju kod Virovitice. Na kolonizaciju seljaštva iz prenaseljenog Hrvatskog zagorja i Podravine pomišljalo se u Zemaljskoj vladi u Zagrebu još prije 1918. No rat je omeo tu akciju, a poslije rata kolonizacija kajkavaca na područje Slavonije bila je nepoželjna jer je plodnu slavonsku zemlju vlada u Beogradu predvidjela za naseljavanje solunskih dobrovoljaca i ljudi iz Bosne i Like i Hercegovine.[33] Kolonizacija Podravaca u Slavoniju tekla je gotovo ilegalno pod vodstvom dr. Đure Basarčeka, koji je u kolonizaciju uvrstio seljaštvo iz različitih krajeva.[34] Mara Matočec uspjela se uključiti i kupiti posjed na pustom virovitičkom vlastelinstvu koje je od 1726. držao knez Josip Flock de Cordona i koje je, prema Tuskayevu popisu iz 1736., imalo 26 sela i naselja. Od 1750. do 1839. virovitički posjed vlasništvo je grofa Marka Pejačevića. Tada je zbog dugova prodano njemačkom knezu Schaumburg-Lippeu. Korija se ne iskazuje kao selo i očito je nastala nakon što su iskrčene šume. One su urbarom od 1756. postale vlasništvo vlastelinstva koje je stalno bilo u sukobu s trgovištem Virovitica, koje je također došlo pod vlast Pejačevića te je moralo davati tlaku vlastelinu sve do 1848. godine. Sukobljavanje Virovitičana s upravom vlastelinstva nikako nije prestajalo te je vođeno i tijekom prve polovice 19. stoljeća i 1837. dogodila se seljačka buna koju je ugušila Đurđevačka pukovnija. U 1848. trgovište Virovitica traži svoje »stare pravice« inzistirajući u »zahtjevanjima« da ostane privilegirano trgovište te da se gradskoj općini vrate regalna prava, pravo krčmarenja, mesarenja, sajmova da se ukine motičarina i maltarina te da se zabrani pokućarenje u korist domaće trgovine. Virovitica se 1848. opredijelila za Jelačića, a ne za Mađare i uz pomoć vojnika đurđevačke pukovnije branila se od Mađara te je ban svečano dočekan 3. rujna 1848. u Virovitici, a ondje je 4. rujna 1848. održana županijska skupština i potvrđena vjernost Jelačiću i time učvršćena granica između Hrvatske i Mađarske na Dravi. Pokušaj da se seljaštvo ponovno 1849. podvrgne vlastelinskim arendatorima onemogućili su smirivanje stanovništva u cijelom području. Županija je branila interese vlastelinstva, a seljaci su zahtijevali potpunu ekonomsku slobodu. Seljake su batinali i morali su vlastelinstvu plaćati odštete za livade i krčevine. Sve je to otežalo poslovanje veleposjeda Schaumburg - Lippea s oko 75.000 jutara zemlje, od čega je bilo devet desetina pod šumama.[35] Virovitičko vlastelinstvo bilo je prvo istočno od Đurđevačke pukovnije i kada je ona razvojačena 1873., stanovništvo Podravine počelo se kretati prema Virovitici gdje je zemlja bila kvalitetnija od đurđevačkih pješčanih njiva. Osam majura virovitičkog veleposjeda s mnogobrojnim pustama privlačilo je Podravce, ali se u Koriji nije mogla dobiti zemlja jer to nije bila selišna zemlja, nego pašnjak i trebalo je kupiti zemlju, a Ravnogorska banka preuzela je posjed u parcelaciju i prodaju 1911. godine. Tako se i Korija, pusta, a ne selo ili naselje, počela naseljavati, što je pojačano nakon što je ondje otvorena osnovna škola.[36] Godine 1910. u Koriji je živjelo nešto više od dvije stotine stanovnika, a kretanje stanovništva bilo je pozitivno.[37]

---

[33] *Zdenka Šimončić-Bobetko, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1918. do 1941., I, Zagreb 1997., str. 18. Zabranjeno je bilo kolonizirati se svima koji su bili suđeni za neki kazneni postupak ili uključeni u neku pobunu. S obzirom na kraj rata, među sirotinjom je bilo mnogo prijestupnika i svi oni bili su isključeni iz kolonizacije.*

[34] *Seljačka sloga, 1937., br. 6 a, 125-126 - Mara Matočec, Najvažniji socijalni posao: kolonizacija.*

[35] *Filip Potrebica, Virovitičko vlastelinstvo do 1849. godine, U: Virovitica, Virovitica 1996., 68-74.*

[36] *Korija nije imala crkvu, ali su ruski zarobljenici tijekom Prvoga svjetskog rata sagradili malu drvenu kapelicu.*

[37] *Taj broj nije se mnogo mijenjao u međuratnom razdoblju, ali je Korija uvijek imala pozitivnu bilancu te je tek 1992. smrtnost bila veća od rođenja (Vida i Pero Turčinović, Virovitica i njezino stanovništvo, U: Virovitica, Izabrane teme, 1996., 51).*

Doseljavanje u Koriju bila je velika promjena za Maru. Ondje se govorilo »po slavonski«, dakle ikavicom, a i način života bio je nešto drukčiji. No u mnogo čemu se osjećalo blagostanje Virovitice koja je imala bogat društveni život. U Virovitici je hrvatsko pjevačko društvo Rodoljub još 1881. imalo svoju koračnicu sa stihovima Augusta Harambašića, koju je uglazbio Ivan pl. Zajc. Od kraja stoljeća ondje je djelovalo i tamburaško društvo Sloga, a održavane su često i kazališne predstave. Poslije velikog požara 1871. osnovano je u Virovitici i Dobrovoljno vatrogasno društvo koje je imalo svoju puhačku glazbu. Grad je imao i list *Virovitičan* koji je 1899. pokrenuo Ivan Dobrovec Plevnik i koji pod promijenjenim naslovom izlazi do 1941. godine. Virovitica je bila prometna, dobro povezana sa sve četiri strane svijeta. Od 1885. imala je željezničku vezu sa Slatinom, s Kloštrom i Bjelovarom od 1900., a 1912. sagrađena je i pruga do Koprivnice. Od 1897. Virovitica je vezana željezničkom prugom i s Daruvarom i Banovom jarugom, a željeznička pruga prema Barcsu prestala je 1918. prometovati jer su beogradske vlasti nastojale prekinuti sve veze s Mađarskom. Virovitica je bila mjesto velikih mogućnosti.

No kolonistima nije bilo lagano jer im država nije pomagala i morali su sve podignuti sami. Morali su sami sagraditi svoje kuće i oformiti svoja gospodarstva, a to je bilo veoma teško jer je upravo 1924. Narodna banka zatvorila kredite pa su seljaci mogli dizati kredite samo kod privatnih banaka i uz lihvarske kamate, a svim novosagrađenim gospodarstvima zaprijetila je propast jer su se počeli umnažati i uvećavati porezi, a cijene poljoprivrednih proizvoda počele su padati već 1926. zbor krize kredita. Usprkos tim nevoljama kolonisti su bili zahvalni dr. Đuri Basaričeku što ih je doveo u taj kraj, pa su mu nakon ubojstva odmah podignuli spomenik u Basaričekovu selu, kako je prozvana pusta Okrugljača.[38]

Mara nije došla sama sa svojom nejačadi u Koriju. S njom je bilo dosta Podravaca i u zajedničkoj muci i borbi za život razvio se osjećaj zajedništva koji se njegovao na sijelima kada su se ljudi okupljali i pjevali. Strah od propasti i borba da se održi u kraju gdje su poplave bile česte prisiljavali su Maru Matočec i ostale Korijance da se žestoko bore kako bi osposobili svoja mala imanja za proizvodnju i na njima preživjeli.

Polovicom 1927., kada se Stjepan Radić opet našao u opoziciji radeći na zbližavanju hrvatskih i srpskih seljaka kroz sporazum Seljačko-demokratske koalicije u listopadu 1927., Mara Matočec počinje razumijevati taktičku politiku Stjepana Radića koji je htio preko oblasti povezati interesno oblasne samouprave i tada je napisala pjesmu »Pozdrav Narodnom valu« u stilu narodne pjesme.[39] Naime, *Narodni val* bio je list Seljačko-demokratske koalicije koji je obavještavao o radu oblasnih samouprava. Mara Matočec javlja se na stranicama *Seljačke prosvjete* kao i Miškina.[40]

Ideju rada preko Seljačke sloge Mara Matočec prenijela je u Koriju iz Đurđevca. Trebalo je mnogo napora dok se razbilo uvjerenje da žene ne smiju nastupati na predstavama, da žena mora biti skromna i ne uključivati se u javni život. Prvi ogranak Seljačke sloge u Slavoniji osnovan je 27. prosinca 1925. u Magić Mali na području novogradiškog kotara. Obilježavale su se godišnjice pogibije Matije Gupca 1573. i smrti Ante Radića, a od 1928. i poslije 1935. i žrtva atentata u Narodnoj skupštini 20. lipnja 1928. godine.

Međutim, izvjestan izostanak Mare Matočec iz Radićeve blizine dok je on bio na vlasti omogućio je nekim drugim ženama - neseljankama - da istisnu Maru Matočec iz vodstva HSS-a. Na

---

[38] *Seljačka sloga, 1937., br. 3, str. 60 - Mara Matočec, Velikom kolonizatoru seljaštva. Na otvorenje tog spomenika došli su 1928. gotovo svi uglednici Hrvatske seljačke stranke na čelu s Jurjem Krnjevićem, a pjevane su i izvođene Marine pjesme i djela.*

[39] *Narodni val, 21, 10. 8. 1928., 4.*

[40] *Narodni val, 70, 8. 10. 1927., 3.*

čelo toga stala je Julka Patriarcha.[41] Ona govori na komemoraciji za Stjepanom Radićem 22. kolovoza 1928. u Seljačkom domu u Zagrebu.[42] Dakako, to je vrijeme žetvenih radova i Mara možda i nije mogla doći. No kada se zna da je Đuro Basariček jedna od glavnih osoba koje su joj pomogle da se preseli iz Đurđevca u Koriju, mislim da ju je trebalo pozvati i omogućiti joj da iskaže zahvalu braći Radić i Đuri Basaričeku na zagrebačkom Mirogoju.

Međutim, neprijatelji su htjeli uništiti sjećanje na Radića. U Seljačkom domu na Zrinjevcu zapaljena je Radićeva slika 11. kolovoza 1928., a 27. kolovoza dogodio se požar u velikoj dvorani i dvostruko paljenje doma. Izgorjeli su mnogi vezovi i seljački darovi Radiću, čime je bila uništena i osnova već stvorenoga seljačkog muzeja.[43] Na poticaj dr. Stjepana Košutića i uz veliko zauzimanje Rudolfa Hercega počeli su se nanovo prikupljati izlošci za seljački muzej i 11. listopada 1928. u Bjelovaru je održana izložba seljačkih rukotvorina bivše Bjelovarsko-križevačke županije koju je otvorio gradski načelnik Bjelovara J. Babićka te Ženka Frangeš i profesor A. Jiroušek iz Narodnog muzeja za umjetnički obrt u Zagrebu.[44] Tom je prigodom Herceg iz Seljačke sloge naglasio da smotra i izložba mogu pružiti dokaz da Hrvatska čuva vezu s tisućugodišnjom tradicijom i kulturom.

Sve te nevolje potaknule su Maru Matočec da se intenzivnije uključi u rad HSS-a i njegovih organizacija. Oblasni odbor Osječke oblasti dao je Koriji, gdje je živjela Mara, beskamatni zajam od 60.000 dinara na tri godine radi nabave 19 komada rasplodnih junica, što je onda poboljšalo stočarstvo Korije.[45]

Na konferenciju za unaprjeđenje seljačkoga kućnog obrta 5. rujna 1928. u maloj saborskoj dvorani dolazi i Mara Matočec, a dr. Stjepan Košutić, odjelni predstojnik zagrebačkog Oblasnog odbora za obrt i industriju i gđa Ženka Frangeš, predsjednica Ženske udruge i oblasna savjetnica, izrađuju plan kako treba seljačke žene uključiti u taj projekt.[46] Vjerojatno je tom prilikom Oton Frangeš Mihanović darovao Mari Matočec malo poprsje Stjepana Radića.[47] Mnogo se očekivalo od tog projekta jer je vrijeme bilo obilježeno izvanrednom aktivnošću Oblasnog odbora Zagrebačke oblasne skupštine na čelu s Josipom Predavcem i drugim suradnicima pokojnog Stjepana Radića. Međutim, i vlast se pripremala za pojačavanje političke presije pa su mnoge akcije HSS-

---

[41] *NV, 120, 24. 5. 1928., 3 - Žene su se okupile u Bačunu kod Zagreba 23. 8. 1928., a onda su slušale i* predavanja u sabornici.

[42] *NV, 154, 6. 7. 1928., 3 - Ženska organizacija HSS-a u Zagrebu; NV, 192, 21. 8. 1928. i 195, 24. 8. 1928., 4 - Svečana komemoracija ženske organizacije HSS-a, 7. Gđa Pekota, slikarica i učenica Vlahe Bukovca, izložila je svoju sliku S. Radića. Govorila je i Franja Matasović te Gizela Hitrec.*

[43] *NV, 198, 28. 8. 1928., 2 - Atentat na Hrvatski seljački dom. Šteta je procijenjena na milijune dinara (NV, 199, 29. 8. 1928 , 1. Milijunska šteta od požara u Seljačkom domu. Ubrzo je dr. A. Jiroušek izradio prijedlog Oblasnom odboru Zagrebačke oblasti za osnivanje Radićeva muzeja (NV, 199, 29. 8. 1928., 3 - Važni zaključci Oblasnog odbora zagrebačke oblasti. Organizirana je i izložba narodnih radova u zagrebačkoj Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi koja je tada bila smještena u produženoj Boškovićevoj ulici u Zagrebu (NV, 199, 29. 8. 1928., 8 - Izložba narodnih radova). Upravo je uništenje te zbirke dovelo do većeg posjećivanja seljačkog doma i jedan seljak ogorčeno je rekao vidjevši palež Seljačkog muzeja: »To nisu ljudi, to nisu zvjerovi, to je još nešto gore i strašnije što se ne da ni imenom okrstiti. Ubiše nam Pavla i Gjuru Basaričeka, umoriše nam Predsjednika i Vodju, a sad eto zapališe naš dom, tu našu narodnu imovinu, tu našu svetinju« (NV, 200, 30. 8. 1928., 7 - Hrvatski - seljački narod posjećuje Seljački dom u Zagrebu.) Sastavljena je posebna komisija koja je trebala ispitati uzroke požara (NV, 201, 31. 8. 1928., 2. Komisija. U ime Seljačkog doma bili su Josip Predavec, ing. Josip Šurina, ravnatelj Ante Ružić i mnoštvo stručnjaka, među kojima i vatrogasni vojvoda Tolović. Zaključak je komisije da je vatra nastala u velikoj dvorani i pod kupolom, ali da je potpuno sigurno da se radilo o »...atentatu na hrvatsku narodnu imovinu«. Počinitelji nisu nikada pronađeni ni kažnjeni. (NV, 203, 2. 9. 1928., 1 - Istraga o atentatu na Seljački dom).*

[44] *NV, 213, 15. 9. 1928., 6 - G. Akcija Seljačke sloge u Podravini.*

[45] *NV, 202, 1. 9. 1928., 3 - Sa sjednice Oblasnog odbora Zagrebačke oblasti 31. 8.*

[46] *NV, 204, 4. 9. 1928., 7 - Konferencija za unaprjeđenje seljačkoga kućnog obrta 5. 9. u maloj saborskoj dvorani.*

[47] *Kada je Stjepan Radić umro, uključilo se više umjetnika u izradu njegova lika. Najpoznatiji je spomenik Mile Vood podignut u Petrinji koji ima svoju povijest. No poprsje je izradio i Segher (Narodni val, 189, 17. 8. 1928.)*

a bile obezvrjeđivane. Mara je sa svojom grupom prikazala na daruvarskoj gospodarskoj izložbi 9. rujna 1928. kako se izrađuje laneno platno i koji su narodni motivi.[48]

Osobito je slavlje priređeno u Basaričekovu selu (pusti Okrugljača kod Špišić Bukovice) gdje je podignut prvi spomenik žrtvama u Narodnoj skupštini. Mara je na tom otvorenju 30. rujna 1928. imala veliku ulogu. Govorili su Mijo Stuparić, Jure Valečić, dr. Juraj Krnjević, ali i Josip Šilović. U Basaričekovu selu podignut je lijep slavoluk, a goste je pozdravio Ivan Hajduković. Tom je prigodom održan i prvi kongres kolonista koji je trajao četiri sata. Kolonisti su isticali potrebu osnivanja novih kolonija i zanemarivanje zabrane koloniziranja seljaka sjeverozapadne Hrvatske u Slavoniju, Baranju i Bačku.[49] Novosel je istaknuo važnost »sitnog rada« koji je zapravo vrlo važan. Na taj sastanak došli su kolonisti iz Stubice, Primorja, Prigorja, Ličani, dakle svi koji su tražili bolje mogućnosti života izvan svoga rodnog kraja, odnosno bio je to odraz Radićeve akcije za povezivanje oblasti u kojima su oblasne skupštine 1927. i 1928. imale znatan udio zastupnika iz redova HSS-a.[50]

U Sisku je u listopadu 1928. priređena velika izložba. Bila je izložena i narodna nošnja majke Stjepana Radića. Tu su izložbu organizirali Hrvatska žena, Jugoslavenska žena i Židovsko gospojinsko društvo.[51] Zanimljivo je da je na banketu poslije otvorenja izložbe Svetozar Pribićević preuzeo onu ulogu u zaštiti žena koju je prije imao Stjepan Radić. Prigovorio je da nema dovoljno žena na banketu i da Seljačko-demokratska koalicija »*traži potpunu ravnopravnost žene s muškarcem«*.[52]

Međutim, seljačke žene, prezauzete obavezama u obitelji, domu i na njivi, nisu mogle raditi i na polju i u kulturi cijelu godinu. Ponovno ih istiskuju žene istaknutih stranačkih vođa HSS-a. Ženska organizacija HSS-a 16. studenoga 1928. sazvala je i 21. studenoga 1928. održala u Maloj dvorani Hrvatskog sabora osnivačku skupštinu na koju su došle Marija Kumičić i Marija Devčić iz Hrvatske žene, predstavnice Društva Katarine Zrinske te žene iz drugih društava. One su odlučile stvoriti savez svih hrvatskih ženskih društava po uzoru na Savez narodne zaštite.[53] Činilo se da će plan uspjeti. Na osnivačku skupštinu saveza 1. prosinca 1928. došle su 83 žene, i to iz Hrvatske žene, Katarine Zrinske, Napretka, Udruženja hrvatskih učiteljica, Materinstva, Lige za zaštitu djece i Hrvatske učiteljice iz Kastava. Skup je otvorila Marija Radić rekavši da treba osnovati savez jer Anica Bedeković i Zlata Kovačević Lopašić »*...samovoljno zastupaju hrvatska ženska društva u Beogradu prijedlogom proslave i osnivanja Narodnog ženskog saveza u Beo-*

---

48 *NV, 217, 20. 9. 1928., 4 - Ovakav narod ne propada! Osvrt na izložbu u Daruvaru. Predsjedatelj izložbe Kuneš izjavio je da je ondje bilo izloženo svakojakog Božjeg dara i ljepote.*

49 *Zdenka Šimončić-Bobetko, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941., I, Zagreb 1997., str. 157.*

50 *NV, 229, 4. 10. 1928., 3. - Stjepan Novosel, Otkriće spomenika Đuri Basaričeku u Basaričekovu selu. Radić je polovicom 1927. osmislio i kroz osnivanje Seljačko-demokratske koalicije počeo povezivanje hrvatskih oblasti na polju gospodarstva, kulture, prosvjete, prometa, turizma i sve ono što je bilo moguće na osnovi Uredbe o radu oblasti iz 1922. godine.*

51 *NV, 245, 23. 10. 1928., 5-6 - Izložba u Sisku.*

52 *NV, 245, 23. 10. 1928., 6 - Banket. Ispričao je kako engleski prijestolonasljednik može preuzeti državu sa 18 godina, a ženiti se može tek sa 24 godine, što znači da je lakše vladati državom nego ženom.*

53 *NV, 267, 18. 11. 1928. , 268; 20. 11. 1928., 7 - Savez hrvatskih ženskih društava.*

gradu«.[54] Marija Radić izabrana je za predsjednicu na prijedlog Franjice Majer, supruge Milutina Majera, tajnika grada Zagreba.[55] Mara Matočec nije bila uključena u taj rad. Mare nema ni na pouzdaničkom sastanku ženske organizacije HSS-a u Zagrebu 17. prosinca 1928. koji se održao u kući Josipa Krkača, rodom iz Koprivnice.[56]

No ipak je bilo ljudi u vodstvu HSS-a koji su znali cijeniti Maru Matočec. Među njima je na prvome mjestu Juraj Krnjević. Dr. Juraj Krnjević bio je 1927. i 1928. oblasni zastupnik za varaždinski kotar, ali je rodom iz Ivanić Grada te je kao predstojnik Odjela za socijalnu pomoć u Oblasnom odboru Zagrebačke oblasne skupštine pratio i pomagao rad Mare Matočec.[57] Krnjević je očito jako volio Maru kada joj je pisao iz emigracije.[58]

Mara Matočec u tom razdoblju širi svoj repertoar. Upoznaje narodne pjesme koje se pjevaju u okolici Virovitice.[59] Sa svojom malenom skupinom pjevačica i plesačica putuje po okolici i svuda izaziva divljenje.

4.

Preko Seljačke sloge Mara Matočec kroči na put politike. Velika svjetska kriza i šestosiječanjska diktatura te zabrana okupljanja naroda mnogim društvenim osobama pale su veoma teško. Mara je pratila kako se društvo sve više raslojava, prodaju se stare šume u bescjenje[60] te kako narod teško živi, nemajući hrane do nove žetve i bavi se svim i svačim kako bi pribavio novac do nove žetve. Kao nikada prije mnoge su se žene počele baviti ručnim radom i tkanjem, a muškarci su se bavili kirijašenjem, sječom drva i nadničarenjem.[61]

Treba istaknuti da Seljačka sloga nije bila zabranjena pri proglašenju šestosiječanjske diktature, ali nije bilo moguće javno djelovati. Nakon više godina potajnog rada buknuo je život Seljačke sloge 1935. godine. Samo je tako moguće razumjeti da je u šest mjeseci 1935.-1936. osnovano čak 228 ogranaka Seljačke sloge, dakle, bilo ih je više 1936. nego 1929. godine. Seljačka sloga postala je najprihvatljivija organizacija za javno djelovanje seljačkih žena u Hrvatskoj, a ni vlast taj rad nije smatrala opasnim, iako se iza društvenog rada često krilo i političko djelovanje. Mara Matočec postaje sve više nositelj političkih poruka HSS-a. U početku glavna aktivnost Mare Matočec teče preko Seljačke sloge, koja je u Koriji obnovljena 6. listopada 1935.

---

[54] *NV, 271, 23. 11. 1928., 5. K osnivanju Saveza Hrvatskih ženskih društava. Marija Kumičić okomila se na Zlatu Kovačević-Lopašić da je pristajala uz različite ideologije, pa da je bila i pravaš, a sada se gura u Narodnu zaštitu. Prof. Truhelka predložila je da se izradi rezolucija kojim se osuđuje istup Zlate i sastavljeno je 21. 11. 1928. otvoreno pismo koje su potpisale Vilma Tomašić, Jelisava Hanek, Anka Peklić, Marija Radić, Milka Pogačić, Jagoda Truhelka, dr. Zdenka Smrekar, Jelka Borbat, Olga Barić, Marija Devčić, Marija Gojmerac, Ljubica Hećimović, Gizela Hitrec, Zlata Kvaternik, Franjka Mayer, Franjka Matasović, Ana Miletić itd. Dakako, Mare Matočec tu nema. D. Bedeković i Zlata Kovačević-Lopašić negirale su da su u Beogradu zastupale hrvatske žene, no članak objavljen u Politici demantira ih (NV, 275, 28. 11. 1928., 2 - D. Bedeković i ...). Jugoslavenski ženski savez osnovan je i djeluje kontinuirano do Drugoga svjetskog rata (Pravila jugoslovenskog ženskog saveza, Beograd, 1933., Privrednik, str. 11.)*

[55] *NV, 318, 28. 12. 1928., 5.*

[56] *NV, 309, 20. 12. 1928., 6 - Ženska organizacija HSS-a u Zagrebu. Na tom je sastanku bilo 15 najaktivnijih žena i predsjedala je Fana Hav, potpredsjednica je bila Reza Brestovek, tajnica Milica Bukovina, a blagajnica Janica Krkač ml. Zaključeno je da treba osnovati žensku organizaciju HSS-a u Zaprešiću, NV, 35, 27. 8. 1928., 4 - Ženska organizacija HSS-a održava sastanak 28. 8. 1927. u Seljačkom domu.*

[57] *Dr. Juraj Krnjević (Ivanić Grad, 1895. - London, 1988.), pravnik, tajnik HSS-a i neko vrijeme urednik Radićeva Doma. U Oblasnoj skupštini Zagrebačke oblasti stajao je na čelu Odjela za socijalnu pomoć. G. 1929. otišao u političku emigraciju i vratio se 1939. zauzevši važan položaj u Mačekovoj vladi. Sa Simovićevom vladom otišao u emigraciju, ali zajedno s Mačekom napušta jugoslavensku opciju i nakon Mačekove smrti postaje predsjednik HSS-a.*

[58] *Zahvaljujem Mladenu Matočecu, unuku Mare Matočec, koji me obavijestio o ovoj dopisnici koja je u posjedu obitelji.*

[59] *Seljačka sloga, 1937., br. 5, 99-101 - M. Matočec, Narodne pjesme koje se pjevaju u okolici Virovitice.*

[60] *Seljačka sloga, 1938., 2, str. 43 - M. Matočec, Posječenoj šumi. Pojačanu eksploataciju šume Mara Matočec doživljavala je kao veliku tragediju iako nije ništa znala o održivom razvoju.*

[61] *Seljačka sloga, 1938., br. 1, str. 14 - M. Matočec, Naše zukalje i trlje.*

nakon što je 1929. prekinula rad. Bila je to prva organizacija u Slavoniji koja je obnovila rad poslije diktature.[62] Nakon mjesec dana bio je osnovan ogranak i u Dežanovcu Gornjem pokraj Daruvara, gdje je postojala organizacija još od 22. siječnja 1928. Potkraj listopada 1935. ponovno je počeo izlaziti glavni list HSS-a pod nazivom *Seljački dom* sa sloganom »*Vjera u Boga i seljačka sloga«, »Budimo svoji na svom, branimo složno hrvatski dom«, »Sav je pošteni svijet za narodnu suverenost« i »Iz pravice i mira sloboda izvire«*. Taj list izvještava o političkim te o organizacijama Seljačke sloge, o gospodarskim akcijama te je svakako centralno glasilo HSS-a. U njemu je pisala i Mara Matočec. Naime, zbog članka »Hrvatsko pitanje«, u kojem je iskazano da narod traži ono što mu pripada, vlast opet počinje sa zapljenama lista pa je trebalo pribjegavati porukama u prikrivenoj formi, tj. ezopovskom jeziku, a tu su Marini članci i pjesme bili vrlo pogodni.[63] Dr. Maček je s pravom ocijenio da vlast neće biti tako oštra prema Mari Matočec ako krene malo oštrijim kursom, pa je ona u članku »Čija zemlja, onoga i domovina« oživila uspomenu na dr. Đuru Basaričeka, ali isto tako upozorila na potrebu prave kolonizacije i indirektno prenijela političku poruku iz cenzuriranog broja.[64]

Mješoviti zbor Korije otpjevao je 13. veljače 1936. u virovitičkom hotelu Lazić na proslavi dana Matije Gupca i Ante Radića pred punom dvoranom Marinu pjesmu »Pozdrav hrvatskom narodu«, a Marina snaha Polda Matočec recitirala je njezinu prekrasnu pjesmu »Zimzelen«. Rade Smiljanec recitirao je Marinu proslavljenu pjesmu o Antunu Radiću, a onda je Ivan Hrtka održao podulje predavanje o Matiji Gupcu i Antunu Radiću. Izveden je i »Matija Gubec« Mare Matočec, koji je postao glavni igrokaz na danima obilježavanja sve do 1940. godine te je izvođen više nego »Gubec beg« Marije Jurić Zagorke.[65] Četverosatna priredba ponovljena je u dvorani Lazić 15. ožujka 1936. i za građanstvo te je dvorana ponovno bila puna, a Mara Matočec, koja je bila »duhovni vođa ogranka Sloge«, govorila je o Seljačkoj slozi te iskazala radost što narodna inteligencija radi s narodom. Cijelu izvedbu Mara je sama uvježbala te su gledatelji bili zadivljeni prirodnošću glume izvođača.[66] Poslije je održana zabava uz svirku tamburice koja je trajala do jutra, a prihod je bio namijenjen gladnima u pasivnim krajevima.[67] Izvanredan uspjeh te izvedbe u Virovitici ponukao je ogranak u Koriji da organizira 12. srpnja 1936. proslavu Zadružnog dana, zapravo obilježavanje kolonizacije Korije. Poslije predavanja o zadrugarstvu i ondje je izveden igrokaz »Matija Gubec«, a mješoviti zbor otpjevao je nekoliko narodnih pjesama te je ponovljen program iz Virovitice. Igrokaz »Matija Gubec« izveden je i u Narodnom kazalištu u Osijeku 4. listopada 1936.[68] Taj Marin igrokaz izvođen je češće nego »Gubec beg« Marije Jurić Zagorke te historijski igrokaz »Pred prijestoljem prvoga kralja« ili »Na Duvanjskom polju« Zdenke Smrekar.[69] O Marinu igrokazu govorilo se u Osijeku kao o manifestaciji novog duha, odnosno zajedničkoj akciji svih žena na podizanju naroda. Zaredala su gostovanja te je 15. kolovoza 1936. igrokaz izveden u Krapini, dan poslije prije podne u Bedekovčini, a poslije podne u Stubici, što je istodobno značilo i obnavljanje veza nekih korijskih kolonista s rodnim krajem. Korijski se ogranak nastavio dokazivati na smotri u Virovitici 23. 8. 1936. na kojoj se skupilo sedam ogranaka Sloge iz virovitičkog kotara.[70] Od 1936. do 1940. svake su godine održavane Virovitičke

---

[62] *Suzana Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.), Slavonski Brod, 2005., 184.*
[63] *Seljački dom (dalje SD), 3, 12. 11. 1936.*
[64] *SD, 5, 26. 11. 1936., 7.*
[65] *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, n. dj., 282; Hrvatski list, 45, 15. 2. 1936.*
[66] *Isto, Hrvatski list, 194, 15. 7. 1936., 4.*
[67] *Isto, Hrvatski list, 79, 19. 3. 1936., 5.*
[68] *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, 282; Hrvatski list, 276, 5. 10. 1936.*
[69] *Ovaj je igrokaz izveden 1936. u Šagu, S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, n. dj., 261.*
[70] *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, 281 i 282; Hrvatski list, 235, 26. 8. 1936., 4.*

smotre i na njima sudjeluju naselja kolonista izvodeći pjesme i plesove svog kraja.[71] Ogranak Seljačke sloge u Koriji javljao se svake godine s novim programom u čijem je sastavljanju Mara bila glavna osoba te su te priredbe bile sve bolje i bolje jer su se izvođači oslobodili treme svjesni važnosti svog rada. U Jugovu Polju 24. kolovoza 1938. prikazan je ponovno igrokaz »Matija Gubec«,[72] gdje je 10. ožujka 1940. Mara Matočec održala predavanje o važnosti seljačke kulture kao doprinosa svjetskoj kulturi.[73]

U tom razdoblju Mara Matočec poznata je u Podravini, Hrvatskom zagorju, Prigorju i pridravskoj Slavoniji bar toliko koliko i zastupnici HSS-a. Njezini uradci, pjesme i govori bili su vezani uz život i svakodnevne brige sela. Na selu je još bilo mnogo invalida iz Prvoga svjetskog rada pa je ogranak Seljačke sloge u Šandrovcu izveo u ljeto 1936. njezin igrokaz »Invalid« na kojem je bila i Mara. U Šandrovac su došli seljaci iz okolice, pa i iz Trojstva i Kloštra Podravskog.[74] U ono vrijeme nije se moglo javno i organizirano žalovati za poginulima i nestalim domobranima iz Prvoga svjetskog rata pa je Marin igrokaz izvođen u mnogim mjestima, naišavši na veliko odobravanje, budeći nadu da je možda ipak netko od »nestalih« još živ i da će se pojaviti na kućnom pragu. I doista, još mnogo godina poslije završetka rata dolazili su naši ljudi iz zarobljeništva u Rusiji, ali se neki nisu nikada vratili.

Zahvaljujući Mari Matočec, Korija je postala magnet za okupljanje seljačkih žena. Njezina grupa obilazi mnoga mjesta, a i na njihove priredbe u Koriju dolazi narod iz okolnih sela. Tamburaši, ples i zbor koji je mogao izvesti i složenije arije pribavili su toj korijskoj grupi poseban ugled koji nije jenjavao. Izvode se Marini igrokazi, ali i igrokazi drugih, često anonimnih pisaca. Obilježavaju se dani Matije Gupca i braće Radić, a od 1936. obilježava se i rođendan dr. Vladka Mačeka koji se koristi za okupljanje naroda i političko djelovanje. Zaredala su prosvjetna sijela gdje je Mara Matočec bila vrlo tražena. Čitaju se djela Ante Radića i održavaju sijela, a svaki novi seljački dom otvaran je vrlo svečano i uz prisutnost više ogranaka iz cijelog kraja. Narodno veselje na kulturnoj osnovi bio je prikriveni način Mačekove borbe za vlast uz potporu naroda. To se potvrdilo već na izborima 1935., a još više 1938. kada je Mačekova opozicija izborila apsolutnu pobjedu.

U Zagrebu je 7. lipnja 1936. održana središnja smotra Seljačke sloge i ondje je Mara Matočec prvi put poslije 1928. ponovno javno nastupila, a uz pomoć Rudolfa Matza skrenuta je pozornost zagrebačke javnosti na njezine napjeve. Počeli su pozivi sa svih strana. Ogranak Seljačke sloge iz Velike pozvao je Maru Matočec da drži predavanje kako bi se što više seljačkih žena uključilo u javni život.[75] Mara Matočec djeluje među ženama kao što je Miškina djelovao među seljacima i može se uočiti izvjestan paralelizam u izboru tema. Mara je 1939. napisala članak »Da li je više opterećena seljačka žena ili radnica«[76] koji na isti način tretira seljakinju prema radnici kao što Miškina tretira 1936. seljaka i radnika u pjesmi »Radniku«.[77]

Godine 1937. popularnost Mare Matočec, koja je slušače i gledatelje u dvorani znala dignuti na noge, odlučili su iskoristi vođe HSS-a. Mara je bila na Prvome ženskom seljačkom kongresu

---

[71] *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, 281; Hrvatski list, 236, 26. 8. 1936.; 227, 28. 8. 1938., Hrvatski tjednik, 8, 27. 5. 1939.*

[72] *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, 282; Hrvatski list, 227, 18. 8. 1938., 5.*

[73] *Hrvatski tjednik, 13, 30. 3. 1940. Na istom skupu predavala je Jana Falica o Slogi, a dr. Nada Kovačević o seljačkom zdravlju.*

[74] *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, 1936., br. 11, str. 253.*

[75] *Isto, 230. Organizaciju Seljačke sloge u Velikoj vodio je tada Ivan Štiglić. Ogranak je uspješno nastupio na smotri u Zagrebu 25. 8. 1940.*

[76] *Seljačka sloga, 1939, br. 10, str. 317.*

[77] *Miškina, Radniku, Zbornik hrvatskih seljaka, knj. 1, Zagreb, 1936., str. 199-120.*

1937. godine[78] i izabrana je u glavni odbor Seljačke sloge 1938. Mara Matočec se uključuje i u antikomunističku propagandu. Objavljuje članak »Da li hrvatski seljak može biti komunist?«,[79] što je zapravo prepričan tekst Miškinina shvaćanja o komunistima. Mara se upućuje i u Bosnu. Poznato je da je Stjepan Radić odmah nakon rata uputio više mladih agitatora da djeluju među Hrvatima i Bošnjacima u Bosni, realizirajući ono što je napisao 1908. u brošuri »*Hrvatsko pravo na Bosnu«* [80] te su uputili Maru u Bosnu da djeluje među muslimanskim ženama. To poslanje bilo je puni uspjeh.[81] Mara Matočec bila je oduševljena kako su ju Bošnjakinje (muslimanke) lijepo primile.[82]

Tijekom cijele zime pripremaju se nove priredbe. Tako su u Virovitici 14. veljače 1937. na svečanoj akademiji u spomen na Matiju Gupca i Antuna Radića August Pavić i Franjo Smiljanec recitirali pjesme Mare Matočec, a u igrokazu »Invalidu« glumili su Polda Matočec i Mijo Mubrin.[83] »Matiju Gupca« Mare Matočec priredio je ogranak Seljačke sloge u Valpovu 12. lipnja 1937., ponovivši isti igrokaz na istome mjestu 1939. godine.[84]

U Glavni odbor Seljačke sloge na skupštini u Zagrebu izabrani su iz Podravine Miškina i Mara Matočec. Zaključeno je da se provode politički neopasne akcije, kao što je obilježavanje godišnjice Seljačke bune Matije Gupca, te da se pokrene izdavanje sabranih djela Antuna Radića jer su njegovi mnogobrojni radovi razasuti po novinama bili već nedostupni, a misli Antuna Radića mnogo su se citirale te njegovi savjeti koristili. Tom je prigodom Mara Matočec člankom »Žene će izvršiti svoju dužnost« pozvala žene i djevojke da se uključe u akciju skupljanja novca da se ta djela izdaju, a onda da ih čitaju.[85] No pišu i drugi, Mijo Mudrin iz Korije, gdje živi Mara Matočec, objavljuje članak »Kolonizacija je naša goruća potreba«, naglašavajući da se prema analizama Jurja Krnjevića u emigraciju morao u prošlosti iseliti velik broj Hrvata, pa bi to morali i Podravci da nisu bili toliko privrženi svojem domu i rodnoj grudi te su radije živjeli u sirotinji nego da odu preko mora. Krnjević traži novu kolonizaciju uz preseljenje viška stanovništva iz Hrvatskog zagorja i Podravine u Slavoniju.[86] I Mara Matočec je potkraj 1937. člankom »Uske brazde - guste međe« ponovno pozvala na kolonizaciju.[87] Na središnjoj smotri 13. lipnja 1937. u Zagrebu Mara Matočec je vrlo zapažena zahvaljujući Matzu, a i Krnjeviću kada se vratio u zemlju. Na poticaj Mare Matočec seljačke žene su se rado uključivale u proslave, smotre i zabave. Mara Matočec rado je govorila o svojim reminiscencijama na susrete s braćom Radić i bila je jedna od rijetkih seljakinja koja je s njima bila u direktnom dodiru. G. 1938. počinje se izvoditi Marin igrokaz »Matija Gubec« na danima Matije Gupca i Antuna Radića, pa je tako izveden u lipnju 1938. i u Slavonskom Kobašu.[88] U Trpinskoj je taj igrokaz izveden na prosvjetnom sijelu 21. kolovoza 1938.[89]

---

78 *Seljačka sloga, 1937., 8, str. 194-195.*

79 *SD, 3, 18. 1. 1940, 4.*

80 *U borbi za glasove dr. Vladko Maček posegnuo je za tom idejom te je, mimoišavši zabranu beogradske vlade iz 1924. koja nije dopustila da Hrvatska republikanska seljačka stranka djeluje u Vojvodini, prekršio tu odluku prešavši granice Savske banovine.*

81 *Seljačka sloga, 1937., br. 10, 235-237 - M. Matočec, Dojmovi s puta po Bosni; Seljačka sloga, 1939., br. 6, 152-154 - M. Matočec, Moj put po Bosni.*

82 *SD, 43, 7. 10. 1937., 2-3.*

83 *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, 282; Hrvatski list, 48, 17. 2. 1937., 3.*

84 *Isto, n. dj., 263 i 264; Seljačka sloga, 1937., br. 4., 94 i 1939., br. 5, 131.*

85 *SD, 11, 11. 3. 1937., 4.*

86 *SD, 24, 3. 6. 1937., 4.*

87 *SD, 55, 16. 12. 1937., 3.*

88 *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, 236.*

89 *Isto, 285.*

Glavna skupština Seljačke sloge održana je u Zagrebu 13. veljače 1938. i na nju je došlo 1200 delegata, a u Glavni odbor Seljačke sloge ponovno su izabrani Miškina i Mara Matočec. Dogovoreno je da se smotre Seljačke sloge dislociraju, odnosno da se smotra 12. lipnja 1938. treba održati na Duvanjskom polju gdje je po predaji krunjen kralj Tomislav, 14. kolovoza na Ceceli iznad Drniša i Knina gdje je po predaji održan sabor kralja Zvonimira, a treća, i dakako najveća smotra, trebala se održati 28. kolovoza 1938. u Zagrebu. Na svim tim smotrama uvijek ima i Podravaca. Tako su na Duvanjsko polje autobusom Seljačke sloge otišli Miškina, Mara Matočec i Petar Mađerić.[90]

I u glavnom gradu Savske banovine Zagrebu osjeća se stalna prisutnost Seljačke sloge. U Pučkom sveučilištu studentskog kluba Prijatelji Seljačke sloge u siječnju 1938. Miškina i Mara Matočec čitaju svoje pjesme.[91] Odlično je prihvaćena *Božićnica* za 1938. s člankom Miškine »Mojoj drugarici«. Počeo je izlaziti i časopis *Seljačka sloga* koji uređuju prof. Izidor Škorjač i Rudolf Herceg i gdje nezaobilazno nalazimo Miškinine te uratke Mare Matočec. Već u prvom broju *Božićnice* za 1938. Miškina piše članak »Što ima novo«, a u drugom broju Miškina objavljuje članak »Nekoliko uspomena iz slavne prošlosti« uz prisjećanje na Matiju Gupca i Antuna Radića, a Mara Matočec objavljuje pjesmu »Posječenoj šumi«, što se uklapalo u sve jaču borbu HSS-a za šume koje su se našle u središtu borbe za seljačka prava. Seljački dom izlazi u velikoj nakladi, a svaki broj ima i neku pjesmu ili članak iz Podravine, ali se gotovo svaki tiska dva puta zbog zapljene prvog izdanja, s time da je sada cenzor naredio da se mjesta izbačenih članaka popune novim tekstovima kako bijele praznine ne bi previše upadale u oči. S velikim je oduševljenjem dočekana i prva knjiga knjižnice Seljačke sloge »Seljački svijet«. Bila je to zbirka priča i pjesama »Mladost - radost« na 139 stranica koja je sadržavala 76 pjesama i 24 priče, među kojima je bilo više Miškininih te uradaka Mare Matočec.[92] Miškina, Mara Matočec i Ljudevit Tomašić te Petar Mađerić govore i na Trećoj redovitoj skupštini Gospodarske sloge 7. svibnja 1938. i na njoj su govorili iz Podravine.[93]

Kulturnim i gospodarskim akcijama Mačekov HSS sve je jači. To pokazuje i proslava Mačekova rođendana na zagrebačkom igralištu Konkordije 1938. godine. Seljačka pjevačka župa Matija Gubec pod vodstvom Rudolfa Matza izvela je komad »Seljački život, seljačka sloga«, inspiriran velikim dijelom izvedbama Mare Matočec gdje su bile ugrađene i melodije koje je ona pjevala. Bila je to zapravo veličanstvena smotra seljaštva na kojoj su nastupili i vatrogasci i Hrvatski skauti, pa i ne čudi što je zaplijenjen cijeli broj *Seljačkog doma* u kojem se o njoj izvještavalo.[94] Spomendani braće Radić 12. lipnja 1938. proslavljani su vrlo svečano i manifestacije Seljačke sloge mnogo su pomogle Mačekovoj izbornoj pobjedi u prosincu 1938. na parlamentarnim izborima

Mara Matočec bila je osobito aktivna u proljeće 1939. godine, u vremenu kada nije dopuštena politička akcija, iako se znalo da je sporazum Hrvatske i Srbije neminovnost. Seljačka sloga držala je narod u potrebnoj napetosti i iščekivanju. U Zagrebu je 29. siječnja 1939. održana prva javna skupština za pravo žene na pismenost. Glavni ženski govornik bila je Mara Matočec, koja je mnogo spominjala Antuna Radića, a onda je opisala bijedan položaj žena u Dalmatinskoj zagori i Bosni. Opisala je kako ondje djevojčice rijetko polaze u školu. Na tom je sastanku govorila i supruga dr. Rudolfa Horvata Jelisava, tekstilna radnica i komunistkinja Ružica Turković te

---

[90] *SD, 27, 16. 6. 1938., 3.*
[91] *SD, 5, 27. 1. 1938., 7.*
[92] *SD, 24, 26. 5. 1938., 7; SD, 29, 30. 6. 1938., 4.*
[93] *SD, 22, 12. 5. 1938., 1.*
[94] *SD, 32, 21. 7. 1938., 1 i 6; SD, 33, 28. 7. 1938. - R. Herceg, Zagrebačka smotra.*

Roza Hack u ime židovskih žena.[95] Marin igrokaz »Matija Gubec« izvodi se 11. ožujka 1939. u kasinu u Slavonskom Brodu, a prihod je išao za gradnju hrvatskog doma u Podvinju.[96] Marin nastup na smotri u Špišić-Bukovici 21. svibnja 1939. s pjesmama iz rodnog kraja ponukao je Rudolfa Hercega da posebno pohvali korijski ogranak.[97] U to vrijeme gotovo da nije bilo hrvatskog sela u kojem se nisu priređivala sijela, čitala djela Antuna Radića, gradili seljački domovi i otvarale čitaonice i organizirale zabave. Po uzoru na Maru Matočec uradci nadarenih žena ponovno nalaze svoje mjesto u tisku Hrvatske seljačke stranke i Seljačke prosvjete, a počeli su djelovati i podmladci ogranaka Seljačke sloge na kojima se vježbalo sviranje tambura i pjevanje. Uobičajilo se na zabavama pjevanje u stilu narodne pjesme i mnoge žene bile su vrlo vješte u stvaranju stihova kojima su se slavili ljubav, priroda i život na selu. Igrokaz »Matija Gubec« Mare Matočec izvodi se na prosvjetnom sijelu 12. veljače 1939. i u Nuštru[98] te se time Mara Matočec prvi put ubacuje u vinkovački krug u koji do tada kao Podravka s ekavskim govorom nije imala pristup, pa su seljaci ikavci prigovarali kada su čuli kako oni kažu »lošu ekavicu«.[99]

Središnja smotra u Zagrebu 11. lipnja 1939. bila je iznimno kvalitetna jer su se prije održale pokrajinske smotre, ali su Slavonci privlačili više pozornosti zbog svoje bogate nošnje. Deset dana nakon toga velikog okupljanja u Zagrebu u mnogim su mjestima održane zadušnice u spomen na pogibiju dr. Đure Basaričeka i Pavla Radića. U Zagrebu su zadušnice lipanjskim žrtvama održane u katedrali, a Mara Matočec objavila je pjesmu »U spomen trima mučenicima«.[100] Na selu se rado čita članak Mare Matočec »Za rođendan braći Radićima« u kojem Mara opisuje kako su Radići išli od sela do sela, budili, govorili i radili, jer »*…da samo čitanje i govorkanje malo vrijedi«.*[101]

Nakon sklapanja sporazuma Cvetković - Maček i formiranja Banovine Hrvatske aktivnosti su bile još bolje jer je sada Seljačka sloga dobila ne samo legitimitet nego i punu potporu vlasti. Seljačka kultura počela se cijeniti kao velika dragocjenost. Čitaju se s velikim oduševljenjem sabrana djela Antuna Radića i uopće mnogo se cijeni ono iskustvo koje je stekla Mara Matočec surađujući u pokretu Stjepana Radića. No selo dobiva i mnogo pomoći od stručnjaka. Branimir Bratanić predstavlja bolje oraće sprave, a reklamira se i novi tkalački stan Seljačke sloge na kojem se tkalo mnogo brže i bolje pa je kampanja za izradu lanene odjeće bila jednako jaka kao i borba protiv nepismenosti. Već 27. kolovoza 1939. korijska grupa sudjeluje na smotri u Bjelovaru.[102] I na središnjoj smotri u Zagrebu 24. rujna 1939. Mara ima dostojno mjesto. Mara Matočec uvijek je na čelu akcija koje se bave skupljanjem hrane za Hercegovinu, a međusobno pomaganje kolonista u Koriji je pravilo. Seljaštvo je očekivalo brze promjene nakon stvaranja Banovine Hrvatske. U zemlju se vratio dr. Juraj Krnjević, koji je deset godina boravio u inozemstvu i koji se sjećao Mare Matočec iz preddiktatorskih vremena pa joj se povremeno i javljao iz inozemstva. Mara Matočec napisala je u povodu njegova povratka pjesmu »Opet si među nama«, a oduševljenje je izrazio i Miško Medved iz Većeslavca kod Sokolovca.[103] Krnjević je preuzeo i uredništvo *Seljačkog doma* koji postaje glavni list stranke na vlasti, premda su *Narodne novine* po starom običaju i dalje objavljivale uredbe i propise koje je donosila vlast. Uredba o banskoj vlasti

---

95 *SD, 7, 9. 2. 1939., 4 - M. Matočec, Sa ženske skupštine.*
96 *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, 236.*
97 *Isto, 283 (Hrvatski tjednik, 8, 27. 5. 1939., 3;Hrvatski list, 141, 24. 5. 1939., 6).*
98 *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, 288. Igrokaz je izveden na spomendan Matije Gupca i Antuna Radića, a na proslavi je bio i potpredsjednik Seljačke sloge M. Mandić.*
99 *Hrvatski list, 289, 18. 10. 1938., 6.*
100 *SD, 26. 6. 1939., 5.*
101 *SD, 24, 8. 6. 1939., 11.*
102 *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, n. dj., 283; Hrvatski list, 239, 29. 8. 1939., 7*
103 *SD, 41, 12. 10. 1939., 4.*

Banovine Hrvatske objavljena je 14. rujna u *Seljačkom domu*, s time da je već 11. rujna 1939. banska vlast počela djelovati.[104]

Ogranak Seljačke sloge u Badljevini organizirao je predavanja Mare Matočec 1939.[105] Godine 1940. Mara Matočec je ime za koje znaju svako selo i svaki seljak i seljanka u Hrvatskoj. Još prije svršetka zime počelo je u Koriji čitanje djela Antuna Radića koja su objavljena u Zagrebu u vrlo velikoj nakladi. Mara Matočec sada postaje zastupnik povratka ljudi na selo. Obilazi sela, govori i savjetuje. U Pepelani je 10. ožujka 1940. održala prosvjetno-zdravstveni sastanak na koji su došle i Jana Falica te doktorica Nada Kovačević. Govorilo se o zdravlju majke i djeteta i ulozi žene u javnom životu.[106] Mara je napisala novi igrokaz u četiri čina »Povratak iz grada u selo« i prva njegova izvedba bila je 25. veljače 1940. u dvorani Lazić u Virovitici, s time da je prihod išao u korist humanitarnoga dječjeg društva Okrilje kojem je tajnica bila kći Đure Basaričeka Amalija.[107] U Habjanovcima je 9. lipnja 1940. svečano proslavljen rođendan braće Radić te su se pjevale narodne pjesme i recitirale pjesme novih seljačkih pjesnika i pjesnikinja, a nakon predsjednika Jakova Bošnjaka, koji je i sam bio pjesnik, govorili su Josip Sitarić i Marija Matočec.[108] No najmiliji je ljudima ipak Marin igrokaz »Matija Gubec«. Istog dana kada i u Habjanovcima izveden je u Martincu Čepinskom i publika je »burno povlađivala« toj priredbi.[109] Mara je 12. lipnja 1940. govorila u Novakima na prosvjetnom sijelu, a izveden je i njezin igrokaz Matija Gubec.[110] Ogranak iz Korije nastupa na smotri u Virovitici 16. lipnja 1940. s prikazivanjem svatovskih običaja[111] te u Kloštru 11. kolovoza 1940.[112], a s tim programom nastupa na središnjoj smotri u Zagrebu 25. kolovoza 1940.

Zbog pretjeranog izvoza, a i početka Drugoga svjetskog rata stanje na selu sve je teže. Ponovno se poseže za smotrom narodne kulture, kako bi se narodu dao dokaz njegove kulturne snage i kako bi ga se smirilo zbog teške gospodarske situacije. U Zagrebu je, nakon što je u lipnju priređena smotra u čast braće Radić u Maksimiru[113], održana 25. kolovoza i velika smotra te Prvi hrvatski etnografski kongres na kojem je govorila i Mara.[114] Održan je i Drugi prosvjetni sabor Seljačke sloge od 6. do 8. prosinca 1940. i na njemu je Josip Hižman iz Drnja opisao prilike u svom kraju pohvalivši rad Suda dobrih ljudi i zaključivši da narod nema dovoljno zemlje, ali da je »…*radin i da teži za prosvjetom*«.[115] Na godišnjicu sporazuma Cvetković - Maček 26. kolovoza 1940. održana je sjednica Banske vlade i objavljen veliki *Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939.-1940.* koji je prikazivao uspjehe HSS-ove vlasti u prijašnjoj godini, prikrivajući probleme i nevolje. Objavljena je i Uredba o kotarskim skupštinama i kotarskim upravnim odborima kojima se trebala nastaviti daljnja reorganizacija uprave Banovine odozdo. U kotarske upravne odbore trebali su ući najnapredniji gospodari i Mara Matočec ocijenila je Uredbu ovako: *»Posao velik, a valjda i koristan«*.[116]

---

[104] *SD, 38, 14. 4. 1939., 7.*
[105] *S. Leček, Seljačka sloga, n. dj., 224.*
[106] *S. Leček, Seljačka sloga, n. dj., 285.*
[107] *Isto, 283, Hrvatski tjednik, 9, 2. 3. 1940., 4 o 11. 16- OOO- 104« - 3, Hrvatski list, 59, 29. 2. 1940., 9. Glume M. Mubrin i P. Matočec.*
[108] *Isto, 253; Hrvatski list, 161, 12. 6. 1940.*
[109] *Isto, 256; Hrvatski list, 161, 12. 6. 1940.*
[110] *Isto, 231; Seljačka sloga, 1940., br. 8-9, 236.*
[111] *S. Leček, Seljačka sloga u Slavoniji, 283; Hrvatski tjednik, 26, 29. 6. 1940.*
[112] *Isto, Seljačka sloga, 1940., 8-9, str. 238.*
[113] *SD, 25, 20. 6. 1940., 7.*
[114] *SD, 36, 5. 9. 1940., 2 - Mara Matočec, Nakon glavne smotre Seljačke sloge u Zagrebu.*
[115] *SD, 50, 12. 12. 1940., 3.*
[116] *SD, 35, 29. 8. 1940., 1 - Prva godišnjica sporazuma i Banovina Hrvatska; SD, 42, 17. 10. 1940., 5 - Mara Matočec.*

Priredba Seljačke sloge održana je 11. kolovoza 1940. I u Kloštru u sjeni lipa i pred crkvom načinjena je pozornica ukrašena zastavama, a na proslavu je došlo oko tisuću ljudi. Smotru je otvorio prosvjetni povjerenik za đurđevački kotar Luka Kovač. Nastupili su mnogi zborovi, među ostalima Kalinovac, koji je izveo skladbe »Sadila sam bora« i kolo »Lova drži Joso generale«, »Zelena mala dubrava«, kolo »Igrali su mladi vrani konji« i »V polju vrčak ograđen«. Pitomača je izvela pjesmu »Lepa moja livada zelana« i kolo »Prvo leto jesam služil«. Korija iz okolice Virovitice, gdje je živjela Mara Matočec, izvela je pjesmu »Falen budi Jezuš Kristuš«, »Majka rano vstala« i »Šetal se Ivan po zlatnom mostu«. Iz Podravskih Sesveta, koje i nisu imale ogranak Seljačke sloge, izvedena je pjesma »Oj, sesvetske livadice«, »Oj, djevojko, duša moja« i kolo »Savila se bijela loza vinova«. Nastupio je i zbor iz Lozana. Mara Matočec održala je kraći govor, a iz Zagreba je od središnjice Seljačke sloge smotru pratila Darinka Lukačević. Zaključeno je da je narod zanemario nošnje i da treba poraditi na tome da se obnove jer su samo djevojke iz Lozana, Korije i Kalinovca došle u njima, i to dosta skromnima u odnosu na one iz bogate Slavonije.[117]

5.

Povlačenje. Dogovoreno je da se 9. veljače 1941. održi prosvjetni sabor u Koprivnici za Gornju Podravinu, tj. koprivničko, ludbreško i đurđevačko područje. Koprivnica je, dakle, u tom vremenu neosporno centar Podravine koja se sve više formira kao jedna politička i gospodarska cjelina. Na taj sabor došlo je oko 200 prosvjetnih radnika, većinom predstavnika ogranaka i članova Seljačke sloge. Domaćin je bio Stjepan Prvčić, kao prosvjetni povjerenik Seljačke sloge za Koprivnicu, a pomagao mu je predsjednik kotarske organizacije HSS-a za Koprivnicu Franjo Gaži. Iz Zagreba su došli prof. B. Bratanić, dr. Nada Kovačević i student Sabljar. Raspravljalo se o mnogim temama, primjerice o uključivanju žena i mladeži u prosvjetni rad, o osnivanju novih ogranaka Seljačke sloge, a reklamirala se i Mala knjižnica Seljačke sloge te su brošurice o braći Radić i Seljačkoj slozi razgrabljene i raznesene u domove diljem Podravine. Sjećam se da se takva brošura pojavila i u našem domu zajedno s onom o Seljačkoj buni Matije Gupca. Ona o seljačkoj buni bila je crvena, a o braći Radić plava. Tražilo se da se povede veća briga o očuvanju narodne seljačke kulture, ali da se ne zanemare ni problemi seljačkoga gospodarstva u sadašnjosti. Tijekom dana izredali su se mnogi govornici. Izvještaj za koprivnički kotar podnio je Stjepan Prvčić, za Ludbreg Kranjec a za Đurđevac Luka Kovač. U ime političkih organizacija govorio je Petar Mađerić iz Virja za đurđevački kotar, F. Gaži za koprivnički, a općinski načelnik Ferdinandovca i Triplat iz Malog Bukovca pohvalili su se uspješnim djelovanjem organizacija Seljačke sloge na svom području. Sudionicima ovog sabora obratili su se i Miškina i Mara Matočec.

Seljačka sloga djeluje do zadnjeg časa Kraljevine Jugoslavije. Ogranak Seljačke sloge u Koprivnici je 25. siječnja 1941. održao veliko prosvjetno sijelo u tek dovršenoj velikoj gimnastičkoj dvorani Pučke škole pokraj crkve i izveden je dramski komad »Invalid« Mare Matočec u režiji ravnatelja pučke škole Kazimira Sabola te deklamirana Miškinina i Funduićeva djela, a pjevački zbor izveo je narodnu pjesmu »Sejali smo bažuljka«. Dogovoren je Sabor za sva tri podravska kotara u 1941. i još u ožujku 1941. održana je godišnja skupština ogranka.[118]

Drugi svjetski rat bio je najkrvaviji na našim prostorima u kojem se fronta izjednačila s pozadinom i nitko nije bio siguran za svoj život. Mara Matočec živi u Koriji i drži se one upute dr. Vladka Mačeka da mali moraju pod stol dok se veliki tuku. Mara Matočec kao i Mihovil Pavlek Miškina ne žele se miješati u politiku velikih. No na njima se slomila ona narodna »*Tko nije s nami, taj je protiv nama*«, pa su Miškinu ustaše likvidirale u Jasenovcu 1942. Mara Matočec

[117] *SD, 33, 15. 8. 1940, 7.*
[118] *SD, 5, 30. 1. 1941., 10; Podravske novine, 6, 1. 3. 1941.; 8, 15. 2. 1941.; 13, 22. 3. 1941.; H. Petrić, HSS, 150.*

nije bila ubijena, ali je zaboravljena i doživjela je sudbinu nekih drugih istaknutih članova HSS-a koji su preživjeli rat.[119] Odbila je poziv partizana da im se pridruži pa je njezinu ulogu aktiviranja žena preuzela Kata Pejnović, majka patnica, koja je s crnom maramom na glavi dosta sličila Mari Matočec i koja je kao i ona znala govoriti i aktivirati seoske žene i djevojke. Mara Matočec i njezine pjesme ubrzano su padali u zaborav kojemu se nisu otrgnuli ni nakon Drugoga svjetskog rata. Uostalom, Mara Matočec, mirotvorka, nije se mogla pretvoriti u borbenu ženu kakva je bila Kata Pejnović. Napokon su Maru komunisti ostavili na miru zadovoljivši se time što su njezin rad i njezine pjesme pali u zaborav.

6.

Zaključak. Braća Radić su govorila: *»Gdje nema žena i djece, tu nema naroda«.*[120] Zbog toga je na njihovim skupštinama uvijek bilo žena, za razliku od pravaša koji su odbijali pravo ženama da budu na političkim skupštinama. Djelomično je to rezultat izbornog zakona jer do 1945. žene nisu imale pravo glasa pa se s njima nije računalo jer one nisu mogle utjecati na izbor političara, osim preko svojih društava.[121] Seljačka stranka, ali i komunisti, računali su na žene. Mara Matočec bila je Radićev čovjek za aktiviranje žena na selu, ali mislim da bi to u modernoj historiografiji trebalo više i bolje istaknuti, uzimajući, dakako, u obzir njezino obrazovanje, sredinu u kojoj je živjela i radila te probleme s kojima se sučeljavala.[122] Učinila je najviše što je mogla.

Međutim, Mara Matočec umrla je dva puta. Prvi je put pala u zaborav jer su je komunisti otpisali zajedno s Vladkom Mačekom i cijelim HSS-om. Mislila sam da će moja knjiga »Mara Matočec« probuditi zanimanje za tu iznimnu ličnost. No to se nije dogodilo. Danas je ne spominju ni Koprivnica, ni Đurđevac ni Virovitica. Virovitičani sa žaljenjem spominju da je zaboravljena njihova književnica Mara Ivančan Blažeković (1891. - Zagreb, 1968).[123] Ali Maru ne spominju. Je li razlog tomu što je Mara bila seljakinja? Ako je i bila seljakinja, bila je iznimna i njezina je zasluga što su seljačke žene počele politički misliti. Poticala je seljačke žene da se uključe u kulturni, prosvjetni i zabavni, ali i politički život. Mara Matočec ponos je ženske seljačke književnosti cijele Podravine do 1941. godine. Ona je pisala, predavala, glumila, poučavala, savjetovala i poticala seljačke žene i djevojke na društveni rad i zauzimala se za njihovo mjesto u društvu.[124] Mara Matočec ženski je pandan Mihovilu Pavleku Miškini i šteta je što Zvonimir Kulundžić nije napisao knjigu o Mari Matočec kao što je to napisao o Mihovilu Pavleku Miškini. Očito da je to želio učiniti, no nije stigao.[125] Ponovni zaborav Mare Matočec ponukao me da opet o njoj progovorim petnaest godina nakon izlaska moje knjige. Dakako, spoznaje su mi sada veće nakon mojih i tuđih istraživanja o ženama i mislim da se Maru Matočec ne bi smjelo zaboraviti jer je poput Miškine stajala uz seljački pokret, zauzimajući se za bolji život sela.

---

[119] *Zdenko Radelić, Hrvatska seljačka stranka 1941.-1950., Zagreb, 1996., 16-17.*

[120] *Mirko Glojnarić, Borba Hrvata, Kronika dvaju desetljeća političke povijesti (1919.-1939.), Zagreb, 1940., 40.*

[121] *A i onda su dobile mogućnost glasovanja samo za jednu politiku, pa zapravo možemo reći da su tek 1990., kada je uvedeno višestranačje, žene dobile pravo glasa i mogućnost da iskazuju svoju političku volju na izborima. Mislim da bi to žene trebale iskoristiti i da bi trebale kao u Francuskoj zauzeti polovicu ministarskih stolica.*

[122] *S. Leček, »Dosada se samo polovica hrvatskog naroda borila«, Hrvatska seljačka stranka i žene (1918.-1941.), Historijski zbornik, 59, 2006., str. 93-130. Mara Matočec u ovom se radu spominje vrlo skromno.*

[123] *Izabrane teme, Virovitica, 1996., 149. Mara Ivančan objavila je u Zagrebu 1924. Čudnovatu priču, ali je napisala dosta priča za djecu i mladež te putopisa.*

[124] *S. Leček, »Dosada se samo polovica hrvatskog naroda borila«, n. dj., Mara Matočec spominje se na tri mjesta kao i moja knjiga, ali se posebno ne izdvaja.*

[125] *Prema sjećanju Mladena Matočeca, Zvonimir Kulundžić odnio je od obitelji Matočec dosta materijala iz ostavštine Mare Matočec. No spominje ju rijetko i nedovoljno.*

SUMARY

Mara Matočec (Đelekovec, 1886 - Korija near Virovitica, 1967) was a legend for the peasant women in Radić«s movement. Although self-taught she had no peer among urban women in public activity when it came to campaigning and work on the state of rural life. With her natural intelligence and great diligence she attracted peasant women to public life, and drew the attention of politicians in the Croatian Peasants« Party to the importance of women«s activity. After Mara Matočec the women of the Podravina region were never again absent from social and cultural activity. Her activity should be regarded in three phases. In the first she wrote poetry about nature and poetry that reflected the political scene. It was in this fashion that the peasant women of the Podravina region learned of the work of the brothers Radić. Mara Matočec, a republican, was upset when Stjepan Radić recognised the monarchy and the Vidovdan Constitution and distanced herself from the party for an extended period. That was the time of her colonisation from Đurđevac to Korija near Virovitica, thanks to Dr. Đuro Basariček. His tragic murder in the People«s Assembly saw Mara Matočec once again become active in the Croatian Peasants« Party. Her intensive activity in culture and education saw its culmination around the year 1937 when she served as a member on the Central Committee of the Peasants« Union and when her works, especially the plays *Matija Gubec* and *The Invalid*, where performed at numerous venues. As a woman and as a peasant Mara Matočec played a campaigning role for the Croatian Peasants« Party in Bosnia. Through short lectures and articles, and through poetry, she is present up to World War II at Peasant Union festivals in Zagreb and at many other peasant gatherings in northern Croatia. Refusing to cooperate with the Partisans, Mara Matočec suffered the fate of many prominent members of the Croatian Peasants« Party. She was forgotten. Her contribution in bringing rural women into cultural, educational, instructional and political activity is nevertheless crucial when considering the history of women and women«s movements in Croatia. She was respected by both Antun and Stjepan Radić, and by also Juraj Krnjević, who was indebted to her competence in working among rural women and girls.

ŽENE U SREDNJOVJEKOVNOJ PODRAVINI

WOMEN IN MEDIEVAL PODRAVINA

Ranko Pavleš
Podravka d.d.
Ante Starčevića 32
HR - 48000 Koprivnica
ranko.pavles@kc.t-com.hr

Primljeno/Received: 17. 8. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 7. 11. 2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 929.52 (497.5-35)

SAŽETAK

U radu se na osnovi raspoloživih izvora nastoji prikazati položaj žena u srednjovjekovnom društvu Podravine. U prvom dijelu navedeno je nekoliko primjera djelovanja kraljica, herceginja i banica na prilike u Podravini. Ta kategorija žena jedina je u srednjovjekovnom društvu koja ima i političke i upravne i sudske ovlasti. Drugi dio opisuje položaj plemkinja. Govori se o djevojačkoj četvrtini, izuzecima pri nasljeđivanju kada kraljevi dopuštaju da se imanja nasljeđuju po ženskoj liniji, oporukama u kojima se spominju žene ili su ih žene sastavile, a analizirano je i kako se žene prikazuju u popisima poreza sa početka 16. stoljeća. Iz navedenih primjera vidi se da plemkinje imaju, iako ograničeno, pravo stjecanja imanja i raspolaganja njima. Ovdje su navedeni i rijetki primjeri o oblicima života plemićkih žena izvan poslova oko posjeda. Treće poglavlje analizira oskudne podatke o stanovnicama podravskih varoši. Građanke su imale šira prava od drugih staleža koja su im osiguravale gradske povlastice, ali, vjerojatno, i njihova važnost u radnim procesima u gradu. Iz navedenih izvora tek se vidi da su građanke stjecale nekretnine, ali i da ih uglavnom ne nastoje zadržati. U četvrtom dijelu navode se samo dva dokumenta u kojima se spominju pripadnice najbrojnijega srednjovjekovnog staleža, tj. kmetice. Popisane su kao neke od opljačkanih podanika koprivničkog i đurđevečkog vlastelinstva te kao držateljice selišta na imanjima pavlina iz Streze. U oba slučaja zapisan ih je vrlo malo, što je vjerojatno posljedica nastojanja feudalaca da selišta drže muškarci odnosno cjelovite obitelji kako bi i iskorištavanje zemlje bilo učinkovitije. Na kraju rada tek se usput spominju pripadnice drugih društvenih skupina za koje nema potvrda u dokumentima vezanima uz Podravinu.

Ključne riječi: žene, srednji vijek, Podravina
Key words: women, medieval, Podravina

UVOD

Područje s kojeg je uzeta većina primjera u ovom radu zvalo se u srednjem vijeku Gornja Komarnica (danas je to glavnina Podravine u užem smislu) i obuhvaćalo je Podravinu od crte Hrženica - Križovljan - Slanje na zapadu do crte Sesvete - Kalinovec - Mičetinec na istoku. Na jugu je međa bila razvodnica između dravskog i savskog slijeva, a na sjeveru rijeka Drava. Dio primjera uzet je i s prostora križevačke županije koji neposredno graniče s Gornjom Komarnicom.

Nisam ulazio u podrobna istraživanja srednjovjekovnih pravnih dokumenata, nego sam pretežno iznio podatke koje nude isprave i neki od popisa pa se u radu dobiva presjek kroz praksu odnosa prema ženama i njihov stvarni položaj. Također nisam pravio usporedbe ni sa širom okolinom, a ni s okolnim narodima. Sve bi to zahtijevalo mnogo opsežniji rad.

Budući da o ženama u srednjovjekovnoj Slavoniji postoji samo jedan rad i cijela je ta tema gotovo neistražena, nisam se u metodološkom smislu imao u koga ugledati. U radu sam podijelio primjere o srednjovjekovnim ženama onako kako su one same tada bile i podijeljene, tj. po staležima. Prve sam stavio pripadnice najviših slojeva, tj. žene kraljevske krvi i banice. Iako one nisu bile stalno prisutne u podravskom društvu, ipak su bile vrlo utjecajne te stoga mislim da ih treba spomenuti. Slijede plemkinje kao dio društveno najutjecajnijega srednjovjekovnog staleža. O njima ima najviše građe, pa su i primjeri iz njihova života najbolje dokumentirani. Zatim sam obradio građanke/varošanke s primjerima uglavnom iz Koprivnice i Podkamena jer za život žena u ostalim varoškim naseljima Podravine nemamo podataka. Najmanje su dokumentirani stalež kmetovi pa je o kmeticama navedeno samo nekoliko primjera. Ostale skupine i staleži srednjovjekovnog društva u kojima participiraju žene ne javljaju se u podravskim izvorima.

KRALJICE, HERCEGINJE, BANICE

Kraljice i herceginje kao pripadnice najvišeg sloja ugarsko-hrvatskoga srednjovjekovnog društva u Podravini samo su povremeno i u prolazu kao i kraljevi jer ovdje nisu imale posjede koji bi bili njihovo neposredno vlasništvo kao u nekim drugim dijelovima Slavonije. Prema sačuvanim dokumentima, one odsjedaju uglavnom u Koprivnici i Kamengradu, i to u razdoblju od sredine 14. do prve četvrtine 15. stoljeća, kada su i grad i vlastelinstvo uglavnom u izravnoj vlasti kraljeva. Kraljice i herceginje izvršavaju ovdje kraljevsku vlast, ali nastupaju i kao vlastelinke koprivničkog vlastelinstva.

Herceginja Margareta, udovica hercega Stjepana, vlada Slavonijom u ime svoga maloljetnog sina, a 1355. godine[1] nalaže svojim koprivničkim kaštelanima da Koprivničance štite u njihovim slobodama. Kraljica Elizabeta, supruga kralja Ludovika, 1381. godine[2] boravi u Koprivnici gdje izdaje isprave. Dvije godine poslije[3] ona nalaže slavonskim banovima da prestanu pustošiti imanja Stjepana Mikčevića, a već su opljačkali njegove posjede oko današnjeg Ivanca kod Koprivnice. Elizabetina kći kraljica Marija 1391. godine[4] oslobađa koprivničke građane od svih davanja na vrijeme od jedne godine jer su pretrpjeli veliku štetu tijekom građanskog rata, a istog dana[5] nalaže da se zagrebački biskup uvede u posjed Sveti Ladislav/ Valislav koji mu je bio oteo Stjepan Mikčević. Kraljica Barbara javlja se nekoliko puta u Koprivnici i u vezi s njom. Tako 1412. godine[6] potvrđuje ispravu o davanjima Koprivničanaca od vinograda na kamengradskom vlastelinstvu koju je izdao njezin suprug kralj Sigismund. 1413. godine[7] Barbara boravi u Kamengradu,

---

1 *Tadija Smičiklas i drugi, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (dalje CD), sv. 12., Zagreb, 1914. godine; 27. 4. 1355., str. 288-289.*

2 *CD, sv. 16, Zagreb, 1976. godine; 22. 11. 1381., str. 235- 236.*

3 *CD, sv. 16, 25. 4. 1383., str. 359.*

4 *CD, sv. 17, Zagreb, 1981. godine; 21. 4. 1391., str. 343.*

5 *CD, sv. 17, 21. 4. 1391; str. 344-345.*

6 *Emilij Laszowski, Podatci o Koprivnici u srednjem vijeku, Vjestnik kr. Hrvatsko-slavonsko- dalmatinskog arkiva (dalje VZA), godina II., sv. 4., Zagreb, 1900. godine, 2. 10. 1412., str. 220- 221.*

7 *Josip Stipišić, Miljen Šamšalović, Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije (dalje ZHIJA), vol. 2., Zagreb, 1959. godine, 1. 4. 1413., str. 347.*

odakle nalaže istragu u nekom slučaju u Temerju istočno od Koprivnice, a 1417. godine[8] daruje dio vlastelinstva, tj. predij Kameno, rovišćanskom županu Nikoli.

Iako su banovi držali grad i vlastelinstvo Koprivnicu vrlo često jer su im bili određeni kao dio plaće, ipak se njihove žene rijetko spominju. Veći utjecaj na podravske prilike imamo potvrđen samo za Katarinu, udovicu bana Ulrika Celjskog koja je nakon muževe smrti 1456. godine nekoliko godina držala koprivničko i đurđevečko vlastelinstvo. Kao vlastelinka, a ne kao banica, ona 1458. godine[9] potvrđuje udovici Margareti sve isprave u vezi s posjedom Kameno.

PLEMKINJE

O ženama plemićkog staleža sačuvano je najviše građe te se o njima može i više pisati. Kao i plemstvo u cjelini i plemkinje se navode u dokumentima, najčešće u vezi s vlasništvom zemlje kao najvažnijim resursom srednjovjekovnog društva.

U pravilu žene nisu bile nasljednice posjeda, nego su to bili sinovi. Ako vlasnik imanja nije imao muške potomke, posjed je nakon njegove smrti kao ošasno dobro prelazio u kraljeve ruke i on ga je dalje darivao drugim plemićima. Glavni i vrlo stari izuzetak od tog pravila bila je institucija **djevojačke četvrtine** prema kojoj su kćeri imale pravo na četvrti dio imovine svojih očeva. Tako su i žene mogle biti posjednice i kao takve javljaju se prilično često u srednjovjekovnim dokumentima. Djevojačka četvrtina umanjivala je imovinu obitelji te su muški nasljednici nerado ispunjavali obaveze nastale u vezi s njom. Iz Podravine sam našao malo primjera u vezi s tim načinom nasljeđivanja. 1335. godine[10] ban Mikac riješio je spor oko djevojačke četvrtine na imanju Subotica zapadno od Koprivnice. Sporile su se dvije sestre, od kojih je jedna smatrala da joj pripada cijeli posjed, a druga je tražila dio istog kao svoju djevojačku četvrtinu. U spor su se bili uključili i kralj Karlo i kraljica Elizabeta sa svojim ispravama, a ban je presudio u skladu s njihovim prijedlozima te je jednu sestru udaljio s imanja, a drugoj omogućio mirno uživanje posjeda. U oporuci Andrije Budora od Budrovca iz 1529. godine[11] spominje se »ius femininum«, tj. žensko pravo njegove kćeri koje je on riješio tako da joj je za vjenčanje dao 60 florena. Vjerojatno je ovdje riječ o djevojačkoj četvrtini. Navedena suma nije vrijedila kao četvrtina posjeda Andrije Budora, ali je ipak njegovu kćer isključila iz prava na nasljeđivanje imanja. Više primjera u vezi s takvim načinom nasljeđivanja postoji s područja jugozapadno od Podravine. Tako 1369. godine[12] File, Fabijanov sin, sina Beljudova daje svojim sestrama Elizabeti i Klari dio naslijeđenih zemalja kao djevojačku četvrtinu. Elizabeta je 1378. godine[13] potvrdila da je svoj dio primila. Zanimljiv je slučaj Katarine, kćeri Jakova Malog koja se 1378. godine[14] odrekla dijela koji joj je pripadao kao djevojačka četvrtina od posjeda Konjska, Selnica, Dražovec i Čanovo u korist svog brata Dominika jer joj je on pomagao oko uzdržavanja djece nakon smrti njezina muža. U sljedećim slučajevima u vezi s posjedima uz Konjsku i Plavnicu žene koje dobivaju djevojačku četvrtinu pozivaju se na djedove i pradjedove, što bi moglo značiti da njihove majke i bake nisu mogle ostvariti svoje pravo, nego je to tek njima pošlo za rukom. Tako 1381.

---

8 *Kamilo DOČKAL, Kamengrad u svjetlu Streze, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, sv. 1. /8/, Koprivnica, 1953. godine, 15. 2. 1417., str. 114.*

9 *Kamilo Dočkal, Srednjovjekovna naselja oko Streze, Starine Jugoslavenske akademije, knj. 46, Zagreb, 1956. godine, 9. 5. 1458., str. 170.*

10 *CD, sv. 10, Zagreb, 1912. godine, 29. 5. 1335., str. 213-214.*

11 *Emilij Laszowski, Oporuka Andrije Budora iz 1529. godine, Vjesnik kraljevskog državnog arhiva u Zagrebu (dalje VDA), godina VI., Zagreb, 1934. godine, str. 50-57.*

12 *CD, sv. 14, Zagreb, 1916. godine; 30. 5. 1369., str. 184-185.*

13 *CD, sv. 15, Zagreb, 1934. godine; 22. 2. 1378., str. 347-348.*

14 *CD, sv. 15, 1. 10. 1378., str. 405-406.*

godine[15] Margareta i Dragoja primaju od sinova Blagonje Komarničkog dio zemalja koje su nekad pripadale njihovu pradjedu Bratiši. Godine 1512. godine[16] spominje se djevojačka četvrtina Barbare, supruge Matije od Većeslavca u zemljama koje su nekada bile vlasništvo njezina djeda Petra od Konjske. Za dio na imanju Plavnica Sveti Benedikt spore se 1481. godine[17] Ilka, kći i dvije Ane unuke Antuna od Korenova, a osnova potraživanja je pravo na djevojačku četvrtinu. Ti primjeri pokazuju da je pravo na djevojačku četvrtinu bilo snažno i da nije zastarijevalo ni u drugoj generaciji po ženskoj liniji, nego se i tada ostvarivalo.

Posjednici koji nisu imali muških potomaka nastojali su zaobići pravilo o ošasnosti i pokušavali da njihova imanja naslijede kćeri. Tako je Tomo od Botinovca 1407. godine[18] darovao dio Botinovca kod Koprivnice svojoj supruzi Doroteji i kćeri Margareti. Naravno, to nije bilo pravovaljano bez kraljeve dozvole pa je Tomo uspio ishodovati da je kralj iste godine[19] naložio uvod u posjed, a darovanje je potvrdio i poslije[20]. U Grbaševcu je bio drukčiji slučaj. Godine 1517.[21] Gerwas, Nikolin sin, daruje posjed Grbaševec svojim trima sestrama. I to je darovanje odobrio kralj te ga i potvrdio 1518. godine[22]. Usprkos kraljevoj potvrdi s tim je darom bilo problema još nekoliko godina. Iako se Grbaševec ne spominje izričito jer još nije imao svoje kasnosrednjovjekovno (i današnje) ime, s tim se imanjem može povezati oporuka Jakova, Pavlova sina, koji 1321. godine[23], slično kao Gerwas dvije stotine godina poslije, ostavlja posjed Rasinju (kasniji Grbaševec) svojoj sestri i njezinu mužu.

Na rasinjskom vlastelinstvu potkraj 15. i početkom 16. stoljeća dogodilo se da su dvije grane obitelji Bočkaj, koja je Rasinju držala već stoljećima, ostale bez muških nasljednika. Da bi osigurao kćerima nasljedstvo svojeg dijela vlastelinstva, Petar Bočkaj od Rasinje 1495. godine[24] ishodio je od kralja novu darovnicu za posjede u kojoj se osim njega samog navode i njegove kćeri. Jedna se od njih, Elizabeta, udala za Ludovika Pekryja te je trećina rasinjskog vlastelinstva po njoj prešla u vlasništvo nove obitelji. Po drugoj grani Bočkaja jednu je trećinu rasinjskog posjeda stekla obitelj Keczer. Na susjednom bednjanskom vlastelinstvu nakon smrti posljednjega muškog potomka obitelji Frodnohar 1523. godine[25] također se nasljeđivanje nastavilo po ženskoj liniji.

Iako su imanja u tim primjerima naslijedile žene, ona se i dalje vode na ime njihovih muževa kao vlasnika. To se odnosi čak i na dijelove posjeda koje su žene kao miraz donijele u brak i kojima su donekle samostalno raspolagale. Tek u slučaju udovištva i ako sinovi još nisu bili dorasli do punoljetnosti, žene se bilježe kao vlasnice. I popisi poreza s kraja 15. i prve četvrtine 16. stoljeća pokazuju to pravilo. Iz istih popisa može se vidjeti da su 1507. i 1513. godine[26] žene ili točnije udovice držale samo 0,80 odnosno 0,57% poreznih dimova u Gornjoj Komarnici, ali da je postotak znatno porastao 1517. godine (21,47%) te vrlo visok ostao i u 1520. godini (17,

---

15 *CD, sv. 16, 8. 8. 1381., str. 205-207.*
16 *ZHIJA, vol. 4., Zagreb, 1961. godine; 14. 12. 1512., str. 538.*
17 *ZHIJA, vol. 3., Zagreb, 1960. godine; 18. 2. 1481., str. 627.*
18 *Andrija Lukinović, Povijesni spomenici zagrebačke biskupije (dalje PSZB), sv. 5, Zagreb, 1992. godine; 13. 7. 1407., str. 302.*
19 *PSZB, sv. 5, 18. 7. 1407., str. 304.*
20 *PSZB, sv. 5, 24. 10. 1407., str. 309.*
21 *ZHIJA, vol. 5, Zagreb, 1963. godina; 22. 2. 1517, str. 539.*
22 *ZHIJA, vol. 5, 23. 3. 1518., str. 544.*
23 *CD, sv. 9, Zagreb, 1911. godine; 24. 12. 1321.*
24 *ZHIJA, vol. 4, 30. 11. 1495., str. 481.*
25 *Josip Adamček, Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma, monografija Ludbreg, Ludbreg, 1983. godine, str. 83.*
26 *Josip Adamček, Ivan Kakmpuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću, Zagreb, 1976. godine, str. 27-28 i 59-62.*

93%)[27]. Uzrok tom znatnom udjelu žena u vlasništvu zemlje posljedica je udovištva u nekoliko vlastelinskih obitelji. To su bile obitelji Keczer (imanje Slanje - Križovljan i dio Rasinje), Turoczy (vlastelinstvo Ludbreg) i Pekry (dio Rasinje). Žene su kao vlasnice na tim imanjima bilježene nekoliko godina, ali su ih zapravo čuvale za svoje sinove koji poslije preuzimaju upravu. Neke od tih vlastelinki u vrijeme kad su posjedi bili u njihovim rukama pokazale su poduzetnost u upravljanju obiteljskom imovinom. Tako je npr. Doroteja, udovica Franje Keczera 1525. godine[28] uzela u zalog zagorsko imanje Lobor za znatnu svotu od 1500 florena. Inače se u popisima poreza i u imenovanju žena vidi donekle njihov položaj u odnosu na vlasništvo nad zemljom. Naime, one su gotovo u pravilu označene kao udovice, a tek u dva slučaja 1513. godine[29] imaju oznaku »domina« bez pozivanja na njihov odnos prema muževima.

Zanimljivi dokumenti iz kojih se može iščitati odnos prema ženama i odnos žena prema vlasništvu i okolini jesu **oporuke**. S područja srednjovjekovne križevačke županije trenutačno mi je u cijelosti poznato desetak plemićkih i svećeničkih oporuka, od kojih također nekoliko koje su sastavile žene. Najstariji od tih iskaza posljednje volje je iz oko 1300. godine[30], a dao ga je napisati župan Bahaler. On ženi i kćeri ostavlja posjede Alazca (nepoznatog smještaja), Konjska i Plavnica (južni dio kotara Komarnica) te Sveti Dominik u Selnici (Hrvatsko zagorje). Zanimljivo je da su te posjede naslijedili Bahalerovi daljnji potomci (plemići od Konjske), što znači da su se imanja, vjerojatno uz kraljevu dozvolu, nasljeđivala po ženskoj liniji.

Druga oporuka prema kojoj znatne posjede nasljeđuje žena mlađa je za više od dvije stotine godina, a dao ju je sastaviti Andrija Budor od Budrovca 1529. godine[31]. U oporuci se Andrija pobrinuo da dio njegovih stvari i udjela u imanjima dobije Siksto, sin njegove prve žene Sofije, ali je većinu posjeda i pokretne imovine ostavio drugoj ženi Barbari i djeci koju je imao s njom. Tako ona dobiva imanja Jarna, Gornji i Donji Čepelovec, Budrovec, Obrež i Jakovljeve Sredice. Međutim, treba dodati da je ona sudjelovala u stjecanju dijela ovih posjeda: Jarnu i Čepelovec Andrija joj prepušta jer mu je bila posudila 150 florena za parnice oko imanja, za isplatu rođaka u posjedu Budrovec dala je svoj prsten vrijedan 60 florena, a Obrež i Jakovljeve Sredice su bile dio njezina miraza (ona je bila kći Nikole Madarasa od Obreža kod Rasinje). Naravno, veći dio nabrojenih posjeda Barbara nasljeđuje zajedno sa svojom djecom. Bilo bi zanimljivo vidjeti koliko bi Barbara dobila od naslijeđenog kad bi se ponovno udavala. Kćeri Barbari Andrija je dao 60 florena za svadbu pa je time zadovoljeno njezino »žensko pravo« (»ius femininum«) u vezi s nasljedstvom, a ako je htjela dio u posjedima, morala je spomenutu svotu vratiti ili se drukčije dogovoriti s braćom.

Strezanski župnik Matija Dezem 1488. godine[32] većinu svog novca i drugih stvari ostavlja pavlinskom samostanu i crkvama, ali odvaja i 12 florena za kćer i sina svoje sestre.

U vezi s Podravinom i bližom okolinom dvije su oporuke koje su sastavile žene. Jedna je oporuka Doroteje, udovice Matije Horvata iz Hedrihovca koja 1504. godine[33] gotovo sve svoje ostavlja strezanskim pavlinima i crkvama. Druga oporuka je iz 1444. godine[34] i u njoj su navedeni pretežno ljudi iz okoline Garića. Ipak, Elena, koja sastavlja oporuku, ostavlja neke stvari crkvi Svetih Kuzme i Damjana u Kuzmincu kraj Rasinje, što znači da je vjerojatno bila iz Podra-

---

27 *J. Adamček, I. Kampuš, Popisi..., str. 94-97 i 127-130.*
28 *ZHIJA, vol. 5, 27. 9. 1525., str. 573.*
29 *J. Adamček, I. Kampuš, Popisi..., str. 60.*
30 *CD, sv. 7, Zagreb, 1909. godine, str. 418-419.*
31 *E. Laszowski, Oporuka..., str. 50-57.*
32 Magyar orszagos leveltar (dalje MOL), Dl 34931., 9. 3. 1488., www.mol.gov.hu
33 MOL, Dl 34952., 22. 4. 1504., www.mol.gov.hu
34 MOL, Dl 35581., 14. 8. 1444., www.mol.gov.hu

vine (možda iz obitelji Bočkaj koja tada drži Kuzminec kao dio rasinjskog vlastelinstva). Ostalu ostavštinu Elena uglavnom ostavlja crkvenim ustanovama. Treba naglasiti da je većinu stvari i posjeda Eleni ostavio njezin prvi muž.

Iako je broj oporuka vrlo ograničen i sačuvan je uglavnom iz samostanskih arhiva te su zato to dokumenti posebne vrste, ipak se može zaključiti da se muški oporučitelji brinu za svoje žene, kćeri i sestre. O ženskim oporukama može se izvesti prenagljeni zaključak da žene uglavnom ostavljaju crkvama i samostanima, ali treba uzeti u obzir da je u oba ovdje iznesena slučaja riječ o ženama bez djece.

U vezi sa zavještanjem posjeda crkvenim ustanovama zanimljivo je da su oba posjeda koja su u koprivničkoj okolici stekli samostani povezani sa suprugama kaštelana. Prvo je darivanje obavila Margareta, udovica kamengradskog kaštelana Luke, kada je 1458. godine[35] darovala strezanskim pavlinima selo Kameno kod Starigrada. Drugi je slučaj imanje Mogovina, sjeverozapadno od Koprivnice, koje su 1466. godine[36] dobili koprivnički franjevci od varaždinskog (vjerojatno prije koprivničkog) kaštelana Ivana Thwrnera i njegove supruge Uršule. Među darovateljima koji su darovali posjede strezanskim pavlinima, ako izuzmemo osnivača samostana, podjednak je broj žena i muškaraca[37]. S obzirom na to da su imanja uglavnom držali plemići, taj podatak dosta govori o vezanosti plemkinja uz crkvu.

Budući da su imale pravo na dio nasljedstva i mogle raspolagati imovinom, žene se pojavljuju u nizu isprava o zalaganju i kupoprodaji posjeda. Katkad u tim poslovima nastupaju same (posjed Otok[38]), katkad zajedno s muževima (posjed Cenkovec[39]; posjed Marjašovec[40]), u nekim slučajevima zajedno sa sinovima (posjedi Zdelja, Komarnica i dr.[41]), a katkad ih zastupaju muževi (posjed kraj potoka Rasinje[42]). Pretpostavljam da su žene navedene u kupoprodajama u slučajevima kad je riječ o njihovoj osobnoj imovini.

U Podravini sam našao dva slučaja kada su žene pozajmile novac svojim muževima. Tako Barbara, supruga Andrije Budora, pozajmljuje svomu mužu novac koji mu treba da stekne neke posjede, što sam već gore spomenuo[43], a poznato je i da je Ivan Ernušt posuđivao znatne svote od svoje treće žene Barbare Orsag de Gwth, za što joj je zalagao posjede (među ostalim i Koprivnicu)[44].

Na osnovi iznesenog može se zaključiti da su plemkinje u stjecanju imovine bile u znatno lošijem položaju od plemića, ali da su zakon i običaji ipak omogućavali da dobiju dio koji im je kao miraz bio potreban za udaju odnosno za egzistenciju.

Najveći dio sačuvanih isprava uopće, pa tako i onih u kojima se spominju žene, odnosi se na posjedovne odnose, a o drugim oblicima srednjovjekovnog života plemstva znamo mnogo manje. Zanimljiv je dokument o općem sudu održanom u Zagrebu 1481. godine[45] gdje su u različi-

---

35 *K. Dočkal, Srednjovjekovna..., 6. 3. 1458., str. 170.*
36 *ZHIJA, vol. 3, 18. 10. 1466., str. 604.*
37 *Ivan Krstitelj Tkalčić, Urbar bivšeg hrvatskog pavlinskog samostana u Strezi, VZA, godina V., Zagreb, 1903. godine, str. 201.*
38 *ZHIJA, vol. 3, 24. 1. 1476., str. 614.*
39 *ZHIJA, vol. 2, Zagreb, 1959. godine; 1429. g., str. 369.*
40 *ZHIJA, vol. 5, 1. 7. 1523., str. 563.*
41 *ZHIJA, vol. 3, 24. 1. 1449., str. 574.*
42 *CD, sv. 10, 25. 4. 1334., str. 161.*
43 *E. Laszowski, Oporuka..., str. 50-57.*
44 *Nada Klaić, Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica, 1987. godine, str. 133.*
45 *Milan Šuflay, Iz arhiva ugarskog narodnog muzeja, VZA, godina VIII., Zagreb, 1906. godine. KRNIC, Judicium generale (opći sud) u Ugarskoj i Hrvatskoj, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, Nova serija, sv. 9, Zagreb, 1906./1907. godina.*

te vrste zločina bilo kao žrtve bilo kao počiniteljice uključene i žene. Nekoliko slučajeva vezano je i uz Podravinu. Na području križevačke županije žene se optužuju za priležništvo (jedan slučaj iz Krnina istočno od Đurđevca - priležništvo sa župnikom iz Sesveta), davanje utočišta lopovima, čedomorstvo, podvođenje djevojaka i podvođenje vlastitih kćeri, rezanje nosova ljubavnicama svojih muževa (čini se da je to bila uobičajena kazna za ljubavnice jer su zabilježena dva takva slučaja), ubojstvo zeta i ubojstvo muža (slučaj u Beloševcu u Podravini). Žene kao žrtve spominju se u slučajevima kada su kao djevice bile oskvrnute ili ubijene kao supruge (u Podravini dva slučaja - u Bednji između Koprivnice i Ludbrega i u već spomenutom Beloševcu). Zanimljivo je da se kod ubojstva supruge navodi da je ubijena »bez razloga«, što znači da su postojali slučajevi kada se moglo legalno ubiti ženu - vjerojatno kada bi bila zatečena u preljubu. Žene su žrtve i u nekim gore navedenim primjerima gdje su počinitelji druge žene (rezanje nosova, podvođenje). Jedna je žena optužena da je vračara, a tri da su vještice (jedan slučaj u Prugovcu kod Đurđevca). Prema srednjovjekovnom shvaćanju, one su bile zločinke, a prema današnjem, naravno, žrtve. Plemkinje nisu sudjelovale u političkom životu pa nijedna od njih nije na tom sudu optužena za veleizdaju, za što su okrivljeni mnogobrojni plemići.

Kao ni u politici plemkinje ne sudjeluju ni u upravnim ni u sudskim poslovima, osim možda na vlastitim posjedima u razdobljima kad njima upravljaju, što nije potvrđeno u dokumentima koji se odnose na Podravinu.

GRAĐANKE

U Podravini je u srednjem vijeku bilo nekoliko naselja s gradskim obilježjima, ali samo o dvama imamo nešto više podataka: o Koprivnici i Podkamenom (Subkwar). U ispravi iz 1356. godine[46] kojom se Koprivnica proglašava slobodnim kraljevskim gradom žene su spomenute samo jedanput, i to u dijelu o nasljeđivanju. Privilegij kaže da svaki građanin može oporučno ostaviti svoju imovinu komu želi, bilo svojoj ženi bilo rođacima. Kratka, ali važna odredba jer je omogućavala varoškim ženama da steknu imovinu na način koji plemkinjama nije bio moguć. U ispravama se Koprivničanke spominju samo u nekoliko navrata, i to većinom u vezi s nekretninama. Tako 1417. godine[47] Elizabeta, udovica, i Ilka i Lucija, sestre pokojnog suca Kusaka prodaju mlin i zemlju koprivničkom franjevačkom samostanu. Vjerojatno je riječ o imovini spomenutog suca koju je ostavio supruzi i sestrama. Godine 1453.[48] Juraj Šafar i njegova majka Jelena prodaju zemlju u Koprivnici. Jedna žena, Elizabeta zvana Regina, prodaje zemlju i 1455. godine[49]. G. 1461.[50] Koprivničanka Doroteja (ona jest stanovnica Koprivnice, ali je plemkinja) mijenja svoj posjed Horvatovščinu u okolici Streze (danas Pavlin Kloštar) za vinograd strezanskih pavlina u blizini Koprivnice. Sve to uz pristanak svoje sestre i njezinih kćeri. Poslije, tj. 1466. godine,[51] isti vinograd Doroteja daruje pavlinima. U susjednoj varoši Podkamenom 1424. godine[52] prodaju Ilka i Elena, kćeri podkamenskog suca Grgura vinograd pred kamengradskim kaštelanom. Ista Elena nekoliko dana poslije[53] zajedno sa svojim mužem pred koprivničkim sucem prodaje zemlju jednom Koprivničancu. Druga polovica iste zemlje ostaje njenoj sestri Ilki. Mislim da je u ta dva slučaja riječ o nasljedstvu koje je sestrama ostavio njihov otac Grgur. Za-

---

46 *CD, sv. 12, 4. 11. 1356., str. 375.*
47 *ZHIJA, sv. 2, 13. 8. 1417., str. 352*
48 *Katalog srednjovjekovnih isprava Hrvatskog državnog arhiva, 18. 4. 1453.*
49 *ZHIJA, vol. 3, 1. 5. 1455., str. 583.*
50 *K. Dočkal, Kamengrad..., 13. 12. 1461., str. 122-123.*
51 *K. Dočkal, Kamengrad..., 29 . 8. 1466., str. 123.*
52 *Emilije Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, godina IV., Zagreb, 1929. godine, 13. 1. 1424., str. 79.*
53 *K. Dočkal, Kamengrad..., 1424. 19. 1., str. 114-115.*

nimljivo je da kod prodaje žene ne nastupaju samostalno, nego su prisutni njihovi muževi ili se bar one pozivaju na njih.

Kod svih tih slučajeva žene uvijek prodaju ili daruju uglavnom naslijeđene zemlje. Možemo zaključiti da varošanke u Podravini nemaju interesa ili nisu u mogućnosti zadržati i iskorištavati stečenu zemlju i druge nekretnine pa ih se rješavaju.

Podaci iz ostalih izvora o građankama Podravine veoma su oskudni. Tako se 1427. godine[54] u odredbama o koprivničkim gradskim prihodima spominju piljarice (penesetice mulieres) koje svaki tjedan moraju gradu plaćati za prodavanje na koprivničkom placu. Drugi je podatak o bogatijim građankama Eleni i Doroteji, supruzi i kćeri koprivničkoga građanina Demetrija koje 1500. godine[55] hodočaste u Rim gdje se učlanjuju u bratovštinu Svetog Duha. I to je za sada sve o građankama u srednjovjekovnoj Podravini.

Marija Karbić[56] napisala je odličan članak o ženama u gradovima srednjovjekovne Slavonije, ali je uzimala primjere gotovo isključivo iz bogatijih sredina koje su također sačuvale svoju arhivsku građu (Zagreb, Varaždin). Ona piše o tome kako su žene u gradovima zamjenjivale svoje muževe u poslovima, pa i samostalno poslovale (navodi neka isključivo ženskih zanimanja), sudjelovale na sudovima kao tužiteljice, tužene i svjedokinje i obavljale još neke aktivnosti te zaključuje da su imale prilično ravnopravan položaj. Velik dio zaključaka Marije Karbić vjerojatno vrijedi i za varoška naselja Podravine, posebno na Koprivnicu koja je, kao i navedeni gradovi, imala status slobodnoga kraljevskoga grada, ali se ipak zaključci ne mogu izravno prenijeti jer su potvrde u izvorima vrlo oskudne, kako se vidi iz gore iznesenog. Posebno ostaje nerasvijetljen položaj žena u malim vlastelinskim varošima. Treba odati priznanje autorici što je pionirski otvorila temu žene, a time općenito i porodičnih odnosa u Slavoniji srednjeg vijeka, o čemu se do sada gotovo i nije pisalo.

Građanke u Podravini, iako imaju znatna prava, ne sudjeluju ni u upravnim ni u sudskim poslovima grada.

KMETICE

O staležu na kojem je počivalo cijelo srednjovjekovno društvo, tj. o kmetovima, sačuvano je najmanje podataka, što vrijedi i za žene - kmetice. U Podravini ih spominju samo dva izvora, i to kao udovice koje drže selišta. Prvi je popis podložnika Ernuštovih podravskih imanja Koprivnice i Đurđevca koje su 1534. godine opljačkali ljudi rasinjskog vlastelina Ludovika Pekryja[57]. Od 185 opljačkanih podložnika (nisu svi kmetovi) samo su četiri udovice, što je samo 2,1%. Drugi je izvor gdje su spomenute kmetice Urbar pavlinskog samostana u Strezi[58]. U selu Kamenom kod Starigrada kao držatelj jednog od šest naseljenih selišta zapisana je udovica. Ako pogledamo cijeli Urbar, vidimo da od 47 naseljenih selišta ukupnoga pavlinskog posjeda tri drže žene tj. udovice (6,5 %). To je u postotku više nego na podravskim vlastelinstvima, što možda proizlazi iz blažeg stajališta samostanaca prema udovicama (npr. u Urbaru postoji odredba da su od davanja težaka uz neke druge oslobođene i udovice) pa oni dopuštaju da udovice duže zadržavaju selišta. Inače je zanimanje feudalca bilo da na selištu ima sposobnu radnu snagu koja će moći obavljati sve obaveze. Udovica je vjerojatno smjela ostati na selištu dok je uz sebe imala poluodrasle sinove koji su joj mogli pomagati, ali još nisu bili sposobni da se odvoje i uzmu

---

54 *E. Laszowski, Podatci..., VZA, 5. 12. 1427., str. 223.*

55 *Monumenta vaticana historie regni Hungarie /«Liber confraternitatis S. Spiritus de Urbe«/, ser. 1., Tom. 6.*

56 *Marija Karbić: »Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškarca«, u: Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest, Zagreb, 2004. godine, str. 57-76.*

57 *Emilije Laszowski, Monumenta habsburgica, vol. II., Zagreb, 1916. godine, str. 191-195.*

58 *I. K. Tkalčić, Urbar..., str. 201 i dalje.*

vlastita selišta. Zanimljiv je podatak da su u pavlinskim vinogradima žene bile zastupljenije nego na selištima, ali da su gotovo uvijek u zajednici s nekim muškarcem. Razlika između držanja selišta i držanja vinograda od strane žena može se objasniti time da je na selištu bila vrlo važna muška radna snaga jer je pri obradi tla za žitarice bilo najvažnije oranje (okopavine kao kukuruz i krumpir još nisu bile poznate), a u vinogradima je bilo puno ručnog rada, što su mogle raditi i žene. Zajednica s muškarcem u vinogradu možda je proistekla otuda što su se muškarci bolje razumjeli u obrezivanje i vezanje loze, postupak s moštom i druge slične poslove.

Na vlastelinstvima Koprivnica i Đurđevec 1515. godine[59] među plaćenom radnom snagom spominje se gospodarica (Koprivnica) odnosno gospodarica majura (Đurđevec). Vjerojatno je riječ o ženi koja se brine za kućanstvo i poslugu na majuru ili u kaštelu, ali nije jasno kojem staležu te žene pripadaju. Očito je ovo bilo isključivo žensko zanimanje. Kao plaćeni radnici u istom dokumentu uz kaštel Prodaviz navode se i vrtlar sa ženom. Nema sumnje da u toj ispravi nabrojeni radnici nisu svi koji rade uz vlastelinske kaštele. Moralo je ovdje biti i sluškinja i slugu koji nisu popisani jer su radili bez plaće odrađujući svoje kmetske obaveze.

U oporuci kneza Bahalera[60] spominju se mnoge sluškinje i sluge. Nisam siguran je li dio njih bio kućna posluga, a dio kmetovi ili su svi služili u Bahalerovoj kući ili kućama. Čini mi se vjerojatnija druga pretpostavka baš zbog velikog broja žena. Bahaler je imao nekoliko imanja razasutih po Ugarskoj i Slavoniji pa je morao imati i više svojih sjedišta, a uz svako je bila i posluga.

O tome kako se i što naljeđivalo među kmetovima ili što su kmetice nosile u miraz, ne znamo ništa. Tek možemo pretpostaviti da se radilo o pokretnoj imovini (predmeti svakodnevne uporabe, stoka) jer kmetovi nisu bili vlasnici zemlje.

Ni kmetice kao ni plemkinje i građanke u svojim sredinama ne sudjeluju u upravnim i sudskim poslovima seoske autonomije te se npr. nikad ne spominju kao vesnici, tj. seoski suci, a nisu prisutne ni kod ophoda međa niti svjedoče u sporovima oko međa ili davanja daća.

ŽENE IZ OSTALIH STALEŽA

Za žene u različitim grupama i staležima koje nisam gore obradio, a sigurno su postojale u srednjovjekovnom podravskom društvu u izvorima nema podataka. To su pripadnice različitih marginalnih grupa (lutajuća najamna radna snaga, sluškinje i kuharice kod bogatijih ljudi, siromašni iz svih staleža, Ciganke i dr.). Pisati o njima samo na osnovi primjera iz drugih sredina mislim da nema smisla.

ZAKLJUČAK

Na osnovi raspoloživih dokumenata u radu sam nastojao prikazati položaj žena različitih staleža u srednjovjekovnoj Podravini. U prvom poglavlju navedeni su primjeri kada su kraljice, herceginje i banice djelovale u Podravini ili u vezi s podravskim prilikama. One se ondje nisu trajnije zadržavale, ali su katkad utjecale na tamošnji život. O plemkinjama je sačuvano najviše dokumenata te sam iznio mnogobrojne primjere u kojima se one spominju. Navodim slučajeve kada žene nasljeđuju posjede, kao npr. kroz instituciju djevojačke četvrtine i posebne kraljevske dozvole ženama da smiju naslijediti očevinu. Zatim sam analizirao oporuke u kojima se spominju žene ili su ih žene sastavile, a također istražio kako su žene predstavljene u popisima poreza sa početka 16. stoljeća. Manje je podataka o plemkinjama izvan poslova oko posjeda, a ovdje su izneseni primjeri nekih kriminalnih radnji u kojima su one bile počiniteljice ili žrtve. O položaju žena plemićkog staleža može se zaključiti da su imale ograničeno pravo stjecanja imovine, a ta-

[59] *N. Klaić, Koprivnica..., str. 132.*
[60] *CD, sv. 7, str. 418-419.*

kođer i ograničeno pravo raspolaganja njome. Zakon i običaji donekle su se brinuli da ne ostanu bez miraza ili novca za život, ali im je položaj u odnosu na muškarce njihova staleža bio neravnopravan, osobito ako se uzme u obzir da nisu sudjelovale u političkim, sudskim i upravnim poslovima. Građanke podravskih varoši imale su prava koja su im jamčile povlastice. Slobodno su raspolagale imovinom, ali nisu sudjelovale u upravi i sudstvu varoši pa se može reći da su bile ravnopravne muškarcima u nekim oblicima gradskog života, ali ne i ako gledamo njihov položaj u cjelini. Kmetice se u dokumentima javljaju samo kao udovice koje drže selišta. U dva popisa koja sam analizirao njihov je postotak veoma malen, što je bila posljedica nastojanja feudalca da u najvećoj mogućoj mjeri iskoristi zemlju te je zbog toga pri dodjeli selišta davao prednost muškarcima i cjelovitim obiteljima. Ni kmetice ne sudjeluju u upravi i sudstvu.

Opći zaključak o položaju žene u srednjem vijeku u Podravini jest da su imale svoje mjesto unutar pojedinih staleža, ali da je on više ili manje bio neravnopravan. Tema žene i obitelji u srednjovjekovnoj Slavoniji jedva je načeta i tek se očekuju ozbiljna istraživanja nakon kojih bi se mogle provesti i nužne usporedbe s okolnim društvima, nakon čega bi se mogla dati približno istinita slika položaja ovdašnjih žena.

SUMMARY

The paper endeavours, using available resource, to relate the situation of women in medieval society in the Podravina region. The first part cites several examples of the influence of the Queen, the Herceg«s Lady (the Duchess) and the Ban«s (Vicegerent«s) Lady on the situation in the Podravina region. This category of women is the only one in medieval society possessing political, administrative and judicial authorities. The second part describes the position of noblewomen. It speaks of the maiden«s fourth, exceptions in inheritance when sovereigns permit the inheritance of an estate through the female line, testaments that mention women or that were drawn up by women, and an analysis is made of how women are designated in tax censuses at the beginning of the 16th century. The cited examples show that noblewomen had the right, although limited, to gain property and dispose of it. Also cited here are rare examples of aspects of the lives of noblewomen outside affairs related to the estate. Chapter three analyses the scanty data concerning the inhabitants of the towns of the Podravina region. Urban women had more extensive rights than other classes, guaranteed to them by municipal privileges, but also likely by their importance in urban labour processes. The cited sources show only that urban women gained real property, but also that they for the most part did not endeavour to retain it. The fourth part cites only two documents that mention the members of the most numerous medieval women«s class, the peasants. They are listed as some of the robbed subjects of the aristocracy of Koprivnica and Đurđevac and as holders of the hamlets on the estates of the Paulist Fathers in Streza. In both cases a very small number of them are listed, probably as a result of the efforts of feudal lords to have men hold the hamlets, i.e. integral families, with the aim of increasing the efficiency of the land«s cultivation. In its conclusion the paper only mentions in passing the members of other social classes of women for which there is no confirmation in documents related to the Podravina region.

O PROSVJETNIM DJELATNICAMA IZ PODRAVINE (1890. - 1950.)

CONCERNING EDUCATION PROFESSIONALS FROM THE PODRAVINA REGION (1890 TO 1950)

Ivan Peklić
Gimnazija Ivana Zakmardija Dijankovečkog
Križevci
Ivan.peklic@kc.t-com.hr

Primljeno/Received:: 11. 9. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 7. 11. 2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Stručni rad
Professional paper
UDK/UDC 334.92 (497.5-3) 1890/1950

SAŽETAK

Autor u ovom radu prikazuje život i rad prosvjetnih djelatnica koje su rođene na području nekadašnje općine Koprivnica. Rad je nastao na temelju izvorne arhivske građe koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu, a to su personalni dosjei prosvjetnih djelatnika. Autor se pozabavio samo ženskim prosvjetnim djelatnicama, a kao prilog donosi i njihove kratke biografije.

Ključne riječi: Podravina, obrazovanje žena, Koprivnica, učiteljica
Key words: Podravina, women«s education, Koprivnica, teachers

O POLOŽAJU ŽENA U HRVATSKOJ I PODRAVINI NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE

U Personalnim dosjeima prosvjetnih djelatnika Hrvatske pronašao sam 40 ženskih osoba koje su se bavile nekim prosvjetarskim radom. Dosjei su vrlo neujednačeni, s vrlo različitim dokumentima i podacima, pa je osim datuma rođenja gotovo nemoguće pronaći jedinstvene podatke za sve osobe. Pronašao sam ih za žene rođene od 1879. (Marija Katanec) do 1929. (Anđela Živković).[1]

Na početku treba obratiti pozornost na položaj žena u hrvatskom društvu potkraj 19. i početkom 20. stoljeća. Zakoni 19. stoljeća tretirali su ženu kao dijete. Žena je bila potpuno pod muževom dominacijom, on je upravljao njezinom imovinom, imao isključiva roditeljska prava. U slučaju nevjere muž je imao pravo zatražiti rastavu, a ženi je to pravo bio uskraćeno. Ona je trebala mužev pristanak pri odluci o zapošljavanju ili nastavku školovanja.

U Hrvatskoj je o pitanju obrazovanja javnost na kraju 19. stoljeća bila podijeljena, konzervativni krugovi opirali su se potrebi ženskog obrazovanja, a liberalni su shvaćali potrebu njezina obrazovanja s obzirom na to da je žena imala velik utjecaj na odgoj djece.[2]

U sedamdesetim godinama 19. stoljeća žene su ušle s izborenim pravom da se otvaraju više pučke djevojačke škole, a na izmaku stoljeća bio im je dopušten upis na Zagrebačko sveučilište. Situacija u Hrvatskoj bila je veoma teška do 1874. jer samo 30% djece polazi školu. Tek s Mažuranićevim reformama situacija se malo popravlja. Poražavajuća je za žene. Najbolji je pokazatelj

---

[1] Hrvatski državni arhiv (HDA), Personalni dosjei prosvjetnih djelatnika, br. 890, kut. 161 i 446. Dosjei nisu numerirani tako da navodim kutije.

[2] Ograjšek Gorenjak, Ida, »On uči, on pogađa, on se sjeća, ona prorokuje», Pitanje obrazovanja žena u sjeverozapadnoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća., u: Žene u Hrvatskoj, Zagreb, 2004., str. 157-158.

obrazovnih prilika naših žena popis iz 1869., prema kojemu je u Hrvatskoj pismeno samo 11% žena starijih od šest godina, a pismenih muških osoba bilo je 23%. Najbolji opis žene učiteljice imamo u Šenoinu djelu »Branka» u kojem je glavni lik učiteljica. U Hrvatskoj je dugo monopol nad odgojem žena imala Crkva s obzirom na to da je jedina učiteljska škola bila ona u samostanu Sestara milosrdnica u Zagrebu. U tom samostanu učiteljsku preparandiju završilo je i šest djevojaka iz podravskoga kraja od 41 koliko sam ih pronašao. Godine 1875. osnovana je i državna zemaljska ženska preparandija u kojoj je također jedan dio podravskih djevojaka završio učiteljsku školu. Iso Kršnjavi otvorio je Privremeni ženski licej i Žensku stručnu školu, no i tada je bilo još dosta problema u vezi sa školovanjem žena. Prvo, nije bilo stručne prosvjetarske radne snage. Stoga su se učiteljice ženskog liceja upisivale na fakultete, što im je dopušteno tek 1895., a 1901. žene dobivaju pravo upisa na Filozofski fakultet.[3] Stajalište javnosti (novina) prema odgoju žena bilo je da je osnovni cilj odgoja usmjeriti ženu da bude dobra majka, supruga, kućanica i rodoljub. Nakon otvaranja ženskog liceja i ženske stručne škole novine su različito reagirale. Narodne novine to su smatrale razumnim potezom. No list Obzor veoma se negativno izrazio o ženskom obrazovanju. »*Žensko i muško obrazovanje ne može biti jednako, tvrdi autor, jer su njihove sposobnosti drukčije. On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje. Žena je uvijek sklona pretjerivanju te će obrazovana žena služiti za podsmjeh u društvu, stoga žena ne smije biti izjednačena s muškarcima, već je ona zadnje utočište poezije, idealnosti, ljubavi i kulture u materijalnom svijetu.*»[4] Protiv Ženskog liceja i ženskog obrazovanja pisao je i Katolički list. Tvrdi da je Ženski licej nepotreban jer već postoji preparandija u samostanu Sestara milosrdnica. Ističu da su, u skladu s osnovnom ženskom ulogom, najvažniji predmeti u njezinu obrazovanju vjeronauk i ručni rad, a kvalitete koje se trebaju razvijati skromnost, čednost i sramežljivost. Početkom 20. stoljeća većina stanovništva u Podravini bavila se poljoprivredom. Iz podataka proizlazi da je 80% ukupnog stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji živjelo od poljoprivrede (1890. 84,56%, a 1900. 82 %). Od nepoljoprivredne proizvodnje na prijelazu stoljeća živjelo je samo 10 posto ljudi.[5] Na području općine Koprivnica od 1900. do 1930., kad se školuje većina naših istraživanih učiteljica, živi oko 55.000 stanovnika (1900. -53.315, 1910. - 57.135, 1921. - 56.246, 1931. - 59.381.)

Tablica 1. Podjela ukupnog stanovništva Koprivnice po djelatnostima 1910., 1921. i 1931.

Djelatnosti	**Godina 1910.**		**Godina 1921.**		**Godina 1931.**	
	ukupno	postotak	ukupno	postotak	ukupno	postotak
Poljoprivreda	4296	52	4463	55	3783	40
Obrti i industrija	2056	26	1714	21	2019	21
Trgovina i novčarstvo	456	6	778	9	1223	13
Promet	197	3				
Javna služba, slobodna zanimanja, vojska	451	6	636	8	740	8
Umirovljenici i rentijeri	194	2				
Nadničari	155	2	544	7	971	10
Kućna služinčad	188	2			164	2
Ostali	116	1			572	6
ukupno	8018	100	8115	100	9472	100

[3] Isto, nav. dj., str. 170-171.
[4] Isto, nav. dj., str. 174.
[5] Vuković, Katarina, Ređep, Milivoj, Žugaj Miroslav, Nepoljoprivredna proizvodnja u bjelovarsko-križevačkoj županiji početkom 20. stoljeća, Cris, VIII/2006., br.1, str. 27.

U tablici je prikazana podjela stanovništva Koprivnice po djelatnostima 1910., 1921. i 1931. godine. Vidimo da Koprivnica relativno nazaduje, postotak stanovništva koji živi od industrije i zanatstva nije se povećavao, nego smanjivao. Istina, agrarni karakter stanovništva također se smanjivao od četvrtine na petinu, ali je zato porastao broj nadničara i bezemljaša. Postotak stanovništva koje je živjelo od trgovine, novčarstva i prometa u istom je intervalu porastao, a isto tako i postotak onoga koje je radilo u državnoj službi.[6] Iako je u Koprivnici broj poljoprivrednog stanovništva nešto manji, ipak je u najvećem postotku. U našem istraživanju koje je provedeno na 40 pronađenih dosjea prosvjetnih djelatnica iz Podravine, djevojaka koje potječu iz obitelji koje se bave poljoprivredom bilo je pet, ali za većinu iz sela nemamo podatak čime su se bavili njihovi roditelji, ali se pretpostavlja da su bili poljoprivrednici. Četiri djevojke bile su iz postolarske obitelji, a ostale iz onih koje su bile u državnoj službi.[7]

Kako je izgledalo školovanje seljačke djece najbolje je opisala Suzana Leček. *»Po završetku obavezne pučke škole, koju su uglavnom svi završavali roditelji, odnosno glava obitelji sada je pred velikom odlukom o budućnosti djeteta. Sve se odvaguje, radne sposobnosti i spol djeteta, mogućnosti potrebe domaćinstva te prilike koje nudi lokalno ili šire tržište rada. Usitnjavanje posjeda kroz nekoliko generacija dovelo je većinu seljačkih obitelji u situaciju u kojoj svojoj djeci više ne predaju u nasljeđe dovoljno zemlje za preživljavanje pa im stoga mora osigurati nešto u zamjenu za novčanu isplatu ili što je ekvivalent, zanat.»*[8] Tijekom dvadesetih i tridesetih godina rijetki su išli dalje od pučke škole. Iako su mnoge djevojke bile najbolji đaci u svojoj generaciji, nisu išli dalje.

KRATKO O POVIJESTI ŠKOLSTVA U KOPRIVNICI

Djecu su početkom 19. stoljeća u Koprivnici poučavali crkveni orguljaši i franjevci. Godine 1808. radila su čak tri učitelja, što je za tadašnje prilike mnogo. Nešto poslije, 1827., grad je sklopio ugovor o poučavanju djece. Škola je djelovala do 1857. u župnom dvoru i tvrđi, a glavna je Muška pučka škola. Postoji podatak da su u pučku školu 1857. upisano 134 dječaka i 96 djevojčica. Napokon je 24. lipnja 1892. otvorena zasebna ženska škola s malim brojem polaznica i prekidima u svojem djelovanju. No osnovnu školu ipak polazi 266 učenica u Pučkoj školi. Potrebe za školovanjem bile su sve veće, stoga je nakon mnogobrojnih molbi 1901. godine napokon otvorena Viša pučka škola s osam razreda, koja se također koristila u obrazovanju budućih prosvjetnih djelatnica iz Podravine.[9] Nešto poslije, 1906., u Koprivnici je otvorena[10] Mala realna gimnazija. Koprivničku gimnaziju polazilo je 13 od 40 navedenih djevojaka. U Koprivnici je 1919. broj učenika sa 556 porastao na 839 godine 1939. Od 1922./23. postoje dvije škole Državna narodna dječak i Državna narodna djevojačka škola, ali već od sljedeće godine djeluju zajedno.[11] O potrebi i važnosti gimnazije progovorio je i njezin ravnatelj Galijan na kraju školske godine 1929./30. »J*asno se je pokazalo, kako je ovom velikom podravskom kraju potreban jedan potpuni srednji zavod, a cijeli taj kraj, kojem je baš Koprivnica centar, podravski je ovaj kraj bogat, pa nije čudno, da i sam seljak traži izobrazbu da uzmogne što racionalnije voditi svoje gospodarstvo. Imade dosta primjera, da su seljačka djeca svršila po 4 ili 5 razreda gimnazije a*

---

6 Kolar Dimitrijević, Mira, Razvoj privrede i radničke klase u Koprivnici 1918.-1945., u: Podravski zbornik, VII/1980., br. 1., str. 3.

7 HDA, Personalni dosjei prosvjetnih djelatnika, br. 890, kutije od 10 do 446.

8 Leček, Suzana, Žene su sve radile, Seljačka žena između tradicije i modernizacije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj između dva svjetska rata, u: Žene u Hrvatskoj, Zagreb, 2004., str. 157-158.

9 Feletar, Dragutin, Podravina, Koprivnica, 1973., str. 194-198.

10 HDA, Personalni dosjei prosvjetnih djelatnika, br. 890, kutije od 10 do 446.

11 Feletar, Dragutin, Četiri stoljeća školstva u Koprivnici, u: Koprivnica, izabrane teme, Koprivnica, 1997.

nakon toga prionulo uz ralo i motiku. Isto tako imade dosta primjera da su seljačka djeca nakon ispita zrelosti (mature) pošli u razne gospodarske škole i vrativši se kući nastoje da iz svoga dobra učine uzorno gospodarstvo. Imade primjera, da su seoska djeca svršivši srednju školu u Koprivnici nakon toga stekli još trgovačku naobrazbu, posvetili se uzornom odgajanju stoke i zaveli u ovom kraju trgovinu blaga s inostranstvom i eksprt. isto tako ima primjera, da je seoska omladina nakon svršetka srednje škole u Koprivnici preuzela u vlastite ruke trgovinu na selu. Konačno ovaj je kraj, otkako postoji srednja škola, dao uvažene intelektualne radnike, a po državnim nadleštvima ima vrijednih i valjanih državnih činovnika.»[12]

U ovom izvještaju imamo i statistički prikaz koji nam pokazuje odnos muške i ženske djece.

Tablica 2. Broj muške i ženske djece u školskoj godini 1929./30. u Koprivničkoj gimnaziji[13]*

Učenici	Broj uč.	
	m	ž
1a	42	3
1b	3	43
2a	38	
2b	6	20
3	35	24
4a	34	
4b	10	24
5a	27	12
5b	21	12
6	39	13
7a	18	9
7b	18	9
8a	15	7
8b	17	8
Ukupno	323	185

Očito je da su neki razredi bili pretežno muški ili pretežno ženski.

Posebno valja istaknuti da je devet djevojaka od 40 završilo Filozofski fakultet, neke od njih bile su i istaknute prosvjetne djelatnice, npr. Anđela Horvat koja je radila u prvoj ženskoj realnoj gimnaziji u Zagrebu.[14]

Valja napomenuti da su najčešći brakovi bili između učiteljice i učitelja, a jedan dio odlazi u časne sestre vjerojatno zbog siromaštva.[15] U prilogu donosim biografije četrdeset prosvjetnih djelatnica iz Podravine napisane na temelju gore navedenih dosjea.

---

[12] Galijan, Dragutin, Kratka pregledna historija Državne realne gimnazije u Koprivnici, u: Izvještaj za školsku godinu 1929./30. godinu Državne realne gimnazije u Koprivnici, Koprivnica, 1930., str. 8-9.

[13] * Tablica napravljena na temelju statističkih podataka iz Galijan, Dragutin, Kratki pregled historije Državne realne gimnazije u Koprivnici, u: Izvještaj za školsku godinu 1929./30. godinu Državne realne gimnazije u Koprivnici, Koprivnica, 1930., str. 18-19.

[14] HDA, Personalni dosjei prosvjetnih djelatnika, br. 890, kutija 125.

[15] Isto, nav. dj., kutije 10-446.

ZAKLJUČAK

Na temelju provedenog istraživanja možemo zaključiti da su žene Podravine početkom 20. stoljeća polako dobivale svoje mjesto u društvu i počinju se uključivati u sustav obrazovanja.

Broj od četrdesetak djevojaka koje se školuju za prosvjetarsko zanimanje govori i o svijesti mladih djevojaka o važnosti odgoja budućih naraštaja. Djevojke uglavnom potječu iz seljačkih ili obrtničkih obitelji. Vidljivo je da se neke žene veći fakultetski obrazuju. Usporedno s gospodarskim razvojem Koprivnice i Podravine javlja se i napredak u obrazovanju napose ženske djece.

PRILOZI GRAĐA

Kutija br. 10, br. fonda 890

1. Babić, Štefanija, rođ. Kiš 27. kolovoza 1912. u Koprivnici. Otac joj je bio stolar.

Položila je pet razreda učiteljske škole 1932. godine. Počela je raditi u Petrovoj Gori, a 1935. godine premještena je u jedno selo kod Krapine. Udala se 18. travnja 1937. g. za učitelja Babića. Umrla je 14. svibnja 1938.

Kutija br. 15, br. fonda 890

2. Bano, Anka, rođ. Dolenec 15. srpnja 1913. u Koprivnici.

Završila učiteljsku školu u Čakovcu 1934. godine. Počela je raditi u Budonici kod Virovitice 1937. godine. Poslije je radila u Starigradu kod Koprivnice i zadnje joj je zaposlenje bilo u Jagnjedovcu 1942. kod Koprivnice. Udala se 1942. Ocjene za njezin rad bile su vrlo dobre. Umrla je 1944.

Kutija br. 74, br. fonda 890

3. Dolenec, Anka, rođena 1914. u Koprivnici. Otac Josip i majka Marija. Završila je učiteljsku školu 1934. Vjenčala se 18. srpnja 1942. s Josipom Benom, činovnikom vježbenikom, nije uzela prezime. Živjela u Starigradu kod Koprivnice.

Kutija br. 75, br. fonda 890

4. Dolenec, Marija, rođ. 1907. u Cenkovcu. Otac Stjepan Dolenec bio je poljoprivrednik.

Krštena je u župi sv. Ivana Krstitelja u Koprivničkom Ivancu 1907. Bila je redovnica Kćeri Božje ljubavi. Počela je s radom u Zavodu sv. Josipa u Sarajevu, zatim radi u Legradu, Tuzli. Podataka dalje od 1942. nema. Je li stradala u ratu, ne znamo.

Kutija br. 75, br. fonda 890

5. Dončević, Justina, rođ. Vimer 13. rujna 1897. u Koprivnici. Završila je gimnaziju u Koprivnici. Položila učiteljsku školu u Zagrebu kod Sestara milosrdnica 1918. godine. Bila je učiteljica u Gornjoj Stubici. Vjenčala se 1926. u Peterancu s Josipom Dončevićem, a rastala se 20. rujna 1938. Zanimljivo je da je priznala preljub.

Ubijena je 1944. godine.

Kutija br. 83, br. fonda 890

6. Đekić, Katarina, rođ. Blinja 25. studenoga 1905. u Koprivnici. Školovala se u ženskom liceju u Zagrebu od 1916., prva četiri razreda, a sljedeća četiri učiteljske škole također je završila u Zagrebu. Udala se 3. ožujka 1935. u Bolfanu za Nikolu Đekića.

Bila je ravnateljica u Bolfanu.

Kutija br. 90, br. fonda 890

7. Ferkić, Jelisava, rođena 16. studenoga 1891. u Koprivnici. Roditelji Mirko i Hedviga. Nije se udavala. Srednju školu završila je u Varaždinu, a učiteljsku u Zagrebu.

Radila je na mnogim mjestima, kao i u Križevcima gdje je i umirovljena 1946. godine. Položila je ispite zrelosti te državne ispite. Morala je potpisati izjavu o rasnoj pripadnosti i prisegu vjernosti NDH. Njezin rad je ocijenjen vrlo dobrim.

Kutija br. 95, br. fonda 890

8. Franješ, Pavica, rođ. 5. rujna 1912. u Novigradu Podravskom, Koprivnica. Gimnaziju je završila u Koprivnici u lipnju 1932., a diplomu Filozofskog fakulteta stekla je 18. listopada 1939. na odsjeku germanistike. Godine 1942. otpuštena je iz državne službe jer je nepodobna za obavljanje nastavničke službe. Radila je u gimnaziji u Vukovaru, a prije toga kratko u Šibeniku.

Kutija br. 124, br. fonda 890

9. Hodalić, Ljubica, rođ. 7. travnja 1882. u Koprivnici.

Višu djevojačku školu polazila je u Varaždinu (1895./96. - 1898./99.) Učiteljsku školu kod Sestara milosrdnica u Zagrebu. Bila je učiteljica u Kumrovcu, Vidovcu, Varaždinu. Umirovljena je 30. studenoga 1935.

Kutija br. 125, br. fonda 890

10. Horvat, Anđelka, rođ. Pajek 16. lipnja 1908. u Koprivnici. Gimnaziju je završila u Koprivnici 1926./27. godine. Završila je Filozofski fakultet, prve dvije godine u Beču pa u Zagrebu 1931./32. Završila je 1. njemački jezik, 2. latinski i 3. povijest naroda Jugoslavije. Udala se za prof. Ivu Horvata, nastavnika. Radila je u prvoj ženskoj realnoj gimnaziji u Zagrebu.

Kutija br. 126, br. fonda 890

11. Horvat, Kornelija, rođ. 22. prosinca 1886. u Koprivnici. Višu djevojačku školu završila je u Karlovcu 1900./1901. Bila je časna sestra. Učiteljica dječega vrtića

Radila je u dječjem vrtiću na Jelsi.

Kutija br. 141, br. fonda 890

12. Janković, Savka, rođ. 5. svibnja 1913. u Maloj Mučnoj kod Koprivnice. Školu je završila 1932. Godine 1945. radi u Novom Miljevcu, Podravskoj Slatini.

Kutija br. 144, br. fonda 890

13. Jelušić, Anka, rođ. Čuravija 10. prosinca 1914. u Koprivnici. Četiri razreda više osnovne završila je u Pakracu. Učiteljsku školu završila je u Pakracu 24. lipnja 1934. Bila je učiteljica u Petrovom polju kod Našica. Udala se 6. studenoga 1938. za Vitomira Jelušića, učitelja.

Kutija br. 161, br. fonda 890

14. Katanec, Marija, rođ. 1. ožujka 1879. u Koprivnici. Otac joj je bio postolar. Osnovnu školu završila je u Rijeci, a Višu djevojačku u Zagrebu u samostanu Sestra milosrdnica, s time da je prvi razred završila privatno, a drugi, treći i četvrti učiteljske kod Sestara milosrdnica 1898./1899. Službovala je u Vinkovcima, Belici, Ferdinandovcu itd. Od 1927. do 1940. stalna je učiteljica u Križevcima. Ocjene nadzornika su vrlo dobre. Nije se udala. Umirovljena je 6. studenoga 1945.

Kutija br. 171, br. fonda 890

15. Koči Zora, rođ. 18. rujna 1909. u Koprivnici. Osam razreda gimnazije završila je u Koprivnici. Godine 1928. diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na Antropogeografskoj grupi: 1. geografiju, 2. etnografiju i etnologiju i 3. narodnu historiju. Radila je u gimnazijama u Virovitici, Šibeniku i Sarajevu.

Kutija br. 179, br. fonda 890

16. Kostjuk, Ruža, rođ. Brunčić 23. lipnja 1907. u Koprivnici. Otac joj je bio postolar. Državnu realnu gimnaziju završila je u Koprivnici, a 1926. Filozofski fakultet u Zagrebu (1. historija južnoslavenske književnosti, 2. filozofija, 3. hrvatski jezik). Udala se 23. studenoga 1939. Radila je u gimnaziji Sestra milosrdnica u Zagrebu, zatim u Starom Bečeju, Karlovcu i Koprivnici. Umirovljena je zbog bolesti 1947.

Kutija br. 180, br. fonda 890

17. Kovač, Slava, rođ. 20. lipnja 1911. u Torčecu. Završila je gimnaziju u Koprivnici 1931., a diplomirala je na Filozofskom fakultetu 1936., i to sljedeće predmete: 1. geografiju, 2. etnologiju i 3. narodnu historiju. Radila je u Zagrebu i Karlovcu. Poslije rata nema podataka.

Kutija br. 226, br. fonda 890

18. Marinković, Zora, rođ. 23. veljače 1911. Udala se za Nikolu, ali nema njegovo prezime. Osnovnu školu završila je u Soklolovcu, 1930./31. završila je realnu gimnaziju u Koprivnici, a zatim Državnu učiteljsku školu u Zagrebu. Također je položila praktični učiteljski ispit. Radila je na Kalniku.

Kutija br. 236, br. fonda 890

19. Matosović, Jelka, rođ. Hatadi 1898. u Virju. Školu je završila u Zagrebu.
Radila je kao učiteljica u Križevcima. Umirovljena je 22. svibnja 1946.

Kutija br. 245, br. fonda 890

20. Mikličan, Doroteja, rođ. 25. siječnja 1913. Osnovnu školu završila je u Virju 1929. Državnu učiteljsku školu završila je u Zagrebu 1934. godine. Udala se 1939. godine za trgovačkog službenika u Virju.

Kutija br. 270, br. fonda 890

21. Ogrinec, Helena, rođ. Koči 4. ožujka 1907. u Koprivnici. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Koprivnici. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu 1931. godine, i to sljedeće predmete: 1. hrvatski ili srpski, 2. njemački s književnošću. Udala se 1933. godine za pravnika Andriju Ogrinca. Godine 1936. otpuštena je iz Koprivničke gimnazije. Vraćena je 1939.

Kutija br. 280, br. fonda 890

22. Pavlić Ivana, rođena u Gotalovu 13. ožujka 1913. Bila je časna sestra. Završila je školu kod Sestara milosrdnica u Zagrebu 1940. godine. Drugih podataka nema.

Kutija br. 292, br. fonda 890

23. Petričec, Regina, rođ. Pankarić 1. lipnja 1886. u Virju. Osnovnu školu završila je u Virju, a godine 1902. žensku učiteljsku školu u Zagrebu. Radila je u Osijeku. Zanimljivo, muž Pankarić nije učitelj, nego posjednik. Umirovljena je 1946.

Kutija br. 294, br. fonda 890

24. Petruša, Marijar, rođ. Petrković 17. svibnja 1923. u Hlebinama. Gimnaziju je završila u Koprivnici 1928., a Učiteljsku školu u Petrinji. Praktični ispit položila je u Zagrebu. Udala se za učitelja. Službovala je u Popovom Selu, Duravici kod Klanjca itd.

Kutija br. 311, br. fonda 890

25. Punjić, Franciska, rođ. Habijanec u siječnju 1909. u Đelekovcu. Otac joj je bio policajac. Gimnaziju je završila u Koprivnici 1925. godine. Učiteljsku školu završila je u Križevcima. Muž joj je bio Vid Habijanec, također učitelj. Praktični ispit položila je u Sarajevu. Radila je po Bosni. Ocjenjivana je s odličnim.

Kutija br. 323, br. fonda 890

26. Reicherzer, Nada, rođ. 21. siječnja 1913. u Koprivnici. Nije se udavala te je zadržala očevo prezime. Srednju školu završila je u Osijeku. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, i to fizičko-geografsku grupu: 1. geologija, 2. mineralogija, 3. pomoćni predmet fizika i geofizika. Radila je u realnoj gimnaziji u Zagrebu.

Kutija br. 330, br. fonda 890

27. Rotković, Anka, rođ. Salajpaj 31. ožujka 1892. Osnovnu školu i realnu gimnaziju završila je u Koprivnici, a učiteljsku kod Sestara milosrdnica u Zagrebu 1913. Muž je također nastavnik, Luka Rotković. Radila je u Bjelovaru, Osijeku, Sesvetskom Kraljevcu i dr.

Kutija br. 335, br. fonda 890

28. Sabol, Jelena, rođ Peić 17. ožujka 1905. Udala se za Eugena Sabola, učitelja. Završila je četiri razreda u Virju, zatim u Čakovcu, a učiteljsku školu završila je u Križevcima 1925. Radila je u Dubravi kod Čazme. Potječe iz seljačke obitelji. Živjela je u Molvama. Radila je u Virju, Čazmi i dr.

Kutija br. 335, br. fonda 890

29. Sabolić, Milka, rođ. Navratil 8. svibnja 1908. u Virju. Osnovnu školu završila je u Virju, četiri razreda realne gimnazije u Bjelovaru 1923. godine, a učiteljsku školu završila je u Čakovcu i Zagrebu 1926. godine. Radila je u Ferdinadovcu, Virju i Zagrebu. Postoji dokument da je 1946. premještana iz Drnja u Koprivnički Ivanec.

Kutija br. 352, br. fonda 890

30. Stahuljak, Mira, rođena 19. listopada 1908. Čini se da se nije udavala. Otac joj je bio gradski kapelnik u Koprivnici. Osnovnu školu i četiri razreda gimnazije završila je u Petrinji, a učiteljsku školu u Zagrebu. Bila je učiteljica u Stupniku i Šenkovcu. Ocjene njezina rada su odlične.

Kutija br. 353, br. fonda 890

31. Stanisavljević, Anđelka, rođ. Martinković 1917. Gimnaziju je završila u Zemunu, učiteljsku školu završila u Petrovaradinu, a diplomski ispit položila u Beogradu. Učiteljica u Obreži, poslije u Zemunu pa Donjem Miholcu. Rastala se od muža. Zanimljivo je da je položila prisegu u NDH iako je Srpkinja. Radila je i u Vukovaru.

Kutija br. 359, br. fonda 890

32. Straka, Milica, rođ. Jakupek 4. siječnja 1915. u Koprivnici. Gimnaziju je završila u Zagrebu, Filozofski fakultet je završila 1934. godine, i to sljedeće predmete 1. zemljopis, 2. etnologiju s etnografijom, 3. narodnu povijest. Vjenčala se 1941. u Sarajevu. Radila je u Ženskoj gimnaziji u Sarajevu.

Kutija br. 367, br. fonda 890

33. Ščetinec, Julijana, rođ. 23. siječnja 1897. u Koprivnici. Otac joj je bio postolar. Bila je časna sestra reda Svete Uršule. Učiteljsku školu završila je u Ljubljani. Ona je bila učiteljica vještina pletenje i vlasuljarstvo. Radila je u ženskoj građanskoj školi s pravom javnosti.

Kutija br. 389, br. fonda 890

34. Šviglin, Jelka, rođ. Bešenić 27. prosinca 1911. u Drnju. Otac joj je bio postolar. Završila je Filozofski fakultet u Zagrebu, i to matematiku i fiziku. Zanimljivo je da je 1944. napustila službu u Slavonskom Brodu. Udala se u Novom Sadu za vojnog pilota.

Kutija br. 400, br. fonda 890

35. Tosić, Marta, rođ. Fosić 1. kolovoza 1928. u Molvama. Otac joj je bio poljoprivrednik. Učiteljsku školu završila je u Zagrebu. Godine 1948. postavljena je za učiteljicu u Staroj Sušici, kotar Delnice. Nema drugih podataka.

Kutija br. 422, br. fonda 890

36. Vrabel, Jela, rođ. Liberta, 28. veljače 1907. u Koprivničkom Ivancu. Osnovnu školu završila je u Legradu. Tečaj za učiteljicu vrtića završila u Sarajevu 1927. Bila časna sestra Kćeri Božje ljubavi. Radila u Koprivnici u Domu presveta Srca Isusova.

Kutija br. 425, br. fond 890

37. Vučak, Dora, rođ. Široki, otac joj je bio maloposjednik. Udana za učitelja 11. siječnja 1902. u Virju. Višu pučku školu završila je u Virju, učiteljsku kod Sestara milosrdnica u Zagrebu. Ispit zrelosti položila je 1921. Učiteljica u Virju kod Dvora na Uni. Usavršavala se na zanatsko-trgovačkoj školi. Godine 1947. živi u Bjelovaru i postavljena je za učiteljicu u Bolču.

Kutija br. 442, br. fonda 890

38. Žagar, Milka, rođ. 16. svibnja 1928. Godine 1947. postala je učiteljicom u Bariloviću kod Karlovca. Nema drugih podataka u dosjeu.

Kutija br. 445, br. fonda 890

39. Živković, Anđela, rođ. 24. rujna 1929. u Goli. Otac joj je bio poljoprivrednik. Gimnaziju je završila u Koprivnici, a u Učiteljsku školu u Zagrebu došla je 1945. Vrlo povučena i kritična, marljiva u radu. Godine 1947. postavljena je za učiteljicu u Suhoj Kataleni.

Kutija br. 446, br. fonda 890

40. Žličar, Marija, rođ. Vidoša 17. travnja 1890. u Koprivničkoj Reki. Otac je bio poljoprivrednik. Osnovnu školu završila je u Koprivnici, a učiteljsku u Zagrebu. Udana za školskog nadzornika učitelja koji je umro 1926. godine. Učiteljica u Koprivnici, Samoboru. Umirovljena je 1947. godine.

SUMMARY

In this paper the author illustrates the life and activity of women education professionals born in the area of the former municipality of Koprivnica. The paper is based on original material from the Croatian National Archives, these being the personal dossiers of education professionals. The author looks into women education professionals only and provides their short biographies as appendices.

UDIO NEKOLICINE LIJEČNICA U NOVIJOJ POVIJESTI KOPRIVNIČKE MEDICINE

THE CONTRIBUTIONS OF SEVERAL PHYSICIANS TO THE RECENT HISTORY OF HEALTHCARE IN KOPRIVNICA

Sanja Švarc Janjanin
Opća bolnica »Dr. Tomislav Bardek«
Koprivnica

Primljeno/Received: 14. 10. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 07. 11. 2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Stručni rad
Professional paper
UDK/UDC 353 (497.5-3)

SAŽETAK

Nakon kraćeg uvoda o povijesti koprivničkog zdravstva, s posebnim osvrtom na važnost dr. M. Kasumovića i njegove univerzalnosti, tipične za ondašnji način rada u bolnicama, opisuje se početak osnivanja novih specijaliziranih bolničkih odjela, što je počelo dolaskom prvog kirurga dr. L. Juričića. U toj novoj eri posebno mjesto zauzelo je sedam liječnica, prvih specijalistica uže struke i osnivačica novih djelatnosti. Kronološki se opisuje njihov pionirski rad i velika važnost novih djelatnosti, vrlo bitnih za daljnji razvoj koprivničke medicine.

Ključne riječi: povijest koprivničke medicine, Dom narodnog zdravlja, Opća bolnica, Medicinski centar, specijalizirane djelatnosti, liječnice, važnost
Key words: history of healthcare in Koprivnica, Public Healthcare Centre, General Hospital, Healthcare Centre, specialised occupations, women physicians, significance

U novijoj povijesti koprivničkog zdravstva nekoliko je liječnica odigralo vrlo bitnu ulogu u razvoju koprivničke medicine. Bile su prve nositeljice nekih novoosnovanih specijaliziranih djelatnosti. Svoj pionirski rad obavljale su samozatajno, zauzimajući s vremenom važnu poziciju unutar same struke, a poznate su i bolesnicima kojima su služile.

Da bi se mogla shvatiti njihova važnost, potrebno je ukratko osvrnuti se na povijest koprivničkog zdravstva.

Prve početke koprivničkog zdravstva bilježimo već u 14. stoljeću,[1] no oni se odnose tek na pojavu prvih liječnika, dakle na pojedince. Tek od 1765. g. možemo pratiti razvoj zdravstvene službe u institucionalnom smislu, prateći prve pojave nekakve bolničke djelatnosti.[2] Još je važnija 1869. godina kada je Kraljevsko namjesničko vijeće dotadašnji hospital proglasilo Javnom

[1] U jednoj listini iz 1345. g. spominje se da se biskup Grgur utemeljio crkvu Sv. Ane i hospital (?) U povelji kralja Ludovika I. kojom je proglasio Koprivnicu slobodnim i kraljevskim gradom 1356. g. postoji poglavlje o odnosima liječnika i građana. U popisu župa 1501. g. spominje se »rector hospitalis Nicolaus«.

[2] G. 1765. spominje se da je hospital (ne zna se gdje je bio lociran) premješta u bivše vojno skladište »Domus annonarius« pokraj župne crkve.

bolnicom.[3] Bitna je 1875. g. kada je sagrađena »nova« bolnica kojoj je 1894. dograđena još jedna zgrada. U tom je razdoblju posebno važna 1888. kada je na čelo bolnice došao dr. Niko Selak.[4]

Daljnji razvoj bolnice može se podijeliti na nekoliko etapa. Nakon toga početnog razdoblja slijedi epoha dr. Mirka Kasumovića, koji je vodio bolnicu punih 40 godina, tj. od 1900. do 1940.[5]

Potrebno je ukratko osvrnuti se na osnovne karakteristike rada u bolnici tijekom dr. Kasumovića. Bila je to univerzalnost liječnika, bez pojedinih specijalista. Kasumović i njegovi suradnici bavili su se, dakako u skladu s tadašnjim medicinskim saznanjima, jednako uspješno gotovo svim granama medicine. Osim što je bio ravnatelj, Kasumović je obavljao određene kirurške zahvate, rješavao hitne i traumatološke slučajeve, bavio se RTG dijagnostikom, rješavao kiruršku, internističku, pedijatrijsku, infektološku i porodničku kazuistiku. Bolnica je bila podijeljena na tri osnovna odjela: eksterni (kirurški), interni i kužni, ali sva tri je vodio Kasumović i bila su pod njegovom ingerencijom. Uza sav taj rad u bolnici, Kasumović je bio obljubljeni obiteljski liječnik, obavljao je i privatnu praksu te poslove gradskog fizika.

Sve je to potrajalo do 1940. g. kada nakon umirovljenja Kasumovića u Koprivnicu dolazi za ravnatelja prvi specijalist kirurg dr. Ladislav Juričić,[6] a uskoro i prvi internist dr. Nikola Ivanović. Počinje nova era u razvoju bolnice, u kojoj se sada prvi put formiraju dva specijalizirana odjela - Juričić vodi kirurški odjel s rodilištem, a Ivanović interni odjel s »kužnim paviljonom«.

Slijedi ratno razdoblje, s privremenim odlaskom i Juričića i Ivanovića, koji se vraćaju 1945. g. Te godine formira se i novi pedijatrijski odjel s pedijatrom dr. Lukom Bezićem te 1952. prvi Plućni odjel s dr. Markom Pristerom.

Zaslugom bolnica se počinje razvijati multidisciplinarno, kao jedini mogući odgovor na sve veće izazove tadašnje medicinske svakidašnjice i upravo Juričić omogućuje niz novih specijalizacija.

Razdoblje dr. Juričića uspješno je završeno 1958. g. kada se integriraju Dom narodnog zdravlja i Opća bolnica u zdravstvenu ustanovu novog tipa, s integriranom medicinom - primarna, bolnička, preventivna i kurativna medicina sjedinjuju se u Zdravstveni (poslije Medicinski) centar, na čelu s dr. Stankom Vovkom, spec. pulmologom. Juričić ostaje voditelj Kirurškog odjela, a dotadašnji ravnatelj Doma zdravlja dr. Albert Heinrich preuzima vođenje Higijensko-epidemiološke djelatnosti.

Jedno od osnovnih programskih načela u novoj ustanovi bilo je formiranje daljnjih, novih odjela i omogućavanje novih specijalizacija.

I tako dolazimo do glavne teme današnjeg skupa. Naime, među mnogim novim specijalizacijama određeni se broj odnosi upravo na neke liječnice, koje su završivši specijalizaciju utemelji-

---

[3] Nakon pojave dizenterije kod radnika koji su kod Koprivnice gradili prvu željezničku prugu, a bili su smješteni u hospital, Gradsko vijeće zamolilo je Kraljevsko namjesničko vijeće da taj hospital proglasi javnom bolnicom, što je slijedilo 26. veljače 1869. g.

[4] Dr. Niko Selak (rođen u Dubrovniku 1862.) dolazi 1888. za ravnatelja koprivničke bolnice i svojim iznimnim sposobnostima reorganizira je te ona postaje jedna od najboljih bolnica u Hrvatskoj onog doba. Bavio se publicistikom, izdao nekoliko stručnih knjiga. Umro je od trbušnog tifusa 1891. g.

[5] Dr. Mirko Kasumović (rođen u Slunju 1872.) diplomirao je u Beču, radio je kraće vrijeme u Zagrebu, Brdovcu i Savskom Marofu, odakle je 1900. došao u Koprivnicu za ravnatelja bolnice. U vrijeme Kasumovića sagrađen je »kužni paviljon«, uvodi se plinska rasvjeta, nabavlja prvi dezinfektor, prvi autoklavni sterilizator, izgrađuje se mrtvačnica, operacijski trakt, nabavljen je prvi RTG aparat, uvedeno centralno grijanje, park i dr.

[6] Dr. Ladilav Juričić rođen je u Delnicama 1899., diplomirao je u Zagrebu, gdje je u Bolnici milosrdnih sestara postao primarijus. Nakon umirovljenja 1970. odlazi u Zagreb gdje je umro 1990.

le nove djelatnosti ili su već postojeće unaprijedile svojim novim specijaliziranim znanjem i tako omogućile razvoj zdravstvene službe i uopće koprivničke medicine. Time su zaslužile da se na njih, u sklopu današnje teme, ukratko, kronološki osvrnemo.

Zdravstvena zaštita školske djece ima u našem kraju dugogodišnju tradiciju. Prva školska poliklinika osnovana je još daleke 1928. g.[7] Nakon Drugoga svjetskog rata nastavljen je rad ambulante za školsku djecu u sastavu Zdravstvene stanice, zatim u Domu narodnog zdravlja te poslije i Medicinskog centra. Tijekom cijelog tog razdoblja ambulantu je vodio jedan liječnik opće medicine, baveći se uglavnom kurativnim, a samo u manjem opsegu i preventivnim aktivnostima (cijepljenje, sistematski pregledi).

U međuvremenu, u skladu sa suvremenim razvojem medicinske prakse, pojavljuje se novi oblik zdravstvene djelatnosti, školska medicina, te i specijalizacija iz te nove grane. Shvaćajući njezinu važnost, Dom narodnog zdravlja upućuje na specijalizaciju iz školske medicine dr. **Slavu Švarc Jambrešić**,[8] koju uspješno završava 1960. kao prva specijalistica te struke. Odmah nakon dolaska, umjesto dosadašnje školske ambulante, dr. Švarc utemeljuje novu Djelatnost za zdravstvenu zaštitu školske djece i omladine. Uskoro, zaposlivši još jednu liječnicu, organizira posebnu ambulantu za bolesnu i posebnu za zdravu djecu, dajući prednost svim preventivnim aktivnostima. Uspostavlja vrlo konstruktivnu suradnju sa svim školama u gradu, s organizacijom Crvenog križa, socijalnom službom i posebno s roditeljima. Obilaze se redovito sve škole, drže predavanja đacima, nastavnicima i roditeljima.

Uskoro unutar službe formira i poseban Stomatološki odjel, u početku s jednim stomatologom, a poslije uz posebnu specijalizaciju iz pedontologije ukupno njih 3.[9] Istodobno, još dvije liječnice završavaju specijalizaciju iz školske medicine,[10] zapošljava se logoped, psiholog, određeni broj medicinskih sestara, laboranata i asistenata. Osniva se i posebna ortodontska stomatološka služba, s prvim specijalistom ortodontom, a uz njih i poseban zubotehnički laboratorij.[11]

Kurativni dio rada karakterizira uska stručna suradnja s pedijatrijskom, internističkom i drugim službama.

Koprivnička školska medicina svrstala se među rijetke u Hrvatskoj s takvom kadrovskom strukturom.

Od 1989. g. dr. Slava Švarc je u mirovini.

Zubozdravstvena zaštita ima također dugu povijest, možemo je pratiti sve od 1913. g. Obavljali su je zubari dentisti s ograničenom stručnom izobrazbom (pretežito bivši tehničari s određenim tečajevima) ili neki od liječnika opće prakse koji su se opredijelili za zubnu zaštitu.[12] Poslije Drugoga svjetskog rata, u sklopu Doma narodnog zdravlja, postojala je zubna ambulanta s dva dentista i skromnim laboratorijem s jednim zubnim tehničarem.

---

7 Školska poliklinika osnovana 1928. g. bila je smještena u podrumu tadašnje gimnazije. Bila je to prva javna zdravstvena ustanova. Radila je na načelima koja je postavio prof. dr. A. Štampar. Uz kurativni dio, provodili su se i prvi sistematski pregledi. Poliklinikom je rukovodio dr. Vlado Halavanja, liječnik opće medicine.

8 Dr. Slava Švarc-Jambrešić, rođena 1926. u Đelekovcu, diplomirala je u Zagrebu 1952., nakon pripravničkog staža radi kao liječnica opće prakse u Brinju, nakon toga u Drnju, a zatim odlazi na specijalizaciju iz školske medicine.

9 Dr. Željko Rac, dr. Pavao Mađerić i dr. Nada Flis Šešić.

10 Dr. Marija Pavlović Jerčinović i dr. Branka Erdelji Štivić.

11 Dr. Dunja Pleše, prvi ortodont.

12 Prvi dentist u Koprivnici bio je Beno Klobučar (bivši šef policije!), a od liječnika opće medicine koji su se posvetili zubarstvu spominjem dr. Mirka Lendvaja, dr. Leona Jansona i dr. Slavka Hirschlera.

Takva je služba funkcionirala sve do 1960. g., kada u Koprivnicu dolazi prvi školovani doktor stomatologije **Dunja Pleše**,[13] koja odmah preuzima dužnost rukovoditelja novoformirane Djelatnosti za zubnu zaštitu. Problem neadekvatnog prostora rješava se tada jedino mogućim načinom, gradnjom montažnog objekta u krugu bolnice, s dovoljnim brojem zubnih ordinacija i prostora za zubni laboratorij. Slijedi zapošljavanje novih stomatologa (i omogućavanje doškolovanja) i tako omogućuje proširenje dijapazona usluga, kako u konzervativnoj tako i u protetičkoj praksi. No dr. Pleše time se ne zadovoljava, nego na njezino inzistiranje slijede prve specijalizacije iz stomatologije.[14]

G. 1971. dr. Pleše odlazi na specijalizaciju iz ortodoncije, koju kao prvi specijalist završava 1974. i prelazi na rad u novoosnovanu Ortodontsku službu unutar Djelatnosti za školsku djecu i omladinu, a dužnost rukovoditelja stomatološke službe, kadrovski i organizacijski potpuno sređenu, predaje dr. Branku Gruengoldu.

Velike su zasluge dr. D. Pleše koja je kao prvi školovani doktor stomatologije uspjela unaprijediti zubnu službu i omogućiti njezin puni stručni razvoj.

G. 1997. odlazi u mirovinu.

Klinička laboratorijska djelatnost u sasvim skromnim okvirima pojavljuje se tek 1945. g. dolaskom prvog internista u Koprivnicu. Tijekom vremena taj se laboratorij proširuje na još jednu prostoriju s još jednom laboranticom, no program pretraga i dalje je veoma skroman, a obrađivao se samo mali broj bolesnika iz bolnice, pretežito s Internog odjela.

Nakon formiranja Medicinskog centra i osnivanjem novih specijaliziranih djelatnosti laboratorijska služba onemogućavala je bilo kakav stručniji razvoj bolnice. Novi specijalisti tražili su adekvatnu pratnju i nove dijagnostičke pretrage.

Mlada liječnica dr. **Neda Dubravec**[15] odlučila se posvetiti laboratorijskoj djelatnosti te nakon jednogodišnjeg doškolovanja i usavršavanja 1962. g. osniva zasebnu Laboratorijsku djelatnost, preseljava laboratorij s Internog odjela u zasebne prostorije u krugu bolnice, nabavlja novu opremu, upošljava niz novih laboranata, a raspon usluga proširuje u skladu sa sve većim zahtjevima bolničkih odjela. Istodobno, preuzima i obradu izvanbolničkih pacijenata. Sve stručne i organizacijske poslove rješavala je na sveopće zadovoljstvo, pretvorivši mali, posve skromni laboratorij u, za ono vrijeme, razvijenu prateću službu za sve potrebe ondašnje zdravstvene službe te tako omogućila daljnji razvoj i napredak koprivničke medicine. Bez laboratorijske službe to bi bilo nemoguće i u tome je velika zasluga dr. Dubravec, koja 1981. g. odlazi u mirovinu i predaje rukovodeće mjesto prvom dipl. ing., spec. med. biokemije Željku Sinjeriju.

Jedna posve nova, iznimno važna grana medicine, oftalmologija (bolesti očiju), nije u Koprivnici postojala sve do 1967. g., kada dr. **Nada Vandraček-Jambreušić**[16] završava specijalizaciju iz oftalmolgije, kao prva specijalistica te grane medicine u Koprivnici. Zbog važnosti te službe (podsjećam da su Podravina i susjedno Međimurje bili endemsko žarište trahoma) iste godine osniva prvu Očnu ambulantu, a uskoro i prvi Očni bolnički odjel u tada novosagrađenoj zgradi Plućnog odjela. Zauzima se odmah za potreban broj medicinskih sestara, a na njezino inzistiranje

---

[13] Dr. Dunja Pleše, rođena u Božjakovini 1936. g., diplomirala je na Stomatološkom fakultetu u Zagrebu te se odmah zaposlila u Koprivnici kao prvi stomatolog.

[14] Dr. Katarina Matoničkin, spec. protetičar, dr. Đurđa Mrknjić, spec. bolesti usta, i dr. Branko Cindori, spec. oralne kirurgije.

[15] Dr. Neda Dubravec Maras, rođena 1928. u Đurđevcu, 1959. diplomirala je u Zagrebu, odmah se zaposlila u Koprivnici i nakon pripravničkog staža obavila u Zagrebu dodatno usavršavanje iz kliničke biokemije.

[16] Dr. Nada Vondraček Jambreušić, rođena u Subotici 1932., diplomirala je 1957. u Zagrebu, prije specijalizacije iz oftalmologije radila neko vrijeme kao sekundarna liječnica na kirurgiji.

služba se s vremenom popunjava novim liječničkim specijalističkim kadrom.[17] Iako je u početku bila posve sama, velikom angažiranošću i marljivošću uspijeva uz ambulantni rad i konzervativni način liječenja očnih bolesnika početi i s prvim operativnim zahvatima, u veoma teškim okolnostima i bez prave i primjerene opreme. Tako spominjem da je već prve godine rada bolničkog odjela obavila 82 očne operacije, od čega i prvu 31 operaciju mrena, proširujući stalno operativni program novim vrstama operacija.

Svojim visokostručnim i organizacijskim sposobnostima Djelatnost za očne bolesti postaje uskoro jedan od najbolje organiziranih i vođenih, koji se nadalje popunjava sve sofisticiranijom opremom (operacijski mikroskop i sl.), a isto tako i potrebnim kadrovima.

G. 1993. dr. N. Vondraček odlazi u mirovinu.

Mikrobiologija kao zasebna grana medicine nije u Koprivnici postojala sve do 1968. godine, ako zanemarimo posve skromni laboratorij s jednim priučenim laborantom u Domu zdravlja. Te je godine, 1968., dr. **Lea Globan-Femec**[18] završila specijalizaciju kao prvi mikrobiolog te odmah počela s osnivanjem Mikrobiološke djelatnosti u jednom krilu tadašnjeg Doma zdravlja. U početku radeći gotovo sama, bez potrebnog kadra i uz najminimalniju opremu, uvodi ipak niz novih pretraga koje se do tada nisu mogle raditi. Brine se za nabavu najpotrebnije opreme, zapošljava nove stručne kadrove, dvije liječnice19 koje uskoro također završavaju specijalizaciju iz mikrobiologije, određeni broj laboranata i vrlo brzo zadovoljava najnužnije potrebe mnogih bolničkih odjela. Razvija kliničku mikrobiologiju, uvodi razne brisove, parazitološke pretrage, dijagnostiku crijevnih bolesti, aerobne i anaerobne izolacije mikroorganizama, pretragu vode i živežnih namirnica i hrane, pretragu likvora itd., a za potrebe izvanbolničkih djelatnosti određene pretrage za potrebe sanitarne inspekcije i higijensko-epidemiološke službe. Vrlo aktivno surađuje gotovo sa svim odjelima, posebice s Infektološkim. Gotovo je nemoguće zamisliti daljnji napredak zdravstvene službe bez mikrobiološkog laboratorija koji je Globan-Femec intenzivno razvijala.

Uz to, veoma aktivno sudjeluje u stručnom radu Hrvatskoga liječničkog zbora, raznim simpozijima i kongresima, objavljujući u stručnim časopisima svoja iskustva. Zbog takve aktivnosti 1981. dodijeljena joj je titula primarijusa kao prvoj liječnici s ovoga prostora.

Od 1993. g. je u mirovini.

»Kužni paviljon« sagrađen je 1909. u vrijeme dr. Kasumovića zbog velikih potreba. Bilo je to vrijeme karakteristično po mnogobrojnim i čestim zaraznim bolestima. Spominjem one najvažnije: tetanus, antraks, erizipel, sve vrste tifusa, dizenterija, difterija, šarlah. Kao što je već spomenuto, »kužni paviljon« vodio je Kasumović, a poslije, od 1940., internist Ivanović.

Iako se tijekom vremena patološka slika u odnosu na neke zarazne bolesti mijenjala, još je problem zaraznih bolesti bio dominantan, što je uvjetovalo da se i taj dio medicinske prakse pokrije specijaliziranim kadrom. G. 1971. specijalizaciju iz infektologije završava dr. **Ljiljana Mišić-Majerus**.[20] Kao prvi školovani infektolog odmah preuzima rukovođenje »kužnim paviljonom« te uskoro, bez obzira na neprimjerene prostorije, od kužnog paviljona ostaje samo povijesna reminiscencija. Mišić-Majerus od »kužnog paviljona« uspijeva načiniti moderan zarazni odjel, a 1972. g. otvara i infektološku ambulantu. Bori se još s nekim od »klasičnih« zaraznih bolesti, koje dijelom i njezinom zaslugom eradicira. Istodobno, susreće se novim oblicima i vr-

---

[17] Dr. Ljubica Pavlović Koprić i dr. Tigrena Csik.

[18] Dr. Lea Globan-Femec, rođena 1928. u Zagrebu, diplomirala je 1954. u Zagrebu, prije specijalizacije iz mikrobiologije radila kao liječnica opće medicine u Rasinji. G. 1964. završila poslijediplomski studij iz mikrobiologije.

[19] Ing. biologije Jelica Horvat te specijalistice dr. Vlatka Janeš Poje i dr. Vesna Turek Dulikravić.

[20] Dr. Ljiljana Mišić Majerus, rođena u Banjoj Luci 1939., diplomirala je u Zagrebu 1964., obavlja pripravnički staž u Koprivnici, odakle je počela specijalizaciju iz infektologije.

stama zaraznih bolesti koje do tada nisu u našem kraju bile dijagnosticirane (razne vrste meningoencefalitisa, epidemija hepatitis i dr.). Uspostavlja moderne dijagnostičke postupke (u suradnji s mikrobiološkim laboratorijem), uz moderno liječenje uvodi kod nekih bolesti i cijepljenje (krpeljni meningitis, hepatitis B kod zdravstvenog osoblja).

U međuvremenu služba se popunjava još jednom, drugom, a uskoro i trećom infektologinjom.[21]

Mišić-Majerus kao iskusni kliničar postaje nositelj određenih stručnih aktivnosti važnih za cijelu ustanovu. Tako osniva posebnu Komisiju za hospitalne infekcije, postaje referentna stručnjakinja za pravilno korištenje antibiotika, uključivši se tako u stručni rad gotovo svih odjela.

Posebno se ističe aktivnim sudjelovanjem na brojnim simpozijima i kongresima, surađuje u mnogim časopisima. Za takav rad dodijeljena joj je titula primarijusa 1984. Na njezinu inicijativu Hrvatsko infektološko društvo HLZ-a u dva je navrata organiziralo republički skup svih infektologa u Koprivnici (1975. i 1992.).

Od 2004. g. je u mirovini.

Dolaskom dr. Juričića u Koprivnicu i njegovom modernizacijom bolnice i uvođenjem suvremenije obrade bolesnika pojavljuje se problem transfuzije krvi.[22] Svjestan, međutim, činjenica da metoda direktnog davanja krvi ne može više zadovoljiti sve veće potrebe u liječenju prije svega hemoragičnog i traumatološkog šoka, ali i potrebu uključivanja davanja krvi i tijekom većih operacijskih zahvata, 1955. g. Juričić u sklopu svog odjela osniva prvi Kabinet za transfuziju.[23]

U početku rada kabineta obrada krvi, pretežito iz kruga obitelji bolesnika, bila je veoma skromna, svodila se samo na određivanje ABO sistema, bez dodatnih pretraga (samo se testiralo na sifilis), što je donekle ograničavalo širu primjenu davanja krvi, za koju su sve veće zanimanje pokazivali i drugi odjeli, a ne samo kirurgija.

Zbog toga se na specijalizaciju iz transfuziologije upućuje dr. **Ljiljana Šajatović-Ivanković**,[24] koja 1979. g. preuzima dotadašnji Kabinet i utemeljuje novu djelatnost za transfuziju krvi. Uvodi niz novih testiranja krvi, obavezno testiranje na hepatitis B i C, HIV I, HIV II i niz drugih testova.

Služba se popunjava novim kadrovima, liječnicom iz transfuzioloije[25] te posebno osposobljenim sestrama, što je omogućilo da se u transfuziološkom laboratoriju obavljaju gotovo svi krvni pripravci: puna krv, svježa krv, koncentracija eritrocita, isprani eritrociti, koncentracija trombocita, trombocitna plazma i dr., što je sve omogućilo vrlo široku primjenu krvi kod niza bolesti.

Ono što treba posebno istaknuti jest organizacija prikupljanja krvi, što odmah nakon dolaska dr. Šajatović uspostavlja preko vrlo konstruktivne suradnje s Gradskim Crvenim križem. Prikupljanje krvi prelazi s obiteljskih na dobrovoljne davatelje, koji se okupljaju u mnogim radnim sredinama, kao i na selu, u Društva dobrovoljnih davatelja. Dr. Šajatović, kao nositeljica takva načina rada, već 1980. g. preuzima dužnost predsjednika novoosnovanog Savjeta društava dobrovoljnih davatelja krvi. Takav način rada, takva uska suradnja dr. Šajatović i Crvenog križa, uz

---

[21] Dr. Nevenka Bujić i dr. Vesna Mađarić.

[22] Bila su to prva nastojanja da se krv primijeni u terapijske svrhe, tada još jedino tzv. direktnim davanjem, od davatelja primaocu, relativno kompliciranim zahvatom transplantacije tekućeg tkiva, pa se i to primjenjivalo rijetko.

[23] Kabinet su vodili liječnici sekundarci s kirurškog odjela sve do 1965., kada se osniva zaseban Kabinet za transfuziju krvi, uz rukovođenje sekundarne liječnice Internim odjelom dr. Stanke List.

[24] Dr. Ljiljana Šajatović Ivanković, rođena 1948. u Koprivnici, diplomirala je 1973. u Zagrebu, nakon pripravničkog staža odlazi na specijalizaciju iz transfuziologije.

[25] Dr. Jadranka Gudek.

njezin stručni rad u laboratoriju, omogućili su da Koprivnici nikada nije ponestalo određenih zaliha krvi, nego je, dapače, Koprivnica mnogo puta bila izvor krvi i za neka druga područja.

Dr. Šajatović još uspješno obavlja dužnost rukovoditelja Djelatnosti za transfuziju krvi.

Dermatovenerologija je specijalizirana djelatnost, koje u našoj sredini nije bilo sve do 1980. g., zbog čega su mnogi bolesnici morali koristiti usluge zagrebačkih ustanova. Nakon završene specijalizacije, 1980. kao prva liječnica te struke dr. **Vera Knežević**[26] osniva Djelatnost za dermatovenerologiju u sastavu Medicinskog centra, djelujući kao polikliničko-konzilijarna služba, vodeći brigu za bolesnike oboljele od različitih bolesti kože i spolno prenosivih bolesti. Osim dijagnostike i terapije, nastoji uvijek što je više moguće raditi i na prevenciji bolesti, edukaciji bolesnika i njihovih obitelji, održavajući predavanja na radiopostajama, kao i u sklopu Lige protiv raka.

Posebnu pozornost posvećuje uvođenju novih dijagnostičkih postupaka kao što su pregledi mikroskopskih preparata, dermatoskopski pregledi svih pigmentiranih lezija kože, radi što ranije dijagnostike malignoma kože. Isto tako treba spomenuti da od početka u ambulanti provodi krioterapiju (Co2 ili N2) benignih tumora kože te različite manje zahvate, ekskohlaciju, elektrokoagulaciju, biopsiju kože i sl. Uz svakodnevni rad stručno se usavršava na različitim simpozijima, kongresima i tečajevima te aktivno sudjeluje kao koautor u mnogobrojnim člancima publiciranih u Acta dermatovenerologica Croatica.

Uz svoj stručni rad, dr. Knežević posebno se istaknula slikarskim umijećem te nakon dolaska u Koprivnicu pokreće inicijativu za osnivanjem posebnog Likovnog društva u sklopu HLZ-a, podružnice Koprivnica, koje je počelo djelovati 1983. g. Dr. Knežević nekoliko je godina bila predsjednica društva. Svojim iznimnim slikarskim talentom aktivno sudjeluje u mnogobrojnim izložbama Likovnog društva, koje je vrlo aktivno sve vrijeme od njezina osnivanja do danas.

Dr. Vera Knežević i danas vodi dermatovenerološku ambulantu kao prva i jedina specijalistica te grane medicine.

Na kraju ovog osvrta želim naglasiti da su sve navedene liječnice odigrale veoma važnu ulogu, i u razvoju svoje specijalnosti i općenito u razvoju cjelokupne koprivničke medicine.

Sve su bile aktivne članice Hrvatskoga liječničkog zbora, podružnice u Koprivnici, a u određenim mandatima i predsjednice podružnice (dr. Slava Švarc Jambrešić 1968., dr. Ljiljana Mišić Majerus 1982.-«84., a 1977. bila je i članica Upravnog odbora Infektološke sekcije HLZ-a).

Svojom aktivnošću pridružuju se tako onim mnogobrojnim ženama važnima za opći napredak našega grada i kraja.

IZVORI I LITERATURA:

Švarc, Krešimir: Od nekadašnjeg hospitala do današnje bolnice, u: Koprivnički liječnički zbornik, Koprivnica, 1973.

Švarc Janjanin, Sanja: Zdravstvo i zdravstvene prilike u Koprivnici do 1918., u: Podravski zbornik, Koprivnica 1989.

Švarc, Krešimir: O koprivničkoj bolnici u vrijeme dr. Mirka Kasumovića, u: Podravski zbornik, Koprivnica 1992.

Spomenica o pedesetoj obljetnici Hrvatskog liječničkog zbora, Podružnice Koprivnica, Koprivnica, 2003.

Mišić Majerus, Ljiljana i Bujić, Nevenka: Od nekadašnjeg hospitala, prvih izvješća o zaraznim bolestima, kužnom paviljonu, do modernog odjela za zarazne bolesti, u: Infektološki glasnik 4, Zagreb, 2003.

[26] Dr. Vera Knežević, rođena 1948. u Herešinu, diplomirala je 1973. u Zagrebu, a od 1974. do 1977. radi kao sekundarna liječnica na Odjelu za zarazne bolesti. G. 1977. odlazi na specijalizaciju dermatovenerologije u Zagreb.

SUMMARY

Following a short introduction to the history of healthcare in Koprivnica, with a particular focus on the significance of Dr. M. Kasumović and his universality - typical of the method of work in hospitals at the time - a description is given of the founding of new specialised hospital departments, initiated with the arrival of the first surgeon in the person of Dr. L. Jurčić. A special place in this new era belongs to a series of seven women physicians - the first specialists and founders of new activities. Their pioneering work and the great significance of their activity to the further development of healthcare in Koprivnica is described chronologically.

OSVRT NA RAZVOJ SESTRINSTVA U KOPRIVNICI

A RETROSPECTIVE OF THE DEVELOPMENT OF NURSING IN KOPRIVNICA

Krešimir Švarc
Koprivnica

Sanja Švarc Janjanin
Opća bolnica »Dr. Tomislav Bardek«
Koprivnica

Primljeno/Received: 11. 9. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 7. 11. 2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Stručni rad
Professional paper
UDK/UDC 262.2 (497.5-3)

SAŽETAK

Nakon osvrta na prvobitnu skrb za oboljele, za koju su bile zadužene nekvalificirane osobe, opisuje se bitna promjena u njezi dolaskom prvih Časnih sestara milosrdnica i njihova velika važnost. Slijedi dolazak i prvih medicinskih sestara te njihov rad uz krevet bolesnika, ali i njihova prva djelovanja u preventivnim aktivnostima. Posebno je obrađena ličnost m. s. Marije Brozović te njezin rad u Školskoj poliklinici, poslije osnivačice i prve ravnateljice Bolničarske škole, zatim glavne sestre ustanove i velike reformatorice sestrinstva uvođenjem odjelnih sestara. Ističe se sve više samostalnost sestara kao nezaobilazan dio stručnog tima.

Ključne riječi: Prvobitna skrb, bolničarke, časne sestre milosrdnice, medicinske sestre, njega, preventivni rad, odjelne sestre, više sestre
Key words: first aid, nurses, Sisters of Mercy, medical nurses, care, prevention activity, departmental nurses, senior nurses

Povijest sestrinstva može se usporedno pratiti s razvojem medicine - od prvih začetaka skrbi za bolesne i nemoćne pa sve do današnjega modernog sestrinstva, kao nezaobilazne, samostalne medicinske struke.

Prvobitna skrb bila je u rukama pojedinih žena, uglavnom iz kruga obitelji ili prijatelja oboljelog, temeljena na samaritanstvu i filantropiji. Tako je bilo sve do pojave Florence Nightingale, koja je 1853. g. tijekom Krimskog rata neumorno obilazila ranjenike, pružajući im danju i noću pomoć (Žena sa svjetiljkom), upoznavši se sa strahotama koje su proživljavali ranjeni vojnici. Shvatila je potrebu institucionalnog organiziranja pomoći ranjenicima, bolesnima i nemoćnim te je uspjela 1860. g. u Londonu organizirati prvu školu za bolničarke. Poslije nje poznati liječnik Theodor Billroth otvara takvu školu i u Beču 1882. g.

U malobrojnim bolnicama toga vremena brigu o bolesnima vodile su nekvalificirane ili polukvalificirane bolničarke. Slična je situacija bila i u našoj zemlji. Zdravstvene prilike potkraj 19. i početkom 20. stoljeća bile su loše, bilo je to vrijeme ratova, epidemija i sl. nedaća. No u isto vrijeme počinje i osnivanje prvih zdravstvenih institucija, prvih bolnica nastalih iz ksenodohija, a poslije i prvih antitrahomskih, antituberkuloznih stanica, školskih dispanzera. Sve je to imalo utjecaja da se 1920. g. u Zagrebu osnuje prva Škola za medicinske sestre, koja je u svom programu imala, uz njegu bolesnika, i niz socijalno-medicinskih programa. Novi tip medicinske sestre nije više vezan isključivo uz krevet bolesnika, nego se okreću preventivnim aktivnostima, kućnoj

i obiteljskoj njezi, patronaži i sl.,sve do današnje situacije u kojoj je medicinska sestra samostalna zdravstvena djelatnica i nezaobilazna suradnica u radnoj, stručnoj ekipi.

Prilike u Koprivnici u odnosu na razvoj sestrinstva bile su identične u gore opisanom uvodu. Prateći razvoj bolničke djelatnosti od prve javne bolnice u Koprivnici 1869. g., treba spomenuti razdoblje dok je ravnatelj bio dr. Niko Selak (1888. - 1891.), iznimni stručnjak i organizator, koji je uspio malu i zapuštenu bolnicu pretvoriti u za ono vrijeme modernu zdravstvenu bolničku ustanovu. Upravo na inzistiranje dr. Selaka u koprivničku bolnicu dolaze prve tri časne sestre milosrdnice reda Sv. Vinka Paulskog iz Zagreba, koje su u to vrijeme već imale i svoju bolnicu u Zagrebu, a za koje je Gradska uprava preuzela obvezu sagraditi im odvojeni, stambeni dio i odrediti im plaću. Na čelu sa svojom nadstojnicom Deziderijom Brus počele su raditi u bolnici 1. siječnja 1888., a već sljedeće godine taj broj porastao je na pet sestara. Uz njegu bolesnika, časne su sestre vodile kuhinju i praonicu rublja, a nadstojnica i bolničku ljekarnu.

Slijedi dugogodišnje razdoblje dr. Mirka Kasumovića, koji je bio ravnatelj koprivničke bolnice punih 40 godina. U njegovo vrijeme broj časnih sestara iz godine u godinu se povećavao, sredinom 30-ih godina bilo ih je petnaestak, pa možemo reći da je povijest njege bolesnika koprivničke bolnice usko povezana s časnim sestrama. Svoj su posao radile samozatajno, stručno, danju i noću, ne pitajući za radno vrijeme. Uprava bolnice sagradila im je na drugom katu novosagrađene bolničke zgrade, iznad operacijskog trakta, samostanski, klauzurni prostor za stanovanje.

Rad bolnice u to vrijeme bio bi gotovo nemoguć bez tih vrijednih i samoprijegornih djelatnica - uz njegu na kirurškom, internom odjelu i u »kužnom paviljonu«, radile su i kao instrumentarke, u RTG kabinetu, obavljale poslove sterilizacije i dezinfekcije te, kao što je već spomenuto, svaka nadstojnica koja bi došla u bolnicu, preuzela bi vođenje bolničke ljekarne. Zaslužile su da ih se u ovom kratkom osvrtu poimence nabroji, bez detaljnijih podataka. Bile su to: č. s. Priscilijana, Hortulana, Telesfora, Emerencijana, Florentina, Eparhija, Davida, Cveta, Barzimena, Dominicija, Noela, Gervazija, Perpetua, Araneja, Almira.

Nakon Drugoga svjetskog rata, u vrijeme dr. Ladislava Juričića, časne sestre su i dalje radile u bolnici, no nakon 1953. g. u nešto promijenjenim okolnostima. Lokalne vlasti zatražile su da na radnome mjestu sve časne sestre moraju raditi u civilnim haljinama, a samo u njihovim prostorijama, kao i izvan radnog vremena i izvan bolnice, kada su išle u crkvu, mogle su se koristiti svojom redovničkom odorom. Dio njih nije pristao na tu prisilu pa su otišle iz Koprivnice u samostane, neke u mirovinu, a dio ih je ostao raditi i pod tim uvjetom. Budući da u to vrijeme počinje i moj rad u bolnici, dobro se sjećam vrijednih ruku sestara Eparhije, Davide, Noele, a i počeo sam sa svojim prvim operativnim zahvatima, uz instrumentiranje sestre Cvete ili sestre Nade (koja se poslije udala i zasnovala obitelj).

Međutim, nakon pedesetak i više godina isključivog rada samo časnih sestara milosrdnica, i kod nas se pojavljuju prve školovane medicinske sestre. Prvo treba spomenuti činjenicu da je Koprivnica bila jedan od rijetkih gradova u kojima je već 1928. g. otvorena prva javna zdravstvena ustanova - Školski dipanzer, na čelu s dr. Vladom Halavanjom. Zabilježene su i prve medicinske sestre koje su od te godine pa nadalje radile u Školskom dispanzeru. To su Zlata Baldić, Štefanija Holjevac, Marija Pavlović i Sofija Pavleković. Nažalost, o njihovu radu i uopće boravku u Koprivnici nije, osim imena i prezimena, ostalo ništa zapisano.

G. 1937. dolazi u Koprivnicu medicinska sestra Marija Smerdu (poslije udana Brozović). Njezinim dolaskom počinje jedno vrlo važno razdoblje u razvoju sestrinstva, pa se na tu iznimnu osobu treba šire osvrnuti.

Marija Brozović rođena je 13. rujna 1914. g. u Senožečama kod Kopra. U Sloveniji završava osnovno i srednje obrazovanje, a zatim Školu za medicinske sestre u Zagrebu 1936. Odmah nakon završetka te škole zapošljava se u Crvenom križu Banovine savske u Zagrebu, organizira i vodi

bolničke tečajeve i sudjeluje u karitativnom djelovanju, a 10. studenoga 1937. došla je u Koprivnicu raditi kao medicinska sestra u ondašnjoj Školskoj poliklinici. Od 1928. g., kada je ta prva javnozdravstvena ustanova osnovana u našem gradu, bila je smještena u podrumskim prostorijama ondašnje gimnazije. Imala je ambulantu opće prakse, koju je vodio dr. Vlado Halavanja, te zubnu ordinaciju koju je vodio dr. M. Lendvaj. Osim kurativnog djelovanja, glavni zadatak poliklinike bio je preventivni rad. Obavljali su se sistematski i kontrolni pregledi đaka, pri čemu je s. Brozović aktivno djelovala, provodila antropološka mjerenja, pazila na higijenu i đaka i same škole, obavljala cijepljenja i sl. Na njezino inzistiranje uskoro je u sklopu poliklinike otvorena kupaonica s desetak tuševa. S. Brozović pravila je točan raspored tuširanja, pa su se tako kupaonicom u tjedan dana koristili gotovo svi učenici gimnazije, susjedne Pučke škole, Stručne i Šegrtske škole. S. Brozović je, uz dijeljenje sapuna i ručnika svakom đaku, pazila na red i čistoću u kupaonici.

Slabije uhranjenoj djeci s. Brozović je prema posebnom programu svakodnevno davala riblje ulje s kruhom, a sudjelovala je u odabiru đaka koji su se nakon završetka školske godine upućivali na oporavak. Đaci pučke škole upućivali su se u đačku koloniju u Lipiku, a gimnazijalci u Martinščicu kod Sušaka, sve na teret Higijenskog zavoda u Zagrebu. S. Brozović je osobno posjećivala sve te kolonije, a povremeno bi i pratila određene skupine đaka.

Posebno je zanimljiv podatak da je s. Brozović na početku školske godine obišla one učenike gimnazije koji su zbog udaljenosti od mjesta stanovanja boravili kod određenih obitelji u Koprivnici, kontrolirala uvjete stanovanja, davala određene savjete - počela je tako i s prvim kućnim posjetima.

Već 1939. g. s. Brozović aktivno sudjeluje u organizaciji mnogih higijensko-domaćinskih te tečajeva prve pomoći u obližnjim selima i u samom gradu.

Na radu u školskoj poliklinici s. Brozović ostaje do 1945. g., kada prelazi u novoosnovanu Zdravstvenu stanicu, a zatim i Dom narodnog zdravlja, gdje organizira prva savjetovališta za dojenčad i malu djecu, radi neko vrijeme u Antituberkuloznom dispanzeru, epidemiološkoj službi te nastavlja s organizacijom zdravstveno-prosvjetnih predavanja i tečajeva.

G. 1958. Dom narodnog zdravlja i bolnica fuzioniraju se u novu vrstu zdravstvene ustanove - Zdravstveni (malo poslije Medicinski) centar. U to je vrijeme već bilo zaposleno nekoliko sestara. Uspostavlja se nova funkcija, glavna sestra ustanove, koja je ujedno i član uprave te tako sudjeluje u svim važnijim odlukama. Prve godine postojanja centra izmijenile su se dvije glavne sestre: Marija Barilar i Blanka Trnski, a već potkraj 1958. g. tu dužnost preuzela je s. Brozović. Odmah uspostavlja glavne odjelne sestre na pojedinim odjelima, koje su bile pod njezinom stručnom ingerencijom.

Redovito obilazi odjele, kontrolira njegu bolesnika, čistoću i red i sl.

S obzirom na brz stručni razvoj ustanove, sve je izrazitiji manjak medicinskih sestara, pa upravo s. Brozović inicira osnivanje dvogodišnje Bolničarske škole te postaje prvom ravnateljicom. Sama kreira nastavni program, odabire nastavnike, vodi posebnu brigu o praktičnoj edukaciji polaznica, sama predaje u školi. Kroz tu je školu prošlo stotinjak bolničarki, od kojih se poslije tijekom rada u centru većina njih doškolovala za medicinske sestre.

S. Brozović posvetila je svoj život unapređenju zdravstvenih prilika u našem kraju. U mirovini je bila od 1972. g.

Umrla je 1987. g., a pokopana je u Koprivnici u obiteljskom grobu obitelji Brozović.

Uz s. Brozović, u izvanbolničkim djelatnostima bilo je još nekoliko sestara. Najranija je bila s. Irma Pazić, koja je od 1941. g. radila u prvom Antituberkuloznom dispanzeru, koji još nije imao stalnog liječnika, zatim s. Terezija Kelbl, Marija Žeželj, Slavica Mraz, a na bolničkim odjelima, uz prije spomenute časne sestre milosrdnice, među prvima, od 1953. g. bile su s. Barica Jakupić-Stubičar, s. Ljubica Flegar-Kovačić i s. Štefica Salaj.

Od 1961. g. u ustanovu dolaze i prve sestre s višom medicinskom školom. Ta Viša medicinska škola uspostavljena je u Zagrebu 1953. g. Prve više sestre bile su Zdenka Kovačić, Marijana Stanišić i Krunoslava Ivančić. Ovdje treba spomenuti i prvu i jedinu sestru koja je završila posebnu sestrinsku školu stomatološkog smjera Darinku Samoilović.

Prve glavne odjelne sestre bile su na Dječjem odjelu Marija Žeželj, na Plućnom odjelu Marijana Stanišić, Kirurškom odjelu Krunoslava Ivančić, u Kabinetu za transfuziju Zdenka Kovačić, na ginekologiji Štefica Kozić, u rađaonici Anica Seleš.

Idućih godina treba spomenuti imena i drugih medicinskih sestara koje su također obavljale dužnost glavne odjelne sestre i bile zaslužne za razvoj ustanove (sve su završile višu školu): Terezija Vidak, Danica Kuzel, Željka Žardin, Marija Šestak, Nada Blažević, Neda Mikulandra, Đurđa Čić, Slavica Janković, Anica Samaržija, Katica Raić, Marijana Verčević, Marija Kučić, Ana Hruško, Ana Brzak Šubić, Zorica Bači, Hedviga Horvat, Dragica Jalšić, Katica Zlatar, Marija Kertez te na terenu Ivanka Ljubić i već spomenuta Slavica Mraz.

Glavne sestre ustanove nakon s. Brozović bile su Terezija Kelbl, Ivanka Ljubić i Žarka Zalar (koja tu dužnost uspješno obavlja i danas).

Brzi razvoj zdravstvene službe, odnosno medicine, potaknuo je i organiziranje visokoga sestrinskog školovanja te 2005. godine počinje specijalistički diplomski studij Menadžment u zdravstvu, koji uspješno završavaju viša medicinska sestra Vesna Sertić (sestra za planirani otpust), Marina Friščić (glavna sestra Hitne medicine) i Gordana Šantek Zlatar (glavna sestra nefrologije).

Iza ovoga suhoparnog nabrajanja faktografskih činjenica kriju se mnogobrojne neprospavane noći, mnoge tjeskobe, brige, pa i strahovi.

Prof. dr. Andrija Štampar jednom je prilikom izrazio misao: »Ako je liječnik mozak, onda je sestra srce zdravstvene zaštite«.

Možda ova misao danas djeluje pomalo anakrono, ona ipak ima svoj puni smisao. Uza sav napredak sestrinstva i njihov sve samostalniji i sofisticiraniji rad, ostale su kao najveće vrijednosti sestrinstva lijepa riječ, utjeha, nasmijano lice koje ulijeva optimizam, toplina u ophođenju.

Među ostalim, i zbog takvih osobina koprivničke medicinske sestre zaslužile su ovaj skromni osvrt.

LITERATURA:

Švarc, Krešimir: Od nekadašnjeg hospitala do današnje bolnice, u: Koprivnički liječnički zbornik, Koprivnica 1973.

Švarc, Krešimir: O koprivničkoj bolnici u vrijeme dr. M. Kasumovića, u: Podravski zbornik, Koprivnica 1992.

Švarc Janjanin, Sanja: Zdravstvo i zdravstvene prilike u Koprivnici do 1918., u: Podravski zbornik, Koprivnica 1989.

Brozović, Marija i Stanišić, Marijana: Uloga sestrinske službe u unapređenju zdravstvene zaštite u općini Koprivnica, u: Koprivnički liječnički zbornik, Koprivnica, 1973.

Ivančić, Krunoslava, Ljubić, Ivanka i Kelbl, Terezija: Prikaz rada Podružnice medicinskih sestara u Koprivnici, u: Koprivnički liječnički zbornik, Koprivnica 1973.

Kovačić, Milivoj: Djelovanje sestara milosrdnica u koprivničkoj bolnici, u: Podravski zbornik, Koprivnica 2005.

SUMMARY

Following a retrospective of first aid for the sick provided by unqualified persons, the key changes that took place with the arrival of the Sisters of Mercy and their significance is described. This is followed by the arrival of the first medical nurses and their bedside work with the sick, and of their first preventive healthcare activities. Special attention is given to the person of medical nurse Marija Brozović and her work at the School Health Centre. She would go on to be the founder and first director of the Nursing School, and then the head nurse of the institution and a great reformer of nursing with her introduction of departmental nurses. Emphasis is given to the growing independence of nurses as a vital part of an expert team.

KNJIŽEVNICA BOŽENA LOBOREC: PRILOG ZA BIOGRAFIJU

WRITER BOŽENA LOBOREC: CONTRIBUTION FOR A BIOGRAPHY

Dijana Sabolović-Krajina
Knjižnica i čitaonica »Fran Galović«
Zrinski trg 6, HR - 48000 Koprivnica
ravnateljica@knjiznica-koprivnica.hr

Primljeno/Received: 30. 10. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 7. 11. 2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 353 (497.5-35) Loborec B.

SAŽETAK:

U radu se prati život književnice Božene Loborec (Koprivnica, 2. 6. 1926. - Koprivnica, 3. 1. 2003.) koja zauzima posebno mjesto u životu Koprivnice 20. i početka 21. stoljeća. Uvidom u njezine publicističke radove i objavljene knjige, osobne dokumente, sjećanja njezinih prijatelja i učenika, književno-teorijske prikaze nekih njezinih djela te intervjue nastoji se rekonstruirati život i djelo Božene Loborec. Odrastala je između dvaju svjetskih ratova u obitelji poznatoga koprivničkog tiskara Valka Loborca, pa su njezine formativne godine djetinjstva i mladenaštva u okružju koje je gajilo kult knjige utjecale na njezin kasniji književni i publicistički rad. Druga velika inspiracija bili su joj Koprivnica, grad u kojemu je rođena i proživjela gotovo cijeli život (osim ratnih godina 1943. - 1945. u partizanima, akademskog školovanja u Zagrebu 1947. - 1953. i nastavničkog službovanja u Kotoribi 1953. - 1955.) te ljudi Koprivnice. Koprivnica je bila ishodište za teme i motive njezine kajkavske i štokavske poezije, romana, pripovijedaka, eseja, satira, feljtona, publicistike, njezina stalna inspiracija, pa i opsesija. Pišući za djecu, mlade i odrasle, Božena Loborec bila je književnica Koprivnice. Umjetničko-literarna vrijednost njezina književnog djela (šest knjiga objavljenih za života i dvije posmrtno), nova (književna) stvarnost koju je kreirala i prelaženje lokalnih okvira ono je što je razlikuje od ostale zavičajne literarne produkcije i pukih kroničarskih zapisa o životu nekoga grada.

Ključne riječi: Božena Loborec, književnica, nastavnica materinjeg jezika, direktorica Gradske knjižnice, partizani, školovanje, tiskara Valka Loborca, Koprivnica

Key words: Božena Loborec, writer, mother- tongue teacher, public library directress, partisans, schooling, Valko Loborec Printng-house, Town of Koprivnica

I. UVOD

Književnica Božena Loborec (Koprivnica, 2. 6. 1926. - Koprivnica, 3. 1. 2003.) iznimna je figura u povijesti Koprivnice 20. i početka 21. stoljeća, ali i šire zbog svojega književnog stvaralaštva inspiriranog uglavnom Koprivnicom i njezinim ljudima, ali i zbog pedagoškog i kulturološkog djelovanja. Bila je nastavnica materinjeg jezika u Kotoribi i Koprivnici, a zatim direktorica Gradske knjižnice i čitaonice u Koprivnici, pa joj je književno i publicističko stvaralaštvo za djecu, mlade i odrasle nastajalo uz dva njezina radna okružja - školu i knjižnicu. Prvu pjesmu objavila je 1940. godine kao gimnazijalka u koprivničkom satiričkom listu *Podravski Klopotec*, a ozbiljnije je počela objavljivati od 1968. godine u časopisima *Republici*, *Kaju*, *Oku*, *Ženi*, *Podravskom zborniku* i drugdje. Njezini su radovi u mnogim antologijama, bila je nagrađivana.

Bila je urednica književnog podlistka *Glasa Podravine Ruke*. Književnu afirmaciju stekla je zbirkom kajkavske poezije »Čez mene ljudi idu« (1970.), a zatim knjigama »Četiri dječaka i jedan pas« (1973., 1975. i 1994.). Slijede satiričke pjesme »Bajkači« (1984.), zbirka štokavskih pjesama »Dječak je korak do prašume« (1989.), knjiga eseja »Skriveno u riječima koprivničkih pisaca« (1994.), knjiga kajkavske poezije »Za moje blizance« (1995.), posmrtno izdane satire pod pseudonimom Ivan Husni »Tri fertala na čušpajz« (2003.) i zbirka pjesama »Kad smo bili zečevi« (2005). Božena Loborec bila je članica Društva hrvatskih književnika od 1975. godine.

II. DJETINJSTVO I MLADOST

Božena Loborec rođena je u Koprivnici 2. lipnja 1926. godine u obitelji Valka Loborca, koprivničkog tiskara, koji je ispekao zanat u tiskari Vinka Vošickog[1]. O tome je zapisala:

»Koprivnički knjižar, tiskar i nakladnik Vinko Vošicki 1911. godine otvorio je tiskaru u kojoj je moj otac izučio zanat slagara (kasnije i mašinmajstora za tiskarske strojeve). U zanat je došao kao dvanaestogodišnji dečkić (r. 1899.) i u tiskari bio zaposlen (uz prekid kad je služio vojni rok) sve do 1927. godine kad je otvorio svoju tiskaru. Budući da je zanat mojeg oca vezan uz tiskarstvo, u mojoj se obitelji iznad svega poštovala knjiga. Primjerice, običaj je da se za Božić stavlja na stol ono od čega obitelj živi. Moj ujak, seljak, imao je uvijek na stolu razno sjemenje, a pod stolom konjsku opremu, a na našem je stolu uvijek bila knjiga«.[2]

Tiskara braće Loborec (snimljeno između 1931. i 1939.) (arhiva Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« u Koprivnici)

Godinu dana nakon Boženina rođenja, 1927. godine, Valko Loborec je s bratom Đurom i Ivanom Rastom, grafičarima koji su se izučili kod Vinka Vošickog, osnovao tiskaru i knjižaru Rast i braća Loborec.[3] Tiskara ima malu prešu,

---

1 *»U povijesti koprivničkog tiskarstva značajna je godina 1909. Ove je godine Čeh Vinko Vošicki, izučeni knjižar (u zajednici sa svojim sunarodnjakom Jaroslavom Merhautom) otvorio knjižaru i papirnicu. On je godine 1911. izdavao modni list »Zora« (urednica Marija Kumičić), a te godine osnovao i tiskaru. U toj tiskari štampano je nekoliko stotina knjiga (među njima i najviđenijih književnika - Miroslav Krleža, August Cesarec, Begović i dr.), a uza to i nekoliko časopisa (Zagrebački ilustrovani list, Književna republika, Vinogradar i voćar i dr.) te obilje literature za djecu... Vinko Vošicki bio je knjižar, tiskar i nakladnik u Koprivnici, koji je u dane »obmane« otvorio svoju tiskaru Miroslavu Krleži. Vošicki je prvi tiskar Krležine »Književne republike«, u njegovoj se tiskari slaže i u njegovoj nakladi izlaze Krležin »Vučjak« i »Novele« i Cesarčeva »Careva kraljevina« i »Zlatni mladić« i sve to u dane neprijatnog tlaka političkog barometra u dvadesetim godinama ovoga vijeka…« (Leander Brozović, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978., str. 126-127).*

2 *Božena Loborec, Moj susret s Krležom, Podravski zbornik, 28, Koprivnica, 2002., 373.*

3 *»Vremenski petu po redu tiskaru u Koprivnici otvorili su g. 1927. bivši tipografski radnici tiskare Vošicki braća Valko i i Đuro Loborec i Ivan Rast (u kući Neufeld, gdje je do g. 1921. bila tiskara Vošicki)«. (L. Brozović, Građa, str.127). Prema Brozoviću, kuća mesara i trgovca stokom Neufelda bila je na Florijanskom trgu«.*

brzotisni stroj, nekoliko regala slova. Iz nje 1931. istupa Ivan Rast, a 1939. Đuro Loborec pa tiskaru dalje vodi Valko Loborec.[4]

Vinko Vošicki uživao je velik ugled u obitelji Loborec:

»Vošicki je bio uzor mome ocu i svima nama. Tata je često spominjao njegov odnos prema radnicima i ugledao se u njega. Sjećam se da je i tata dobrim radnicima sam povisivao plaću jer je tako radio Vošicki. Sjećam se da se u našoj ulici (Severovcu) pričalo da je moj otac kod Vošickog zarađivao tjedno koliko jedan profesor mjesečno..«.[5]

U djetinjstvu je Božena Loborec živjela u ulici Severovec, »seljačko-gradskoj ulici« (kako je naziva na jednome mjestu u svojoj knjizi »Četiri dječaka i jedan pas«), koja je bila na periferiji Koprivnice, a poput drugih ulica »na rubu grada« imala je seljačka kućanstva s okućnicom i domaćim životinjama. Početkom 30-ih godina prošlog stoljeća, u svoje predškolsko doba, polazila je Dječje zabavište (»špilšul«) časnih sestara Družbe Kćeri Božje ljubavi u Koprivnici. Taj vrtić polazila su djeca različitih nacionalnosti, vjeroispovijesti i socijalnog podrijetla, a svrha mu je bila odgoj i školovanje mladih. Djeca sudjeluju na priredbama i u igrokazima, a sestre djecu vode i u šetnje po obližnjim ulicama i livadama.[6]

Tiskara Loborec mijenjala je lokcije, a 1. lipnja 1940. uselila se na Jelačićev trg 7.[7]

U okružju očeva zanimanja i kulta knjige koji se tu gajio (obitelj je u krajnjoj liniji i živjela od knjige) tekli su djetinjstvo i mladenaštvo Božene Loborec. Vrlo živa svjedočanstva o tom razdoblju života našla su poslije odjek u njezinu književnom stvaralaštvu.[8] Dok je život u Severovcu, ulici na periferiji Koprivnice, obilježio njezino djetinjstvo, preseljenje u kuću na Jelačićevu trgu godinu dana prije izbijanja Drugoga svjetskog rata, u čijem su dvorištu bile tiskara i papirnica, zbiva se u jeku njezina burnog sazrijevanja u djevojku. U knjizi za mlade »S one strane oblaka« oživljava staru Koprivnicu, a posebice dojmljivo razdoblje prvih godina Drugoga svjetskog rata vezano uz propast stare Jugoslavije, dolazak Nijemaca, zatim ustaša u grad, deportaciju koprivničkih Židova u logore, prodaju židovske imovine, logor Danicu…[9]

Mladenaštvo i sazrijevanje Božene Loborec teku u okrutnu vremenu, a neposredno okružje određuju ne samo obitelj, grad, prijatelji nego i vladajuće politike i ideologije. To je vrijeme sastanaka Ustaške mladeži, Radnih straža, ali i subverzivnih skojevskih akcija. O tom vremenu Božena Loborec mnogo je godina poslije rekla:

»…Što je komunizam nisi imao od koga saznati. Ja sam prilikom ispovijedi u ispovjedaonici pitala popa što je komunizam i on mi je dao jednu svoju knjigu iz koje sam eliminirala sve po-

---

4 *»...Tako je Koprivnica do početka drugoga svjetskog rata opet imala tri tiskare: Vinka Vošickoga, braće Valka i Đure Loborca te Viktora Senjana...« (Vladimir Blašković, Marginalije o koprivničkoj tiskarskoj djelatnosti, Podravski zbornik, 1, Koprivnica, 1975., str. 106) »...Koprivnica ima bogatu novinarsku tradiciju. Između dva rata izlazilo je oko 11 novina koje su bile duljeg ili kraćeg vijeka, a izdaju ih uglavnom ambiciozni pojedinci. One su odraz trgovačko-seljačke sredine, s izuzetkom novina koje je u Koprivnici štampao Miroslav Krleža u vrijeme Obznane (»Književna republika« izlazila je od 1923. do 1925. godine)«. (Božena Loborec, Koprivnički grafičari i tiskara Papuk, Podravski zbornik, 5, Koprivnica 1979., str. 27, bilješka 4).*

5 *Božena Loborec, Moj susret, str. 373.*

6 *Milivoj Kovačić, Časne sestre Družbe Kćeri Božje ljubavi u Koprivnici, Podravski zbornik, 31, Koprivnica, 2005., str. 131-145. Među ostalim, autor iznosi svoja sjećanja na četverogodišnji boravak u vrtiću časnih sestara, pa u tom kontekstu kao jednu od polaznica spominje i Boženu Loborec pod skraćenim imenom Božica L. Na 134. str. objavljena je i fotografija polaznika ovoga dječjeg vrtića, snimljena 5. lipnja 1931., na kojoj je i Božica L., odnosno Božena Loborec kao petogodišnjakinja.*

7 *Danas te kuće, prizemnice oslonjene na nekadašnju Rosenbergerovu katnicu (današnja zgrada Veleučilišta), više nema, porušena je, a na toj lokaciji danas je zgrada Turističke zajednice i Gradskog poglavarstva.*

8 *Knjiga »Četiri dječaka i jedan pas« (Koprivnica, 1994.) sadržava autentične opise koprivničke periferije i koprivničke toponime između dva svjetska rata, a knjiga »S one strane oblaka« (Zagreb, 1979.) mnoge autobiografske elemente i opise Koprivnice, posebice život koprivničke gimnazije za vrijeme Endehazije.*

9 *Božena Loborec, S one strane oblaka, roman, Zagreb, 1979.*

Uspomena na 4. razred gimnazije 1941./42. B. Loborec u drugom redu, prva zdesna (arhiva Branke Vrabec)

povsko, a uzimala citate Marxa i Engelsa. Nas su odgajali da je komunizam nešto strašno, a pod stalnim pritiskom propagande nije bilo lako naći pravi put. Članovi SKOJ-a su imali veze, a ostala omladina morala se sama opredijeliti, a za koga se opredijeliti, e to je bilo strašno… Radio je onda mnogo govorio protiv komunizma i mi smo morali kidati sa tim mišljenjima, ali bilo je dovoljno proći kraj kolone zarobljenika, Danice, ali svi nismo bili heroji. Herojsko je već to što smo znali raskinuti sa onim što nije valjalo«.[10]

U to vrijeme odrastalo se u okruženju terora, koji je harao i Koprivnicom: *»…1941. u noći kad su skupljali Židove, među njima bilo je mnogo napredne omladine. Sa mnom je u školu išlo sedam do osam Židova i dođeš u školu, a ono osam mjesta prazno. To mora ostaviti traga«.*[11]

O ponašanju gimnazijalaca i idejnim raskidima ona kaže *»…Koprivnička je gimnazija već za stare Jugoslavije došla u situaciju da se zatvori radi revolucionarne djelatnosti. Omladina se dijelila na napredne, pasivne i one koji su bili otvoreno uz ustaše. Pasivni su bili štreberi kojima je bilo važno da dobiju dobru ocjenu, završe školu i sačuvaju živu glavu… Djelovala je i skojevska organizacija sa Jambrešićem na čelu… Na koprivničkoj gimnaziji bilo je mnogo naprednih profesora: Janko Paprika, Serdar. To su bili ljudi koji su znali za akcije koprivničke omladine, pa i direktor Perković, on je bio na našoj strani, mada nije bio komunista, a Franjo Dolenec nas je učio Marseljezu za vrijeme okupacije«.*[12]

Prisjećajući se tog vremena mnogo godina poslije, Božena Loborec je napisala:

»Iako smo đakovali u teško vrijeme rata koji se nemilosrdno uplitao u našu mladost, mi smo bili đaci sa svim osobinama đaka - đavla, uvijek spremni na smijeh, na podvalu, na zabušavanje, na prepisivanje, na brbljanje i frfljanje, prčili smo se znanjem i neznanjem, grizli smo nokte, žmirkali, zamuckivali, gordili smo se i venuli, nekad preglasni, nekad bezglasni, prije 35 godina, u vrijeme što je tako nalik svakom đačkom vremenu, ali u vrijeme samo naše, ono na koje misli-

---

[10] *Damir Mađarić, »Razgovor s književnicom Boženom Loborec«, LOK: List općinske konferencije SSOH Koprivnica, Koprivnica, br. 5, 1979., str. 8.*

[11] *»Uhićenje Židova u koprivničkom kotaru provedeno je u noći 23./24. srpnja pod vodstvom ustaškog logornika S. Pižete. Nisu se spasili ni oni koji su prešli na katoličku vjeru. Svi uhvaćeni odmah su otpremljeni u logor Danicu, a sljedeće noći posebnim transportom u Zagreb…« (Zvonimir Despot, Vrijeme zločina: Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941.-1948., Zagreb - Slavonski Brod, 2007., 40.*

[12] *D. Mađarić, »Razgovor«, str. 8-9.*

mo kad kažemo: od kolijevke pa do groba najljepše je đačko doba«.[13]

Božena Loborec je koprivničku realnu gimnaziju pohađala od 1937. do 1942. godine.[14] U koprivničku pučku školu krenula je 1934. godine.[15] Pučka škola tada je trajala četiri godine, a gimnazija osam godina.[16]

Proslava završetka 4. razreda gimnazije 1942. u vinogradu Loborčevih na Vinici. B. Loborec u prvom redu u sredini (arhiva Branke Vrabec)

U tiskari Valka Loborca sastaju se prije i tijekom rata Mihovil Pavlek Miškina (ubijen u logoru Jasenovac 1942.), članovi Hrvatske seljačke stranke koji su pristupili Narodnoslobodilačkoj borbi (Stjepan Prvčić, Tomo Čiković, Franjo Gaži, Tomo Gaži) te napredni intelektualci: Ivica Hiršl, Janko Paprika, Ljubo Serdar, Dušan Ožegović i drugi. I izdavačka djelatnost iskazuje mu privrženost lijevom krilu HSS i socijalnim idejama.[17] Valko Loborec je lijevo orijentiran još u staroj Jugoslaviji, pa odmah 1941. počinje suradnju s Narodnooslobodilačkim pokretom otpora, zajedno sa suprugom Marijom pomaže logorašima u logoru Danica, skriva ilegalce, šalje potrebni materijal partizanima, 1943. godine član je ilegalnog Inicijativnog odbora gradskog NOO Koprivnica... Sudeći prema sjećanjima prijatelja, ali i po autobiografskom romanu »S one strane oblaka«, Boženino vrckavo, vragoljasto, obijesno, zaljubljivo, katkad osorno, a opet mladenački nestašno, ali i brzopleto i nepromišljeno ponašanje, među ostalim, i u koketiranju sa skojevskim ilegalnim akcijama uperenima protiv Nijemaca i ustaša, postalo je opasno za obitelj i njihovu djelatnost, pa i za samu

---

[13] *Božena Loborec, Zapis o jednoj generaciji, Podravski zbornik, 1, Koprivnica 1975., 214. Vrlo upečatljiva su i njezina sjećanja na koprivničke gimnazijske profesore u članku: Božena Loborec, Sjećanje na moje profesore, Podravski zbornik, 15, Koprivnica, 1989., str. 95-96. Ondje se prisjeća svojih profesora koji su radili u koprivničkoj realnoj gimnaziji od 1937. do 1942. godine.*

[14] *Zgrada današnje OŠ »Antun Nemčić Gostovinski«, ali bez drugoga kata.*

[15] *Ta škola srušena je u Drugome svjetskom ratu, a bila je na mjestu nekadašnje Druge osnovne škole.*

[16] *Branka Vrbec iz Koprivnice prisjeća se da je nju i Boženu Loborec zbližila - matematika. Božena je bila godinu dana starija. U trećem razredu je išla na popravni ispit iz hrvatskog ili srpskog jezika i francuskog. Hrvatski je na popravnom prošla, no iz francuskog ju je rušila profesorica Darinka Zorčić za koju je na jednom mjestu napisala: »S profesoricom francuskog jezika Darinkom Zorčić imala sam velike okupacije ne samo tada nego i poslije oslobođenja i naše se »prijateljevanje« završilo tako da sam joj zaprijetila da će je moja klapa (koje, usput budi rečeno, nisam imala) istući… (B. Loborec, Sjećanje, str. 96.). No kada je Božena ponavljala treći razred gimnazije, zbližile su se i zajedno uzimale instrukcije iz matematike. Obje su obožavale književnost. Bile su pustolovnog duha, izmišljale su pustolovne priče i slale si ih međusobno. O tome je poslije Božena zapisala: »…A kako smo se tek oduševljavali time što ćemo postati kad odrastemo! Branka i ja smo provele dane i dane maštajući da ćemo biti nemojte se smijati - mornari!» (B. Loborec, Zapis, str. 213). U to je vrijeme bila moderna latinskoamerička, meksička glazba i havajska gitara, prisjeća se B. Vrabec. Popularni pisci među mladima bili su Zagorka, Šenoa, Karl May. Branka je silno voljela šetati po korzu, a Božena je obožavala čitati i ostajala je kod kuće.* Iako je obitelj Loborec bila pobožna, Božena nije voljela ići u crkvu. Obje su imale sukob s katehetom zbog rasprava o katoličkim dogmama (bezgrešnom začeću, o jednom Bogu, ocu i sinu). Kateheta im je rekao da će završiti na glagama, a one nisu više išle na ispovijed, što je tada bilo prilično bogohulno. Još jednoj profesorici bile su »trn u oku«« - Jozefini Krušec. »…Ona je bila sva na starinsku i nije podnosila na djevojkama frizure, tada moderne lokne, pa smo za njen sat plele kečke. Branki Vrabec i meni je rekla da ćemo na galgama završiti, ne sjećam se povodom koje nepodopšine…« (B. Loborec, Sjećanje, str. 96).

[17] *Još u tiskari Rast i braća Loborec tiskala su djela Mihovila Pavleka Miškine, a izlazila je edicija »Selo govori« u kojoj je izišlo: Matija Gubec i seljačka buna (1937.) autora Ivana Sabolića, Seljačka žena, Seljačka dopisna škola. Tiskaju se pjesme domaćih pjesnika Đure Rašana i Andrije Palmovića. Od 1939. do 1941. tiskaju se Podravske novine čiji je urednik neko vrijeme bio Valko Loborec. U ovoj se tiskari tiskaju prvi koprivnički humoristički listovi Koprivnički klopotec (1923./24.) i Podravski klopotec (1940.). (Božena Loborec, Koprivnički grafičari, str. 29).*

B. Loborec (čuči) s prijateljicama Slavom Jambrešić (Švarc) i Brankom Vrabec (arhiva Branke Vrabec)

B. Loborec kao partizanka, snimljena 1944. na Papuku

Boženu. [18] Stoga su je roditelji odlučili udaljiti iz Koprivnice. Nakon četvrtog razreda realne gimnazije u Koprivnici položila je prijamni ispit 19. kolovoza 1942. godine i upisala prvi razred Privatne uršulinske ženske učiteljske škole u Varaždinu.[19] Prvi razred položila je s vrlo dobrim, a svjedodžba je izdana 31. srpnja 1943.[20]

Valko Loborec, neposredno nakon partizanskog preuzimanja Koprivnice 7. studenoga 1943. godine *»…odlazi 11. studenoga 1943. po zadatku partije s porodicom, 22 radnika i tiskarima u NOB...«* Odlazi sa suprugom Marijom i sinom Želimirom, a kći Božena pridružuje im se nakon nekoliko dana. Želimir je bio učenik drugog razreda gimnazije i najmlađi je koprivnički partizan. Božena je došla 13. studenoga 1943. poslije bijega iz okupiranog Križevca, gdje je polazila školu, u Koprivnicu, odakle je 15. studenoga produžila na Papuk.« [21]

U partizane odvoze i svoju tiskaru. U tiskari Papuk na Ravnoj gori radila je cijela obitelj Loborec - otac Valko kao strojar, majka Marija kao kuharica, Božena kao ekspeditor, brat Želimir kao kurir. Tiskara je imala veliku stratešku važnost za partizansku propagandu u vrijeme rata. Jedno vrijeme Božena je radila kao bolničarka u bolnici na Papuku.

Kada je oslobođena Slavonska Požega 1944,. pet bivših gimnazijalaca, uključujući i Boženu, odmah je upućeno u požešku gimnaziju gdje su ostali do ponovnog upada neprijatelja u grad.

Tiskara Papuk prošla je nekoliko neprijateljskih ofenziva. Kroz posljednju ofenzivu prošli su grafičari prije samog oslobođenja 1945., o čemu je Valko Loborec zapisao:

---

18 *»…Taj tvoj jezik i tvoje gluposti sve nas mogu upropastiti. Dana, pogledaj se kolika si, a pameti nemaš? Nikako da shvatiš neke stvari!… Ne znam što bih s tobom! - uzdahne mama poslije stanke. - Što da radim s tobom? Danas se i mlađi od tebe ponašaju odgovornije, zrelije, i u mlađe se može pouzdati! A ti? Mogla bi se zamisliti malo nad sobom! Što da radim s tobom? Da te zaključam u kuću?«(B. Loborec, S one strane oblaka, str. 166-167).*

19 *»…Dosad nije znala da je tako prilagodljiva. Život unutar samostanskih zidina uopće joj nije bio težak. Opatice, doduše, nije voljela, ali djevojke su bile sjajne. Navečer, kad bi izmolile obaveznu molitvu i kad je časna majka, prekriživši svaku da joj olakša san, otišla iz spavaonice, nastajo bi rusvaj. Gađale su se jastucima, polijevale vodom, dugo sjedile na prozoru, osobito ako je bila mjesečina, šapatom se povjeravale, postavljale jedna drugoj u krevet oštre četke ili mokre spužve, čak i lavor s vodom. A kad bi prigustilo u školi, dizale su se oko ponoći kad je cijeli samostan spavao, krišom palile svjetlo u jednoj sobi i učile. Natjecale su se koja će biti bolja u školi. Jedino što Dana nije mogla prežaliti bile su knjige i pisanje pjesama. Toga nije bilo. Čitaje knjiga bilo je strogo zabranjeno, a stihove je slagala jedino kad je htjela podvaliti kojoj djevojci pa bi o njoj smislila neku pjesmu… (B. Loborec, S one strane oblaka, str. 172).*

20 *Godišnja svjedodžba Posebničke uršulinske škole s pravom javnosti u Varaždinu za Božicu Loborec, Varaždin, 31. srpnja 1943.*

21 *B. Loborec, Koprivnički grafičari, str. 28.*

»…Poslije oslobođenja Slavonije, ljudi TISKARE PAPUK prešli su u slobodni Osijek… U Osijeku sam postavljen za rukovodioca Vojno-oblasne štamparije za Slavoniju… Čim smo dobili vijest da je Koprivnica oslobođena, moja supruga i kćerka pošle su u Koprivnicu, sin mi je već bio u vojnoj školi u Beogradu kamo je otišao čim je Beograd oslobođen, a ja sam ostao još neko vrijeme u Osijeku…«[22]

III. NASTAVAK ŠKOLOVANJA I ODLAZAK NA STUDIJ

Božena Loborec u partizanima je provela dvije godine, od 15. 11. 1943. do 15. 5. 1945. godine. Nakon povratka iz partizana u Koprivnicu završila je gimnaziju polaganjem privatnih ispita, poput ostalih gimnazijalaca koji su zbog rata i odlaska u partizane prekinuli školovanje. Božena je tako položila privatni ispit za šesti razred 18. 3. 1946., za sedmi razred 13. 7. 1946. godine, a za osmi razred 17. 6. 1947. godine. Maturirala je 24. 9. 1947. godine.[23] Poslije rata porušena zemlja uvelike se obnavljala omladinskim radnim akcijama, pa i Božena sudjeluje u gradnji omladinske pruge Šamac - Sarajevo 1947. godine u Sedmoj bjelovarskoj brigadi.[24]

Godine 1947. godine odlazi na studij u Zagreb. Upisuje Poljoprivredno-šumarski fakultet, Biljno-proizvodni odsjek, a ispisuje se nakon tri semestra 8. 8. 1950. godine.[25] Upisuje 16. 9. 1950. Višu pedagošku školu u Zagrebu i studira hrvatski i ruski jezik. Udana je, a prezime joj je Loborec-Medić. Tijekom studija 1952. godine udaje se za Rudolfa Cišpera, pa prezime mijenja u Cišper. Godine 1953. završava dvogodišnju Višu pedagošku školu.[26]

IV. NASTAVNIČKA SLUŽBOVANJA: KOTORIBA I KOPRIVNICA

Prvo radno mjesto bilo joj je u osmogodišnjoj školi u Kotoribi od 1. 12. 1953. do 29. 8. 1955. godine[27]. Rastaje se i vraća u Koprivnicu. U Gimnaziji »Ivo Marinković« radi od 29. 8. 1955. do 31. 12. 1956. godine. Ponovno uzima prezime Loborec.[28] Budući da se od koprivničke gimnazije odvajaju niži razredi i formiraju dvije osnovne škole, Božena Loborec prelazi u Drugu osnovnu školu, gdje radi od 31. 12. 1956. pa sve do 1981. godine. U Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu polaže 12. 12. 1958. godine stručni ispit za zvanje nastavnika.[29] Predaje hrvatski i ruski jezik.

Nakon povratka u Koprivnicu angažira se u izviđačima [30] te u Gradskom amaterskom kazalištu, koje je djelovalo od 1953. do 1963. godine (»duša« mu je bio Velimir Maravić), glumi gospu Natu u predstavi »Zajednički stan« Dragutina-Gute Dobričanina u režiji Velimira Maravića

---

[22] *Valko Loborec, Sjećanje na 40-tu godišnjicu odlaska koprivničkih grafičara u partizane, Podravski zbornik, Koprivnica, 1983., str. 60.*

[23] *Sačuvane školske svjedodžbe Božene Loborec od 1937. do 1947. godine potječu iz tri režima, i to Kraljevine Jugoslavije (1937. - 1941.), Nezavisne Države Hrvatske (1941. - 1943.) i Demokratske Federativne Jugoslavije (1946. - 1947.). Pohranjene su kod Ljiljane Levaković iz Peteranca.*

[24] *Legitimacija Omladinska pruga Šamac - Sarajevo pohranjena je kod Ljiljane Levaković iz Peteranca.*

[25] *Indeks Poljoprivredno-šumarskog fakulteta pohranjen je kod Ljiljane Levaković iz Peteranca.*

[26] *Podaci su uzeti iz indeksa Više pedagoške škole, koji je pohranjen kod Ljiljane Levaković iz Peteranca.*

[27] *Podaci su uzeti s prijave ze izdavanje radne knjižnice Boženi Haramini, rođenoj Loborec. Radna knjižica izdana je 5. 12. 1963. Prema svjedočenju dr. sc. Dragutina Feletara, B. Loborec došla je u Kotoribu kad je on počeo ići u 6. razred osnovne škole. Bila mu je nastavnica hrvatskog jezika i razrednica, a on je bio predsjednik literarne sekcije koju je ona vodila. U sjećanju mu je ostala kao odlična nastavnica.*

[28] *Podaci su uzeti s prijave ze izdavanje radne knjižnice Boženi Haramini, rođenoj Loborec. Radna knjižica izdana je 5. 12. 1963.*

[29] *Svjedodžba o položenom ispitu Božene Loborec za zvanje nastavnika od 12. prosinca 1958. pohranjena je kod Ljiljane Levaković iz Peteranca.*

[30] *U legitimaciji Saveza izviđača Jugoslavije pratimo njezina taborovanja na Durmitoru (1956.), u Banjoj Luci (1957.), na Ohridu (1958.), Bledu (1959.) i Zlatiboru (1960.). Legitimacija je pohranjena kod Ljiljane Levaković iz Peteranca*

Prvi nastavnički zbor Druge osnovne škole »Koprivnica«, 1956. B. Loborec u prvom redu druga slijeva (Arhiva Vladimira Brkića)

1956. godine, inspicijentica je u komediji »Radoznalica« po Cervantesu 1959. godine, zatim u Subotićevoj drami »Ljudi« iste godine, a 1960. odabrala je tekstove »poznatih jugoslavenskih autora« za književnu večer pod nazivom »Smijeh i suze« (održana 20. veljače 1960. u režiji Petra Prpića).[31] Ak. godine 1960./61. upisala je Filozofski fakultet u Zagrebu, peti semestar koji se nadovezivao na njezinu završenu Višu pedagošku školu, no ispite nije polagala te ga nije nastavila. Početkom 60-ih godina ponovno se udaje, mijenja prezime u Haramina i nosi ga sve do početka 70-ih godina.[32] Sedamdestih godina postaje aktivna planinarka u planinarskom društva »Bilo« te se javlja prilozima u istoimenom listu.

V. DIREKTORICA GRADSKE KNJIŽNICE I ČITAONICE U KOPRIVNICI (1981. - 1988.)

Nakon nastavničkog zanimanja i rada s djecom u školi drugo radno okružje našla je u Gradskoj knjižnici i čitaonici 1981. godine.[33] Tada je već afirmirana književnica. Iza sebe ima tri objavljene knjige, dvije od njih su uvrštene u školsku lektiru i članica je Društva hrvatskih književnika. Na mjesto direktorice dolazi kada knjižnica nakon niza seljenja po neadekvatnim lokacijama napokon dobiva primjeren prostor u reprezentativnoj zgradi na tadašnjem Trgu maršala Tita, danas Zrinskom trgu 6. To je vrijeme ZUR-a (Zakona o udruženom radu), RO-a (Radnih

---

[31] *Vladimir Kuzel, Zastor je iznenada spušten: iz povijesti Gradskog amaterskog kazališta Koprivnica. Podravski zbornik, 3, Koprivnica, 1977., str. 262-272.*

[32] *Prema podacima iz prijave ze izdavanje radne knjižnice Boženi Haramini, rođenoj Loborec. Radna knjižica izdana je 5. prosinca 1963.*

[33] *Božena Loborec bila je autorica ovog rada i nastavnica materinjeg jezika od petog do osmog razreda u Drugoj osnovnoj školi (danas škola »Braća Radić») od 1970. do 1974. godine. O tome je zapisala: »Poput mnogih njenih učenika, upravo njoj zahvaljujem ljubav koju je u nas usadila spram materinjeg jezika i književnosti. Boženine satove gramatike, pravopisa, kreativnog pisanja, opće kulture živo pamtimo i danas. Božena nije bila samo vrstan metodičar, nego i pedagog. U našem najvažnijem formativnom razdoblju i kao čovjek i kao nastavnik imala je ulogu koja se ne zaboravlja ni u odrasloj, zreloj pa i staroj dobi. Bila je omiljeni nastavnik zbog mladima bliskog slobodoumlja, u nas je razvijala kreativnost, znatiželju spram života, učila nas je kritičnosti, razmišljanju, zauzimanju stavova i preuzimanju odgovornosti za njih. Ove Boženine postulate ponovno sam susrela neposredno nakon studija, tražeći zaposlenje. Zahvaljujući upravo njenom nagovoru krenula sam u knjižničarsku profesiju, a u knjižnici našla plemeniti spoj rada s knjigama i ljudima koji knjige trebaju… (Dijana Sabolović-Krajina, Komemoracija Boženi Loborec, Podravski zbornik, 28, Koprivnica, 2002., str. 354)*

organizacija), OUR-a (Organizacija udruženog rada) i slično, pa se i sve gradske ustanove u kulturi sjedinjuju u Centru u kulturi. Usprkos primjerenom prostoru u novoj zgradi, novom zapošljavanju i napretku djelatnosti, pokretanju novih službi usluga, porastu članova i posjeta, otvaranju novih bibliobusnih stajališta i širenju općinske mreže knjižnica u tadašnjoj koprivničkoj općini i njihovu sustavnom povezivanju (to je vrijeme BIS-a - bibliotečno-informacijskog sistema i BIC-a - bibliotečno-informacijskih centara), Božena Loborec uporno u javnosti upozorava na niske dotacije koje se ponajprije očituju u plaćama zaposlenih i nabavi knjižnog fonda. Počinje praksu sustavnog informiranja javnosti preko medija o događajima u knjižnici, čime senzibilizira javnost za tekuće probleme i potrebu njihova rješavanja. Afirmira knjižnicu kao nezaobilazno mjesto u javnom životu Koprivnice i često pledira za njezin adekvatniji status, koji će je izdići s margina društvenog interesa.[34] Rad u knjižnici bio je posljednji prije njezina odlaska u mirovinu 1988. godine.

Božena Loborec kao direktorica Gradske knjižnice vodi književnu večer sa Sučanom Škrinjarić 22. 10. 1986. (arhiva Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« u Koprivnici)

Planinarsko društvo »Bilo« na Papuku, 21. 9. 1975. B. Loborec u prvom redu druga zdesna (arhiva Vladimira Brkića)

VI. KNJIŽEVNO SVARALAŠTVO

»Čez mene ljudi idu« (Zagreb, 1970.)

Književno stvaralaštvo Božene Loborec nastalo je u okružju njezina rada u školi kao nastavnice i rada u gradskoj knjižnici kao direktorice.

Književnu afirmaciju stekla je zbirkom kajkavskih pjesama »Čez mene ljudi idu« (Zagreb, 1970.). Iako je prvu pjesmu objavila mnogo godina prije kao gimnazijalka u koprivničkom satiričkom listu *Podravski klopotec* 1940. godine, a zatim u partizanima, ozbiljnije je počela objavljivati od 1968. godine, prvo u književnom časopisu *Republika*.

Joža Skok, književni teoretičar, naš najveći autoritet na području kajkavskog stvaralaštva, nazvao je pjesme iz Boženine prve zbirke »krilatim riječima«. Prepoznao je novum koji je Božena Loborec unijela u tekući tok novije kajkavske lirike nastale do početka 70-ih godina prošlog stoljeća. Za razliku od većine dijalektalaca koji se centriraju na zavičajne pejzaže i socijalne motive iz seljačkog života, idličnu atmosferu i evokaciju djetinjstva. *»…kajkavsko pjesništvo Božene Loborec po mnogim se svojim obilježjima uočljivo odvaja od tekućeg toka novije kajkav-*

[34] *Izvori ovih podataka nalaze se u Izvještajima o radu Gradske knjižnice i čitaonice Koprivnica te isječcima iz tiska za razdoblje 1981. - 1888., a pohranjeni su u arhivu Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« u Koprivnici.*

ske lirike - i po svojim motivima, i po svojoj leksici, i po svojim izvorima… Loborčeva je svoj pravi pjesnički zavičaj pronašla u sebi«[35].

Dublje naglašavanje dramskih okvira ljudske egzistencije, osjećanje tragičnosti životnog kruga, svijet vječnih antiteza svijet je Božene Loborec u ovoj zbirci pjesama. No, on nije lišen svoje zavičajne komponente *»…jer je Loborčeva i pjesnik koprivničke mikrologije, ali njezina zavičajna tematika nije pejzažna registracija, nego kritička i ironično-satirička analiza malog provincijskog života koja… prerasta u pravilu u jednu širu spoznaju«*.

Govori o stalnoj osobnoj uznemirenosti, pobuni i kriku, ali i o istodobnoj uzaludnosti napora da se izađe iz tog kruga. Poslije svih konkretnih koprivničkih lokaliteta (Severovec, Miklinovec, Paveline, asociranje grobara Mačka) ona se ponovno okreće sebi i otkriva nemoć svoga položaja u takvim skučenim okvirima.

Od jutra do mraka, od mraka do jutra
čez mene ljudi idu, celi karavani,
tak je bilo denes, fčera, tak bu zutra
da čez mene idu si meridijani.[36]

I Đuro Vidmarović već 1978. godine prepoznaje dimenziju koja je Boženu Loborec izvukla iz lokalnih okvira. Spominje je kao jednu od onih koji su pridonijeli afirmaciji kajkavske književnosti s podravskom regionalnom inspiracijom. *»…Bez sumnje da napori oko utkivanja dijalektalne i regionalne književnosti u cjelokupni književni korpus našeg naroda tek predstoji. Za očekivati je da će u budućim antologijama, panoramama i pregledima hvatske književnosti nestati podjele (naglašene ili prešutno nemetnute) na literaturu (pisanu na standardnom književnom jeziku) i subliteraturu (pisanu na dijalektima i vezanu uz zavičaj, odnosno zavičajost)«*[37].

POKLONICA MIROSLAVA KRLEŽE

Već je Joža Skok istaknuo da je pjesništvo Božene Loborec poteklo iz Krležinih »Balada Petrice Kerempuha« i to *»…ne kao njihova kopija i odjek, već kao stvaralačko apsorbiranje jedne vrste i stila kajkavske dijalektalne lirike«*. [38] Božena Loborec to nikada nije poricala, dapače, često je isticala da je veliki Krležin poklonik. Još kao djevojčica, odrastajući u ozračju očeve tiskare, slušala je oca koji je uvijek govorio da je Krleža najpametniji čovjek kojeg je upoznao. Stoga je silno željela čtati Krležine knjige. *»…Moj se otac rado hvalio da je kao slagar upoznao Krležu i Cesarca koji su dolazili Vošickom u tiskaru… Govoreći o Krleži i Cesarcu, moj otac je isticao da je Cesarec razgovarao s radnicima o njihovim plaćama, teškoćama, životu, a Krleža ih je ispitivao (i zapisivao) kako se prezivaju. Tako se u Krležinoj pripovjetki »Bitka kod Bistrice Lesne« pojavljuje Štef Loborec. Tata je uvijek vjerovao da je Krleža »posudio« njegovo prezime…«.*[39]

Međutim, kad je sa 12-13 godina prvi put posegnula za Krležinom knjigom (radilo se o »Hrvatskom bogu Marsu« posuđenom u gimnazijskoj knjižnici), grdno se razočarala. *»Ne samo da me razočarao Krleža, razočarao me i moj otac. Zaključila sam da ne treba sve vjerovati rodite-*

---

35 *Joža Skok, Krilate riječi Božene Loborec, KAJ, 1, Zagreb, str. 37-41.*

36 *Božena Loborec, Čez mene ljudi idu, Zagreb, 1970., 5.*

37 *Đuro Vidmarović, Prilog upoznavanju podravske regionalne i dijalektalne književnosti: Panoramski pregled pjesničkog stvaralaštva Josipa Gujaša-Džuretina, Božene Loborec i Ivana Horvata, Zagreb, 24. svibnja 1978., rukopis pohranjen u Knjižnici i čitaonici »Fran Galović« u Koprivnici.*

38 *J. Skok, Krilate riječi, str. 39.*

39 *B. Loborec, Moj susret s Krležom, str. 373.*

ljima, a kamoli piscima. Zarekla sam se da Krležine knjige neću više nikada čitati. I nisam. Deset godina...«[40]

Stav je promijenila kada je nabasala na Krležinu pjesmu »Ni med cvetjem ni pravice«, a ona ju je odvela u »Balade Petrice Kerempuha«. *»…Preda mnom se otvorio jedan novi svijet, svijet mojih pradjedova jer to je njihov glas, njihov jezik, njihova mudrost, njihova pobuna protiv ropstva, nejednakosti, nepravde, a Kerempuh je naš vječni narodni puntar koji brani svoj goli život, koji plače, koji se smije, ali i izruguje svojoj gorkoj sudbini. A sve je to kazano meni najmilijim jezikom, mojom materinskom kajkavštinom, jezikom koji mi je najbliži i najdraži. Sjećam se kako sam hodala za svojom bakom i ispitivala je što znače riječi kojih u mojem rječniku nije bilo i koje mi je objašnjavala…«.*[41]

Od prvog susreta s Krležom pošla je dalje: *»…Ono što mene uvijek iznova zapanjuje i ošamućuje, to je, ne samo njegovo enciklopedijsko znanje, nego snaga njegove rečenice, njena širina i dubina… meni nije važno njegovo političko ili filozofsko opredjeljenje, koliko u njemu ima Schopenhauera, Nietzschea, Marxa, Lenjina, meni je važna snaga njegova duha, njegova stvaralačka moć, njegova genijalnost utkana u poredak riječi… riječi koja nas, kako kaže »spaja sa zvijezdama i s majmunima«.*[42]

»Četiri dječaka i jedan pas« (Zagreb, 1973. i 1975., Koprivnica, 1994.)

Njezin pedagoški rad s djecom sigurno je bio poticaj da napiše knjigu pripovijedaka za djecu »Četiri dječaka i jedan pas«, koja je 1973. godine objavljena u ondašnjoj renomiranoj zagrebačkoj nakladničkoj kući »Mladost«. Po knjizi je 1974. snimljena TV serija za djecu, a 1975. objavljeno je drugo izdanje. Treće izdanje objavljeno je 1994. godine u koprivničkoj nakladničkoj kući Lora. To je knjiga o Koprivnici, a okosnica su knjige prijateljstvo i dječje igre na periferiji grada. [43]

ČLANSTVO U DRUŠTVU HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

U Društvo hrvatskih književnika Božena Loborec primljena je 1975. godine. Za nju je to bilo najviše priznanje »o kojemu je sanjao svatko tko se bavi pisanjem«. Nije pisala molbu za prijam, nego je 24. listopada 1975. dobila pismenu obavijest. Iako nikad nije bila posve sigurna, pretpostavljala je da se za nju zauzeo pjesnik Zvonimir Golob koji je rođen u Koprivnici.[44]

»S one strane oblaka« (Zagreb, 1979.)

Kada Božena Loborec objavljuje autobiografsku knjigu »S one strane oblaka« (Zagreb, 1979.), iza sebe ima mnogo radova objavljenih u časopisima, a kajkavske su joj pjesme nagrađivane na recitalima u Samoboru i Zelini.

U knjizi pripovijeda o mladenačkoj ljubavi i otporu mladih u vrijeme Drugoga svjetskog rata i okupacije Koprivnice. Knjiga je nastala na poticaj Ane Kulašić (urednice u izdavačkoj kući Mladost, op. a.) koja je Boženi Loborec pripomenula da u ondašnjoj literaturi za mlade nema

---

40 *B. Loborec, Moj susret s Krležom, str. 373.*

41 *B. Loborec, Moj susret s Krležom, 374.*

42 *B. Loborec, Moj susret s Krležom, 374.*

43 *»U trećem sam izdanju, što u prva dva nisam, napisala da se radnja događa u Koprivnici, a dječake sam nazvala pravim imenima, a ne nadimcima. Tako sam knjizi dala ono što joj je nedostajalo. Zato mi je ovo treće izdanje najmilije.« Prva dva su bila izdana u 16.000 primjeraka i bila su rasprodana. »Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec», Glas Podravine i Prigorja, Koprivnica, br. 1, 6. siječnja 1995.*

44 *»Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, Glas Podravine i Prigorja, Koprivnica, br. 1, 6. siječnja 1995.*

ženskih likova i da bi trebalo napisati jednu knjigu u kojoj bi glavno lice bila žena, djevojka. *»…Moj prvi rukopis se bio izgubio, a bio je i jako opširan. Kopiju rukopisa nisam imala pošto sve pišem u jednom primjerku, imala sam samo bilješke na temelju kojih sam napisala drugu knjigu koja je sažetija od prve, mnogo je izbačeno van te je ova dobila na interesantnosti… Tema knjige je borba omladine za vrijeme okupacije i to je glavno za knjigu. Htjela sam napisati knjigu gdje glavno lice neće biti neki veliki heroj, za nas mlade nije bilo lako kidanje sa starim… Svi likovi u knjizi su stvarni i neki i danas žive u Koprivnici, no oni su samo prototipovi za likove u knjizi. Umjetničko djelo je nova stvarnost, ono nije fotografija. U knjizi su korišteni stvarni događaji. Da sam htjela pisati o sebi pisala bih memoare…«.*[45]

Damir Mađarić u prikazu knjige uočio je da *»…pozitivno je za to djelo što rat donosi pomalo nestereotipno, neopterećeno junaštvom i herojstvom i što će rat kroz oči Dane mladima izgledati »normaliji«… Djelo je sličica, dio povijesti okupirane Koprivnice i njene generacije najnaprednijih omladinaca i omladinki, kojima je to djelo neka vrst Aladinove lampe koju samo treba protrljati, pa da uspomene iskoče. Sa tim smo romanom također po prvi put dobili književno-literarnu obradu ratne Koprivnice..«.*[46] I Đuro Vidmarović je uočio da je roman *»…obrađivao tematiku iz NOB-a, ali na drugačiji način od, u to vrijeme ustaljenog, pretežito apologetskog, edukativnog, historicističkog i promidžbenog načina…«. Također je uočio da je književni izraz ovog romana otkrivao »nedogmatsko, što više, opće humano polazište«.* [47]

Božena tada ima mnogo planova. Sprema se napisati knjigu o *»današnjoj djeci, onima o 12-13 godina. Tu ima mnogo problema, ima mnogo otuđene djece, neadaptirane i nedruštvene. Spremam kratke priče na temu NOB-a i iz suvremenog života, te jedno krupnije djelo također sa temom iz suvremenog života mladih koji imaju strahovite probleme, ali da napišem to djelo trebala bih bar tri godie raditi na tome«.*[48]

»Bajkači« (Koprivnica, 1984.)

Nakon petogodišnje stanke 1984. godine objavila je u biblioteci *Podravskog zbornika* knjigu satiričnih pjesama »Bajkači«, *»koja bi i danas mogla biti aktualna. Knjiga je bila dosta zabašurena jer dirati u lokalne veličine nije ni danas preporučljivo, a kamoli onda. Tek sam danas svjesna da sam bila jako hrabra.«*[49]

»Dječak je korak do prašume«, (Koprivnica, 1989.)

Na području pjesništva prilično je dugo pripremala zbirku štokavskih pjesama koja je izašla tek 1989. godine pod naslovom »Dječak je korak do prašume«. Zbirka ima tri djela: Zbunjeni dječak, Dječak i sovuljaga i Mlade igre. Prema njezinim riječima, prvi dio govori o zbunjenosti dječaka, njegovu traženju mjesta pod Suncem. Drugi dio govori o susretu generacija, mladih i starih. Treći dio nosi vjeru u današnju omladinu, vjeru same autorice, »želju da mladi čovjek preokrene svijet!«. Ovu zbirku pjesama posvetila je svojim mnogobrojnim učenicima. *»…Oni su me godinama inspirirali pa sam pisala pjesme o njima. No to nije knjiga za djecu, to je knjiga o*

---

[45] *Damir Mađarić, »Razgovor s književnicom Boženom Loborec«, LOK: List općinske konferencije SSOH Koprivnica, Koprivnica, br. 5, 1979., str. 8.*

[46] *Damir Mađarić: »Razgovor s književnicom Boženom Loborec«, LOK: List općinske konferencije SSOH Koprivnica, Koprivnica, br. 5, 1979., str. 8.*

[47] *Đuro Vidmarović, Iz književne zaostavštine Božene Loborec, Podravski zbornik, 31, Koprivnica, 2005., str. 362.*

[48] *Damir Mađarić:»Razgovor s književnicom Boženom Loborec«, LOK: List općinske konferencije SSOH Koprivnica, Koprivnica, br. 5, 1979., str. 8.*

[49] *»Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, Glas Podravine i Prigorja, Koprivnica, br. 1, 6. siječnja 1995.*

dječaštvu, namijenjena starijima. Većina pjesama iz ove zbirke objavljena je u časopisima.«[50]

»Skriveno u riječima koprivničkih pisaca« (Koprivnica, 1994.)

Knjigu eseja »Skriveno u riječima koprivničkih pisaca« Božena Loborec objavila je 1994. godine. O tome je rekla: *»Budući da sam, kao što je poznato, zaljubljena u Koprivnicu i Podravinu, činilo mi se da se o našim koprivničkim piscima premalo zna i da bi o njima valjalo više govoriti jer mi i ne znamo što imamo na tom području… Knjiga je postala zaokružena cjelina koja će… mnogima poslužiti kao vodič i kao temelj za daljnja istraživanja«.*[51] Nažalost, knjiga je do danas ostala jedini priručnik i jedino relevantno djelo koje obrađuje suvremeno književno stvaralaštvo u Koprivnici.

Naslovnica knjige »Za moje blizance« (1995.)

»Za moje blizance« (Koprivnica, 1995.)

Knjige pod nazivom »Za moje blizance« objavljena je godinu dana poslije (Koprivnica, vlastita naklada, 1995.). Knjiga donosi *»…odličnu kajkavsku poeziju koja govori o pjesnikinji, njezinom nervu promatrača, puntara, prkosnika, pesnikinji koja voli svoj kaj, cijeni pjesnika i koja mnogo toga radi za inat, ftruc, kako govori pjesma na kraju… Koprivnica je njezina tema i opsesija… Osim grada njezinog rođenja tu je i Podravina, njezina zemlja, blato, krv, ljudi koji rintaju, skrbe, koji su jalni, koji imaju svoj miris i boju, smrti i živote, vezane uz ritam zemlje njihove… Pjesme su njezine… pjesme koje odišu filozofijom i bolom ovog našeg tla, sve to rečeno jednim stoljetnim jezikom: kajkavskim!«*[52]. Definitivno, Božena Loborec je u kajkavskom pjesništvu zauzela mjesto koje nadmašuje okvire zavičaja iz kojega dolazi, afirmirajući na taj način Podravinu i Koprivnicu.

PUBLICISTIČKI RAD

Do 1995. godine Božena Loborec objavila je šest knjiga različitih žanrova. Napisala je pjesme, štokavske i kajkavske, pisala je prozu za djecu i mlade, objavila je knjigu eseja, satiru. Objavljivala je u Kaju, Oku, Ženi, Podravskom zborniku i drugdje. Njezini radovi našli su mjesto u mnogim antologijama, bila je nagrađivana. Od 1975. član je uredništva, a od 1981. do 1982. urednica Podravskog zbornika. Bila je urednica književnog podlistka *Glasa Podravine Ruke* od 1977. do 1979. (izašao je 21 broj). Uvrštena je 1986. u časopis SKYLARIK, Indija. Tada je izja-

---

50 *»Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, Glas Podravine i Prigorja, Koprivnica, br.1, 6. siječnja 1995.*

51 *»Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, Glas Podravine i Prigorja (Koprivnica), br. 1, 6. siječnja 1995.*

52 *»Za moje blizance«: Nova zbirka kajkavskih pjesama Božene Loborec. Glas Podravine i Prigorja (Koprivnica), br. 32, 11. kolovoza 1995.*

vila: *»… Za pisanje pjesama moje je vrijeme prošlo. Više ne znam napisati pjesmu, a čini mi se da ne bih znala napisati ni knjigu za djecu. Ostaje, dakle, esejistika i satira. To volim pisati«.*[53]

I zaista, u godinama koje dolaze studiozno se posvećuje pisanju eseja o podravskim piscima, koje objavljuje u *Podravskom zborniku*. Piše o književniku Anti Neimareviću, [54] ilircu Tomi Blažeku, [55] pjesniku Andriji Palmoviću, [56] hrvatskome kajkavskom piscu Petru Berkeu, župniku u Legradu.[57] Osim toga, konstantno ohrabruje i podupire stvaralaštvo niza lokalnih pisaca, mnogih početnika, piše predgovore njihovim knjigama i prikaze u lokalnom tisku.

Ivan Husni iz »Glasa Podravine i Prigorja« (1986. - 2002.)

Dugo je vremena Božena Loborec bila tajanstveni Ivan Husni iz *Glasa Podravine i Prigorja*. Često je spominjala da njezina sklonost za satiru potječe od pradjeda rođenog u Pragu, a Česi su poznati po humoru. Satiričnu rubriku počela je pisati u koprivničkom tjedniku 14. studenoga 1986. godine pod pseudonimom Husni, a to je bio simpatični sluga njezina pradjeda Sigetića. *»…Imala sam zbog tog pisanja dosta peripetija. Ljudi su zavoljeli Husnija… Prije je bilo i cenzure, a i batina. Danas pišem slobodno, cenzure više nema, ali kako je rekao Zvonimir Balog: »Nemam auto, ali imam autocenzuru««.*[58]

»Tri fertala na čušpajz« (Koprivnica, 2003.)

Ova knjiga sadržava izbor iz njezinih satiričnih kolumni iz *Glasa Podravine i Prig*orja, objavljen je posmrtno, neposredno nakon smrti Božene Loborec početkom 2003. godine. Knjiga je izdana pod pseudonimom Ivan Husni, pod nazivom »Tri fertala na čušpajz« (Koprivnica, Matica hrvatska, Koprivnica, 2003.). Kolumne su pisane koprivničkom kajkavštinom, obuhvaćaju razdoblje od 1986. do 1997. te sadržavaju naknadne komentare Ivana Husnog. Prati svakodnevni život u Koprivnivci, govori o velikim i malim temama u životu grada kerempuhovski obojenim načinom pisanja. Istodobno, reflektira prijelomne događaje u hrvatskome društvu (promjenu režima, domovinski rat) i kako se oni reflektiraju na život koprivničkog mikrokozmosa.

»Kad bismo bili zečevi« (Samobor, 2005.)

I ova knjiga objavljena je posmrtno, pod nazivom »Kad bismo bili zečevi: izabrane pjesme« (Samobor, Meridijani, 2005.). O njoj je urednik Vjekoslav Prvčić u predgovoru napisao:

»…Božena je u ovoj posthumnoj zbirci birala ono ponajbolje od onoga što je u svojemu, ne tako kratkom životu, uspjela pretočiti u stihove. A u njima je bjelodana bolna svjesnost vlastite minijaturnosti spram tih istih zvijezda i spram onih literarnih veličina koje dolaze iz »velikih« naroda. Shvatila je svu apsurdnost bilo kakvih odmjeravanja. Pred nemjerljivošću svemirskih prostranstava svi smo jednako sićušni i krhki… No Božena je blizanac. U njoj je ljudska dvojnost izraženija nego u drugim ljudima. U trenucima panske opijenosti ona radosno pjeva u slavu života, prirode, ljubavi, dobrih osjećaja… Vudri brigu na veselje! Ali, nećeš zadugo! U primozgu

---

[53] *»Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, Glas Podravine i Prigorja (Koprivnica), br. 1, 6. siječnja 1995.*

[54] *Božena Loborec, Književnik Ante Neimarević, Podravski zbornik, 21, Koprivnica, 1995.*

[55] *Božena Loborec, U povodu 150 godina od smrti Tome Blažeka, Podravski zbornik, 22, Koprivnica, 1996.*

[56] *Božena Loborec, Pjesnik Andrija Palmović, Podravski zbornik, 23, Koprivnica, 1997., str. 139-142.*

[57] *Božena Loborec, Hrvatski kajkavski pisac Petar Berke, župnik u Legradu: U povodu 200. godišnjice smrti, Podravski zbornik, 24-25, Koprivnica, 1998./1999., str. 321-334.*

[58] *»Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, Glas Podravine i Prigorja (Koprivnica), br. 1, 6. siječnja 1995.*

uvijek živi taj primordijalni memento, mali podsjetnik kako se iz opijenosti jednom ipak moramo vratiti u surovu stvarnost…«.[59]

VII. LJUBAV PREMA KOPRIVNICI

U pjesmi u prozi »Himna mome gradu«, kojom završava njezin izbor pjesama koje je odabrala za posmrtno izdavanje pod nazivom »Kad bismo bili zečevi«, Božena je napisala**:**

»Sva moja sjećanja, radosti i tuge, gordosti i poniženja urezana su u njegovo ime. Optužujem ga i nazdravljam mu, prkosim i ugađam, volim ga i kunem… (str. 75).[60] No možda je ljubav prema Koprivnici, svojoj opsesiji i nepresušnoj temi pisanja najpreciznije iznijela sama u autobiografskoj bilješci uz knjigu »Bajkači« (1984.):

»Božena Loborec rodila se neke tamo davne prošle godine u najljepšem gradu na svijetu Koprivnici u kojem je proživjela dosadašnji život (osim nešto sitniša) i s kojim se tak zvuzlala da ima čvrstu namjeru u ovom gradu proživjeti do kraja života. Tu je pohađala školu (i školu svog života), odavde je otišla u partizane, ovamo se ponovno vratila da bi zarađivala za kruh svoj svagdanji, ovdje će joj naskoro isplaćivati mukotrpno zarađenu penzijicu, tu se sladila puslekima i nagutala knedli pak je čvrsto odlučila pojesti ovdje i svoje zadnje štrukle.

Otkad je kod oca štampara i knjižara otkrila čudesan svijet slova i otkad su joj učitelji pomogli da ih smisleno slaže, prilijepila se uz knjigu pa mnogo čita (najviše između redaka a poseban joj je gušt, ti bokca! čitati svoje sugrađane) i piše, iako je čovjek od pera postala tek 1970. kad je objavila kajkavske pjesme »Čez mene ljudi idu«. Kako na mladima svijet ostaje napisala je knjigu »Četiri dječaka i jedan pas« (izdala Mladost, dva izdanja, a zagrebačka televizija načinila je po knjizi TV seriju za djecu) i roman za omladinu koji se svidio i starijima »S one strane oblaka« (u izdanju Mladosti). Redovito je na stranicama Podravskog zbornika, povremeno se oglasi u nekim časopisima i novinama, od kojih joj je naročito srcu prirastao Glas Podravine… U ladicama ima nekoliko započetih i dovršenih rukopisa o kojima kao prava Podravka kaže - bu vre, nemre sve najemput! Životno djelo napisat će u svojim osamdesetim godinama«.[61]

ZAKLJUČAK

Božena Loborec umrla je 3. siječnja 2003. godine u 77. godini**.** Teško je bolovala, tijekom života prošla je sedam operacija, no hrabro je to podnosila i nije se žalila.[62] Tijekom života bila je nekonvencionalna, narav joj je bila slobodoumna i nedogmatska, nerijetko kontroverzna, beskompromisna, često je voljela »pehati« i u osobnom i u literarnom životu ondje gdje (malograđanskoj) sredini to nije bilo poželjno, a to je često osjetila na svojim plećima - kao što sama kaže, bila je i »bita« i na sudu je završila.

Jednu posebno upečatljivu crtu svoje osobnosti sama je najbolje izrazila kroz svoj alter ego, lik Dane, u autobiografskom romanu »S one strane oblaka«:

»…Kad je nestalo potpore zida, kad se osovila na vlastite noge, kao da se nešto u njoj prelomilo: zastidjela se svoje suzne slabosti, zdvajanja i nemoći. Iz nekog svog tajnog pretinca izvukla

---

59 *Vjekoslav Prvčić, Zašto mi je ostavila ove pjesme?, u: Božena Loborec, Kad bismo bili zečevi (izabrane pjesme), Samobor, 2005., str. 6 i 7.*

60 *Božena Loborec, Kad bismo bili zečevi, Samobor, 2005., 75.*

61 *Božena Loborec, Bajkači (Strašila), Koprivnica, 1984.*

62 *»Božena je ostala bistra i vrckava duha sve do kraja, do zadnjeg dana je izbjegavala bolnicu, no kao što je rekla svojoj najvećoj prijateljici Branki, spoznajom da ne može pisati izgubila je smisao svojeg daljnjeg života…Zahvalna sam Boženi za beskrajne sate razgovora, za njezine priče o djetinjstvu i mladosti, o odlasku u partizane, o staroj Koprivnici i Koprivničancima, za otkrivanje inspiracija njezina pisanja. Svoj rodni grad je obožavala, a posebnu empatiju gajila je za male ljude. Grad Koprivnica joj se odužio medaljom 1998.« (D. Sabolović-Krajina, Komemoracija, 355)*

je prkos i njime zabrtvila tjeskobu. Suze su slabost, a plač izobličuje ljude. Odlanulo joj je kao da je najednom progledala. Ona je bila obdarena snagom i lako je prekoračila barijeru… Razmekšana i vjeverasta djevojčica ostala je zauvijek sklupčana kraj zida. Što god se bude desilo s njom u budućnosti, ona više nikad neće biti goluždravo ptiče jer ona ima krila, a krila su za let…«.[63]

O njezinu vitalizmu, prkosu i nemirenju sa životnim nepravdama, kojima je i sama nebrojeno puta »kumovala«, a što je literarni izražaj našlo već u njezinoj prvoj knjizi »Čez mene ljudi idu«, mogu u prilog ići i riječi Jože Skoka:

»Loborčine pjesničke nemire, krikove, tamne tonove, ispoljavanje dramskih i tragičnih situacija i neposporazuma sa životom, riječi ogorčenja i protesta ne treba poistovjećivati s pesimističkim obilježjima njezina pjesništva. Jer ona je pored toga svega u svojoj biti ipak pjesnik ljudi i života«.[64]

Iznad svega, pišući za djecu, mlade i odrasle, Božena Loborec je bila i ostala književnica Koprivnice i njezinih ljudi. Koprivnica je bila ishodište za teme i motive njezine kajkavske i štokavske poezije, romana, pripovijedaka, eseja, satira, feljtona, publicistike, njezina stalna inspiracija, pa i opsesija. Umjetničko-literarna vrijednost njezina književnog djela (šest knjiga objavljenih za života i dvije posmrtno), nova (književna) stvarnost koju je kreirala i prelaženje lokalnih okvira ono je što je razlikuje od ostale zavičajne literarne produkcije i pukih kroničarskih zapisa o životu nekoga grada. Vrijeme ozbiljnije valorizacije djela Božene Loborec tek se očekuje.

SUMMARY:

This article describes the life of Božena Loborec, writer (Koprivnica, 2.6.1926.- Koprivnica, 3.1. 2003.) and her special position in the life of the Town of Koprivnica in the 20th century and the very beginning od the 21st century. The insights into her journal articles and published books, personal documents, memories of her friends and students, literary-theoretical esseays on her works and interviews are the basis for reconstruction of life and work of Božena Loborec. She was growing up between two world wars in the family of Koprivnica famous printer Valko Loborec. Childhood and youth years in surroundings (with nourished book and literature cult) where cult of book was nourishing were inspirative for her futher literary and journal work. Another inspirations were Koprivnica, town where she was born and spent almost the whole of her life (except the war years in partisans 1943-1945, academic schooling in Zagreb 1947-1953, and teacher work in Kotoriba 1953-1955) , as well as people of Koprivnica. Koprivnica was a source of themes and motives for her poetry, novels, stories, essays, satires, feuilletons, publicist writing, journal articles, her constant inspiration, even obsesion. By writing for children, youth and adults Božena Loborec was a writer of Koprivnica. The artistic and literary value of her work (i.e., six published books during her life and two books published post mortem), and the new (literary) reality she created, significantly differentiate her literacy from other native county local production and mere diary records about some town life.

[63] *B. Loborec, S one strane oblaka, str. 177-178.*

[64] *Joža Skok, Krilate riječi Božene Loborec, KAJ, 1, Zagreb, 1970., 41.*

ZLATA BARTL. PUTOKAZ PREMA IZVRSNOSTI

ZLATA BARTL. GUIDANCE TOWARDS EXCELLENCE

Josip Nakić Alfirević
Pučko otvoreno učilište, Koprivnica
Starogradska bb, Koprivnica
info@pou-kop.hr

Primljeno/Received: 30. 10. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 7. 11. 2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Stručni rad
Professional paper
UDK/UDC 353 (497.5-35) Bartl Z.

SAŽETAK

Stoji li tvrdnja da samo mali broj ljudi za života pribavi tu povlasticu da je dovoljno samo izreći njihovo ime, prezime ili nadimak pa da se pokrene prava bujica asocijacija u vezi s njima i da se oni uzdignu na razinu teško dosežnu za druge? Može li se tvrditi da upravo te osobe tijekom svoga života oplemenjuju, a nerijetko i kada fizički odu sa životne scene, nastave još dugo oplemenjivati i ohrabrivati svoje sljedbenike svojim životom i djelom? Ne odlikuje li najčešće upravo njih oblik ponašanja koji isključivo služi dobrobiti drugih, bez očekivanja izvanjskih nagrada? Nije li to altruizam po svojoj temeljnoj definiciji? I nisu li upravo tim osobama uvelike svojstvena i druga plemenita svojstva kao što su smjelost, originalnost, inovativnost, kreativnost, vizionarstvo, odgovornost, istraživački duh, skromnost, senzualnost, senzibilnost? I uz to, potpuna i bezrezervna ljubav prema čovjeku i ljudima uopće? Je li čovjek već bogat kada ima bar neko od tih obilježja i postoje li uopće osobe koje sjedinjuju sva navedena svojstva? Jesu li upravo te osobe istinski demiurzi koji »podižu ljestvicu« ljudskih vrijednosti na visine koje zavređuju divljenje i želju za sljedbom? Pretvaraju li se u takvih osoba život i djelo u misiju i nastavljaju li se njihov život i djelo u životima i djelima njihovih sljedbenika? Piše li cijeli život takvih osoba svojevrsni testament, u kojemu je u zalog ostavljena nepisana obveza da se njihovu djelu mora omogućiti nastavak postojanja?

Prelistavajući stranice života i djela prof. Zlate Bartl, nudi se pitanje gdje je ona u tom kontekstu? Koliko je u zbroju navedenih svojstava bilo zapravo potrebno da ih ona posjeduje pa da se u suradnji s njezinim timom iznjedri svjetski poznati proizvod Vegeta i juhe? I koliko se njezin život i djelo utjelovljuju u misiji koja u zalog ostaje Zakladi prof. Zlate Bartl? Je li to doista istinski rasadnik u kojemu će neka nova mladica dati novi život nekoj novoj Zlati?

Ključne riječi: altruizam, odgovornost, kreativnost, istraživački duh, inovativnost, skromnost, ljubav prema ljudima, Vegeta, juhe, misija, Zaklada

Key words: altruism, responsibility, creativity, inquisitional spirit, innovativeness, modesty, love towards human beings, Vegeta, Foundation, Mission

«Samo pravi životi su lijepi i teški»
nobelovac Ivo ANDRIĆ

Dana 20. veljače davne 1920. godine u Sarajevu, u obitelji općinskog službenika, rodila se Zlata Bartl. Odmah iznad parka, u Trumbićevoj ulici broj 6. Danas je to Ujevićeva ulica. Živjela

je s roditeljima i dvije sestre u Čengić vili, išla u vrtić s dragom prijateljicom židovskog podrijetla Betikom, pohađala pučku školu, koja je tada bila na željezničkoj postaji, a prvih pet razreda srednje škole završila je u Muškoj gimnaziji. Tada su sagradili Žensku gimnaziju u blizini rijeke Miljacke i mlada je Zlata u njoj završila sljedeća četiri razreda, vozeći se tramvajem, uz samo jedno presjedanje, a tramvaj se zaustavljao tik do njezine kuće.[1] *»Naša je nacionalna pripadnost već tada bila sumnjiva, a moram priznati da sam već kao dijete bila vragolasta i znala izazivati. Na bilježnice sam uporno pisala - za hrvatski jezik - iako se moralo pisati za srpski, a i moja mama nije pristajala da umjesto ispričnica piše izvinjenje.«*[2] - sjeća se Zlata Bartl.

Godine 1938. Zlata je otputovala u Zagreb i upisala se na tadašnji Mudroslovni fakultet, smjer kemija, fizika, fizikalna kemija, mineralogija, matematika i meteorologija, a 1942. godine u prvom roku završila je fakultet i stekla zvanje profesorice kemije, fizike, matematike, meteorologije i mineralogije.[3]

Te ratne 1942. godine mlada je profesorica bila puna zanosa i ambiciozno željela nadopuniti svoja znanja studijem iz agronomije. *»Privlačila me je anorganska kemija, ali život me je nekako uvijek nosio sve dalje od nje. Iako sam zavoljela sve u Zagrebu, od kulture do načina života, nije bilo mogućnosti da ostanem. Morala sam prihvatiti posao profesorice matematike i kemije na školi u Sarajevu (To je bila ista škola u kojoj je Zlata pohađala više razrede Ženske gimnazije. op. autora.). Često pomislim kako bi sve bilo drukčije da tada nije bio rat. Vjerojatno bih se udala za svog zaručnika koji je završio elektrotehniku i sanjario da ćemo zajedno otići raditi u inozemstvo. Imala bih mnogo djece, kako je on želio i vjerojatno bih se više bavila kućom nego istraživačkim radom. Kraj rata za nas je, nažalost, značio definitivno razdvajanje - on je stradao na Križnom putu, a ja sam dospjela u zatvor i osuđena sam na osam godina zbog »antidržavne« djelatnosti.«*[4] Trnovit put mlade profesorice počinje 10. travnja 1945. Usred noći toga dana, po »nepodobnu« Hrvaticu bez ikakva objašnjenja došli su udbaši, odveli je, zatvorili i bez ikakva suda osudili na osam godina zatvora u Zenici. »Oduševljavala se Italijom«, kratko je glasila optužnica.

»Na ispitivanju »isljednik« mi je rekao da »zna sve o meni«, a »čitao« je to iz papira bez i jednog zapisanog slova. Pitao me zatim da li sam bila u Italiji. Odgovorila sam potvrdno i ispričala kako je Italija lijepa, s mnogo neprocjenjivih spomenika i vrednota, što su uočile i djevojke u grupi koje sam vodila u Italiju i prevodila im s talijanskog. Kazna za posjet Italiji bila je svakodnevno neukusna hrana, pljesnivi kruh i pola litre vode, što sam dobivala uglavnom u samici, vlažnoj i neprimjerenoj prostoriji čak i za boravak životinja. Sve je to bilo razlogom da sam oboljela od tuberkuloze kralježnice.«[5]

Teška bolest mlade zatvorenice »pobudila je humanost« kod njezinih tamničara i ona je nakon 16 mjeseci puštena iz zatvora, ali s doživotno oduzetim građanskim pravima. Mlada žena našla se bolesna na ulici, bez prebijenog novčića s obvezom da se svakih 14 dana javlja u UDB-u. *»U međuvremenu, moji su roditelji izbačeni iz stana, sestra Vesna preselila se u Zagreb, a sestra Ksenija nešto kasnije otputovala u Venezuelu.«*[8] Bolest se i dalje razbuktavala i Zlata je morala ležati u gipsanom »koritu« više od godinu dana. Međutim, unatoč mukotrpnoj bolesti i deprimirajućoj situaciji, mlada se žena uz pomoć prijatelja zaposlila u sarajevskoj Gradskoj plinari i tvornici asfalta. *»Tek ovdje sam shvatila što znači biti bez građanskih prava. S diplomom profe-*

---

1 Snježana Jurašin, osobne bilješke iz razgovora s prof. Zlatom Bartl; u posjedu autora.
2 Boris Fabijanec, Podravka, br. 1356, 14. studenoga 1996.
3 S. Jurašin, bilješke iz razgovora s prof. Zlatom Bartl u posjedu autora.
4 Boris Fabijanec, Podravka, br. 1356, 14. studenoga 1996.
5 B. Fabijanec, Podravka, br. 1356, 14. studenoga 1996.

sora i znanjem talijanskog, engleskog, njemačkog i francuskog jezika radila sam i dobivala plaću nekvalificiranog radnika i uz to R-kartu za nabavku živežnih namirnica, a kao »povoljnost« zbog bolesti i T-kartu koja mi je omogućavala nabavu nešto više ulja, masti i brašna nego su to mogli drugi... Ipak, postojala je i »dobra strana« gubitka građanskih prava - nisam smjela ali niti morala odlaziti na česte sindikalne sastanke.«[6]

Nažalost, teški i, neprimjereni njezinu stanju, uvjeti rada izazvali su povratak bolesti i Zlata je ponovno u gipsanom »koritu«. Slijedi mukotrpno liječenje, najprije u Budvi, zatim u Risaku, gdje je u »koritu« ležala iduće dvije godine.

Nakon izlaska iz bolnice Zlata se zaposlila u Banjoj Luci, na radnome mjestu profesorice kemije, radeći za najmanju plaću od svih zaposlenih. A onda, novo razočaranje: na Božić nijedan učenik katoličke ili muslimanske vjeroispovijesti nije došao na nastavu. »Kriva« je bila Zlata Bartl. Za ženu bez građanskih prava to je, naravno, značilo otkaz! Utjeha joj je bilo jako puno cvijeća koje je dobila od djece, svojih đaka. Nakon toga vraća se u rodno Sarajevo gdje radi u Zavodu za industrijska istraživanja, a honorarno radi i u Plinari.

G. 1955. Zlata je otputovala službeno u Zagreb, ne sluteći da taj put zauvijek napušta Sarajevo...

Bila je to zima velikoga snijega i Zlata se nije mogla vratiti u Sarajevo. Na nagovor sestre Zlata je otišla na pregled na kojem joj liječnik konstatira povratak bolesti i napaćena Zlata ponovno nastavlja mukotrpan život okovana »u koritu«, taj put »samo dva mjeseca«. Uz sestrinu njegu Zlata ne gubi vrijeme, već s velikim žarom proučava stručne knjige, istodobno prateći svakodnevno oglase o raspisanim radnim mjestima. Napokon, u jednima od njih Zlata pronalazi oglas kojim koprivnička Podravka traži kemijskog tehničara za rad u laboratoriju. Uz sva dotadašnja gorka iskustva i hod po trnju, napisala je molbu, »nejasnu i nepotpunu«, kako sama kaže, jer nije navela potpuno što ju je sve do tada u životu i radu pratilo. Istaknula je, međutim, da govori četiri strana jezika. Dva dana nakon toga dobila je posao u koprivničkoj Podravki.

DOLAZAK U KOPRIVNICU I PODRAVKU - VRIJEME ISTRAŽIVANJA I STVARANJA

U Koprivnicu profesorica Zlata Bartl doselila se 1. travnja 1955. godine, a nedugo zatim stigli su i njezini roditelji.[7]

Dolazak u Koprivnicu doživjela je kao susret s novootkrivenim planetom, ne samo zbog dobivenog posla, nego i zbog ljudi koji su ondje živjeli kao u velikoj obitelji i koji su puno truda i mara unosili u svakodnevni posao.

»Činilo mi se da sam u Podravki naišla na nekakva druga bića, ugodna, radišna, nesebična i za vrlo kratko vrijeme shvatila sam što trebam raditi; počela sam se osjećati dijelom tih ljudi i sredine koja me je izuzetno lijepo prihvatila. Zaljubila sam se u Podravku i njezine ljude na prvi pogled...« [8]

Prve juhe...

Te davne 1956. godine Podravka je bila u velikim teškoćama i trebalo je brzo nešto učiniti da se oživi i poveća proizvodnja. Naime, tadašnja je koprivnička pekmezara samo prerađivala voće i povrće i sve je izgledalo bez neke izglednije budućnosti za plasman na važnija tržišta. Zlata se

---

6 B. Fabijanec, Podravka, br. 1356, 14. studenoga 1996.
7 B. Fabijanec, Podravka, br. 1356, 14. studenoga 1996.
8 B. Fabijanec, Podravka, br. 1356, 14. studenoga 1996.

odmah pokazala vrlo marljivom djelatnicom i punom elana te joj je vrlo brzo ponuđeno mjesto šefice laboratorija. Bilo je to vrijeme kada su ona i njezini suradnici radili često do kasno u noć. *»Tadašnje rukovodstvo našega poduzeća, među kojima su bili g. Trojak, g. Mihoković, g. Pavlović, g. Gjerek i ja, često smo razgovarali o tome što ćemo s Podravkom, što bi novo valjalo napraviti kako bismo postigli nešto više od pekmeza i sušenog povrća. Najviše smo govorili o mogućnostima proizvodnje dehidriranih juha kakve su, uostalom, bile naznačene u programu razvoja, ali čime se nikada nije počelo. Dodatni razlog toj mogućnosti bilo je i moje »vizualno« i osjetilima okusa potvrđeno iskustvo, koje sam imala od prijašnje godine kada sam s jednom prijateljicom iz Francuske kampirala i kada je ona jednom zgodom skuhala dobru juhu iz aluminijske vrećice. Moram priznati da sam se tome čudila »kao picek glisti«. Ispričala sam tu zgodu kolegama na poslu i zajedno smo zaključili da valja početi pa makar i u onako primitivnim uvjetima kakvi su tada bili u Podravki.«*

Radni dogovor pretvorio se uskoro u stvarnost! »Ogledni primjerci« nabavljeni su u inozemstvu. Na njihovim omotnicama i otisnutim deklaracijama bili su navedeni sastojci. Profesorica Bartl popisala je sastojke i njihove odnose te je onime čime je Podravka u to vrijeme raspolagala - sušeno povrće, gljive, tjestenina, uz nekoliko grama nabavljenog glutaminata, »smućkala« prve juhe za koje profesorica navodi da »ništa nisu valjale«.

Godina je 1957. Jesenski zagrebački velesajam. Podravka se pojavljuje s četiri juhe od povrća. Nitko od kupaca nije ni slutio da su se te prve vrećice juha »zavarivale« glačalima! Zbog nedostatka adekvatnih strojeva. Već u proljeće iduće godine počela je proizvodnja klasičnih juha: kokošje juhe s tjesteninom te goveđe juhe s tjesteninom, koje su vrtoglavom brzinom osvojile potrošače zbog mogućnosti brze pripreme i »domaćeg« okusa. I danas su te juhe među najzastupljenijima na domaćem i stranom tržištu, a proizvodnja jušnih koncentrata omogućila je uskoro i proizvodnju prvih mesnih konzervi u Podravki.

»Možda ta ekipa bez mene u to doba ne bi napravila to što smo napravili, ali to ne bih mogla napraviti niti ja bez njih! Svi smo mi tome doprinijeli s puno srca i ljubavi prema Podravki, ističe u svakoj prilici Zlata Bartl.«[9]

Bila je to kruna rada i uspjeha profesorice Bartl i njezina tima. No taj isti tim pod njezinim vodstvom nije možda ni slutio tada što će, kako to profesorica zna reći, »smućkati« 1959. godine.[10]

Prva Vegeta…

Vegeta, naziv izveden iz početnih slova sastojaka: V - od vegetables - u osnovnom značenju: povrće i T - od taste - u osnovnom značenju: okus te radi zvučnosti nadopunjen vokalima.[11] Naziv se odlično nadopunjuje značenjem latinske riječi vegetus, koja znači: krepak, zdrav, čio…

Davne 1959. godine stvoren je danas svjetski poznati proizvod - Vegeta koja je pod rednim brojem 071067 registrirana u tadašnjem Sanitarnom inspektoratu 6. siječnja 1961. godine.

Nakon već treće godine proizvodnje juha Podravka je financijski i kadrovski ojačala tako da se s više sigurnosti moglo ulaziti u nove programe. Vegeta je jedan od najuspješnijih primjera kreativnosti i entuzijazma tadašnjih Podravkinih kadrova. Poticaj za stvaranje tog dodatka jelima bio je doduše jedan sličan talijanski proizvod, ali je Vegeta u biti stvorena u Podravkinim laboratorijima. Osnovica je sastavljena od glutaminata i soli, ali je tome dodana specifična receptura temeljena na bujonu, vitaminskim i drugim dodacima. Vegeta 40 u početku je bila pakirana u papirnatu ambalažu, koja je poslije zamijenjena staklenkama. Prvi počeci plasmana bili su veoma

---

9 B. Fabijanec, Podravka, br. 1356, 14. studenoga 1996.
10 B. Fabijanec, Podravka, br. 1356, 14. studenoga 1996.
11 Željko Krušelj, bilješke u posjedu autora.

teški. G. 1959. bilo je proizvedeno samo 0,6 tona Vegete, 1960. 3,3 tone, 1961. 16 tona, a u 1962. učinjena je temeljita prekretnica jer je prodano već 117 tona Vegete. Otada proizvodnja tog dodatka jelima neprestano raste.[12]

Prema podacima iz 2006. godine, radi usporedbe, proizvedeno je oko 28.000 tona.

Vegeta je Podravkin originalni i univerzalni dodatak jelima i desetljećima od svoga postanka oplemenjuje obroke ljudi na svim kontinentima.

»Jednoga dana našla sam na radnom stolu bočicu s opisom komponenata u postocima njena sadržaja. Znala sam da mi možemo napraviti bolje od toga. Koristili smo povrće koje nam je bilo dostupno u tvornici, dodavali sušene gljive, začine i glutaminat, a kada je direktor rekao da bi u »vegeti« trebalo biti vitamina, dodali smo i vitamine B1 čime je dobila karakterističnu žutu boju. Da svi nismo s toliko oduševljenja prionuli na posao te da tržište nije prihvatilo »vegetu«, tko zna što bi bilo s njom.«[13]

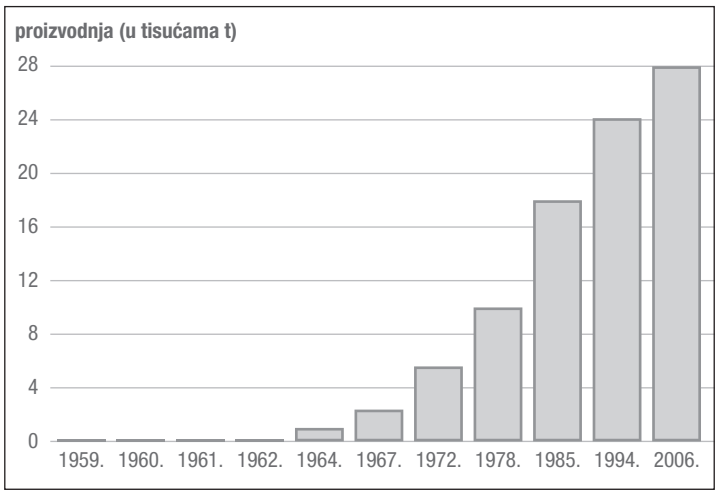

Porast proizvodnje Vegete od 1959. do 2006. godine

Iza bezbroj pokazanih primjera skromnosti i dokazanog altruizma zapravo se cijelo vrijeme krila istina koja počiva na njezinoj vječnoj radoznalosti, vizionarskoj i istraživačkoj crti, radnoj disciplini i osjećaju odgovornosti.

ODGOVORNOST, TEMELJITOST I UPORNOST KAO ŽIVOTNI I RADNI PRINCIPI

U godinama do umirovljenja profesorice Zlate Bartl plodovi njezina samoprijegorna rada u suradnji s najbližim suradnicima, gospođom Anicom Sabolović, gospođom Zlatom Vucelić, gospodom Vladimirom Trojakom, Ignacom Mihokovićem i ostalima, jačali su i sam proizvod Vegetu, koja je u međuvremenu postala »svjetska zvijezda«, i samu Podravku.

Na oproštajnom sastanku s prof. Zlatom Bartl u povodu njezina umirovljenja 1976. godine zabilježeno je sljedeće: *»Morali smo pratiti kada će profesorica otići kući iz poduzeća (to je bilo uvijek u vrlo različito vrijeme) pa da onda navalimo na proizvodnju. Naime, vrlo je rigorozno zahtijevala da se poštuju pravila o kvaliteti robe pa čak i više od zakonskih normi, a mi smo tada povremeno bili u situaciji da zbog nedostatka sirovina malo i »progledamo kroz prste«. Ona nije htjela! Zato smo je nekada morali i »prevariti« i proizvoditi kada nje nije bilo u tvornici.«*[14]

Anegdota o temeljitosti i upornosti profesorice Zlate Bartl ima poprilično, posebno ih čuvaju u uspomenama njezini najbliži suradnici. Ipak, na životnom putu Zlate Bartl bilo je svega više od samih anegdota, mnogo više operative i neprestane utrke sa životnim i poslovnim izazovima.

Postoji mišljenje da ponajviše odgovorni ljudi strepe... da se pribojavaju, često preispituju svoje postupke i što je veća odgovornost, to odgovorne osobe više strepe, imaju veću tremu. A

[12] Dragutin Feletar, Podravka, monografija, Koprivnica, 1980., str. 110 i 111.
[13] Branko Kučan, Podravka, br. 908, 17. rujna 1987.
[14] Dragutin Feletar, Podravka, br. 346, 16. lipnja 1976.

sve samo zbog nastojanja da posao koji im je povjeren što bolje obave.

»Cijeli taj posao prati neka pritajena strepnja. Ljudi, to je hrana za živa bića! Ne smije se griješiti! A uvjeti proizvodnje (i dobava sirovina) često su teški i zahtijevaju određene odmake od standarda. S tom strepnjom, eto, otišla sam i u mirovinu i mislim da je se nikad neću riješiti. Da li je učinjeno najbolje, barem ono što je bilo moguće? Je li sve provjereno prije odašiljanja robe potrošaču? Bezbroj pitanja za jednu noć.«[15]

Prof. Zlata Bartl 70-tih godina 20. stoljeća i danas

ALTRUIZAM I SKROMNOST KAO UROĐENO SVOJSTVO, OPREDJELJENJE I ŽIVOTNO STAJALIŠTE

Ali kad god se pokušalo doprijeti do »glavnog krivca« za uspjeh, novinare i istraživače bi dočekao odgovor nalik na ovaj: »*Ne, nisam vam ja za to, za razgovore o meni. Sve što je značajno bilo u životu mome i radu u Podravki, i čega sam se mogla prisjetiti već sam toliko puta ispričala novinarima da su ponavljanja u tim pričanjima postala neizbježna. A ja vam od svega ponajmanje volim papagajstvo. Uostalom, nije li čovjek, pripovijedajući o sebi, sklon ili prevelikoj samokritičnosti, kudi se, ili je pak isuviše tolerantan i blagonaklon te i nekim krupnicama svojim, a ne samo sitnicama progledava kroz prste. A i sjećanja - košara je to puna općih dojmova, zamagljenih ili dotjeranih impresija... Bolje je svakako kada o vama, i to kada niste prisutni pripovijedaju drugi. Vjerodostojnije je.«* [13]

Na svako pitanje, kao da je u pitanju neka krivnja, a ne zasluga, Zlata Bartl je sebi svojstvenom skromnošću umanjivala vlastite zasluge. Uvijek je »prokazivala« kolege iz svoga tima i prebacivala »krivnju« za zasluge.

Prigodom dobivanja jubilarnog priznanja Podravka 40, a bilo je to 1987. godine, ne mogavši ipak sakriti plimu toplih osjećaja koja su navirala, izjavila je: *»Kad gledam iz ove vremenske udaljenosti i uspoređujem s današnjom Podravkom, cijeli moj rad čini mi se sićušnim, zapravo minijaturnim te kao nešto rađeno u euforiji i grču istodobno. Uvjeti u kojima smo tada obavljali svakodnevan, rutinski posao i krali vrijeme za koji istraživački izlet u novo, bili su blago rečeno, skromni. No i takve skromne, mi u laboratoriju uspjele smo stvoriti idealnima. Naša mala ekipa, bez koje o mojem »neizbrisivom doprinosu« danas ne bismo mogli razgovarati: Trojak, Mihoković, Pavlović, Tušetić, Gjerek, kasnije Anica Sabolović (ako sam koga zaboravila neka mi ne zamjeri) bila je besprimjerno složna; gdje je jedan započeo, tu je drugi nastavio. A i tadašnjem našem rukovodstvu nipošto se ne može odreći sluh i razumijevanje za naše napore. Naprotiv...«*[16]

---

[15] D. Feletar, Podravka, br. 346, 16. lipnja 1976.
[16] B. Kučan, Podravka, br. 908, 17. rujna 1987.

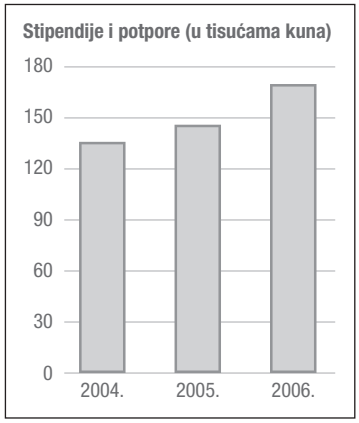

Profesorica Zlata Bartl dobitnica je mnogih najviših državnih i lokalnih nagrada i priznanja, među kojima se izdvajaju:

• 1972. godine: nagrada Srebrno srce Podravke,

• 1985. godine: nagrada za tehničku kulturu Hrvatske,

• 1987. godine: spomenica Podravke za životno djelo,

• 1996. godine: nagrada za životno djelo za višegodišnji rad i iznimna dostignuća grada Koprivnice,

• 1997. godine: Povelja u povodu 50. obljetnice Hrvatske zajednice tehničke kulture za dugogodišnji i izniman doprinos razvitku i promicanju tehničke kulture,

• odlikovanje: visoko odličje predsjednika Republike Hrvatske Redom Danice s likom Nikole Tesle,

• 1998. godine primila je Zlatnu kunu za životno djelo Hrvatske gospodarske komore

• 2001. osnivanje Zaklade "prof. Zlata Bartl"

Životni put i djelo Zlate Bartl jedinstven je prije svega puninom, koju čini zbroj ljudskih i radnih osobina na temelju kojih je možemo definirati, bez imalo pretencioznosti kao izvrsnost par excellence. I kako smo prije spomenuli, njezin život i djelo u današnjem pragmatičnom svijetu jednostavno strše zbog danas rijetkih, iznad svega ljudskih obilježja, kao što su odgovoran, pošten i iznad svega human odnos prema ljudima, poslu i životnom okružju.

ZAKLADA »PROF. ZLATA BARTL«. STJECIŠTE PUTOKAZA K IZVRSNOSTI.

Odluka o osnivanju Zaklade »prof. Zlata Bartl« donesena je u Podravki 18. listopada 2001. godine. Zaklada »prof. Zlata Bartl« osnovana je sa svrhom promicanja i poticanja stvaralačkog i inovativnog znanstvenoistraživačkog rada među mladim visokoobrazovanim ljudima, državljanima Republike Hrvatske, bez obzira na struku i mjesto studiranja. Osnovni je kriterij za dodjelu stipendija i potpora zaklade izvrsnost kandidata u studiju i znanstvenoistraživačkom radu.

Tijela Zaklade:

Upravitelj Zaklade: Darko Marinac

Upravni odbor Zaklade:

Josip Nakić Alfirević, predsjednik Upravnog odbora Zaklade

Goran Markulin, zamjenik predsjednika Upravnog odbora Zaklade

Željko Đurđina, član Upravnog odbora Zaklade

Goroslav Keller, član Upravnog odbora Zaklade

Branko Tripalo, član Upravnog odbora Zaklade

Tajnik Zaklade: Snježana Jurašin

Već se prvi radni sastanak pokazao osobito važnim jer je trebalo odlučiti o osnovnim principima rada Zaklade, uvažavajući osobitu važnost osobe čije ime zaklada nosi. Donesen je zaključak, a kasnija je praksa pokazala da je on bio ispravan, da zaklada bude otvorenog tipa. To je značilo da se otvaraju pristupi svima pod jednim iznad svega važnim uvjetom: da svi pristupnici budu izvrsni mladi ljudi, koji su zaslužili kretanje po pravu koji je davno prije definirala životom i radom Zlata Bartl. To je ujedno značilo da se za dobivanje novca zaklade mogao i može kandidirati bilo koji odličnik iz bilo kojeg područja. Inzistiranje na izvrsnosti rezultiralo je izvanrednom kvalitetom odabranih dobitnika stipendija i potpora, koji hrabre naša očekivanja da će se među njima, prije ili poslije, iznjedriti neka mladica, neka nova Zlata.

Novac Zaklade upotrebljava se za sljedeće namjene:

1. Dodjelu stipendija redovitim studentima dodiplomskih i poslijediplomskih studija

2. Dodjelu potpora redovitim studentima dodiplomskih i poslijediplomskih studija

Do danas (jesen 2007.) objavljena su četiri natječaja za dodjelu stipendija i potpora redovnim studentima dodiplomskih i poslijediplomskih studija. Prvi je natječaj objavljen 2004. godine, a u listopadu 2007. objavljen je četvrti uzastopni natječaj. Studentima je u protekle tri (2004. -2006.) godine dodijeljeno ukupno 57 stipendija i potpora, i to: 30 s dodiplomskih i 27 s poslijediplomskih studija. Prosjek ocjena svih dosadašnjih dobitnika stipendija i potpora Zaklade iznosi 4,84!

UMJESTO ZAKLJUČKA.

Je li i koliko Zlata Bartl i sama putokaz ili su njezina životna i radna djela putokazi k izvrsnosti? Jesu li putokazi možda njezine prije svega ljudske osobine, osobito u ovo vrijeme kada se, blago rečeno, mijenjaju temeljni pogledi i stajališta osnovne ljudske vrijednosti? Je li pojavljivanje jedne takve osobe na životnoj i radnoj sceni doista toliko rijetko i zbog toga zaslužuje posebnu pozornost i njegu? I napokon, ako je sve nama ostavljeno na izbor i nama u zalog, ne trebamo li se upravo mi posvetiti uskrsavanju i trajnoj pozornosti na iskonske ljudske vrijednosti? Na sva ta pitanja svakako slijedi potvrdan odgovor. Prosudimo sami.

REFERENCE:

SUMMARY

Does the statement stand that there are only a few people who within their lifetime gain the privilege that the very mention of their name, surname or even nickname triggers a flow of associations placing them at a level beyond reach? Can someone claim that these are people who during their lifetime, and often even after they have physically left life«s scene, still continue to enrich and inspire their followers? Aren«t they generally distinguished by their conduct which is solely to serve the well being of others without expecting any material reward? Isn«t that altruism in its basic meaning? Aren«t these the very people who are also significantly distinctive by other noble, God-given features, such as boldness, originality, innovativeness, creativity, responsibility, vision, inquisitional spirit, modesty, sensuality and sensibility? All this and accompanied with absolute and unconditional love towards man and human beings in general. Is a man already rich by possessing at least some of these qualities and is there anyone who has incorporated all of them? Are these very people the true demiurges who «lift the scale» of human values to heights worthy of admiration and the desire to follow? Do their lives and work turn into a mission endured in the lives and work of their followers? Does their entire life write a kind of testament where the unwritten liability for the continuation of their work is left as a pledge?

Browsing through the pages of the life and work of Prof. Zlata Bartl imposes the question where to place her in this context? How many of the indicated qualities did she need to possess in order to create, together with her team, the worldwide famous »Vegeta« and soup products? How much of her life and work are embodied in the mission pledged with the Foundation Prof. Zlata Bartl? Is this really the genuine cultivation centre that will nurture a new life to some new Zlata?

PRILOG POZNAVANJU ŽENSKIH DRUŠTAVA U KOPRIVNICI OD 1878. DO 1943. GODINE

A CONTRIBUTION TO THE UNDERSTANDING OF WOMEN«S ASSOCIATIONS IN KOPRIVNICA FROM 1878 TO 1943

Božica Anić
Vesna Peršić Kovač
Muzej grada Koprivnice
Trg dr. Leandera Brozovića 1,
HR - 48000 Koprivnica
etno@muzej-koprivnica.hr

Primljeno/Received: 5. 11. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 7. 11. 2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 262.2 (497.5-3) Koprivnica

SAŽETAK

Istraživanjima i dostupnim podacima nastojao se dati pregled ženskih društava koja su djelovala u Koprivnici od 1878. do 1943. godine. Utvrđeno je da ih je na području Koprivnice djelovalo 12. U istraživanjima je naglasak stavljen na pokušaj utvrđivanja područja rada društava, pri čemu je utvrđeno da se ona uglavnom svode na karitativno, humanitarno, prosvjetno, kulturno i socijalno. Aktivnosti koje društva provode usmjerene su na prikupljanje novca i drugih oblika pomoći siromašnima i žrtvama različitih prirodnih ili društvenih neprilika. Rad smatramo samo početkom opsežnijih istraživanja kojima bi trebalo utvrditi postojanje još nekih ženskih društava te valorizirati njihov rad, odnosno utjecaj u sredini u kojoj su djelovala. To se prije svega odnosi na istraživanje rada ženskih društava koja su djelovala nakon 1945. godine.

Ključne riječi: karitativni rad, prosvjetni rad, ženska društva, gospojinska društva, katolička ženska društva, društveni život 19. i 20. st., Koprivnica u 19. i 20. st.
Key words: charity work, educational work, women«s associations, lady«s associations, Catholic women«s association, the social life of the 19th and 20th centuries, Koprivnica in the 19th and 20th centuries.

UVOD

Društveni život Koprivnice na prijelazu 19. u 20. stoljeće, među ostalim, obilježen je i djelatnošću mnogobrojnih društava. Utjecaji dolaze iz velikih gradskih središta, kao što su Zagreb i Varaždin. Nailazeći na plodno tlo, udomljuju se u gradu koji posjeduje sve potrebne atribute za njihov osnutak i aktivnosti, kao što je navedeno u literaturi: *»Polovicom i do konca prošloga stoljeća kraljevski grad Koprivnica imao je suvereni primat među središtima gornje hrvatske Podravine, kako po ekonomskoj snazi i gradskim inovacijama, tako i u društveno-kulturnom pogledu«.*[1]

Društva se organiziraju na principima kulturno-prosvjetnog, karitativnog, humanitarnog, socijalnog, sportskog, strukovnog i vjerskog rada. Prema članstvu, dijele se na muška, mješovita i ženska.

[1] Feletar, Dragutin: Glazbeni život Koprivnice, Koprivnica, 1977., str. 13.

O djelatnosti nekih društava saznajemo iz objavljivanih radova o njima, a neka čak imaju i svoje monografije. Obično su to velika društva s velikim doprinosom obogaćivanju društvenog i kulturnog života u gradu, primjerice Kazališno društvo, Kasino i Narodna čitaonica, Vatrogasno društvo te Hrvatsko pjevačko društvo Podravac… No i njihov cjelokupni rad i utjecaji na sredinu u kojoj su djelovali još nisu dovoljno istraženi.

Društvima, čiji je rad slabo ili gotovo nepoznat i o čijim se aktivnostima gotovo i nije pisalo ili ih se spomenulo samo usputnim napomenama, pripadaju i ženska društva.

Upravo ovim radom, a na temelju dostupnih izvora, namjeravale smo prikazati aktivnosti koprivničkih ženskih društava od sredine 19. do sredine 20. stoljeća. Detaljnom analizom djelatnosti utvrdili smo da su navedene aktivnosti bile uglavnom karitativne, humanitarne i prosvjetne.

Budući da je riječ o jednom od prvih prikaza rada društava, nastojali smo ponajprije pokazati svrhu, djelokrug rada i neposredne akcije društava. Katkad je to bilo teško postići, s obzirom na to da je zbog bogatstva građe o nekim društvima bilo teško ne zapasti u preveliko detaljiziranje, a bio je prisutan i strah da se ne izostavi možda ključna činjenica ili napravi pogrešan odabir te tako stvori pogrešan dojam o djelatnosti društva.

Na potpuno drukčiju vrstu problema naišli smo kod društava gdje je pronađen samo podatak koji potvrđuje njihovo postojanje, ali ne i građa o njihovu radu. Detaljnom analizom izvora utvrđeno je da su u Koprivnici djelovala sljedeća ženska društva: Gospojinsko društvo, Izraelitičko gospojinsko društvo, Prosvjetno društvo hrvatskih katoličkih žena, Materinsko društvo, društvo Hrvatska žena i Hrvatsko srce. Spomenuta su društva, u vezi s kojima raspolažemo oskudnim podacima: Židovska žena, Cionistička žena, Sestrinstvo Hrvatskog crvenog križa, Ženska loza Ustaškog oslobodilačkog pokreta, Ženska ustaška mladež i Marijina kongregacija gospojica.

GOSPOJINSKO DOBROTVORNO DRUŠTVO U KOPRIVNICI 1878. - 1943.

OSNUTAK DRUŠTVA

Jedan od razloga zbog kojih se osniva neko društvo vjerojatno je postojanje potrebe za njegovim djelovanjem, pa je tako već 15. rujna 1878. god. u Koprivnici osnovano Gospojinsko dobrotvorno društvo, oko 20 godina nakon osnivanja istoga društva u Zagrebu.[2]

Prva Pravila odobrena su 1879. i u njima stoji: *»Svrha je družtvu pružanje pomoći postradalima i inim nevoljnikom i siromakom bez razlike vjeroizpoviedanja, koje društveni odbor pronadje takove pripomoći dostojnimi, kao što su: nemoćne udovice, sirotice, nemoćni starci, bolestnici, nesretnici i u obće nesrećom postradale obitelji«.*[3]

Za osnutak društva zaslužna je Lavoslava pl. Koss, koja je ujedno bila i prva njegova predsjednica. Prva tajnica bila je Miroslava pl. Prasnički, a blagajnica Milka Vaić.[4] Da bi se osnova-

---

[2] *Lucija Benyovsky, društvo Hrvatska žena u Karlovcu 1921. - 1945. - 1946. - 1991., Karlovac, 1995., str. 9, navodi: »Tako 1855. godine najuglednije zagrebačke gospođe na čelu s banicom Sofijom, groficom Jelačić i Sidonijom Rubido (rođ. Erdödy »ilirskom apoštolkom« i prvom predsjednicom društva) osnovale su Frauen-Verein (gospojinsko društvo). Ono je uzdržavalo zavod-pjestovalište za siromašnu djecu od 3 do 7 god.¸ dok su njihovi roditelji radili (6-19 sati. Nakon Zagreba osnivaju se gospojinska društva i u drugim gradovima Hrvatske i Slavonije potkraj 19. stoljeća, s istom ili sličnom svrhom. Jedno od najstarijih dobrotvornih društava u Karlovcu bilo je Društvo za potporu siromašnih učenika realne gimnazije koje je osnovano 1867. god. Društvo je podupiralo učenike knjigama, odijelima, obućom, lijekovima i ponekad novcem. Sredstva za to namicala su se dobrotvornim prilozima građana i ustanova, pa i popularnim »realnim plesom» koji se održavao svake godine za poklade)«.*

[3] *Pravila Gospojinskog dobrotvornog društva u Koprivnici, Koprivnica, 1889., str. 3. Pravila su sastavljena 26. veljače 1886. god. Potvrdila ih je pod br. 8678 Kr. hrv. slav. dalm. zemalj. vlade, odjel za unut. poslove u Zagrebu 16. ožujka 1887.*

[4] *4 Pravila Gospojinskog dobrotvornog društva u Koprivnici, Koprivnica, 1909., str 13.*

lo društvo, bilo je potrebno udovoljiti ondašnjoj zakonskoj odredbi prema kojoj je utemeljiteljna glavnica morala iznositi 1000 kruna.

»Prvu novčanu pripomoć kod osnivanja ovog društva darovaše sliedeća gospoda: Preuzvišeni gospodin ban Mažuranić, presvjetli gospodin biskup Štrosmayer, presvjetli gospodin baron Inkay, a i njegova supruga baronica Ljudmila Inkay, koja je ostala trajna dobročiniteljica ovoga društva«.[5]

UPRAVLJANJE DRUŠTVOM

Društvom upravlja odbor koji se sastoji od predsjednice, potpredsjednice, osam odbornica i tajnice.

Odbor se bira svake godine. Njegov je zadatak briga i skrb za siromašne. Sastaje se jedanput na mjesec, i to prvu nedjelju u mjesecu. Odborske su sjednice redovite ili pak izvanredne, a može ih sazvati predsjednica. Ako se sjednici ne odazove dovoljan broj odbornica da bi odluke i zaključci bili valjani, sjednica se odgađa. Mora biti prisutno četiri ili pet odbornica. Na odborskim sjednicama raspravlja se i odlučuje o dodjeli potpore siromašnima, koja je najčešće novčana. Osim takve potpore, dodjeljivali su se odjevni predmeti, obuća, drva za ogrjev i sl. Potpore mogu biti jednokratne i mjesečne ili darivanja vezana uz blagdane. Uz tu temu koja je prioritetna, na sjednicama se dogovaralo o zabavama i akcijama društva čija je svrha uvijek jednaka. Prikupljanje novca za pomoć *ubogarima.* Raspravlja se i o svim predmetima, dopisima i zahtjevima upućenima društvu.

U novi odbor, koji se bira svake godine na skupštini, mogu biti izabrane i bivše odbornice.

Uglavnom su se početkom godine održavale redovite skupštine. Na glavnoj skupštini izvješćuje se članstvo o radu društva. Skupštine su svake godine izborne: bira se odbor, predsjednicu, tajnicu i blagajnicu, a potpredsjednicu se bira na prvoj odborskoj sjednici.

Da bi odluke i zaključci skupštine bili valjani, na njoj mora biti osam odbornica i trećina članstva koja ima odlučujući glas.

Predsjednica predstavlja i zastupa društvo, potpisuje društvene spise, prima pisma i spise upućene društvu i na njih odgovara. Mandat predsjednice traje godinu dana, a bira se na godišnjoj skupštini društva.

Blagajnica je zadužena za društvenu blagajnu, o čemu mora voditi točan zapisnik. Svake godine podnosi izvješće odboru o imovinskom stanju društvenog imetka. Izvješće pregledava tajnica, o čemu pak obavještava predsjednicu.

Postojeća Pravila mogla su se mijenjati na glavnoj skupštini većinom glasova, a na prijedlog odbora. Društvo se u svom radu služilo pečatom *»u kom pod izrezanim okom Božjim drži ruka ruku s napisom Gospojinsko dobrotvorno družtvo u Koprvnici«.*[6]

FINANCIRANJE DRUŠTVA

Način financiranja također je bio propisan društvenim pravilima. Uz gore navedenu temeljnu svotu, koja je bila nužna za njegov osnutak, društvo je bilo financirano upisninom članova od jedne forinte, godišnjim prinosima članova koji su bili kategorizirani kao *a) članovi prinašajući na godinu po 5 for., b) članovi prinašajući na godinu po 2 for., c) članovi prinašajući na godinu po 1 for. u družtvenu blagajnu.*[7]

---

[5] *Isto.*

[6] *Pravila Gospojinskog dobrotvornog družtva u Koprivnici, Koprivnica, 1889., str. 6.*

[7] *Isto.*

Dobrotvorno gospojinsko društvo
u Koprivnici

Dobrotvorno gospojinsko društvo osnovano je god. 1878.

Svrha društva je podupiranje sirotinje, bolesnika i siromašne školske djece bez razlike vjeroispovijesti.

Slobodni smo zamoliti Vas, da se obzirom na svrhu društva u isto začlanite.

Upisnina: Din 3·-

Godišnja članarina: najmanje Din 20·-, najviše Din 30·-

U Koprivnici,..... 193...

Odbor

Isto tako pravilima je bilo određeno da se temeljna glavnica nastala na spomenute načine uloži u Koprivničku gradsku štedionicu i da joj se *»imaju dodavati prihodci njezini dotle, dok ona naraste u toliko, da se uzmogne njom osigurati obstanak družtva (najmanje 500 for.)«*. Dalje u istom, 3. stavku stoji: *»Temeljna glavnica ima rasti svake godine sa 30 % godišnjimi prinosci, te ostaje uvjek netaknuta«*.[8]

Osim članarine, koja je ujedno i glavni prihod, društvo se financira: čistim prihodima ostvarenima na zabavama, prikupljanjem novčanih darova sabirnim arcima, darovima novčanih zavoda (štedionica), Gradskog poglavarstva te darovima mnogih pojedinaca.

AKTIVNOSTI DRUŠTVA

Tijekom dugogodišnjeg razdoblja svog postojanja i rada društvo je imalo vrlo uspješnih trenutaka, kao i onih kriznih obilježenih trzavicama i nesuglasicama iz kojih je uvijek znalo iznaći put, smatrajući to svojom obvezom prema onima zbog kojih je i osnovano. Ispunjavajući svoju misiju, provodi i organizira mnoge karitativne i humanitarne akcije sa svrhom prikupljanja materijalne pomoći u korist siromašnih.

PRAVILA
DRUŠTVA
HRVATSKA ŽENA
ZAGREB.

1921.
TISKARA RALIŠ I BARIŠIĆ
POŽEGA.

Osim akcija koje su se provodile radi prikupljanja novca za dodjelu potpora onima za koje se skrbi, često su pomoć znala zatražiti i neka koprivnička društva, materijalnu ili pak u vezi s organiziranjem svečanosti, zabava i sl. Katkad je to znalo biti i zapovjeđeno.

Koje je aktivnosti provodilo društvo sa svrhom prikupljanja novca u korist siromašnih? Prvo, to su bile zabave. Obično su se održavale zabave s koncertima, predstavama i tombolama. Tombola je mogla biti šaljiva ili pak tzv. luka sreće.[9] Rjeđe su bile organizirane čiste zabave. Organizirane su pokladne zabave, pučke zabave, katkad i Katarinske zabave. Za ulazak na zabavu morala se kupiti karta. Prije zabave odbornice su međusobno podijelile karte i kvartove u gradu u koje su ih odlazile prodavati.

Zatim su se organizirale čajanke. Bilo ih je jednostavnije i jeftinije organizirati i zbog toga što se na zabave morao pla-

8 *Isto.*

9 *Tombola je znatno pridonosila čistom prihodu zabave jer su se predmeti za tombolu najčešće skupljali kod domaćih trgovaca, među članstvom, a odbornice su za luku sreće radile ručne radove, za što su znale zatražiti i pomoć među članstvom ili građanstvom.*

ćati porez, a na čajanke samo paušal koji je bio znatno niži od poreza. Umjesto ulaznica ovdje je bio, najčešće, prodavan bon za čaj.

Zabave su se najčešće održavale u svratištima Zrinski i Križ, prostorijama Narodne čitaonice, prostorijama Domoljuba, a pučke zabave bile su priređivane na gradskom šetalištu i u paviljonu.

Godišnje je bila organizirana jedna zabava, i to najčešće u siječnju ili veljači. Ako je pomanjkalo novca u blagajni, pribjeglo se organizaciji druge zabave koja bi se onda organizirala potkraj godine ili sabirnim arkom.

Sabirnim arkom prikupljani su novčani darovi za pomoć siromašnima. Predsjednica i odbornice podijelile su međusobno grad u rajone u koje bi odlazile, obično po dvije gospođe, u prikupljanje milodara.

Sve su akcije bile karitativne i provodile su se u korist siromašnih u Koprivnici. Međutim, katkad stižu i zamolbe za novčanom potporom stradalima u poplavama, požarima ili potresima iz drugih gradova (Zagreb, Osijek), na koje se društvo gotovo nikada nije oglušilo. Društvo je znalo novčano pomagati i velike organizirane akcije prikupljanja pomoći, npr. za stradale u potresu u Japanu i Italiji.

Osim spomenutih karitativnih akcija, predsjednica i odbornice bile su pozivane na sve važnije društvene događaje u Koprivnici, poput posjeta državnih velikodostojnika, svečanosti obilježavanja važnih povijesnih datuma ili hrv. povijesnih osoba, otkrivanja spomen-ploča. Korporativno sudjeluju na proslavama državnih i crkvenih blagdana, euharistija i procesija.

Često ne samo da su pozivane kao gošće nego ih je gradsko načelništvo znalo zamoliti za različite vrste pripomoći, primjerice za aranžiranje i kićenje gradske vijećnice prigodom dolaska kralja.

O svim aktivnostima te o dodjeli potpora siromašnima raspravljalo se i odlučivalo na odborskim sjednicama koje su se održavale jedanput na mjesec. U početku su se one održavale u privatnim kućama, kod tajnice ili predsjednice. Zbog toga je dogovoreno da se zamoli upraviteljstvo pučke škole za održavanje sastanaka u njihovim prostorijama. Budući da je zamolba bila prihvaćena, zauzvrat, odbor se obvezao da će pružiti pomoć siromašnoj školskoj djeci. Tako mjesto sastanaka postaje pučka škola, a poslije gradska vijećnica. Odborske sjednice, premda sazvane, katkad zbog premalog odziva odbornica nisu bile održane.

Glavne skupštine također su se održavale u pučkoj školi, jedanput na godinu, i to početkom godine. Na skupštinama su tajnica i blagajnica podnosile izvješća o radu za prijašnju godinu. U početku je svaka skupština bila izborna, a poslije svake treće godine.

Članstvo se na skupštinu pozivalo okružnicom ili pozivom preko lokalnog tiska, koji se koristio i za različite vrste zahvala, obavijesti i poziva za ostale aktivnosti. Često se događalo da se skupština mora odgoditi zbog premalo prisutnih članica. Zbog toga se morala ponovno sazivati, katkad čak i tri puta. Osim na odborskim sjednicama, potpora siromašnima dodjeljivala se i na skupštinama.

Zamolbama su molitelji tražili potporu za najraznovrsnije slučajeve koje nisu mogli sami riješiti zbog siromaštva, nemoći, starosti, bolesti. Evo nekih primjera. Među zamolbama ima i onih koje bolje od drugih progovaraju i o tadašnjim prilikama u Koprivnici. Zamolba od 16. rujna 1881. god. glasi: *»Pokorno podpisanog zadesila me velika nesreća jer moja supruga radi težkog poroda nije roditi mogla i tako sam po savjetu gospode liječnikah pozvao u pomoć profesora dr. Lobmajera iz Zagreba, koji je ovih dana operaciju proizveo i diete teškom mukom iz majčine utrobe izvadio dakako mrtvo«.* Dalje se u zamolbi navodi da je gospodin profesor, vidjevši siromaštvo i još troje male djece, zatražio samo 20 forinta za troškove puta, ali dolje pot-

pisani je zbog *»siromaštva i pomanjkanja imovine«* ostao dužan pa se zbog toga obraća društvu za pripomoć. U potpisu stoji Josip Tkalčec, čizmarski obrtnik.[10]

Osim što pomaže potrebite u Koprivnici, društvo pruža potporu i izvan grada. Tako je Gradskom poglavarstvu uputio dopis ban Kralj. Dalm. Herv. i Slavonije u kojem zahvaljuje na svoti od 39 forinta i 50 novčića koje je Gospojinsko društvo dostavilo za stradale u potresu u Zagrebu.

O prilikama na početku rada društva ilustrativno govore i sljedeći primjeri. Društvo je u travnju 1879. god. uputilo pismo naslovljeno na preuzvišenoga gospodina bez potpisa, stoji samo u ime društva, u kojemu se moli pripomoć s obrazloženjem da će društvo svoje djelovanje moći početi onda kada utemeljiteljna glavnica prijeđe svotu od 500 forinta *»… a jer se ovdje zbog neimučstvenih okolnosti ovdašnjeg stanovništva do sada postići nije mogla«.*[11]

Ili 26. veljače 1881. Društvo je primilo dopis od koprivničke mladeži koja je organizirala zabavu 24. veljače i darovala mu cjelokupan prihod od 39 forinta. *»…vidjevši nažalost kako ovo društvo dosta slabe podpore ima u žiteljstvu…«.*[12]

Da je društvo imalo i drukčiju vrstu izdataka, koji potvrđuju i ostale njegove aktivnosti, govore različite potvrde i računi. Npr. jedna od takvih potvrda je i ona Tome Šestaka iz siječnja 1880. g., kojom potvrđuje novčani primitak iz društvene blagajne za sviranje na plesu 31. prosinca 1879. ili pak isplaćeni račun na ime Josipa Rogine u svrhu čišćenja poda u Narodnoj čitaonici za ples Dobrotvornoga gospojinskog društva.

Rad društva dokumentiraju zapisnici odborskih sjednica i skupština koji kontinuirano prate njegov rad od 1888. do 1943. g. Nedostaju zapisnici do 1888. Skraćeni pregled društvenih aktivnosti sumiranih kroz petogodišnja razdoblja donosi nastavak teksta.

OD 1888. DO 1892. G.[13]

Odborske sjednice i skupštine društva održavale su se u prostorijama opće pučke škole.

Do kraja 1892. održano je pet redovitih skupština na kojima je predstavljeno 12 novih članica. Članice koje su obnašale predsjedničke dužnosti izabrane na skupštinama bile su: Milka Vaić (1888. i 1889.), Antonija Špišić (1890. i 1891.) i Lepoldina Vondraček (1892.).

Na sjednicama se raspravljalo o dodjeli novčanih potpora. Sve prispjele zamolbe nisu uvijek bile pozitivno riješene. Jedan od razloga bile su financijske teškoće društva. Razlog zbog kojeg su neke od moliteljica bile odbijene jest taj što se smatralo da mogu dovoljno zaraditi za preživljavanje.

Osim jednokratne novčane potpore, koja je iznosila 2 ili 3 forinte, dodjeljivana je i novčana potpora siromašnoj školskoj djeci za koju je npr. 1888. g. izdvojeno 12 forinta.

Osnovan je revizionalni odbor (1889.), činile su ga tri osobe, a zadatak im je bio pregled društvenih knjiga i blagajne.

Ukupno je bilo održano 30 odborskih sjednica, od toga jedna izvanredna. Sjednica je sazvana zbog dopisa Gradskog poglavarstva u kojemu se javlja društvu da će 7. svibnja 1931. grad posjetiti njegova preuzvišenost ban Dragutin grof Khuen Hedervary. Odbor je jednoglasno prihvatio poziv poglavarstva i zaključio da će taj dan cijeli odbor na *prsijah imati biele svilene kokarde kao znak toga društva.* Nažalost, ni u jednom od idućih zapisnika odborskih sjednica nijednom riječju nije spomenut taj važni društveni događaj Koprivnice. No na sličnoj, izvanrednoj sjednici

---

[10] *Muzej grada Koprivnice (dalje MgKc), Gospojinsko dobrotvorno društvo, Arhivska zbirka (dalje AZ), kut. 1.*

[11] *Isto. Najvjerojatnije je riječ, na što upućuju i drugi izvori, o kopiji pisma koje je upućeno J. J. Strosmayeru, a iz kojega je vidljivo da društvo još nije dosegnulo glavnicu od 500 forinta (1000 kruna).*

[12] *Isto.*

[13] *MgKc, Zapisnička knjiga redovitih mjesečnih sjednica od 1888. do 1905., knj. 1, AZ/MgKc.*

održanoj 26. studenoga 1892., na kojoj Gradsko poglavarstvo ponovno dopisom poziva društveni odbor da bude prisutan dolasku Izidora Kršnjavog 28. studenoga, odbor zaključuje da se pozivu ovaj put neće odazvati, a na njemu se najljepše zahvaljuje.

Održana su dva pokladna plesa, 1888. s ulazninom od 80 novčića i prihodom od 194 forinte (bez rashoda). Pozivnice i plesne redove tiskao je Titus Kostinčer. Ples je održan u korist u požaru stradalih u Miklinovcu i Miholjancu. Drugi pokladni ples održan je 1891. s dobitkom od 131 forinte. Svota je znatna. U nju je bio uključen i velik novčani prilog društvu od barunice Inkey. Pola dobivene svote podijeljeno je kao novčana potpora, a druga polovica stavljena je u društvenu blagajnu pa je ukupna imovina 1892. iznosila 1429 forinta.

Zbog gradnje škole društvo ostaje bez prostorija za održavanje sastanaka. Za pomoć se obratilo Gradskom poglavarstvu koje mu je odobrilo održavanje budućih sastanaka u prostorijama gradske vijećnice od 23. listopada 1892.

OD 1893. DO 1897. G.

Održano je pet redovitih skupština. Izabrane predsjednice: Leopoldina Vondraček (1893., 1894., 1895.) i Anka Ščerbak (1896. i 1897.)

Porastao je broj odborskih sjednica, na godinu ih se održalo čak 11. Na njima je najčešća tema bila dodjela novčanih potpora. Broj zamolbi znatno je porastao, i više od 50. Odnosile su se na potrebe siromašnih, bolesnih, pripomoći za sprovode, pripomoć za kupnju voznih karata, npr. Graz, za odlazak u toplice, na liječenja i sl. Zbog sve više zamolbi apelira se na članice da dovedu što više novih članica. To se i događa, međutim, dio njih i napušta društvo. U svrhu prikupljanja pomoći organiziran je pokladni ples 1893. i koncert hrvatskoga pjevačkog društva Podravac s plesom 1896. koji je održan u prostorijama gradske ubožnice. Organizirana je i velika akcija prikupljanja novčanih darova u gradu, među općinstvom.

Kad se pročulo 1895. da će se održati ples, predsjednici je stigao prijedlog od troje mladih da sudjeluju u njegovoj organizaciji, a da se prihod podijeli između kršćanskoga Gospojinskog društva i Izraelitičkoga gospojinskog društva u Koprivnici. Nakon vijećanja odbor je prijedlog odbio s obrazloženjem *»da je svrha društva imati što veći prihod koji ovako ne bi imalo«*.

U tom razdoblju umrle su dvije članice, bivša predsjednica Antonija Špišić i tadašnja predsjednica Leopldina Vondraček. Financijsku pomoć društvu ponovno je pružila barunica Inkey te dvije gradske štedionice.

Od 18. svibnja 1893. sve odborske sjednice ponovno se održavaju u pučkoj školi.

OD 1898. DO 1902. G.

Održano je pet godišnjih skupština. Izabrane predsjednice društva bile su Anka Krkač, koja je jednoglasno izabrana 1898., 1899., a 1900. zahvalila se na časti pa je 1900. i 1901. g. dužnost predsjednice obnašala Terezija pl. Mixich (Mikšić). Za predsjednicu je 1902. izabrana Eugenija Suchomel.

To razdoblje karakterizira intenzivan i vrlo uspješan rad društva. Održavane su godišnje zabave u svratištu Zrinjskom na kojima bi se ostvarilo i 280 forinta prihoda. Velik odziv građanstva na zabave pokazuje koliko je bio cijenjen njegov rad.

Osim vrlo uspješnoga financijskog uspjeha zabava, znatnu potporu pružile su i koprivničke štedionice[14] pa je društvena imovina 1902. bila 4395 kr. i 58 fil.

Na redovitim odborskim sjednicama rješavaju se zamolbe čiji je broj znatno porastao, dodjeljuju se novčane potpore, ali ima i odbijenica. Jedna je vrlo zanimljiva. Naime, dotični Adolf Cuvaj zatražio je novčanu potporu, no gospođe su zaključile da mu se ne može dodijeliti jer nije domaći.

Svake godine dodjeljivala se novčana potpora od 12 forinta djevojačkoj pučkoj školi. Katkad su to bili i odjevni predmeti, a pomoć su dobivale vrijedne siromašne djevojke.

To razdoblje obilježila je i jedna incidentna situacija 1902. kad je upućeno prosvjedno pismo nekolicine članica o protuzakonitom izboru na skupštini jer su u izboru sudjelovale osobe koje su taj dan postale članice. Zbog toga su bili zatraženi novi izbori i održavanje skupštine. Slijedio je odgovor, a skupština i novi izbori nisu sazvani, nego je gđa Milka Neugebauer u podnesku odboru dala ispriku i obrazloženje glede skupštinskih izbora *jer su zbog nezadovoljstva iz neznanja bile krivo informirane*. Nakon toga četiri članice istupile su iz društva.

OD 1903. DO 1907. G.[15]

Održano je pet redovitih skupština društva na kojima su izabrane predsjednice Eugenija Suchomel (1903.), Karolina Vargović (1904.) i Anka Krkač (1905., 1906., 1907.).

Društvo je uspješno prevladalo jednu kratkotrajnu krizu (1904./1905.) u kojoj se dogodila smjena u članstvu. Dio članica napušta društvo, međutim, pristupa mu znatan dio novih. Društvo i dalje ispunjava svoju svrhu prikupljajući novac kojim pomaže siromašnima. Financijsku pomoć društvu pružaju gradske štedionice, Gradsko poglavarstvo te barunica Inkey.

I u ovom razdoblju nisu izostale zabave čiji su prihodi namijenjeni siromašnima. Organizirane su četiri zabave i jedna predstava »Kita cvijeća«. Posebno je uspješna bila pučka zabava (1905.) održana na gradskom šetalištu. Organizirane su i akcije skupljanja milodara.

Pružene su mnogobrojne novčane potpore tijekom godine, za božićne blagdane darivana je gradska sirotinja, a u školi se kiti božićno drvce i daruju školska djeca.

Umrla je dugogodišnja potpredsjednica Cecilija Deutsch koja je oporučno ostavila društvu svotu od 500 kr. Odlučeno je da se osnuje zaklada Cecilije Deutsch iz koje će se svake godine na dan njezine smrti (10. 5.) dodijeliti pripomoć siromašnoj djevojci pri udaji. Glavnica se ne bi dirala, nego bi pripomoć bila iz kamata.

Pristupilo se izmjenama društvenih pravila. Najveća promjena zabilježena je u st. 6. Predlaže se da svake treće godine skupština bude izborna.

Društvo je proslavilo dvadeset petu godišnjicu rada i postojanja.

OD 1908. DO 1912. G.

Na izbornoj skupštini 1908. god. za predsjednicu je ponovno izabrana dotadašnja, uspješna predsjednica Anka Krkač. Do kraja razdoblja članica je bilo 106 i u njemu društvo prolazi krizu. Osobito se to odnosi na 1909., 1910. i 1911. godinu kada je održano samo nekoliko odborskih sjednica, a 1912. god., nakon stagnacije, ponovno su zaživjele neke stare aktivnosti.

---

[14] *U 1898. g. Gradska štedionica darovala je društvu 22 forinte, Pučka štedionica d.d.10 forinta, a Samosvojna pomoćna zadruga 25 forinta. Štedionicama se priključuje i Gradsko poglavarstvo. Novčana potpora u idućim je godinama postala uobičajena i katkad je bila pravo malo bogatstvo, npr. 1899. kad je Gradska štedionica darovala čak 50 forinta.*

[15] *MgKc, Zapisnička knjiga od 1905. do 1931. god., knj. 2, AZ/MgKc.*

Od akcija koje se provode valja spomenuti Dječji dan koji se obilježavao 7. lipnja i koji će i idućih godina biti praćen akcijama prikupljanja - od »dječjeg krajcara« do ostalih potrepština za djecu. U toj, ujedno i prvoj akciji prikupljeno je 100 kr. koje su predane u ravnateljstvo pučke škole, koje je i zamolilo društvo da sudjeluje u toj akciji. Novac je poslan u Zagreb Odboru za Dječji dan. Zabilježena je i suradnja između koprivničkih društava, pa je tako Sokolsko društvo pozvalo Gospojinsko da se pridruži Sokolskom sletu. Tom prigodom Gospojinsko društvo organiziralo je prikupljanje novca za sokolsku zastavu. Prikupljene su 344 kr.

Za potrebe siromašnih učenica stručne škole kupljen je šivaći stroj. Održavano je božićno darivanje siromašne školske djece, kao i gradske sirotinje, kojoj su redovito pomagali bez obzira na teškoće u društvu. Trideseta obljetnica društva nije obilježena, kao ni izbori novog rukovodstva društva koji su se trebali održati 1912. god. Zbog lošega financijskog stanja pomoć je ponovno zatražena kod gradskih štedionica.

Raspored:

1. Bednarz: Ouverture iz opere „Edelgrund"
2. Gervais: „Hrvatskoj" potpourri.
3. Strauss: Veliki potpourri iz operete „Walzertraum"
4. Lehar: Potpourri iz operete „Vesela udovica"
5. Drescher: „Fidele Geister", pjesme potpourri.
6. Parma: „Rokovnjači" koračnica.

PLES,

kojim ravna gosp. Dr. Edo Dorčić.

Tiskara I. Kuzmića. Koprivnica.

Dobrotvorno gospojinsko društvo u Koprivnici.

Br. 160

ULAZNICA

za koncert 11. siječnja 1908.

Cijena 1 K. 60 fil. po osobi.

I. Kuzmić Koprivnica.

OD 1913. DO 1917. G.

Ponovno izbrana predsjednica koja vodi društvo u ratnom razdoblju je Anka Krkač, i to nakon trećeg saziva izborne skupštine. Razlog tome je u st. 3 i 4 Pravila koje su neke od članica ocijenile ponižavajućima[16], pa i razlogom slabog odziva članstva na skupštinama. Zbog toga su obavljene njihove izmjene koje je i odobrila vlada.

Društvo intenzivno radi na prikupljanju novca za siromašne organizirajući zabave, zajedno s Izraelitičkim gospojinskim društvom pomaže Hrvatskom pjevačkom društvu Podravac koje obilježava 40. obljetnicu osnutka, postaje utemeljiteljnim članom Društva za potporu siromašnih gimnazijalaca sa svotom od 40 kr., imenuje barunicu Inkey počasnim članom i počinje intenzivan rad na prikupljanju pomoći za potrebe Crvenog križa i stradalnika rata.

[16] *U st. 3 stoji da odlučujući glas pri izboru imaju samo one članice koje plaćaju godišnju članarinu od 10 kr., a ostale članice imaju samo savjetujući glas. Budući da je takvih samo pet članica, onda Pravila treba mijenjati ili povisiti članarinu. Predsjednica je predložila da se st. 3 Dohodci društva, kao i st. 4 Pravo članova promijene u interesu društva i to tako »da se dohodci što većim djelokrugom odnosno sredstvima povise bolje rekuč postizavaju«. Prijedlog je jednoglasno prihvaćen, a Anka Krkač, premda se zahvalila na časti predsjednice, na zamolbu velikog broja članica ponovo se prihvatila dužnosti uz uvjet da ostane i isti odbor. Dužnost predsjednice obnaša do smrti 13. rujna 1917. god.*

Društvo je do 1917. g., samoinicijativno ili na zamolbu Gradskog poglavarstva ili Kralj. županijske oblasti Bjelovar, organiziralo nekoliko velikih koncerata sa zabavama u svratištu Križ, koji su bili vrlo posjećeni i financijski vrlo uspješni. Na jednoj od njih bila je uprizorena živa slika.[17] Čisti prihod na jednoj zabavi iznosio je čak 600 kr. Prihodi su bili namijenjeni: invalidima carske i kraljevske 16. pukovnije u Bjelovaru, slijepim vojnicima iste pukovnije, Crvenom križu, ratnom spomen-štitu koji je organiziran u Bjelovaru, Zitin domu[18] u Zagrebu, ratnom štitu u Koprivnici[19] i u tom razdoblju zahvaljujući svojem radu darovano je više od 2000 kr.

Društvo je organiziralo i sabirne akcije po gradu te radionice za pletenje, šivanje i krpanje vojničke odjeće zajedno s Izraelitičkim društvom.

U ratnom razdoblju izostala su božićna darivanja djece, smanjen je broj novčanih potpora, ali svoju obvezu prema gradskim ubogarima društvo nije zaboravilo.

OD 1918. DO. 1922. G.

Za predsjednicu je izabrana Terezija Mixich. Održane su dvije skupštine i 30 odborskih sjednica. Članica je bilo od 162 do 198. Pomoć Dobrotvornoga gospojinskog društva primile su 422 siromašne osobe i 80-ero siromašne školske djece. Potpore su prema zamolbama dijeljene tijekom godine, organizirano je uskrsno i božićno darivanje siromaha te školske djece za koju je priređeno i kićenje božićnog drvca u pučkoj školi.

Bila je održana jedna pučka zabava na gradskom šetalištu i koncert s plesom u Narodnoj čitaonici.

Obje zabave bile su financijski uspješne. Organizirano je nekoliko akcija prikupljanja novčanih darova među građanstvom Koprivnice, a jedna od njih bila je namijenjena Hrvatskom radiši u Zagrebu. Barunica Inkey darovala je 1000 kr.

Savez dobrotvornih društava Zagreb pozvao je Gospojinsko društvo da se učlani u Savez s god. članarinom od 200 din., što je i prihvaćeno. Slijedio je i poziv da se prisustvuje godišnjoj skupštini u Zagrebu, međutim, zbog previsokih troškova poziv je odbijen. Udruženje jugoslavenskih žena također je pozvalo društvo da se pridruži udruženju i zastupa svoja ženska i politička prava, što je također prihvaćeno nakon dužeg vijećanja.

Svečano je obilježena i proslavljena 40. obljetnica društva, 13. i 14. rujna 1919. god. uz nazočnost i pomoć velikog broja koprivničkih društava, a na proslavu su bila pozvana mnogobrojna gospojinska društva iz Hrvatske.

OD 1923. DO 1927. G.

Predsjednica i dalje ostaje Terezija Mixich. Održana je jedna izvanredna, jedna glavna skupština i 36 odborskih sjednica. Potporu je primila 361 siromašna osoba i 196-ero školske djece.

---

[17] *Kao predložak za »živu sliku« poslužila je ona prof. Turkovića koji ju je darovao društvu. Slika predstavlja vojnika kojem mlada bolničarka previja ranjenu ruku u koprivničkoj bolnici. Uprizorenje žive slike priredila je gđa Ježek. Sliku zajedno s prihodom koncerta organiziranog za invalide 16. pukovnije predsjednica je poslala časničkom zboru u Bjelovar.*

[18] *U Zagrebu je bilo osnovano Gospojinsko društvo građanskog doma za nemoćne hrvatske vojnike. Svrha mu je bila osnovati i uzdržavati dom za nemoćne vojnike, pripadnike Kraljevine Hrvatske i Slavonije, a bilo je pod pokroviteljstvom nadvojvotkinje Zite. Dom se trebao zvati Građanski dom nadvojvotkinje Zite za nemoćne hrvatske vojnike ili skraćeno Hrvatski Zitin dom. Pravila društva odobrila je 31. siječnja 1915. god. Kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove.*

[19] *Ratni spomen štiti i ima za svrhu prikupljanje pomoći za siročad i udovice ratnika iz grada i kotara Koprivnice. Pomoć se prikupljala tako da se u podignuti spomen-štit zabijanjem čavala skupljao novac. Doprinos po čavlu mogao je npr. iznositi 1 kr. Ratni spomen-štit podigao je Crveni križ.*

Bilo je dodijeljeno nekoliko mjesečnih potpora po 20 i 30 din. Izdatak za sirotinju iznosio je u tom razdoblju više od 10.000 din.

Budući da društvo financijski loše stoji, bile su organizirane tri čajanke u prostorijama Domoljuba i u svratištu Križ, Katarinska zabava te nekoliko akcija prikupljanja milodara. Održana su uskrsna i božićna darivanja siromaha.

Društvo je u proteklom razdoblju sudjelovalo i pomagalo pri proslavama domaćih društava: 50. godišnjice Vatrogasnog društva, 50. god. Hrvatskog pjevačkog društva Podravac, 20. obljetnice Hrvatskog sokola, 30. obljetnice Učiteljskog društva te je bilo na otkrivanju spomen-ploče Josipu Kozarcu.

U nekoliko navrata odazvalo se pozivu Narodne zaštite kojim se moli pomoć za Dan siročadi ili pomoć za Dan milosrđa koji se obilježavao 2. studenoga, kao i s 1000 din. pomoći za stradale u potresu u Hercegovini.

Dvadeset četvrtog srpnja 1925. god. umrla je utemeljiteljica, začasna članica društva i njegova pokroviteljica, barunica pl. Inkay, a 12. listopada 1927. god. dugogodišnja članica i predsjednica društva Terezija pl. Mixich. Od obiju se društvo svečano oprostilo.

OD 1928. DO 1932. G.[20]

Izabrana je nova predsjednica Terezija Sulimanović te nova pokroviteljica gđa Šešerin.

Ukupno je bilo održano 59 odborskih sjednica, dvije glavne skupštine i jedna izvanredna. Podijeljeno je 311 potpora siromasima, 331 školskoj djeci, nekoliko mjesečnih potpora i preuzeta je hranarina za jedno četverogodišnje dijete koje je ostalo bez roditelja. Članica je 1929. bilo 236. Siromaštvo i neimaština izazvani ekonomskom krizom osjećaju se i u radu društva. Povećanjem broja siromašnih raste pritisak na društvenu blagajnu.

U korist siromašnih održane su čajanka s koncertom na kojoj su gostovali operni pjevač Miloš Zec u pratnji glazbenika gosp. Jurkovića i Fiale iz Zagreba, čajanka u korist siromašne školske djece u prostorijama Domoljuba, dvije baletne večeri s gostima iz Zagreba koje su također bile održane u Domoljubu, a na njima su nastupili primabalerina Mia Čorak i baletni majstori Zagrebačkog kazališta, te jedna diletantska predstava koja se oslanjala na domaće snage. Bila je to predstava »Običan čovjek« koju je uvježbao prof. Klučka. Održana je i jedna reduta na kojoj se birala najljepša maska i još jedna zabava pod nazivom »Slavenska veče«.

Sve su zabave bile vrlo uspješne, pa je tako čisti prihod po zabavi iznosio i do 4500 dinara.

Organizirana su uskrsna i božićna darivanja siromašnih, kao kićenja božićnog drvca (četiri puta) u pučkoj školi za siromašnu školsku djecu, a bila je dodijeljena i pomoć siromašnim gimnazijalcima.

Društvo je također bilo pozivano na sve važnije društvene događaje u gradu. Sudjelovalo je na velikoj pokretnoj poljoprivrednoj izložbi 1929. god koja je održana u školi, bilo je na 55. obljetnici DVD-a, sudjelovalo je u prikupljanju novčane pomoći za proslavu 25. obljetnice Kunovečke bune i prisustvovalo dočeku kralja Aleksandra koji je 3. srpnja 1931. posjetio Koprivnicu.

Najvažniji je događaj ovog razdoblja obilježavanje 50. obljetnice postojanja društva. Svečanost je uz mnogobrojne goste održana 15. i 16. rujna 1928. god., a na svečanosti je bio i sam predsjednik Saveza dobrotvornih društava Josip Šilović.

[20] MgKc, Knjiga zapisnika Dobrotvornog gospojinskog društva u Koprivnici (1931. - 1943.), knj. 3, AZ/Mgkc.

OD 1933. DO 1937. G.

Dužnost predsjednice u proteklom razdoblju obnašala je, premda teško bolesna, Terezija Sulimanović.

Društvo je održalo 64 odborske sjednice, od toga jednu komemorativnu u povodu smrti kralja Aleksandra i jednu žalobnu u povodu smrti pokroviteljice društva gđe Šešerin. Održano je pet redovitih skupština. Članstvo opada. Razlog je u sve težoj materijalnoj situaciji. G. 1933. društvo je imalo samo 120 članica. Do 1936. g. broj je porastao na 156.

Uskrsnu novčanu potporu od 10 din. primilo je 300 siromaha, božićnu 448 i 407 siromašnih školskih učenika. Mjesečne potpore po 30 din. dobivalo je šest osoba. Društvo je imalo jednog štićenika za kojega je mjesečno izdvajalo 100 din., a bio je smješten u samostanu časnih sestara Družbe Kćeri Božje ljubavi. Velik problem društvu zadaje sve veći broj siromašnih jer je gradska općina 1933. god. ukinula potporu siromašnima. Zbog toga su 1935. god. pozvana koprivnička društva na sjednicu gradskog načelništva, na kojoj se raspravljalo o mnogobrojnoj sirotinji, na kojoj je prihvaćen zaključak o njihovoj prehrani u pučkoj kuhinji.

Društvo je organiziralo četiri čajanke s plesom i tombolom i dvije zabave. Dobro je bilo prihvaćeno gostovanje pjevača zagrebačke Opere, kao i Čehovljeva predstava »Medvjed«. Od zabave organizirane u Domoljubu uz sudjelovanje glazbenika Sloge iz Pitomače nije se mnogo zaradilo, ali građanstvo ju je dobro prihvatilo, a zabava s Night club jazzom iz Zagreba doživjela je silan uspjeh.

Društvo je bilo na svečanom dočeku nadbiskupa Ante Bauera i Alojzija Stepinca, raspravljalo je o promjeni imena u Hrvatsko dobrotvorno gospojinsko društvo, čime bi društvo dobilo hrvatska obilježja, a ciljevi bi ostali jednaki, daje novčanu pomoć za pasivne krajeve Dalmacije od 100 din., sa 250 din. pomaže Wilhelminu Runjanin, kćer pok. Josipa Runjanina koji je uglazbio hrv. himnu, koja živi u Grazu izrazito teško i siromašno i uvodi jednu novinu u svoj rad. Na blagdan Svih svetih na ulazu u groblje postavlja žaru i natpis »U čast mrtvima u korist živima«. Tako je 1936. god. prikupljeno 500 din. Također posjećuju grobove poginulih boraca, kao i grob pokojne predsjednice Terezije Mixich, na kojima se pale svijeće.

Društvo je organiziralo nekoliko izleta. Među ostalim i na Mariju Bistricu.

OD 1938. DO 1943. G.

Predsjednica društva i dalje je Terezija Sulimanović koju nakon smrti 29. lipnja 1941. god. zamjenjuje dugogodišnja tajnica Sabina Jazvec, koja je zapravo niz godina i obnašala tu dužnost zbog dugogodišnje bolesti Terezije Sulimanović.

Bile su održane 53 odborske sjednice i četiri redovite skupštine.

Društvo je tijekom razdoblja u humanitarne svrhe organiziralo nekoliko vrlo uspješnih zabava. Organiziralo je »Narodno veselje« s tamburaškim zborom Mladost iz Virovitice, čajanku s lukom sreće i plesom u Domoljubu, koncert Dječjeg carstva iz Zagreba sa zabavom koji je polučio izniman uspjeh, jednu Katarinsku zabavu, zatim zabavu s tamburaškim zborom Zajc iz Zagreba. Za tu prigodu domaćini su uvježbali Zagorski tanec, a odbornice su nastupile u narodnim nošnjama, čime su oduševile sve prisutne. Nagradu za najljepšu nošnju dobila je Ruža Ščetinc.

Održane su još dvije čajanke u Domoljubu. Čajanka s lukom sreće 1942. god. održana je u korist Pomoći.[21] Čisti prihod iznosio je čak 8000 din.

Uskrsne potpore siromašnima izostale su. Prevelik je broj siromašnih, a društvo nema dovoljno prihoda da bi moglo podmiriti sve njihove potrebe. Osim toga, i druga humanitarna društva pribjegavaju akcijama prikupljanja novčane pomoći pa građanstvo negoduje, kao što je to rečeno na jednoj od odborskih sjednica. Na to je tadašnja predsjednica Terezija Sulimanović odgovorila »neka negoduju, samo neka daju«. Zbog toga je bilo odlučeno da se nešto mora promijeniti u načinu dodjele potpora. Međutim, zbog novonastalih ratnih nedaća to se nije dogodilo.

Prestaje se s tradicionalnim kićenjem božićnog drvca u školi, a s darivanjem siromašne školske djece i gradskih siromaha nastavlja se sve do 1942. god., kad darivanje preuzimaju Ustaška mladež i Pomoć. Na molbu Crvenog križa društvo za božićne blagdane posjećuje ranjene i bolesne vojnike u koprivničkoj bolnici. Za tu prigodu bilo je pripremljeno 45 obilnih i ukusnih paketa, a nešto malo kolača i jabuka uspjele su odbornice podijeliti i partizanskoj djeci.

Društvo pomaže Crvenom križu u prikupljanju pomoći za četničko-komunističke stradalnike iz Bosne, daje novčanu pomoć za siročad poginulih boraca za oslobođenje Hrvatske, na odborskoj sjednici održanoj 9. travnja 1942., u sklopu obilježavanja godišnjice NDH, društvo je trebalo odlučiti i o tome izvijestiti priređivački odbor proslave kako će trajno obilježiti osnutak i proslavu NDH. Zaključeno je da se najboljoj, a siromašnoj učenici Državne realne gimnazije u Koprivnici dodijeli nagrada od 1000 din. za 1942. god., a ubuduće ovisno o financijskim mogućnostima društva.

Društvo je bilo na obilježavanju 30. obljetnice HPD-a Domoljub i 65. obljetnice HPD-a Podravac, dočeku HPD-a Zora iz Chichaga. Pozvano je na suradnju sa Sestrinstvom Crvenog križa, prisustvovalo otkriću spomen-ploče Antunu Nemčiću Gostovinskom i na poziv ustaškog logora 28. veljače 1943. god. bilo na zadušnicama u čast hrvatskih velikana Matije Gupca, Ante Starčevića i Radića, Milana Šuflaja i staljingradskih heroja.

Šezdesetu obljetnicu društvo 1938. nije proslavilo. Svečanost je odgođena za 1939. god. Međutim, društvo je nije nikada obilježilo.

Rad društva tijekom 1941. god. bio je na neko vrijeme obustavljen. Tajnica se zamolbom obratila redarstvenom povjereništvu za nastavak rada. Ravnateljstvo za javni red i sigurnost iz Zagreba odobrilo je njegov nastavak.

Rad društva tijekom 1943. god. sveo se uglavnom na skupljanje pomoći (*kolača, vina i voća)* za ranjenike, prisustvovanje misama i već tradicionalno, tijelovskoj procesiji. Održane su tri odborske sjednice. Zadnja je održana 11. rujna 1943. god. u predsjedničinu stanu.

IZRAELITIČKO GOSPOJINSKO DRUŠTVO (ISRAELITISHEN FRAUENVEREIN)

Pronađeni tragovi postojanja društva vezani su uz njegova Pravila, uz neke zajedničke akcije s Katoličkim gospojinskim društvom[22] zabilježene u zapisnicima potonjeg i ponegdje uz vijesti objavljene u koprivničkim novinama. Nije utvrđena godina osnutka, ali da je društvo postojalo 1895. god., govori podatak koji je već naveden.

---

[21] *Posebnom Poglavnikovom zakonskom odredbom osnovana je posebna oblast pod nazivom Pomoć sa zadaćom da »pomaže sve siromašne i potrebite na području čitave države i to trajno, a napose u zimskim mjesecima, kad je život mnogo teži i skuplji«. »Pomoć - pomoć bližnjemu zapovijed je Božja i Poglavnikova«, u: Koprivnički Hrvat (Koprivnica), br. 28, 6. prosinca 1941. U Koprivnici je imenovan odbor Pomoći. Predsjednikom odbora imenovan je dr. Široki, Viktor Gajski tajnikom i blagajnikom Franjo Škorjanec i 10 odbornika.*

[22] *Naziv Katoličko gospojinsko društvo katkad je upotrebljavan vjerojatno u smislu razlikovanja društava, kao što je to učinjeno i u ovom slučaju.*

Društvena Pravila, za koja se ne može ustvrditi da su ujedno bila i prva, pročitana su i prihvaćena na glavnoj skupštini održanoj 10. ožujka 1907. god. Pravila je potpisala predsjednica Adela Scheyer, a odobrila ih je 22. kolovoza 1907. god. pod brojem 30.694 Kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove uz neke manje izmjene.

Društvo djeluje pod nazivom Izraelitičko gospojinsko društvo sa sjedištem u Koprivnici, a svrha mu je: *»Materijalno i moralno potpomaganje siromaha koprivničke izr. bogoštovne općine, naročito ženskinja i to ublaživanjem bijede porodica, što su u nuždi, novčanim podupiranjem siromašnih rodilja, siromašnih udova s neopskrbljenom djecom, te sirote djece bez roditelja, nabavljanjem odijela i knjiga siromašnoj dobroj školskoj djeci, te davanjem prinosa za udajnu opremu siromašnim vjerenicama«*.

Društvo se također financira iz nekoliko izvora. Stalni prihod su društvene članarine, zatim darovi, čisti prihodi zabava priređenih u društvenu svrhu, kamate i prinosi utemeljitelja. Članovi mogu biti redoviti, podupirajući, utemeljitelji i začasni. Izraelitičkim društvom također upravlja glavna skupština, društveni odbor i predsjednica. Blagajničke poslove obavlja blagajnica, a tajničke umjesto tajnice u Izraelitičkom društvu obavlja tajnik.

Nadzor nad radom društva obavlja predstojnik izr. bogoštovne općine koprivničke.

Razlike u radu skupština, odbora i predsjednica obaju gospojinskih društava gotovo da i nema. I jedno i drugo društvo djeluju karitativno. Međutim, razlika između društava pojavljuje se u njihovoj svrsi. Izraelitičko društvo potpomaže siromahe koprivničke izr. bogoštovne općine, a Gospojinsko pomaže sve, bez obzira na vjeroispovijest.

Suradnja između gospojinskih društava je postojala, zajedno su sudjelovala u nekim već gore navedenim akcijama. Znatan broj pripadnica izr. bogoštovne općine bile su članice Katoličkoga gospojinskog društva. Cecilija Deutsch, primjerice, bila je jedna od 8 prvoizabranih odbornica društva, a od 1881. god postala je njegovom potpredsjednicom i tu dužnost obnašala je više od 20 god.

Društvo katkad o svom radu obavještava građanstvo putem lokalnog tiska, pa je tako u *Podravskim novinama* 1936. god. od 2. veljače izvijestilo o održanoj skupštini na kojoj je izabrana nova predsjednica društva Hermina Eisenstein te novi odbor.

Na glavnoj skupštini 2. veljače 1932. god. prihvaćena su nova Pravila kojima je promijenjen naziv, pa on sada glasi Jevrejsko dobrotvorno gospojinsko društvo sa sjedištem u Koprivnici. Tadašnja predsjednica bila je Matilda Grünvald, potpredsjednica Ruža Fuchs, tajnica Hermina Eisenstein, blagajnica Rika Hirschl, a na izvanrednoj skupštini bilo je 36 članica.

Pretražujući građu, pronađena su i dva podatka koja govore o radu još nekih društva židovskih žena i vrijedno ih je zabilježiti. Prvi upućuje na postojanje društva, a drugi govori o njegovu osnivanju.

Prvi je vezan uz zapisnik odborske sjednice Gospojinskog društva održane 15. travnja 1928. god. na kojoj se raspravljalo o obilježavanju 50. obljetnice. Da bi obilježavanje obljetnice bilo što uspješnije, odlučeno je da se u pomoć pozovu sva tadašnja mjesna društva: Dobrovoljno vatrogasno društvo, Hrvatsko pjevačko društvo Podravac i Domoljub, Prosvjetno udruženje hrvatskih katoličkih žena, Materinstvo, Hrvatski sokol, Židovska žena, Sokolsko društvo, Klub Akademičara, Crveni križ, Barilček (Danica), Učiteljsko društvo, Obrtna organizacija, Izraelitičko gospojinsko dobrotvorno društvo, Seljačka sloga, Hrvatska pravaška omladina i Rezervni oficiri. Pozivu se odazvalo 13 društava, ali među njima nije bila Židovska žena.

Podravske novine br. 5. od 29. ožujka 1930. god. donose vijest: *»Skupština cionističkih žena. Organizacija cionističkih žena »Wizo« u Koprivnici održala je u utorak, 25. o. mj., svoju organizacijsku skupštinu, na kojoj je izabrana predsjednicom gđa Sternfeld«*.

PROSVJETNO UDRUŽENJE HRVATSKIH KATOLIČKIH ŽENA U KOPRIVNICI
OSNIVANJE I ČLANSTVO

Na poticaj *Hrvatske katoličke sveze Zagreb* gospodin Juraj Špoljar, koprivnički kapelan, sazvao je 8. lipnja 1919. godine u dvorani Domoljub skup katoličkih žena Koprivnice. Pozvane su bile gospođe, gospođice i seljakinje, a kao gošće sudjelovale su i tajnica Hrvatske katoličke sveze Danica Bedeković te članica Ivka Marušić. Na skupu je izabran i prvi privremeni odbor: predsjednica Terezija Sulimanović, potpredsjednica Agneta Krušec, tajnica Josipa Krušec i blagajnica Irma Grundner. Osnovane su i sekcije te određene gospođe koje će njima upravljati: Materinsko društvo (upravlja Zlata Sudeta), Prosvjetna analfabeta (upravlja Justina Vinner), Djevojačko društvo (upravlja Anka Matišić), Narodnog veza (upravlja A. Solar), Za njegu bolesnika (upravljaju gospođe Koči, Šavor, Leitmajer, Antolković, Kovačić, Zlatar i Kolarić). Tijekom utemeljiteljskog skupa utvrđeno je da udruženje broji 260 članica, kojima je određena članarina od jedne krune mjesečno. Već na sljedećem sastanku privremenog odbora raspravljalo se o sjedištu udruženja i zaključeno je da Domoljub nije prikladan zbog gostionice koja je smještena u istoj zgradi. Odlučeno je da će se od Gradskog poglavarstva tražiti prostorija u pučkoj školi u vrijeme kada se ne održava nastava, i to za sastanke odbora i rad analfabetskog tečaja. Na istom je sastanku, na prijedlog predsjednice gospođe Terezije Sulimanović i članice odbora gospođe Zlatar, pokrenut rad sekcije za šivanje te je Gradskom poglavarstvu poslan zahtjev za ustupanje učionice sa strojevima i drugim predmetima potrebnima za krojenje i šivanje u sklopu Pučke škole. Na sjednici 14. srpnja predstavljena su pravila društva, sastavljena u Hrvatskoj katoličkoj svezi i poslana vladi da ih odobri.[23] To je učinjeno 29. prosinca 1919. pod brojem 60246 i s potpisom bana dr. Tomljenovića. Njima se uređuju pitanja djelovanja, članstva, svrhe udruženja, upravljanja udruženjem i imovinom. Navodimo nekoliko napomena o članstvu: članom može postati *svaka neporočna katolkinja, koja je navršila 15. godinu i koju odbor primi.* O primanju u članstvo odlučuje odbor, koji nije dužan svoje odluke obrazlagati, a članovi se dijele na utemeljitelje, potporne, redovite i počasne. Utemeljitelji plaćaju jednokratnu članarinu od 50 kruna, potporni članovi 40, a redoviti jednu krunu mjesečno[24]. Članovi udruženja mogu biti žene, ali i muškarci. Aktivno i pasivno pravo glasa imaju samo redoviti članovi.

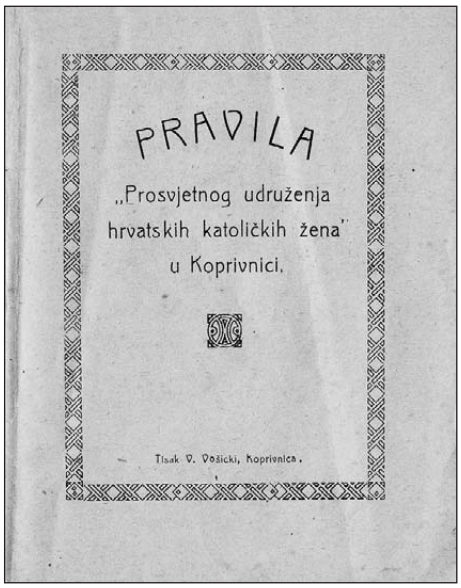
PRAVILA
„Prosvjetnog udruženja hrvatskih katoličkih žena" u Koprivnici.
Tisak V. Vošicki, Koprivnica.

AKTIVNOSTI

Društvo je nepolitičko, a svrha mu je*: raditi za prosvjetni, gospodarski i socijalni napredak svojih članova po katoličkim načelima, a napose: 1) buditi moralnu, socijalnu i nacionalnu svijest hrvatskoga ženskog svijeta; 2) unositi novi poziv rada svim na područjima narodnog života. Da postigne svoju svrhu, društvo će: a) priređivati predavanja, naučne izlete, sastanke i tečajeve, primjerene naobrazbi, dobi i staležu svojih članova; b) osnovati društvenu knjižnicu i čitaonicu;*

[23] *MGKc, Ljetopis Prosvjetnog udruženja hrvatskih katoličkih žena u Koprivnici, Koprivnica, 1919. - 1942., AZ/MGKc, ruk.*

[24] *Kao što je već navedeno, ova svota određena je na utemeljiteljskom skupu.*

c) bodriti svoje članove na štedljivost i razumno kućanstvo; d) sudjelovati u rješenju socijalnog pitanja na temelju katoličkih načela; e) praktički širiti svaku vrstu umjetnosti, priređujući predstave, koncerte i druge plemenite zabave; f) nastojati da se podijeli rad u sekcije kao socijalnu, karitativnu, prosvjetnu, kulturnu, glazbenu (napose »cecilijanski zbor«) i druge koje će raditi prema svrsi društva. [25]

Prvih pet godina

Od srpnja 1919. u sklopu društva djeluje i sekcija *Djevojačko društvo Srca Isusova,* čija je svrha štovanje Srca Isusova i odgajanje djevojaka za društveni život. Članice te sekcije svake prve nedjelje u mjesecu idu na pričest, prigodom klečanja drže počasnu stražu, a na predavanjima, deklamacijama i pjevanju sastaju se svake druge nedjelje u mjesecu. Sekcija broji 30 članica, a njome upravlja Justina Viner, učiteljica u Pučkoj školi u Koprivnici.

Tečaj za analfabete s radom je počeo 17. kolovoza. Održavao se nedjeljom i imao je petnaest polaznika. Voditeljica tečaja bila je gospođa Zlata Sudeta, učiteljica. Već spomenuta šivaća sekcija svoj prvi sat održala je 18. kolovoza, i to za 15 učenica. Voditeljica sekcije bila je Anka Ščetinec, a predavanja su vodile četiri skupine učiteljica koje su se svakog mjeseca izmjenjivale. U sklopu te sekcije skupina učiteljica podučavala je i o tehnikama ručnih radova.

Društvo sudjeluje na proslavi 40. obljetnice Dobrotvornoga gospojinskog društva u Koprivnici, s kojim surađuje i pri realizaciji božićnog darivanja siromašnih. Naime, članice Dobrotvornoga gospojinskog društva prikupile su tkanine od koprivničkih trgovaca, a šivaća sekcija Prosvjetnog udruženja izradila je haljine i pregače koje su podijeljene siromašnima. Dana 29. veljače 1920. udruženje preuzima skrb nad kapelicom Majke Božje Žalosne (»Grantule«). Osim redovitog čišćenja i održavanja, priređuju se pobožnosti na Veliki petak i tijekom svibnja, a novac prikupljen tom prilikom ulažu u obnovu i uređenje same kapelice. Ljeto 1920. za udruženje postaje vrlo bitno zbog raskola među članstvom, koji se dogodio pod utjecajem pokreta reformiranih svećenika za osnutak »narodne crkve« koji traže da društvo nastavi svoj rad u prosvjetnom i karitativnom dijelu te da religioznost ostane privatna stvar svakog člana. Taj prijedlog nije prihvaćen pa udruženje nastavlja s radom kao i do tada. Nastavlja se rad sekcija: djevojačko društvo održalo je 22 predavanja (6 sociioloških, 7 apologetskih, 6 o pojedinim krepostima i 3 o gospodarstvu), analfabetski tečaj imao je 15 polaznika, a tečaj šivanja 53. Održana je i prva glavna skupština na kojoj su podneseni izvještaji i prihvaćeni prijedlozi o proširenju aktivnosti. Predložen je tako osnutak materinskog društva i knjižnice, a potaknuto je i održavanje javnih predavanja te uvođenje »narodnog karaktera« tečaja za šivanje. Materinsko društvo počinje s radom 21. studenoga 1920. [26]

Tijekom 1921. članice nastavljaju s redovitim aktivnostima: prikupljanjem novca i šivanjem odjeće za siromašne, održavanjem i organizacijom pobožnosti u kapelici Majke Božje Žalosne te održavanje tečajeva i predavanja. Godine 1922. i 1923. važne su za rad udruženja zbog problema s prostorom u kojem djeluje. Naime, Gradsko poglavarstvo nalaže upravi Pučke škole da svoj prostor ne ustupa nikomu bez dozvole poglavarstva. Zbog navedenog razloga udruženje ima ozbiljnih teškoća u provođenju aktivnosti: sjednice odbora mora održavati u privatnim stanovima, a i analfabetski tečaj mora prekinuti s radom. Šivaći tečaj održava se u stanovima članica. Sve to pridonijelo je pokretanju postupka gradnje Katoličkog doma u kojem bi djelovala sva katolička društva. Organizirano je prikupljanje novca za gradnju. Dom je dovršen u listopadu 1923., a posvećen je 6. siječnja 1924. pa udruženje nastavlja s redovitim aktivnostima.

---

[25] *Pravila »Prosvjetnog udruženja hrvatskih katoličkih žena u Koprivnici«, Koprivnica, 1919., str. 3 i 4.*

[26] *O aktivnostima ovog društva bit će riječi u posebnom poglavlju pa ih stoga ovdje ne navodimo.*

Aktivnosti udruženja od 1925. do 1930. g.

Navedeno razdoblje karakterizira nastavak provođenja već navedenih aktivnosti, ali i uvođenje novih: tijekom 1925. organizirano je prikupljanje knjiga za osnutak društvene knjižnice te potpisa u znak protesta protiv prijedloga »po žene nepovoljnog zakona o pravu nasljeđivanja«[27] Tijekom 1926. godine jedna od najzahtjevnijih aktivnosti bilo je svakako organiziranje izložbe »Mati i dijete« koja je u suradnji s Epidemiološkim zavodom iz Zagreba postavljena u tri prostorije Katoličkog doma. U prvim dvjema prostorijama izloženi su predmeti Ministarstva narodnog zdravlja - odjela za socijalnu medicinu, kojima je prikazana skrb za zdravlje majke i djeteta, njega djece, bolesti djece i sl. Trećom prostorijom nazvanom »seljačka soba« bili su prikazani uvjeti u kojima je živjela većina djece na području Podravine u tom razdoblju. Izložbu je posjetilo oko šest tisuća ljudi. U sklopu spomenute akcije, u dvorani Domoljub održano je i prikazivanje dvaju filmova te predavanje o njezi djece i zaraznim bolestima, s oko 800 sudionika.[28] Navedena izložba ponukala je članice udruženja da pokrenu vrlo važnu inicijativu osnutka školske poliklinike u Koprivnici. Tijekom 1926. u tu su svrhu provedene sljedeće aktivnosti: poslana je molba Higijenskom zavodu koji je prosljeđuje nadzornici svih školskih poliklinika, doktorici Ristović. U njezinu odgovoru od udruženja se traži da osigura dvije čekaonice, besplatnu zubnu ambulantu, besplatno liječenje uha i oka te liječenje ostalih bolesti. Na zamolbu udruženja upućenu Gradskom poglavarstvu kojom se moli osiguranje prostora stiže pozitivan odgovor i ustupanje podrumskih prostorija Realne gimnazije koje će Grad i adaptirati.[29] Sve troškove za potrebnu opremu (namještaj i uređaje) te plaće zaposlenih snosila je država. Članice udruženja prikupljale su novac za nabavu platna i sličnih predmeta potrebnih u radu Poliklinike. Njezino svečano otvorenje održano je 18. ožujka 1928. godine.

U idućem razdoblju održavaju se redovite aktivnosti udruženja, kao što su božićno darivanje, održavanje kapelice na Grantulama i sudjelovanje u crkvenim svečanostima. Analfabetski i šivaći tečajevi održavaju se ovisno o zainteresiranosti polaznika. Udruženje 12. kolovoza 1928. godine sudjeluje na sprovodu Stjepana Radića, a 15. i 16. rujna na proslavi 50 godina Dobrotvornoga gospojinskog društva u Koprivnici. Pokrenuta je još jedna važna inicijativa za osnivanje *»sirotišta za zapuštenu djecu koja su bez roditelja prepuštena sama sebi, izložena svemu zlu, da ih se istrgne iz moralnoga i materijalnoga zla u najnježnijoj dobi«*.[30] No zbog različitih teškoća u organiziranju sirotište je tek 1930. privremeno otvoreno u samostanu časnih sestara Kćeri Božje ljubavi kamo je smješteno troje siročića. Gradsko poglavarstvo za njih je osiguralo novčanu mjesečnu potporu, a udruženje je nabavilo dječje krevetiće i ostalu opremu potrebnu za djecu. Nakon kraćeg djelovanja sirotište je zatvoreno jer je uprava samostana otvorila vlastito. U prosincu 1928. godine u Katoličkom je domu održana izložba narodnih vezova iz zbirke Stjepana Šajnovića iz Osekova. U tri dana izložbu je posjetilo oko 800 ljudi. Udruženje je sudjelovalo u financiranju građevinskih radova na kapelici na Grantulama te Katoličkom domu, održavana su predavanja, pobožnosti, humanitarna darivanja siromašnih i ostale redovite aktivnosti. U navedenom razdoblju zanimljiva je akcija prikupljanja potpisa protiv ukidanja vjerske nastave u školama, koju je Hrvatski katolički narodni savez proveo u svibnju 1930. godine.

---

[27] MGKc, *Ljetopis Prosvjetnog udruženja hrvatskih katoličkih žena u Koprivnici, Koprivnica, 1919. - 1943., AZ/MGKc, ruk.*

[28] MGKc, *Ljetopis Prosvjetnog udruženja hrvatskih katoličkih žena u Koprivnici, Koprivnica, 1919. - 1943., AZ/MGKc, ruk.*

[29] Isto.

[30] Isto.

Dvanaestog listopada iste godine održana je proslava desetogodišnjice rada društva. Osim svete mise zahvalnice i svečane skupštine, organizirana je i svečana akademija u dvorani Domoljub s vrlo bogatim glazbenim programom.

Aktivnosti u razdoblju od 1931. do 1935. g.

Idućih pet godina rada udruženja obilježile su redovite aktivnosti: održavanje tečaja šivanja, (održavanja analfabetskih tečajeva zabranjeno je na državnoj razini) te praćenje crkvenih aktivnosti i akcija drugih katoličkih udruženja. Čini se da je veći naglasak stavljen na karitativne aktivnosti: zbrinjavanje djece iz sirotišta, božićno darivanje, financijsku pomoć siromašnim udovicama i rodiljama, obiteljima s puno djece, siromašnim bolesnicima, nabavu knjiga za siromašne đake te obnovu crkvenih prostora: skupljani su prilozi za uvođenje električne rasvjete i križni put u župnoj crkvi.

Posljednje godine rada

Osim redovitih aktivnosti udruženja (sudjelovanja u svim crkvenim svečanostima, procesijama i klečanju, božićnog darivanja siromašnih, dodjele potpora za lijekove, školske knjige, pogrebne troškove, pomoći siromašnim rodiljama i slično), jedna od najvažnijih akcija bila je organiziranje pučke kuhinje u prostorijama Katoličkog doma. Članice udruženja preuzele su pripremu i podjelu hrane, a u 78 dana rada kuhinje pripremljeno je 5150 obroka. Organiziranje kuhinje provedeno je u sklopu katoličke akcije.[31] U srpnju 1939. godine, na poziv Seljačke sloge, udruženje je sudjelovalo u prikupljanju pomoći stradalima od poplave u Koprivnici. Idućih godina nastavljaju se aktivnosti organiziranja pučke kuhinje. Tako je 1940. u razdoblju od 90 dana bilo podijeljeno 6059 obroka, a već sljedeće godine 8999 obroka. Početkom Drugoga svjetskog rata 1941. godine nakratko se obustavlja rad društva. Tijekom tog razdoblja umire dugogodišnja predsjednica udruženja gospođa Terezija Sulimanović. Već u kolovozu iste godine tajnica Sabina Jazvec (koja će poslije preuzeti predsjedničku funkciju) podnosi zamolbu Gradskom redarstvu za dopuštenjem daljnjeg rada. Nakon mjesec dana, 19. rujna, stiže odobrenje za rad pa udruženje nastavlja redovite aktivnosti: šivanje odjeće za siromašne đake, organiziranje pučke kuhinje (tijekom 83 dana podijeljeno je 6520 obroka, ali ne uvijek s kruhom koji je zbog teških prilika i strogih propisa bilo teško nabaviti). Posljednje zabilježene aktivnosti provedene su tijekom 1942. godine. Na proslavi obljetnice osnutka Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1942. udruženje preuzima obvezu gradnje spomen-kapelice u čast Kraljice mira. Kapelica je sagrađena u blizini tvornice »Danica« i posvećena 15. studenoga 1942. Novac preostao od gradnje podijeljen je siromašnim majkama.

MATERINSKO DRUŠTVO U KOPRIVNICI

Osnivanje i članstvo

Materinsko društvo prvi se put spominje uz osnutak Prosvjetnog udruženja hrvatskih katoličkih žena u Koprivnici, kada je na inicijativnom sastanku 8. lipnja 1919. izabran privremeni odbor i osnovane sekcije. Materinsko društvo spominje se na prvome mjestu, a navedeno je i da njime upravlja Zlata Sudeta. No analizom navedenih aktivnosti nije uočen njegov daljnji rad. [32]

---

[31] *Društvo Katolička akcija u Koprivnici osnovano je u studenome 1936. prema sugestiji A. Stepinca i njime se ujedinjuju sva katolička društva, MGKc, Ljetopis Prosvjetnog udruženja hrvatskih katoličkih žena u Koprivnici, 1919. - 1943., AZ/MGKc, ruk.*

[32] MGKc, *Ljetopis Prosvjetnog društva Hrvatskih katoličkih žena u Koprivnici, 1919. - 1942., AZ/MGKc, ruk.*

Tek 1920. godine počinju prve ozbiljne aktivnosti vezane uz osnutak Materinskog društva u Koprivnici. Tako 21. studenoga 1920. godine Matija Markov, učitelj i kateheta u realnoj gimnaziji u Koprivnici, prvi put poziva majke na inicijalni sastanak. Društvo ipak nije formalno osnovano i nije izabran odbor, ali je dogovoreno da se dva puta mjesečno održavaju predavanja u prostorima koprivničke Ženske stručne škole. Voditelj predavanja bio je Matija Markov. Tek 3. travnja 1921. godine izabran je privremeni odbor Materinskog društva u sastavu: Marija Šavor, predsjednica, Marija Zgorelec, tajnica, Terezija Matiša, blagajnica, te pet vijećnica. Dozvolu za osnutak društvo je tražilo od Nadbiskupskog duhovnog stola, i to pod nazivom Sedam žalosti Majke Božje. Dozvola za rad društva stigla je u dopisu od 21. travnja 1921. broj 3880. Njome se, osim osnutka, regulira i upravljanje, pa tako biskup dr. Antun Bauer za upravitelja imenuje koprivničkog župnika Juraja Špoljara, a on postavlja za zamjenika Matiju Markova.[33] Formalnoj organizaciji društva pristupilo se na skupu održanom 29. travnja, na kojem je provedena rasprava o tome koje će majke biti primljene u društvo. Donesen je zaključak da će primljene biti: *samo čestite kršćanske majke i žene koje žele polaziti društvene sastanke.*[34] Prihvaćena je kandidatura za članstvo 38 majki, a svečani prijam planiran je za kraj školske godine. Održan je 2. listopada, i to *po obredu općenitom za primanje u društvo.*[35] Primljeno je 35 članica, a privremeni upravni odbor ili vijeće upravitelj je potvrdio kao redovito.

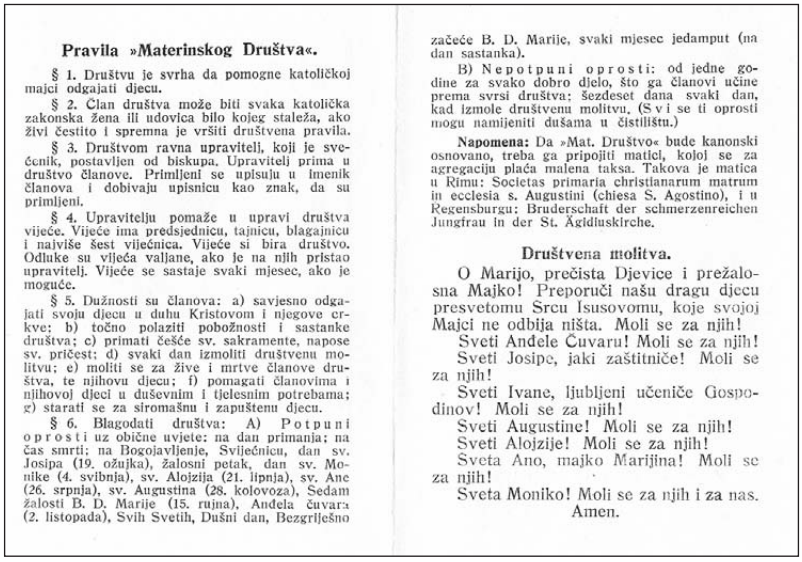

Pravila »Materinskog Društva«.

§ 1. Društvu je svrha da pomogne katoličkoj majci odgajati djecu.

§ 2. Član društva može biti svaka katolička zakonska žena ili udovica bilo kojeg staleža, ako živi čestito i spremna je vršiti društvena pravila.

§ 3. Društvom ravna upravitelj, koji je svećenik, postavljen od biskupa. Upravitelj prima u društvo članove. Primljeni se upisuju u imenik članova i dobivaju upisnicu kao znak, da su primljeni.

§ 4. Upravitelju pomaže u upravi društva vijeće. Vijeće ima predsjednicu, tajnicu, blagajnicu i najviše šest vijećnica. Vijeće si bira društvo. Odluke su vijeća valjane, ako je na njih pristao upravitelj. Vijeće se sastaje svaki mjesec, ako je moguće.

§ 5. Dužnosti su članova: a) savjesno odgajati svoju djecu u duhu Kristovom i njegove crkve; b) točno polaziti pobožnosti i sastanke društva; c) primati češće sv. sakramente, napose sv. pričest; d) svaki dan izmoliti društvenu molitvu; e) moliti se za žive i mrtve članove društva, te njihovu djecu; f) pomagati članovima i njihovoj djeci u duševnim i tjelesnim potrebama; g) staratf se za siromašnu i zapuštenu djecu.

§ 6. Blagodati društva: A) Potpuni oprosti uz obične uvjete: na dan primanja; na čas smrti; na Bogojavljenje, Svijećnicu, dan sv. Josipa (19. ožujka), žalosni petak, dan sv. Monike (4. svibnja), sv. Alojzija (21. lipnja), sv. Ane (26. srpnja), sv. Augustina (28. kolovoza), Sedam žalosti B. D. Marije (15. rujna), Anđela čuvara (2. listopada), Svih Svetih, Dušni dan, Bezgrješno začeće B. D. Marije, svaki mjesec jedamput (na dan sastanka).

B) Nepotpuni oprosti: od jedne godine za svako dobro djelo, što ga članovi učine prema svrsi društva; šezdeset dana svaki dan, kad izmole društvenu molitvu. (Svi se ti oprosti mogu namijeniti dušama u čistilištu.)

Napomena: Da »Mat. Društvo« bude kanonski osnovano, treba ga pripojiti matici, kojoj se za agregaciju plaća malena taksa. Takova je matica u Rimu: Societas primaria christianarum matrum in ecclesia s. Augustini (chiesa S. Agostino), i u Regensburgu: Bruderschaft der schmerzenreichen Jungfrau in der St. Ägidiuskirche.

Društvena molitva.

O Marijo, prečista Djevice i prežalosna Majko! Preporuči našu dragu djecu presvetomu Srcu Isusovomu, koje svojoj Majci ne odbija ništa. Moli se za njih!

Sveti Anđele Čuvaru! Moli se za njih!

Sveti Josipe, jaki zaštitniče! Moli se za njih!

Sveti Ivane, ljubljeni učeniče Gospodinov! Moli se za njih!

Sveti Augustine! Moli se za njih!

Sveti Alojzije! Moli se za njih!

Sveta Ano, majko Marijina! Moli se za njih!

Sveta Moniko! Moli se za njih i za nas. Amen.

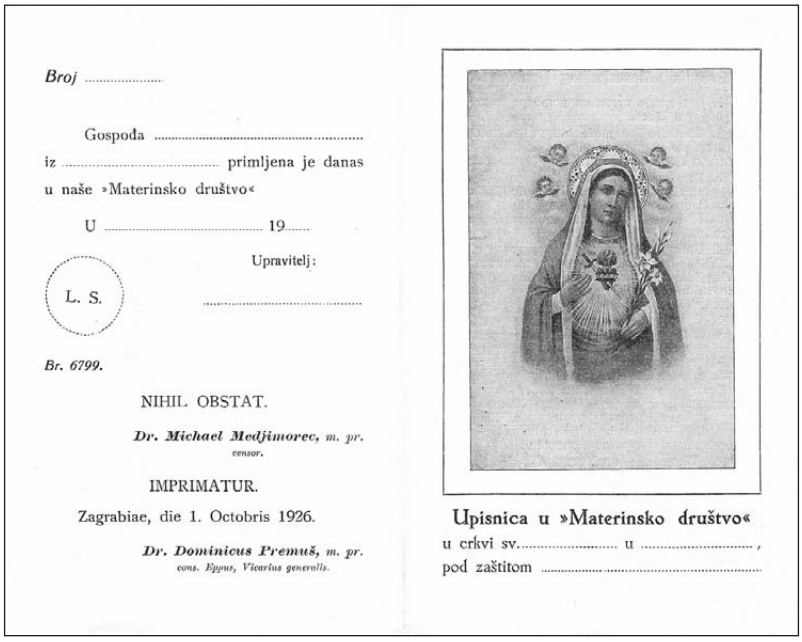

Broj .....

Gospođa .....

iz ..... primljena je danas u naše »Materinsko društvo«

U ..... 19.....

Upravitelj:

L. S.

.....

Br. 6799.

NIHIL OBSTAT.

Dr. Michael Medjimorec, m. pr.
censor.

IMPRIMATUR.

Zagrabiae, die 1. Octobris 1926.

Dr. Dominicus Premuš, m. pr.
cons. Episcopus, Vicarius generalis.

Upisnica u »Materinsko društvo«

u crkvi sv..... u ..... ,

pod zaštitom .....

33 *MGKc, Knjiga zapisnika Materinskog društva u Koprivnici, Koprivnica, 1920. - 1927., AZ/MGKc, ruk.*

34 *Isto.*

35 *Isto.*

Aktivnosti

Tijekom godina uspostavljene su aktivnosti koje su redovito provođene svake godine. Sjednice vijeća održavane se jedanput godišnje, i to uoči Svijećnice kako bi se sastavio popis članica koje će biti primljene u društvo. Svečanost primanja održavala se uvijek 2. veljače, i to tijekom svete mise, nakon koje se obvezno priređivala čajanka sa šaljivom tombolom. Među redovitim aktivnostima bile su i zajedničke svete mise i pričesti na blagdane Majke Božje Žalosne i Sedam žalosti Blažene Djevice Marije u kapelici na Grantulama, u Koprivnici. U prvom desetljeću rada redovito su održavane akcije obilježavanja majčina dana, 13. svibnja, prodajom cvijeća po kućama. Dobitak od prodaje dijeljen je siromašnim majkama. Tek 1932. godine u proslavu majčina dana uvedene su neke novine pa osim cvijeća prodaju i srca, polažu vijenac i pale svijeće u kapelici na groblju u čast mrtvim majkama, a u večernjim satima organiziraju u dvorani Domoljub akademiju s pjevanjem, predavanjem i deklamacijama o majci. Jedna od najistaknutijih aktivnosti društva bila je organizacija već spomenute izložbe »Mati i dijete« tijekom koje su članice društva odradile sva dežurstva.[36] No svakako glavnom aktivnošću smatrana su predavanja organizirana dvaput na mjesec. U prosjeku je tako godišnje održavano dvadesetak predavanja koja je vodio Matija Markov izabirući teme zanimljive članicama. Tijekom 1922. godine govorio je o *»samozataji i svladavanju samoga sebe, požudi, zadaći žena, kreposnim ženama u starom i novom zavjetu, strašljivosti, svladavanju srdžbe i netrpeljivosti, oholosti, kada je antipatija i simpatija dobra a kada grješna, dostojanstvu žene«*. Idućih godina teme predavanja se mijenjaju pa se tako 1923. najčešće govori o ženama (*o svetim ženama, djevicama i mučenicama, o apostolskom radu žene za vjeru kod kuće i na političkom polju, ženi koja je mnogo učinila za spasenje crkve i države na primjerima iz 4. i 9. stoljeća, o modernoj ženi i njezinim krepostima, ženi anđelu u obitelji, o opakim ženama i starim djevojkama)*. Sljedeću godinu karakteriziraju predavanja o radosti (*o veselju i mladeži, radost i Sv. pismo, o veselim ljudima, odnosu radosti i svetosti, o sitnim radostima, o radosti i radu…)*[37] Te i slične teme birane su za predavanja tijekom idućih desetljeća rada društva, a bile su vezane uz područja bitna u svakodnevnom životu članica: brak, obitelj, odgoj djece, zdravlje djece, brigu za kuću i vođenje kućanstva, vjeru i uzorno ponašanje. Prva je promjena u rukovođenju društvom nastala 1927. kada mjesto predsjednice preuzima Marija Kovačić. Godine 1934. društvo je imalo 123 članice. Iste godine na mjesto predsjednice izabrana je Ankica Ščetinec, koja na toj dužnosti ostaje do 1939., nakon čega vijeće donosi odluku da društvo daljnji rad nastavlja kao sekcija Prosvjetnog udruženja hrvatskih katoličkih žena u Koprivnici. Od aktivnosti nastavljeno je održavanje zajedničkih svetih misa na prije spomenute blagdane te obilježavanje majčina dana. Posljednja aktivnost zabilježena u izvorima odnosila se na dan 31. svibnja 1942. kada je majčin dan obilježen misom za majke i djecu, misom na groblju za sve mrtve majke te svečanom akademijom u dvorani Domoljub u čast majkama. Novac prikupljen

[36] *Izložba »Mati i dijete« održana je od 11. travnja do 2. svibnja 1926. u Katoličkom domu u Koprivnici, a posjetilo ju je 7000 ljudi, pri čemu su dežurale članice Materinskog društva, MGKc, Knjiga zapisnika Materinskog društva u Koprivnici, 1920 . - 1927., AZ/MGKc, ruk. (U Ljetopisu prosvjetnog udruženja navodi se broj od 6000 ljudi)*

[37] Isto.

tom prilikom ustupljen je oblasti Pomoć[38], dio je ustupljen za gradnju Kalvarije u Mariji Bistrici te spomen-kapelice u čast Kraljice mira pokraj tvornice »Danica« u Koprivnici.

DRUŠTVO HRVATSKA ŽENA

Društvo Hrvatska žena osnovano je u Zagrebu u siječnju 1921. godine. Prema njegovim Pravilima, zadatak mu je bio: *»da goji medju hrvatskim ženama smisao za društvenost, koja će radjati inicijativom i akcijom na nacionalnom i feminističkom polju, na polju čovječnosti, prosvjećivanja, morala, narodnog zdravlja, društvenosti i privrede«.* [39]

Prvi spomen imena ovog društva na području Koprivnice pronalazimo u tisku iz 1922. godine. U pozivu kojim se obraća svim zainteresiranim ženama u gradu Koprivnici gospođa Mica Dorčić napominje da je u Zagrebu osnovano Društvo hrvatska žena, a njegov je zadatak: *»Gojiti među hrvatskim ženama smisao za društvenost, podizati moral, unapređivati narodnu privredu, uzdržavati narodne običaje i nošnju«.* [40] Kako navedeno društvo ima podružnice u svim većim gradovima Hrvatske, pokrenuta je inicijativa za njegov osnutak i u Koprivnici. Poziv se odnosio na osnivački skup koji je trebao biti održan 23. travnja 1922. [41] Do osnutka navedene godine vjerojatno nije došlo, budući da se o osnivanju Hrvatske žene u Koprivnici podaci pojavljuju tek u tisku iz 1941. godine, a podataka o aktivnostima u prijašnjem razdoblju nema. U članku pod nazivom *HRVATSKA ŽENA Osnivanje podružnice u Koprivnici* navedeno je sljedeće: »*Kako je u javnosti poznato, već pred duže vremena osnovano je u Zagrebu društvo pod imenom »Hrvatska Žena«, u kojem su okupljene sve svjesne i čestite Hrvatice…. Do sada su u tom pravcu postignuti sjajni rezultati. Širom domovine osnovano je već 40 podružnica, a sada je došlo i do osnivanja podružnice »Hrvatske Žene« u Koprivnici, da bi i tu njene članice sudjelovale u zajedničkom radu za Boga i Hrvatsku«.*[42] Prvi sastanak koprivničke podružnice održan je 8. prosinca 1941. godine, a na njega su bile pozvane predsjednica društva Hrvatska žena Jelisava Horvat[43] te Marija Kumičić, njegova osnivačica.[44] Sastanak je održan u prostoru gradske vijećnice koja je bila puna žena. Kao gošće prisutne su svojim govorima pozdravile Marija Kumičić i Mira Mlinarić, tajnica društva. Govorile su o ulozi i radu društva te o audijenciji članica društva kod Poglavnika koji je izrazio zadovoljstvo radom društva Hrvatska žena.[45] Izabran je i odbor u sljedećem sastavu: Anka Seiwert, predsjednica, Justina Lipnjak, tajnica, Mira Pogledić, zamjenica tajnice, Višnja Serdar, blagajnica, Leopoldina Senjan, zamjenica blagajnice te članice odbora Marija Kovaček, Anka Lončarić, Josipa Canki, Marija Prvčić, Terezija Krleža, Marija Lovrenčić, Anka Pajek, Danica Eichler, Marija Krmpotić, Milka Janeš, Jelka Jurić, Vera Bešenić, Marija Gajski i Slavica Kenda.[46] Društvo nastavlja rad tijekom 1942. godine, i to akcijom održanom u povodu obilježavanja prve godišnjice Nezavisne Države Hrvatske. Kao što je navedeno u tisku, društvo Hrvatska žena *»uložit će u korist sada tri tjedna starog sina pok. ustaše Đure Sabo, žrtve četničko komunističke, u štedionicu tisuću kuna koja ostaje uložena do njegove 18 godine te po-*

---

[38] U *Koprivničkom Hrvatu,* broj 15 od 18. travnja 1942., str. 2, navedeno je: *U spomen na 1. godišnjicu Nezavisne Države Hrvatske održale su 9. travnja ustanove i društva u Koprivnici svečane sjednice na kojima je zaključeno: Prosvjetno udruženje hrv. kat. žena podići će u društvu s Trećim redom sv. Franje kapelicu.*

[39] Pravila društva Hrvatska žena, Zagreb, 1921., str. 3, 4.

[40] Podravski glasnik, br. 17, 23. travnja 1922., str. 3.

[41] Isto.

[42] *Koprivnički Hrvat, broj 28, 6. prosinca 1941., str. 3.*

[43] *Gospođa Jelisava Horvat bila je supruga povjesničara Rudolfa Horvata, rođenog u Koprivnici.*

[44] *Benyovsky, Lucija: društvo Hrvatska žena u Karlovcu, Karlovac, 1996., str. 15.*

[45] *Koprivnički Hrvat, br. 29, 13. prosinca 1941., str. 2.*

[46] *Koprivnički Hrvat, br. 29, 13. prosinca 1941., str. 2.*

dijelivati jednom učeniku od gimnazije Hrvatu godišnju podporu od 1000 kuna«.[47] Od aktivnosti provedenih tijekom godine vrlo je zanimljiva priredba u korist Pomoći. Ona je održana 7. veljače 1942. u Domoljubu. Izvedena je Begovićeva drama *Bez trećega*, nakon koje je organiziran ples s tombolom *luka sreće* i izborom najljepše nošnje.[48] Navedena aktivnost posljednja je zabilježena u tisku, što upozorava na to da društvo vjerojatno nakon 1942. godine nije ni nastavilo s radom.

HRVATSKO SRCE U PODRAVINI

Osnivanje ženske grane Hrvatske seljačke stranke, Hrvatskog srca, počelo je 1936. godine.[49] Iste godine u koprivničkom tisku doznajemo da se i na području Podravine priprema osnivanje njezinih podružnica. *Podravske novine* tako donose članak pod nazivom

Osnivanje podružnice pripomoćne i dobrotvorne zadruge Hrvatsko srce u kojem se navodi da je i u Koprivnici te svim većim selima Podravine pokrenuta akcija osnivanja podružnica Hrvatskog srca čija je svrha unapređivanje domaće proizvodnje, kućnog obrta i seljačkih narodnih rukotvorina. Dalje se navodi da je na čelu akcije bila gospođa Ruža Vedriš, ali nema podataka o datumu održavanja osnivačke skupštine, nego se dalje navode samo aktivnosti održane pod vodstvom predsjednice koprivničke podružnice.[50] Prvi takav događaj bila je velika skupština u Koprivnici održana 30. lipnja. Gošće skupštine bile su Marija Radić, predsjednica organizacije, gospođa Barić, potpredsjednica, članica odbora gospođa Devčić te mnogobrojne članice podružnica iz okolnih mjesta: Koprivničkog Ivanca, Kunovca, Pustakovca i Novigrada Podravskog. Istog dana poslije podne održana je i druga skupština čiji je domaćin bila podružnica u Drnju, s predsjednicom Ljubicom Tomašić. Osim članica podružnice iz Drnja, na skupu su bile i članice iz podružnica u Torčecu, Đelekovcu, Sigecu, Hlebinama, Gotalovu, Goli i Ždali. Gošće iz Zagreba govorile su o ulozi i zadacima Hrvatskog srca.[51]

Nakon toga Hrvatsko srce nastavlja mnogobrojne aktivnosti čiji je karakter određen već i samim definiranjem organizacije kao *»pripomoćne i dobrotvorne zadruge kojoj je svrha podupirati potrebne članove, osnivati posredovališta i razne uredbe za životne olakšice. Pomagati svagdje domaću proizvodnju, kućni obrt i seljačke narodne rukotvorine«.*[52] Navodimo nekoliko primjera iz koprivničkog tiska. Godina 1937. najobilnija je aktivnostima, a posebno zanimljivo je održavanje izložbe ručnih radova u Koprivnici od 27. do 29. ožujka. Među brojnim izloženim radovima osobito su se isticali oni predsjednice Ružice Vedriš, a osim nje, izlagale su i gospođe Hranilović, Horvat i Kenda te gospođica Čiković. Osim njih, na izložbi su sudjelovale i *domaćice seljakinje* iz Staroga Grada koje su izložile brojne i lijepe radove.[53] Svaka podružnica nastojala je izraditi zastavu, pa tako u tisku nalazimo, primjerice, obavijest da se posveta zastave Hrvatskog srca u Kunovcu odgađa zbog Hrvatske seljačke smotre u Koprivnici na sljedeću nedjelju 6. lipnja 1937.[54] O izgledu navedenih zastava svjedoči nam ona podružnice iz Sigeca koja je sačuvana do danas: njezinu podlogu čini hrvatska trobojnica na kojoj je u bijelom polju izvezeno srce ispunjeno crvenim i bijelim kvadratima. U središtu su srca simboli seoskih žena preslica i vreteno. Oko srca izvezene su grančice poljskog cvijeća, u podnožju je natpis *Hrvatsko srdce*, a

---

47 *Isto, br. 15, 18. travnja 1942., str. 2.*
48 *Isto, br. 6, 7. veljače 1942., str. 3.*
49 *Leček, Suzana: Hrvatska seljačka stranka i žene, Historijski zbornik, god LIX, 2006., str. 114.*
50 *Podravske novine, br. 17, 25. travnja 1936., str. 3.*
51 *Podravske novine, br. 27, 4. srpnja 1936., naslovnica.*
52 *Isto, br. 27, 4. srpnja 1936., naslovnica.*
53 *Isto, 3. travnja 1937., str. 2.*
54 *Isto, 29. svibnja 1937., str. 2.*

u kutovima žito i grožđe. S druge strane prišivena je slika s motivom Bogorodice i djeteta u pozadini crkve u Sigecu u koju ulaze seljaci u nošnjama. U donjem lijevom uglu je grb Hrvatskog srca, a ispod slike izvezen je natpis *Marija, kr. Hrvata*. Uz zastavu, izrađena je i lenta na kojoj je izvezen tekst: *POVJERENIŠTVO ZADRUGE HRVATSKO SRCE - SIGETEC, KUMA BARJAKA GĐA MARIJA UDOVA RADIĆ/IME BARJAKA MARIJA - POSVEĆEN 13. IX. 1936.* Isto tako važnom aktivnošću smatrana je izrada nošnji Hrvatskog srca. Izrađivane od bijelog pamučnog ili lanenog platna, krojem i ukrasima podsjećaju na nošnju Posavine. Ukrasi su vezeni različitim tehnikama, najčešće su cvjetni, nešto rjeđe geometrijski, a u izradi prevladava crvena boja. Motive za vez članice su dobivale u središnjici Hrvatskog srca u Zagrebu, a materijal i konac za izradu nabavljale su uglavnom same ili uz pomoć drugih članica.[55] Osim navedenih, zadruga je organizirala različite domaćinske tečajeve i predavanja: u rujnu 1937. za članice i one koje to žele postati koprivnička podružnica objavila je poziv za domaćinski tečaj.[56] Isto tako, 1937. godine i u Hlebinama je održan tečaj kuhanja koji je vodila Marija Novoselec, a osim pripremanja jela, žene su učile i o serviranju, ukrašavanju jela te pravilnoj upotrebi pribora.[57] Održavane su i različite kulturne priredbe i predstave. Kao primjer navodimo mnogobrojne predstave, pučke igrokaze koje su članice podružnica Hrvatskog srca organizirale u svojim mjestima. Teme tih igrokaza bile su redovito vezane uz svakodnevni život i probleme na selu. [58] Vrlo zanimljivo je i predavanje o životu muslimanskih žena održano u gimnastičkoj dvorani Pučke škole u Koprivnici na kojem su bile članice Hrvatskog srca, a održano je na poticaj podružnice iz Koprivnice.[59] Svakako vrlo važna bila je karitativna strana rada zadruge, koja se prije svega odnosila na prikupljanje pomoći za stradale od različitih, najčešće prirodnih nepogoda. Tijekom 1937. godine na razini cijeloga Koprivničkog kotara prikupljana je pomoć za stradale od tuče u Hrvatskom zagorju te od poplava u Koprivničkom kotaru. Prikupljane su živežne namirnice.[60] Iduće godine članice su osigurale novčanu pomoć za stradale u Hrvatskom zagorju, krumpir koji je predan odboru za zimsku pomoć, a uključile su se i u rad katoličke menze ustupanjem novčane pomoći katoličkom društvu.[61] Početkom Drugoga svjetskog rata rad zadruge poprima nove oblike. Zanimljivo je da u *Koprivničkom Hrvatu* opisuju odlazak predstavnica Hrvatskog srca iz Podravine Anti Paveliću: *»Prije nekoliko dana primljene su kod Poglavnika predstavnice »Hrv. Srca« iz Koprivnice koje je predvodila gđa Ružica Vedriš, glavna povjerenica koprivničkog kotara te gospođe: Barica Puturić potpredsjednica, Leopolda Senjan tajnica te odbornice gđe Marija Zajc, Slavica Kenda i Micika Mikulec. U svom pozdravnom govoru istaknula je gđe Ružica Vedriš zahvalnost Poglavniku u ime sviju žena Hrvatske Podravine, što je njih i njihove sinove sačuvao od rata za srpske interese, te što je svojim dugogodišnjim i mukotrpnim radom izvojevao Hrvatsku slobodu i nezavisnost«.*[62] Tek nakon tih uljudnih pozdravnih fraza članice izaslanstva iznose pravi razlog svog posjeta postavljajući pitanje o sudbini zarobljenika Hrvata, na što im Poglavnik odgovara da je to njegova briga i da će svi uskoro stići kućama.[63] Kao i prije navedena društva i Hrvatsko srce 1942. uključuju se u obilježavanje prve obljetnice osnutka Nezavisne Države Hrvatske od-

---

55 *Opis je rađen prema originalnim nošnjama Hrv. srca pronađenima u Hlebinama i Drnju te kazivanju žena koje su sudjelovale u njihovoj izradi.*

56 *Podravske novine, 21. kolovoza 1937., str. 4, objavljen je poziv na besplatan domaćinski tečaj.*

57 *Mustafa, Danijela: Hrvatsko srce, Koprivnica, 1996., str. 62.*

58 *Program predstave Hrvatskog srca u Drnju »Za volju djeteta« održane 15. studenoga 1938.; program predstave »Prigorska svadba« održane 6. lipnja 1938. isto u Drnju.*

59 *Isto, br. 11, 16. ožujka 1940., str. 3.*

60 *Podravske novine, br. 43, 23. listopada 1937., str. 3.*

61 *Isto, br. 7, 12. veljače 1938., str. 3.*

62 *Koprivnički Hrvat, 31. svibnja 1941., str. 3.*

63 *Koprivnički Hrvat, 31. svibnja 1941., str. 3.*

lukom da će stupiti u žensku ustašku lozu i darovati Pomoći Hrvatskog crvenog križa svotu od 3000 kuna, a ostatak novca ustupit će ženskoj ustaškoj lozi.[64] Čini se da je donesena odluka značila ujedno i završetak aktivnosti Hrvatskog srca kao samostalne organizacije, s obzirom na to da u tisku nema vijesti o daljnjim aktivnostima i radu.

SESTRINSTVO HRVATSKOGA CRVENOG KRIŽA

Pomoćna zdravstvena i društvena ustrojba društva Hrvatski Crveni križ

Prema pravilniku objavljenom u NN-u od 9. siječnja 1943. god., Sestrinstvo čine dobrovoljne bolničarke, pomoćne dobrovoljne bolničarke i dobrovoljne radnice koje bez naknade surađuju u zdravstvenom i društvenom radu. Članice Sestrinstva obavljaju *»u pravilu one družtvovne poslove za koje su ženske osobe prikladnije na pr. pružanje prve pomoći ranjenicima i unesrećenim osobama, raskuživanje, čišćenje i njegovanje bolestnika, uzdržavanje reda i čistoće u družtvovnim postajama, vođenje kuhinje, šivanje odjevnih predmeta, suradnja u družtvovnim priredbama, skupljanje dobrotvornih prinosa u novcu i naravi, prikupljanje članova itd«.*[65]

U istom članku slijedio je poziv Hrvaticama da postanu članice Sestrinstva, a članarina za 1943. za članove prinosioce iznosi 60, a za članove podupiratelje 30 kuna.

Ubrzo se osniva Sestrinstvo gradskog odbora Hrvatskoga Crvenog križa u Koprivnici. Nadstojnicom je imenovana Marija Kovaček, upraviteljica djevojačke pučke škole. Obavijest o tome, a ujedno i poziv dobrovoljnim bolničarkama te predstavnicama svih ženskih društava u Koprivnici da dođu na sastanak u ambulantu gradskog fizikata 13 siječnja? (vjerojatno je 13. veljače) u 6 sati, objavljena je u *Koprivničkom Hrvatu*.[66]

Već u 14. broju *Koprivnički Hrvat* javlja da je Sestrinstvu pristupilo 36 dobrovoljnih bolničarki sa svršenim tečajem i 38 dobrovoljnih radnica s kojima je gradski fizik dr. Široki održao 26. ožujka sastanak i predavanje iz prve pomoći. Na sastanku su izabrane, uz predstojnicu Mariju Kovaček, i ostale dužnosnice Sestrinstva[67]. U idućem, 15. broju slijedila je vijest o uskrsnoj sabirnoj akciji Sestrinstva za potrebe ranjenika ovogradske bolnice.

ŽENSKA LOZA USTAŠKOG OSLOBODILAČKOG POKRETA

Osnovana je u Koprivnici 13. travnja 1943. god. Na prvom sastanku izabrane su dužnosnice čija su imena bila poslana u Zagreb na potvrdu. Odmah je organizirana prva sabirna akcija za hrvatske ranjenike,[68] a 6. lipnja svečanostima je obilježen Dan majke i djeteta. Novac koji je tom prigodom prikupljen podijeljen je majkama s brojnom djecom.[69]

USTAŠKA MLADEŽ - ŽENSKA USTAŠKA MLADEŽ

Unutar mladeži, koja je vrlo aktivna u Koprivnici, djeluje i njezin ženski ogranak, o čemu govori i jedan poziv upućen Ženskoj ustaškoj mladeži, učenicama od 5. do 8. razreda Državne realne gimnazije da dođu na sijela koja se održavaju svake nedjelje od 14 do 18 sati u zgradi gimnazije.[70] Dolazak je obvezatan.

---

[64] *Isto, br. 15, 18. travnja 1942., str. 2.*
[65] *Koprivnički Hrvat, Koprivnica, br. 3., 23. siječnja 1943., str. 3, Osnivanje sestrinstva H. C. K.*
[66] *Isto, br. 6, 13. veljače 1943., str. 3.*
[67] *Isto, br. 14, 10 . travnja 1943., str. 3.*
[68] *Isto, br. 15, 17. travnja 1943., str..3.*
[69] *Isto, br. 24, 19. lipnja 1943., str. 3.*
[70] Koprivnički Hrvat, br 6., 13. veljače 1943., str. 2

MARIJINA KONGREGACIJA GOSPOJICA

Da je djelovala u Koprivnici, govori jedan podatak iz 1942. god. Naime, u *Koprivničkom Hrvatu* stoji obavijest: *»Marijina kongregacija gospojica prikazat će 31. svibnja u Domoljubu u 8 sati na večer dramu »Dvije majke« u 4 čina. Za ovu priredbu koja dolazi u majčine dane vlada u redovima prijatelja kongregacije velik interes«*.[71]

ZAKLJUČAK:

Istraživanjima i dostupnim podacima autorice su nastojale dati pregled ženskih društava koja su djelovala u Koprivnici od 1878. do 1943. godine. Utvrđeno je da ih je na području Koprivnice djelovalo ukupno 12.

Naglasak pri istraživanjima stavljen je na pokušaj utvrđivanja djelokruga rada društava, pri čemu je utvrđeno da se on uglavnom svodi na karitativni, humanitarni, prosvjetni, kulturni i socijalni.

Aktivnosti koje društva provode usmjerena su na prikupljanje novca i drugih oblika pomoći siromašnima i žrtvama različitih prirodnih ili društvenih neprilika.

Rad smatramo samo početkom opsežnijih istraživanja kojima bi trebalo utvrditi postojanje još nekih ženskih društava te valorizirati i njihov rad, odnosno utjecaj u sredini u kojoj su djelovala. To se prije svega odnosi na istraživanje rada ženskih društava koja su djelovala nakon 1945. godine.

SUMMARY

An effort was made through research and available data to give an overview of women«s associations active in Koprivnica in the period from 1878 to 1943. It was established that a total of twelve associations were active in the Koprivnica region. The emphasis in carrying out the research was on trying to ascertain the sphere of activity of the associations wherein it was established that they included charity, humanitarian, educational, cultural and social activity. The activities the associations carried out were directed to collecting funds and other forms of assistance for the impoverished and the victims of various natural disasters and social ills. We consider the paper to be only the beginning of extensive research that should endeavour to establish the existence of other women«s associations and to analyse their activities, i.e. the influence they had on the milieu in which they were active. This relates above all to the researching of women«s associations active after 1945.

[71] Isto, br. 20., 23. svibnja 1942.

DONOSI LI DRUGI SVJETSKI RAT EMANCIPACIJU ŽENA U KOPRIVNIČKU PODRAVINU? PRIKAZ ŽENSKIH AKTIVNOSTI I POLITIČKE PROPAGANDE U KOPRIVNIČKIM NOVINAMA I LITERATURI

WAS THE EMANCIPATION OF WOMEN IN KOPRIVNICA ANE PODRAVINA RESULTED BY SECOND WORLD WAR? A SURVEY OF FEMALE ACTIVITIES AND POLITICAL PROPAGANDA MENTIONED IN LOCAL NEWSPAPER AND PUBLISHED STUDIES

Maja Blažek
Studentica povijesti i kroatistike
Filozofski fakultet Zagreb
blazek80@yahoo.com

Primljeno/Received: 5. 11. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 7. 11. 2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Stručni rad
Professional paper
UDK/UDC 323.22 (497.5-35) 32-05

SAŽETAK

Uzimajući za polazište pojam ženske emancipacije, rad je usmjeren ponajprije na analizu onih aktivnosti žena koprivničke Podravine tijekom Drugoga svjetskog rata koje spominje literatura i dostupne tiskovine toga vremena. Proces emancipacije promatra se s obzirom na način političkog osvješćivanja, prisutnost žena u javnoj sferi, njihovu zastupljenost u ratnoj djelatnosti te poimanje morala i moralnog ponašanja. Time se utvrdilo da se žena kao politički subjekt različito interpretirala tijekom rata, ovisno o političkoj frakciji i njezinim ideološkim potrebama, te da žene unutar NOB-a nisu bile zastupljene u vodećim političkim i vojnim strukturama u jednakom omjeru kao muškarci. No budući da promjene strukture mentaliteta kao uvjeta ostvarivanja konačne emancipacije teku u okvirima tradicionalnog društva, postaje jasnije zašto se ustalio mit o ravnopravnosti.

Ključne riječi: emancipacija, Koprivnica, Podravina, žena, Narodnooslobodilačka borba, mit o ravnopravnosti, Nezavisna Država Hrvatska, politika, moral, Hrvatska seljačka stranka, tradicija

Key words: Emantipation, Koprivnica, Podravina, Woman, Yugoslav People«s Liberation War, Partisan Myth of Equality, Independent State of Croatia, Politics, Morality, Croatian Peasant Party, Tradition

Pojam političke ravnopravnosti žena i muškaraca nije tekovina suvremenog društva. Naime, Deklaracija o pravima žena i građanki, zapravo pismo Olympes de Gouges upućeno 1791. Mariji Antoaneti, tako predlaže rodno izjednačavanje u političkoj i zakonskoj sferi u onom obliku koji je u većini zemalja ostvaren tek u 20. stoljeću. S druge se strane ženska emancipacija promatra u sklopu feminističkog pokreta koji je shvaćen kao jedna od posljedica industrijske revolucije zapadnih zemalja, a njegov se razvoj načelno analizira kroz tri vala - prvi val smješta se u 19. st. koje obilježava borba sufražetkinja za pravo glasa, početak drugog vala datira od šezdese-

tih do osamdesetih godina dvadesetog stoljeća te se veže uz pitanja rodne ravnopravnosti, organizacije masovnog pokreta, promjene zakonodavstva, pojave ženskih i feminističkih časopisa, edukacije žena, a treći val traje od osamdesetih godina prošlog stoljeća do danas i u svojim se postmodernističkim teoretskim razmatranjima približava queer teoriji, postkolonijalnoj teoriji, transnacionalizmu i mnogobrojnim drugim suvremenim teorijama. No treba napomenuti da navedenu kronološku klasifikaciju prvog i drugog vala nije moguće primijeniti na problematici predstavljenoj ovim radom jer bi njome nastala nejasna razdioba na pojave prema kojima je ovaj kraj »«napredniji«« od ostatka svijeta i one u kojima »«zaostaje««[1], zbog čega bi, prema mome sudu, mogle nastati pogrešne interpretacije.

»POLITIKA SE UVUKLA U KUHINJU«

Pravo glasa hrvatskih žena nisu prvi na dnevni red postavili komunisti, nego Hrvatska seljačka stranka i Stjepan Radić (Ustav Neutralne seljačke republike Hrvatske iz 1. 4. 1921. tako jamči ravnopravnost žena i muškaraca).[2] No u pojedinim radovima bivših lokalnih sudionika Narodnooslobodilačke borbe zapisano je sljedeće:

»…bilo je uvriježeno mišljenje da se žena ne smije baviti javnim i političkim radom, te da joj je mjesto kod kuće. Dugogodišnja Mačekova propaganda protiv komunizma stvorila je u nekim selima nepovoljnu klimu za takvo shvaćanje, pa prema izvještajima Marice Zastavniković od 26. XII. 1943. »na novo oslobođenom teritoriju ima mnogo slabosti, a to je zato što je teritorij ogroman, ljudi su svi zajedno u nekim rodbinskim ili kumovskim odnosima«, a terenskih radnika - partizana - bilo je malo. Žene u mnogim selima imale su zastarjela shvaćanja, to je s njima trebalo posebno raditi. Na uvjeravanje Marice Zastavniković da žene i omladina preko 18 godina imaju pravo glasa, neke su žene izjavile… »da to ne valja, jer tako rade komunisti«…«[3] Žensko društvo Hrvatsko srce percipirano je kao *»malograđanska organizacija«* koja *»nije mogla imati utjecaja na klasno i političko osvješćivanje žena«*.[4] S druge strane, ne spominje se HSS-ova aktivistica i književnica Mara Matočec, veliki borac za ženska prava i opismenjivanje seoskih žena,[5] koja svoje političke poglede iznosi i u *Podravskim novinama* 1939. godine. Protiveći se stajalištu da samo učene žene dobiju pravo glasa, ona napominje:

»Ako bi se ostvario zakon, trebao bi dati ista prava svim ženama i javnim radnicama, ali i majkama!… Mi žene, bez razlike staleža, tražimo, da nam se to pravo dade. Jer ako će se na tomu štogod poraditi onda neka se dade svima, a žene to zaslužuju i više, nego neki muškarci.

Ali se mi moramo pripraviti! Treba što više širiti pismenost. Sve žene neka se ove zime prihvate posla. Ona koja znade, neka nauči onu koja ne zna. A kojima nije moguće druge poučavati, neka dadu koji dinar za knjige i pisaći pribor za siromašne učenice. Mi bismo sve morale nastojati i učene i neučene da nijedna naša sestra ne ostane nepismena i neuka.« [6]

---

1 *Uvodni dio usporedi s Barbara Webster-Jancar, Women & Revolution in Yugoslavia 1941 - 1945, Denver, Colorado 1990.*

2 *Suzana Leček, »«Dosada se samo polovica hrvatskog naroda borila««, Hrvatska seljačka stranka i žene (1918. -1941.), Historijski zbornik, LIX., Zagreb, 2006., 93-139, str. 95.*

3 *Božena Loborec, Sudjelovanje žena koprivničkog kraja u NOB-u (Prilozi za povijest NOB-a), Podravski zbornik, »82., Koprivnica 1982., 58-74, str. 58, i Ante Dobrila Pepo »«Prilozi za povijest koprivničkog kraja««, Koprivnica, 1983., str. 153. Loborec taj citat preuzima iz knjige Ante Dobrile.*

4 *Loborec, B., 1982., str. 58.*

5 *Mira Kolar-Dimitrijević, Mara Matočec: Hrvatska književnica - seljakinja i njen rad na socijalno-političkom i kulturno-prosvjetnom polju u okviru seljačkog pokreta braće Radić, Koprivnica - Zagreb, 1993.*

6 *Mara Matočec, Hrvatice i pravo glasa, Podravske novine, br. 44, Koprivnica, 4. studenoga 1939., str. 1.*

Mara Matočec nije unutar HSS-a nikako bila usamljena u tim svojim nastojanjima[7], radovi vezani uz emancipaciju žena unutar NOB-a (uključujući i one za prostor obuhvaćen ovom temom) korijene političkog osvješćivanja uglavnom vide u prosvjedima radnika i radnica.[8] Takvo pozivanje na radničke štrajkove u Koprivnici može začuditi u odnosu na podatke da je na tom području prije rata seoskog stanovništva bilo 76%, a radništva 14% (od kojih 33% žena, dakle, pretpostavlja se da je političko osvješćivanje žena u sklopu seljačkog pokreta prije rata moglo biti masovnije od onog unutar komunističkog)[9], no ne čudi ako se pak uzme u obzir da je riječ o dvije političke grupacije, HSS-u i KPJ, kao patronatima aktivnosti tih žena. Isto tako, žene unutar HSS-a bile su umjerenije u potraživanju svojih prava, a aktivnije na kulturno-prosvjetnom planu (obavijesti u tisku o pozivima na manifestacije u narodnim nošnjama i dobrotvorne zabave pokazuju njihovo kulturološko opredjeljenje prema tradicionalnim ruralnim vrijednostima i svjetonazoru unutar kojeg one oblikuju svoj identitet žene/majke/supruge, a da pritom njihove aktivistice za ženska prava ne traže negiranje toga identiteta, nego političku osviještenost i ravnopravno vrednovanje njihove uloge). Treba uzeti u obzir i činjenicu da njihov politički vođa, a u vrijeme Drugoga svjetskog rata to je Vladko Maček, ne promovira uključivanje žena u vojne redove kao što to radi Josip Broz Tito, koji pak u svom pismu Edvardu Kardelju i Ivi Loli Ribaru u veljači 1942. izričito navodi potrebu za mobilizacijom žena:

»Posvetite naročitu pažnju radu među ženama. Taj rad može uspješno da se vrši na bazi okupljanja žena za pomoć narodnooslobodilačkoj borbi. Ovdje je uspjelo okupiti stotine i stotine žena u antifašistički savez na bazi pomoći frontu: pletenja čarapa, džempera, sakupljanja priloga, stupanja u bolničarke itd. Žene su se toga rada prihvatile s velikim oduševljenjem. Mi smo ovdje našli oko 2 000 kg vune od koje se već predu i pletu na stotine pari čarapa i rukavica. Pošto sve više ima zahtjeva od žena da idu u odrede, mi smo riješili da se one primaju u odrede ne samo kao bolničarke već i kao borci. Bila bi prava sramota za nas da onemogućimo ženama da se i one sa puškom u ruci bore za narodno oslobođenje.«[10]

Smještaj žena u ratne redove nije novost[11], no žene ratnice na prostoru Hrvatske nisu svi pozitivno percipirali i često ih se optuživalo za nemoral. S druge strane, zbog političkih je okolnosti za kvalitetnu i uspješnu organizaciju NOB-a trebalo aktivirati što više ljudi na svim mogućim razinama, a zbog njihova manjka javila se potreba za svim dostupnim osobama, pa tako i onima ženskog spola.[12] Tu je potrebu nadopunio prijašnji aktivizam radnica za politička prava i ravnopravnost spolova, čime je njihova borba pronašla uporište u NOB-u.

»…Politika je način, na koji se vode državni poslovi a ti poslovi opet duboko zadiru u našu svakidašnjicu oni i jesu naša svakidašnjica. Radi se u stvari o tome, hoćemo li imati kruha, masti, šećera, hoće li sve to biti skupo ili jeftino, radi se o tome kakve će nam biti nadnice i plaće, o tome da li ćemo naći zaposlenje, da li će biti zaštićene matere i djeca, radi se o tome, hoće li biti rat ili mir. Sve je to politika. A smije li netko reći, da se sve to ne tiče žene?

---

7 *Više o tome pogledati: Kolar-Dimitrijević, M., 1993. i Leček, S., 2006., 93-139.*

8 *Loborec, B., 1982., str. 52; Žene Hrvatske u Narodnooslobodilačkoj borbi, knj. 3, dokument 105 »«Radnicama!««, str. 71.; Marija Sertić, »«O sudjelovanju žena sjeverozapadne Hrvatske u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji««, Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, Varaždin, 1976., str. 728.*

9 *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, Varaždin, 1976., Mira Kolar-Dimitrijević: Socijalni karakter stanovništva sjeverozapadne Hrvatske uoči Drugog svjetskog rata,15-34, str. 25.*

10 *Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941. - 1945., knjiga II (siječanj - lipanj 1942.). Iz pisma Josipa Broza Tita Edvardu Kardelju i Ivi Loli Ribaru o međusobnim zadacima koji stoje pred Komunističkom partijom u Hrvatskoj (1942., 23. veljače, Foča), 78-80, str. 79.*

11 *Žene su masovno sudjelovale u Španjolskoj revoluciji 1936., a Velika Britanija još je 1919. godine počela s novačenjem žena za WRNS (The Women«s Royal Naval Service).*

12 *Usporedi s Webster-Jancar, B., 1990., str. 4.*

Politika se uvukla u kuhinju, sakrila se među lonce i tanjure. Ona se nalazi tamo, gdje se odlučuje, hoće li žena za svoj rad primati istu plaću kao muškarac, hoće li ta plaća biti manja, ili će ženu možda istisnut s njenog posla… Vjerojatno nije nigdje jednostavnije, a opet dublje, izražena misao o odnosu žene naprama politici, nego što je to Iljić izrazio riječima: »Svaka kuharica treba da zna upravljati državom«.«[13] Navedeni tekst objavljen u listu Ženski svijet iz 1941. g. preuzeli su autori zbornika Žene Hrvatske u Narodnooslobodilačkoj borbi te ga uvrstili u treću knjigu Žene Hrvatske u radničkom pokretu.[14] Većina članaka i parola iznesenih u njoj datira prije citiranog Titova pisma, što pokazuje da je Tito samo prihvatio proces emancipacije koji je već počeo, a upravo je način prihvaćanja ono što je razlikovalo ženu unutar NOB-a, seljačkog pokreta i ustaške ideologije NDH u Drugome svjetskom ratu. Treba ipak napomenuti da ni sami sudionici NOB-a nisu odmah prihvatili žene kao politički subjekt[15], ali potpora vrha o tom je pitanju bila vrlo jasna. Rezultati toga bili su vidljivi i nakon rata. Naime, Ustavom socijalističke Jugoslavije 31. 1. 1946. donesena je posebna odredba kojom su žene službeno postale *»ravnopravne s muškarcima u svim područjima državnog, privrednog i društvenopolitičkog života««*, čime je ostvareno *»«opće biračko pravo, tj. novo demokratsko pravo građana da biraju i da budu birani u sve predstavničke organe državne vlasti, počevši od Narodne skupštine FNRJ i narodnih odbora, bez ikakve diskriminacije, razlika i cenzusnih ograničenja«.*[16] Zakonom je osigurana i ravnopravnost vezana uz imovinu stečenu u braku, što je odmak od položaja žene na koji je upozorila Mara Matočec na velikoj skupštini Hrvatske pučke seljačke stranke 3. veljače 1919.[17] Budući da je tema moga bavljenja bilo pitanje emancipacije u Drugome svjetskom ratu, potragu za primjerima koji pokazuju je li taj poslijeratni zakon uistinu djelovao u praksi, u radnoj i intimnoj svakodnevici mirnodopskog vremena, ostavljam za neka kasnija istraživanja. No upozoravam na sljedeće - izvještaj Kotarske izborne komisije za kotar Koprivnicu 11. 11. 1946. objavljuje rezultate izbora za sabor NR Hrvatske, a na popisu kandidata nije nijedna žena.[18] Taj podatak ne treba iznenaditi promotri li se rodna struktura vodećih mjesta u NOB-u, ali stvara drukčiji pogled na uvjerenje o ravnopravnosti.

Kratka analiza političke aktivnosti žena unutar HSS-a u vrijeme Drugoga svjetskog rata pokazuje da je riječ o vrlo složenoj problematici. Naime, dok literatura Maru Matočec opisuje kao pacifisticu[19], a HSS-ove ženske borce za prava kao taktičarke koje borbu za interese svoje grupe podređuju onima nacionalnim[20], *Koprivnički Hrvat* u travnju 1942. izvještava da se Hrvatsko srce odlučilo priključiti Ženskoj lozi ustaškog pokreta, a svoj novac darovati njima i kuhinji Crvenoga križa.[21] Kontradiktoran je i dio Miškinina teksta koji daje Božena Loborec (preuzet iz

---

[13] *Žene Hrvatske u Narodnooslobodilačkoj borbi, knj. 3, Zagreb, 1967., dokum. 551 »«Nije politika za ženu???««, str. 453./454.*

[14] *Građa u spomenutoj knjizi potvrdila mi je prije spomenuto zapažanje da je poslijeratna historiografija korijene ženske emancipacije u Hrvatskoj tražila u aktivizmu radnica.*

[15] *Dobrila Pepo, A., 1983., str. 98.*

[16] *Enciklopedija Jugoslavije 5, Zagreb, 1988., str. 686.*

[17] *Rudolf Horvat, Hrvatska na mučilištu, Zagreb, 1942., pretisak Zagreb 1992., str. 67. Horvat navodi da je Mara Matočec na spomenutoj skupštini »«upozorila na bijedni položaj žene u koji je zapala zbog današnjeg nasljednog prava. Po tome pravu dobiva žena iza muževe smrti jednu četvrtinu zemlje, i to samo u tom slučaju, ako imade svoje djece. Traži sva prava za žene, koja uživaju i muškarci, a u prvom redu pravo glasa«.*

[18] *Zvonimir Despot, Vrijeme zločina, Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948., Zagreb - Slavonski Brod, 2007., str. 355.*

[19] *Pogledati Kolar-Dimitrijević, M., 1993.*

[20] *Leček, S., 2006., str. 98.*

[21] *U spomen na 1. godišnjicu Nezavisne Države Hrvatske, Koprivnički Hrvat, br. 15, Koprivnica, 18. travnja 1942., str. 2. Budući da bi ulogu Hrvatskog srca u politici NDH trebalo detaljnije istražiti, ostavljam ove podatke kao pripomoć radu na tu temu.*

časopisa Ženski svijet br. 4, Zagreb 1939.), a sugerira potrebu uključivanja žena u rat.[22] No dobiveni podaci nedostatni su za iznošenje ozbiljnih zaključaka o političkoj aktivnosti žena unutar seljačkog pokreta u navedenom razdoblju. Štoviše, smatram da bi se to pitanje trebalo detaljno obrađivati u kontekstu same Hrvatske seljačke stranke kako bi se izbjegle neodgovarajuće interpretacije. Stoga jedino mogu primijetiti da tekstovi o NOB-u zasluge za politički rad sa seoskim ženama pripisuju partizankama.[23]

U usporedbi s prethodno rečenim spoznajama, žena u sklopu ustaškog pokreta nije bila politički subjekt, ali NDH je po uzoru na nacističku Njemačku uključivao žene u svoju ideološku mašineriju. One su odgajane i obavještavane o zbivanjima tako da žive u svojevrsnom »čistom hrvatskom duhu«, a uloga im je bila da budu tjelesno i mentalno snažne i čedne, sve kako bi rađale i odgajale vrhunske Hrvate, potrebne novoj državi (o čemu će više riječi biti poslije). Koprivničke novine tako spominju žensku Ustašku mladež, tzv. Ustaške junakinje[24] i Žensku lozu ustaškog pokreta[25]. Time žene dobivaju svoj djelokrug unutar postojeće patrijarhalne strukture prilagođene novim političkim potrebama.

PODJELA RADNIH I RATNIH ULOGA

U radovima o koprivničkom prostoru četrdesetih godina 20. st. te u koprivničkim novinama toga vremena spominju se različita zanimanja u kojima su radile žene. U novinskim se oglasima i člancima tako navode kuharice, kućne pomoćnice, dvorkinje, krojačice koje traže namještenje, radnice i učiteljice premještane u druge kotare, a u literaturi se mogu pronaći farmaceutkinje, bolničarke i liječnice[26], nadničarke u rudniku Mirna u Bregima 1942. godine[27] te radnice u koprivničkoj Tvornici ulja 1933. godine,[28] koje navodim stoga što ih spominje i Božena Loborec kada analizira sudjelovanje žena u NOB-u[29]. Budući da je neravnopravno vrednovanje ženskog rada bilo (i još jest) globalni problem, kao prilog tome dodajem konkretni pronađeni podatak za koprivničko područje - izvještaj za spomenuti rudnik Mirna u Bregima 1941. govori da su nadničari zarađivali 24 dinara na dan, a nadničarke 20. [30]

Stanovnice grada i okolice sudjelovale su i u kulturno-dobrotvornom radu pa se tijekom ratnih godina mogu pronaći obavijesti o aktivnostima Hrvatskog srca, društva Hrvatska žena, sestrinstva Hrvatskog crvenog križa[31], Gospojinskog dobrotvornog društva u Koprivnici, Ženske pučke škole u Koprivnici[32], Prosvjetnog udruženja hrvatskih katoličkih žena, Ustaške mladeži, Ženske

---

[22] *Loborec, B., 1982., str. 58.*

[23] *Žene Hrvatske u Narodnooslobodilačkoj borbi, knj. 3, dokument 540 »«Zadaci žena««, str. 445; Loborec, B., 1982., 58-74; Dobrila Pepo, A., 1983.*

[24] *Tabor ženske Ustaške mladeži u Koprivnici, Koprivnički Hrvat, br. 16, Koprivnica, 24. travnja 1942., str. 2.*

[25] *Koprivnički Hrvat, 1943., br. 25, Koprivnica, 17. travnja, str. 2.*

[26] *Hrvoje Tartalja: Farmaceutska služba i liječnici partizani na području Podravine, Podravski zbornik, 6, Koprivnica, 1980. g., 26-34.*

[27] *Mira Kolar-Dimitrijević, Podravski ugljenokopi u vrijeme Drugog svjetskog rata, Podravski zbornik, 79; 60-69, str. 61.*

[28] *Mira Kolar-Dimitrijević: Tvornica ulja u Koprivnici i njezino radništvo, Podravski zbornik, 84, Koprivnica, 1984. g., 50-55, str. 54 (popis radnica i radnika).*

[29] *Loborec, B., 1982., str. 58. Povezati s prije navedenom postavkom o traženju klice ženske emancipacije u radničkim pokretima prvih desetljeća 20. st.*

[30] *Kolar-Dimitrijević, M.,1984., 60-69, str. 61.*

[31] *Osnivanje sestrinstva H.C.K., Koprivnički Hrvat, br. 3, Koprivnica, 23. siječnja 1943., str. 3.*

[32] *Podravske novine, br. 50, Koprivnica, 16. prosinca 1939., str. 4. Kratka najava dobrotvorne priredbe u korist siromašnih učenica.*

loze ustaškog pokreta, SKOJ-evki i SKOJ-evaca.[33] Žene, dakle, nisu bile »nevidljive« u javnoj sferi postojeće društvene strukture, ali su provodile one aktivnosti koje su bile tradicionalno vezane za ulogu žene/majke/supruge/kućanice - rad s djecom, briga za bolesne i siromašne te kućanski poslovi. No zbog potrebe za radnom snagom radilo se u tvornicama, ugljenokopu te na polju, iako je tu, kao što je već spomenuto, ženski rad bio manje vrednovan, budući da muškarci i žene nisu ni politički ni zakonski bili jednako tretirani. Narodnooslobodilačka borba deklarativno donosi promjene pa puštanje žena u borbene i političke redove, kao i njihova masovna mobilizacija za rad na terenu, uz retoriku o jednakosti spolova uistinu stvara dojam da diskriminacija nije postojala. Literatura je podupirala taj »mit o ravnopravnosti«[34] jer je uloga žene u partizanskim redovima drukčije postavljana od uloge žene u nacističkoj strukturi NDH. Partizanke i simpatizerke koprivničkog područja, baš kao i njihove drugarice iz ostalih krajeva, ratovale su i provodile diverzantske akcije, radile političku propagandu na terenu, nosile hranu i poruke logorašima Danice te pomagale u njihovu bijegu, skupljale hranu i sanitetski materijal, izrađivale odjeću, liječile i njegovale bolesnike, skupljale ranjenike na terenu, obavljale kurirske poslove itd. Bile su sveprisutne u pokretu i načelno nisu bile odvajane od muškaraca. No time se smetnula s uma činjenica da su vodeće partijske i vojne strukture bile pretežno »muške«. Tako npr. u osmeročlanom izvršnom odboru ONOO Bjelovar 1943. godine djeluju dvije ženske osobe (potpredsjednica Mileva Cetušić iz križevačkog kotara i Kata Šoštarić iz Hlebina kao članica)[35], na popisu članova okružnog i kotarskih komiteta OK Bjelovar iz kolovoza 1944. politički i organizacijski sekretari su muškarci (iako u koprivničkom kotarskom komitetu prevladavaju žene)[36], a u izvještaju štaba NOU brigade »Braća Radić« štabu Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o formiranju Četvrtoga bataljona te promjenama u komandnom kadru štabova bataljona u studenome 1943. godine ne stoji nijedno žensko ime[37]. Pritom napominjem da su ovo izdvojeni primjeri te da je žena u odborima bilo, iako ne u jednakom omjeru kao muškaraca niti je mnogo njih držalo najmoćnije pozicije.

Ipak, ne treba smetnuti s uma da je »mit o ravnopravnosti« pojam koji je primjenjiv ako se na NOB gleda iz perspektive suvremenog društva i njegova sustava vrijednosti. Promjena društvenog mentaliteta složen je proces koji ne završava nakon nekoliko godina. Uostalom, ljudi su se uključivali u djelatnosti koje su ionako tradicionalno bili naučeni obavljati - masovno uključivanje muškaraca u ženske kružoke koji su pleli toplu odjeću i pripremali hranu za borce ne bi imalo željenog učinka uzme li se u obzir da se radilo o tradicionalnim ženskim poslovima niti bi većina tadašnjih žena bez ikakvog vojnog i političkog iskustva mogla zauzeti vodeće položaje, a da ne izazove tragične posljedice za svoje suborce.

---

[33] *Dobrotvorna ženska društva spominju se uglavnom u Podravskim novinama 1939. te Koprivničkom Hrvatu 1941. i 1942. godine. Već 1943. Koprivnički Hrvat daje obavijesti i članke vezane samo uz kulturne i karitativne djelatnosti Ustaške mladeži i Ženske loze ustaškog pokreta, a Dobrila u Prilozima za povijest NOB-a koprivničkog kraja na str. 156 navodi kulturno-prosvjetnu aktivnost mladeži u oslobođenoj Koprivnici 1943. -1944.*

[34] *Webster-Jancar, B., 1990., The Partisan Myth of Equality, str. 99.*

[35] *Dobrila Pepo, A., 1983., str. 10.*

[36] *Zdravko Dizdar: Pregled razvitka NOP-a u Podravini 1944. godine, Podravski zbornik, »84, Koprivnica, 1984. g., str. 23.*

[37] *Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, knjiga VII, Zagreb, 1987., str. 18. Izvještaj štaba NOU brigade »«Braća Radić«« štabu Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o formiranju Četvrtoga bataljona te promjenama u komandnom kadru štabova bataljuna 1. studenoga 1943.*

MORAL U SLUŽBI IDEOLOGIJE

Čednost žene, njezino djevičanstvo kao uvjet ulaska u bračnu zajednicu te čestitost, skromnost i vjernost u bračnom životu u današnje su vrijeme dio individualne intime ili vrednote određenih društvenih skupina. Raspad braka, preljub, abortus, promjene partnera, savjeti ženama o uspješnom zavođenju, teme su koje su svakodnevno prisutne u javnom i privatnom diskursu, bilo na ozbiljan ili banaliziran način. No još u prvoj polovici 20. st. o tome nije ni moglo biti spomena u javnosti, dapače, bilo je marginalizirano kao nešto što je seksualno devijantno, amoralno. Ženski listovi i tiskovine s rubrikama namijenjenima ženama davali su savjete vezane uz kućanstvo i modu[38], a pitanja njihova političkog prava tek postupno dobivaju svoje mjesto.[39] Skandal nije bio tržišna roba, čak štoviše, posebno su bile cijenjene one žene koje su se isticale ćudorednim ponašanjem i dobrotvornim radom. Tako *Koprivnički Hrvat* u srpnju 1941. g. objavljuje tekst u povodu smrti Terezije Sulimanović, predsjednice Dobrotvornoga gospojinskog društva u Koprivnici i Prosvjetnog društva hrvatskih katoličkih žena, za koju se, među ostalim, kaže da je bila *»uzorna hrvatska katolička žena, plemenita supruga, majka i javna dobrotvorna radnica«*[40], a Podravske novine u siječnju 1939. g. afirmativno pišu o učiteljici Anđeli Kralj koja je zbog obiteljskih razloga napustila školu u Kunovcu[41]. U skladu s time valja napomenuti da navedeno Dobrotvorno gospojinsko društvo u Koprivnici u svojim pravilima čak ističe da Upravni odbor može isključiti bilo kojeg člana *»ako svojim vladanjem izgubi čast i poštovanje u javnosti«*[42].

Pitanje ženske čestitosti i moralnog ponašanja bilo je i sastavni dio ideološke propagande u političkim frakcijama Drugoga svjetskog rata. Neki ustaški članci izravno su se obrušavali na komunistička stajališta o ženskim pitanjima, a partizanke i komunistice bile su sinonim za nemoral najnižeg oblika. Nacistička ideologija pozivala se na tradicionalan kult obitelji i majke kao uporišta privatne sfere u kojoj se oblikuje nacionalni identitet. Časopis *Ustaškinja* stoga u svom drugom broju donosi članak Ante Pavelića u kojem poglavnik iznosi negativno viđenje novih, točnije rečeno komunističkih pogleda na društvenu ulogu žene te, među ostalim, navodi:

»…Prisilnim se radom odvodi žena od obiteljskog ognjišta u skupne blagovaone, a marksističkim izobražavanjem u skupne dvorane marksističkih tečajeva i predavanja, sastanaka i razpravljanja o teorijama bezvjerstva, bezboštva i nepotrebnosti obiteljskog života, za koji je ženu sama priroda odredila.«[43] Prema Paveliću, takva će propaganda odvesti ženu od svih njezinih dosadašnjih djelatnosti do potpunog materijalizma *»na kome nema ni traga duhovnom zajedničtvu ljudi uobće, pa napose ni bračnih supruga, nego je sav odnošaj sveden na puko zgodimično uparivanje u svrhu tjelesnih potreba«*. Konkretan primjer toga je i njegova izjava predstavnicama Hrvatskog srca koprivničkoga kotara kojom je *»upozorio na zasluge hrvatske žene za očuvanje hrvatskog ognjišta te izrazio svoje uvjerenje da će hrvatske majke biti najbolja pomoć u podizanju nove ustaške generacije«*.[44] No još je zanimljiviji članak Olge Osterman u pr-

---

38 *Npr. Za naše žene/Kakvo rublje - takva žena, Podravske novine, br. 5, Koprivnica, 4. veljače 1939.*

39 *Poput članka Mare Matočec »Hrvatice i pravo glasa«, Podravske novine, br. 44, Koprivnica, 4. studenoga 1939. g.*

40 *Koprivnički Hrvat, br. 6, Koprivnica, 5. srpnja 1941. g. Ovaj primjer navodim kao dokaz iznesenoj tvrdnji s obzirom na to da sam primijetila kako se u novinskim izvještajima o javnim dobrotvornim aktivnostima koprivničkih ženskih društava ne spominju pojedina imena niti se pišu članci o nekim istaknutim ženama. Spomen imena uglavnom sam zamijetila kod obavijesti o premještanjima učiteljica i učitelja na rad u druge kotare.*

41 *Koprivnički Hrvat, Koprivnica, 21. siječnja 1939., str. 3. Dotičnoj je Hrvatsko srce zbog zasluga za zajednicu i društvo organiziralo oproštajni banket.*

42 *Pravila Gospojinskoga dobrotvornog družtva u Koprivnici, 1909. godina, str. 6, MGKc.*

43 *Ante Pavelić, Boljševizam i obitelj, Ustaškinja, br. 2, 10. svibnja 1942., str. 9.*

44 *Koprivnički Hrvat, br. 1, Koprivnica, 31. svibnja 1941., str. 3.*

vom broju istoga časopisa u kojem se izričito navodi ideal žene kakav propagira nacistička politika:

»*…prvi naravni borac za obstanak i napredak preporodjenoga hrvatskog naroda i obnovljenje hrvatske države jest po prirodnome redu hrvatska žena - mati. Kakva bude hrvatska suvremena žena, takva će biti suvremena hrvatska mati, hrvatska porodica, dakle i hrvatski narod i hrvatska država, sviestno uredjena, usmjerena i vodjena hrvatska narodna zajednica.*

U prvome redu mora biti hrvatska žena tjelesno i duševno zdrava i jaka, pomoću vjere ćudoredno izgradjena i osnažena, pomoću narodne predaje i poviesti u narodnome duhu učvršćena, umno razvijena i obćeno obrazovana. Samo tako podpuno uskladjena žena moći će odgovarati našim sadašnjim i budućim potrebama.«[45] Takvu zdravu, jaku i ćudorednu Hrvaticu trebalo je stvarati od njezine najranije dobi, pa su u skladu s time djevojčice i djevojke educirane i odgajane odvojeno od dječaka. Tako je u Koprivnici osnovana Privatna ženska realna gimnazija u Koprivnici s pravom javnosti u Zavodu Presv. Srca družbe Kćeri Božje ljubavi kao *»prvo žensko srednje učilište u ovom kraju, koje radi potpuno u ustaškom narodnom duhu«*[46]; djeca i mladi pohađali su sastanke Ustaške mladeži u odijeljenim terminima [47] i u različito im je vrijeme bila dostupna građa u knjižnici te iste organizacije[48]. Zajedno su organizirali javne priredbe u povodu važnih datuma[49], susrete s Ustaškom mladeži drugih krajeva te obavljali društveno korisne zadaće (poput prikupljanja starih predmeta)[50]. Djevojke starije od 21 godine djelovale su unutar Ženske loze ustaškog pokreta, osnovane posebnom odredbom Poglavnika iz studenoga 1941.[51], koja je u Koprivnici formirana 13. travnja 1943.[52] Koliko je Nezavisna Država Hrvatska propagirala ćudorednost, pokazuje i odredba Ministarstva unutarnjih poslova NDH od 14. srpnja 1941. o suzbijanju nećudorednih pojava. U Koprivnici su stoga 1943. godine poduzete i konkretne mjere - u ožujku je zatvorena gostionica Franjice Bugarin *»jer je prostorije svoje gostionoice opetovano zlorabila za održavanje nećudorednih sastanaka«*[53], u travnju su sve koprivničke javne ustanove dobile obavijest da u skladu s navedenom odredbom svi službeni djelatnici i građani moraju prijaviti one koji izriču psovke i kletve te da mladići koji nisu navršili 18 godina ne smiju u gostionice bez pratnje roditelja ili skrbnika i ne smiju im biti točena alkoholna pića[54], a u svibnju je uhićeno jedanaest djevojaka i žena zbog sumnje u bludništvo jer dotične *»bez ikakvog imetka - premda ništa ne rade - provode život u bezposlici, imadu i skupocjenu pomodnu odjeću i obuću s kojom ih snabdijevaju »prijatelji« neoženjeni a tu i tamo i oženjeni«*.[55]. No valja napomenuti da te podatke treba uzeti s rezervom jer se od živućih svjedoka onoga vremena može čuti podosta priča o nemoralnom ponašanju ustaških vojnika.[56]

Još je jedan primjer »«moralne propagandne«« i članak ustaškog pobočnika Mije Bzika u listu *Ustaša* koji izravno napada Maju Veseli i Bosiljku Ljepavu, profesorice koprivničke gimnazije i

---

[45] *Olga Osterman, »Žena u novoj hrvatskoj državi«, Ustaškinja, god. 1, br. 1, 1942., str. 5 (ovaj broj nema sačuvanu početnu stranicu).*
[46] *Koprivnički Hrvat, br. 35, Koprivnica, 5. rujna 1942., str. 3.*
[47] *Koprivnički Hrvat, br. 18, Koprivnica, 9. svibnja 1942., str. 2.*
[48] *Koprivnički Hrvat, br. 5, Koprivnica, 31. siječnja 1942., str. 2.*
[49] *Koprivnički Hrvat, br. 12, Koprivnica, 27. ožujka 1943.*
[50] *Koprivnički Hrvat, br. 8, Koprivnica, 27. veljače 1943., str. 1.*
[51] *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941. - 1945., Zagreb, 1997., str. 484.*
[52] *Koprivnički Hrvat, br. 25, Koprivnica, 17. travnja 1943., str. 2.*
[53] *Koprivnički Hrvat, br. 10, Koprivnica, 13. ožujka 1943., str. 3.*
[54] *»Suzbijanje nećudorednih pojava«, Koprivnički Hrvat, br. 16, Koprivnica, 24. travnja 1943., str. 2.*
[55] *»O suzbijanju nećudorednog života«, Koprivnički Hrvat, br. 17, Koprivnica, 1. svibnja 1943., str. 3.*
[56] *Kao jedan od primjera mogu navesti uspomene Koprivničanke Branke Vrabec koja mi je u razgovoru u kolovozu 2005. opisivala razuzdano ponašanje pripadnika Crne legije tijekom njihova boravka u Koprivnici od veljače 1944. do svibnja 1945.*

članice Gradskog odbora AFŽ-a Koprivnice koje su, prema Anti Dobrili Pepi, mobilizirale gotovo cijeli sedmi i osmi razred koprivničke gimnazije za odlazak u partizane 1944. godine.[57] Tako Bzik o njima piše:

»Nakon sastanka vodjena su djeca u šumu i po perivojima, gdje se je na životinjski način upućivalo malodobnu djecu o slobodnoj ljubavi i oskvrnjivalo ju na zulukaferski način. Tako se je htjelo mužku i žensku djecu predobiti za njihov životinjski šumski život… A židovi i drugi tudjinski komandiri sa raznim Majama, Ljepavama i Savkama orgijali su, uživajući u »Domu kulture« nad odrubljenim glavama i oskvrnutoj djeci.«[58] Kakav je odjek imala ustaška propaganda o čednosti, govori i izjava Marice Zastavniković na skupu AFŽ-a u Koprivnici 1943. godine:

»Žene su pitale kako stoji s moralom u našoj vojsci. One sada prvi puta vide žene borce pa njima je to čudno pa ih zanima život naših žena boraca. Neprijateljska propaganda širila je glasine, kako je skoro svaka druga žena u partizanima u drugom stanju.«[59]

Postavlja se pitanje koji je razlog uvjerljivosti navoda o nemoralu u partizanskim redovima. Naime, dr. Krešimir Švarc, predsjednik Židovske općine u Koprivnici i sudionik NOB-a, u razgovoru u kolovozu 2005. godine, među ostalim, prisjetio se da su muškarci i žene u partizanima spavali odvojeno na različitim stranama iste prostorije i uistinu se pazilo na ponašanje među osobama različita roda (dakle, krug ljudi oko gospodina Švarca zadržao je kulturološke moralne stege tradicionalnog društva u kojem je odrastao i prilagodio ih danim uvjetima). S druge strane, Mara Blažek, podrijetlom iz Prekodravlja, ispitana u rujnu iste godine, ustvrdila je da ne može reći »«ništa lijepo«« o partizankama.[60] Usprkos vremenskom odmaku unutar kojeg su se nedvojbeno dogodile određene političke i svjetonazorske promjene, spomenuta je ispitanica zadržala svoje uvjerenje u upitnu čestitost partizanki, iako za to nije navela nijedan konkretni primjer, nego je uvjerenje formirala na temelju priča koje je čula u ono vrijeme.[61]

ZAKLJUČAK:

Unutar HSS-a i prije Drugoga svjetskog rata bila je zastupljena problematika političkog prava žena i ženske ravnopravnosti, što je imalo odjeka i na koprivničkom području. No emancipacija je »zamah« doživjela u ratno vrijeme pod okriljem NOB-a kada su žene retorikom i propagandom izjednačavane s muškarcima u radnim i ratnim zadacima, a poslijeratnim Ustavom 1946. i pred zakonom. Uz većinu tradicionalnih ženskih poslova prilagođenih ratnim uvjetima (poput njege bolesnika i ranjenika, brige za logoraše, skupljanja lijekova, sanitetskog materijala i hrane, izrade odjeće), one su bile prisutne u vojnim redovima, obavljale su političku propagandu na terenu i rizične kurirske poslove, a najaktivnije su bile nagrađivane članstvom u Komunističkoj partiji. S druge strane, ideologija NDH promovirala je ideal tradicionalne žene kao kućanice i majke, čuvarice ognjišta i privatne sfere koja postoji sa svrhom da rađa i odgaja iznadprosječne, jake i zdrave Hrvate. Mobilizacija žena u partizanske redove te njihov cjelodnevni fizički suživot s muškarcima na istom prostoru u neprijateljskoj su propagandi bili tretirani kao raspad tradicionalnih moralnih vrijednosti. Stoga su prve aktivistice nailazile na probleme unutar zabačenijeg teritorija gdje je konzervativna patrijarhalna struktura bila vrlo jaka i gdje se njihov rad tretirao kao »«nešto što žene ne rade«« pa je trebalo vremena da šira javnost prihvati žene ratnice. Napokon, sva se zbivanja događaju u društvenom prostoru koji je i sam tradicionalan, dakle, unutar

---

[57] *Dobrila Pepo, A., 1983., str. 150.*

[58] *Ustaša - vjestnik hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta, br. 16, 16. travnja 1944.*

[59] Dobrila Pepo, A., 1983., str. 153.

[60] Iako dvoje navedenih ispitanika nisu reprezentativni uzorci društvenih skupina odabranih za istraživanje, njihova su svjedočanstva dala zanimljiv prilog vezan uz ćudoređe u partizana.

[61] Time i partijski apeli za aktivisticama na terenu među ljudima dobivaju svoj kontekst.

toga okvira potenciraju se promjene postojećeg mentaliteta. U skladu s time biva jasnije zašto nitko od sudionika nije primijetio da je ravnopravnost bila samo mit te da su najmoćnije vojne i političke položaje držali uglavnom muškarci.

Nisu komunisti jedini zaslužni za političko osvješćivanje žena i njihovo puštanje u ratne redove, oni su samo prihvatili proces koji se otprije zbivao i u drugim dijelovima svijeta te je u njihovu djelovanju naišao na dobro uporište, a njihova je Ustavom zajamčena ravnopravnost, za razliku od HSS-ove, bila ostvarena u zakonskoj praksi.

SUMMARY

When choosing a concept of the emantipation of women as a main perspective of a research, this paper analizes activities of women in Koprivnica and it«s region during the Second World War which are mostly mentioned in publicated works on similar subject and newspapers in Koprivnica of that time. Process of emantipation has been observed by analizing dvelopement of political consiencesness, existance of a woman in public sphere and her inrolement in wartime activities, all questioned from diferent aspect of morality. This shows that interpretation of a woman as a political subject depended on ideological purpose of political fractions, and also that the highest positions in Yugoslav People«s Liberation War were mostly reserved for men. Nevertheless, people of that time lived in traditional society and changes in mentality had to be made at first to continue process of emantipation. Taken from that point of wiew, Myth of Equality has it«s logical meaning.

TEMA: POGRANIČJE HRVATSKE I MAĐARSKE

VEZE IZMEĐU SLAVONIJE I JUŽNE UGARSKE U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

CONNECTIONS BETWEEN SLAVONIA AND SOUTHERN TRANSDANUBIA IN THE FIRST PART OF THE 16TH CENTURY

Szabolcs Varga
College of Theology of Pécs,
7621 Pécs, Papnövelde u. 1-3
Mađarska
szavarga@gmail.com

Primljeno/Received: 16.01. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 07.11. 2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 323.22 (497.5-35) 32-05

SUMMARY

There were several important connections between Slavonia and Southern Transdanubia in the early modern period. Three groups can be distinguished among them: ecclesiastical and cultural connections; military relationship and those with economic characteristic. The Diocese of Pécs established the closest personal and cultural relationship with the Zagrebian Bishopric within the medieval Kingdom of Hungary. Many bishops and canons held offices in both dioceses. These two regions became the centres of Humanism in Hungary due to the geographical vicinity of Rome. Pécs was the hinterland of Slavonia and Požega until 1541 and their fleeing population often took refuge in the town. After 1541 Slavonia provided help for the defence of Pécs and then that of Szigetvár, which contributed to the preservation of Hungarian ethnicity in Tolna and Baranya. Slavonia was also significant for the inhabitants of Transdanubia from an economic point of view because the most important 16th century exports goods of the Kingdom of Hungary, cattle, was driven to Venice on the Slavonian trade routes. As a summary one can state that the close connections between Slavonia and Southern Transdanubia in the first part of the 16th century mutually influenced the two regions.

Key words: Slavonian, Pécs, Szigetvár, Ferdinand, John Szapolyai, Stephan Brodarić, Luka Sekelj

Ključne riječi: slavonski, Pečuh, Siget, Ferdinand, John Szapolyai, Stephan Brodarić, Luka Sekelj

In the past few decades tendencies regarding the mutual influences and connections among different regions as the most important research field have become increasingly strong within

modern historiographical schools.[1] These trends intend to show the uniqueness or on the contrary the general characteristics of the development of certain societies and the states encompassing them with the help of structural and cultural similarities or differences. Central Europe with Croatia and Hungary in particular, is an appropriate field for this kind of research, because there do not exist any other two countries whose fates were so intertwined for centuries. Therefore the examination of spatial and temporal changes of the connections between the two states is adequate both in comparative and in diplomatic historical analyses. Unfortunately the last century was not the age of joint Croatia and Hungary historical research. As Ede Margalits, a prominent Hungarian historian stated at the beginning of the 20th century: »*Croatia has almost completely seceded from Hungary… in its sentiment and intellect: we neither understand not know each other*«.[2] For different reasons, historians in both countries locked themselves in their national historiographies and became their captives.[3] However, this unfavourable situation has changed in the past few years and due to the new approach there is an increased interest in each other«s history.[4] Examining the story of cross-border institutions in the early modern period (such as the military frontier or the church) has also had an important role in this process. New research results have revealed that tendencies in church[5], military[6] and economic history[7] cannot be written monographically within the framework of traditional national historiography, and they can be interpreted

---

1 Oskar Halecki, *Borderlands of Western Civilization. A History of East Central Europe*. New York, 1952. Jenő Szűcs, *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. [Outline on The Three Historical Regions of Europe] Budapest, 1983. Recently: Endre Sashalmi, *A nyugat-európai államfejlődés vázlata (1000-1700).* [Outline on the Development of the Western States 1000-1700.] Budapest, 2006.

2 Ede Margalits, *Horvát történelmi repertórium I.* [Croatian Historical Repertory vol. 1.] Budapest, 1900., 4.

3 Géza Pálffy, *Egy szlavóniai köznemesi família két ország szolgálatában: A Budróci Budor család a XV-XVIII. században*. [A Slavonian Noble Family in Service of Two Countries: The Budróci Budors in the 15th-18th Centuries] in: Hadtörténelmi Kölemények 115. (2002/4.) footnote 8. For this issue see Szabolcs Varga, *A 15-17. századi horvát történelem kutatásának új irányairól*. [On the New Tendencies of Studying 15th-17th Century Croatian History] in: Századok 139. (2005/4) 1035-1047.

4 The best example of this is the joint conference held in Zagreb, whose proceedings have already been published in Croatian. *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918. zbornik radova.* Glavni urednik: Milan Kruhek. Zagreb, 2004.

5 Antal Molnár: *A hódoltsági katolikus egyháztörténet forrásai.* [Sources of Catholic Church History in the Area under Ottoman Domination] in: A magyar egyháztörténet-írás forrásadottságai. Eds. Szabolcs Varga - Lázár Vértesi. (= Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis II.) Pécs, 2006. 36-47. Idem: A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon. [The Catholic Church in Transdanubia under the Ottoman Conquest] (= METEM könyvek 44.) Budapest, 2003. Idem: *Hrvatski, bosanski i mađarski katolički sustav crkvenih institucija u okupiranim područjima Ugarske*. in: Hrvatsko-mađarski odnosi 1102-1918. zbornik radova. Glavni urednik: Dr. Milan Kruhek. Zagreb, 2004. 135-143.

6 Géza Pálffy, *O povijesti nastanka zemljovida hrvatsko-slavonskih i ugarskih krajiških utvrda Nicola Angielinija*. in: Podravina: Časopis za multidisciplinarna istraživanja 3. (2004/5.) 45-51. One has to mention that research on the defence system was a hot issue among historians in 19th century, and several noteworthy works were born on the subject. For example Frantisek Vaniček, *Spezialgeschichte der Militärgrenze. I.* Band. Wien, 1875. íthe interest for this issue did not wane either in the 20th century. See Günther Erich Rothenberg, *The Austrian Military Border in Croatia 1522-1747*. The University of Illinois Press Urlana 196O. and recently Karl Kaser, *Freier Bauer und Soldat. Die Militariesierung der agrarischen Gesellschaft an der kroatisch-slawonischen Militärgrenze (1535-1881)* (= Zur Kunde Südosteuropas Band II/22) Wien, 1997. One has to mention, however that these excellent writings did not deal with the functioning of the defence system in its complexity and in several cases they applied the definitions of the military frontier set up in the 18th century in an anachronisic way to tackle the earlier periods as well. Historians« attention has been drawn to these problems by Géza Pálffy, *The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century).* in: Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of the Ottoman Conquest. Eds.: Géza Dávid and Pál Fodor. (= The Ottoman Empire and its Heritage Politics, Society and Economy, Eds.: Suraiya Faroqhi and Halil Inalcik, Vol. 20.) Leiden-Boston-Köln, 2000. 3-69.

7 Ferenc Szakály: *Zur Kontinuitätsfrage der Wirtschaftsstruktur in der Ungarischen Marktflecken unter der Türkenherrschaft.* in: Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege. Die Vorträge des 1. Internationalen Grazer Symposions zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Südosteuropas (5. bis 10. Oktober 1970) Hgg. Von Othmar Pickl. (= Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Band 1) Graz, 1971. 235-273.

only in a wider context. This has recently drawn historians« attention to the history of the neighbouring countries. Hopefully it is not a passing fervour and there has been a change of paradigms in Central European historiography.

Namely, there is plenty to do. For instance Hungarian historiography knows little about the administration and functioning of late medieval Slavonia, not to mention its relationship with the adjacent regions.[8] (I would like to indicate we have even less information about late medieval Croatian history and the connections between Croatia and the Kingdom of Hungary). We have scarce knowledge about the urbanisation[9] of the region and summary works do not deal with Slavonia in general.[10] The structure of the Slavonian counties and the issue of the specific Slavonian nobility have only been outlined broadly.[11] However, the general statement claiming Slavonia was a specific province of the Kingdom of Hungary cannot be interpreted without answering these questions.[12] Thus, one has arrived at the fundamental issue how the certain autonomous territories (regnum Croatiae, Sclavoniae, Dalmatiae, pars Transsylvaniae[13], etc.) belonged to the state (regnum), i.e. what was the administration of the Kingdom of Hungary like. Nevertheless, I have not finished listing the various research tasks, I have only wanted to show the significance of the problem.

Not only the administration of Slavonia, but the connections of the territory with the Kingdom of Hungary have only been shown mostly in case studies.[14] Moreover, they concern only some

---

8 András Kubinyi, *A Jagelló-kori magyar állam*. [The Hungarian State in the Jagiellonian Era] in: Történelmi Szemle 2006/3-4. 287-309.

9 The results of Croatian research are almost completely unknown in Hungarian historiography. It is also true for the early modern period. The data relating to Koprivnica, Zagreb or Varaždin are not present in the local historical works. There is only one exception: Zsuzsa Teke, *A zágrábiak gyapjúszövet-behozatala a 16. század közepén*. [The Import of Zagrebian Woollies in the Middle of the 16th Century] in: Gazdaság, társadalom, történetírás. Emlékkönyv Pach Zsigmond Pál 70. születésnapjára. (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 6.) Budapest, 1989. 83-93. She also made use of the data of the documents compilations published Tkalčić

10 Transylvanian and Slovakian urbanisation is dealt with in several works. For instance Vera Bácskai, *Magyar mezővárosok a XV. században*. [Hungarian Market Towns in the 15th Century] (= Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 37.) Budapest, 1965. Slavonian urbanisation is not mentioned either in Lajos Rúzsás - Jenő Szűcs, *A várostörténeti kutatás helyzete és feladatai*. [The Present State and Tasks of Research on Urbanisation] Különnyomat az MTA Társadalom-Történeti Tudományok Osztálya Közleményei XV. kötet 1-2. számából. Budapest, 1966.

11 Elemér Mályusz, *A magyar rendi állam Hunyadi korában*. [The Hungarian Estate Monarchy under Hunyadi] Budapest, 1958.

12 One cannot learn any more from the recent works aimed to be used by university students, either. István Draskóczy, A tizenötödik század története. [The 15th Century] Budapest, 2000. illetve Gyula Kristó - Pál Engel - András Kubinyi: *Magyarország története 1301-1526*. [Hungarian History from 1301 to 1526]. Budapest, 1998. 353-356. The relevant chapters were written by András Kubinyi.

13 It would be worth dealing with the question raised by Elemér Mályusz again to learn how the status of Slavonia and Transylvania was similar and different during the Middle Ages. The administration of Transylvania in the late Middle Ages has recently been dealt with in Teréz Oborni, *From Province to Principality: Continuity and Change in Transylvania in the First Half of the Sixteenth Century.* in: Fight Against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century. Edited by István Zombori. Budapest, 2004. 165- 181

14 Dénes Sokcsevits, *Magyar múlt horvát szemmel*. [Hungarian Past from Croatian Point of View] Budapest, 2004. is a striking exception.

aspects of the extremely varied relations[15]. The most detailed studies deal with the different members of the Zrinski family highly esteemed by both nations and the history of the Wesselényi Conspiracy.[16] In the second half of the 20th century scholarly interest grew for peasantry as a social class. Due to this interest Vera Zimányi has written the history of the serfs of the Rohonc-Szalónak manor, which had a lot of Croatian references[17], too, because a significant number of Croatians migrated from the Croatian and Slavonian areas exposed to Ottoman attacks to the western areas of Transdanubia in the 16th century.[18] After studying big landowners and peasants, in the 1990s historians started to deal with the northern migration of the Croatian-Slavonian gentry and their settlement and role in the Kingdom of Hungary[19]. However, their integration has not been written monographically so far. Hungarian research into the border castles and the fortified towns of the region is another deficiency and up to this point neither the Croatian results have been properly integrated into Hungarian historiography. Nevertheless it would be important to know whether the processes observed in Hungary were similar south of the River Drava.[20]

Mainly the Osmanists are dependent on one another«s research results, since the Hungarian area under Ottoman rule cannot be separated from Slavonia, Sriem (Srijem) and Požega because the ottoman administration also rendered the province in its unity. Those people who had excelled themselves in the Slavonian theatre of war held important positions north of the Drava. A representative example is Ulama Pasha[21] or Kasim Bey[22] who served on both borderlands for a long time. Fortunately, Osmanists know one another«s works and Hungarian osmanistic studies considers the reconstruction of the events of the territories south of the Drava as its task.[23]

---

15 The 15th century Slavonian events have been placed in a national context several times by Tamás Pálosfalvi, *Cilleiek és Tallóciak: Küzdelem Szlavóniáért (1440-1448)* [Cilleis and Tallócis: A Strife for Slavonia (1440-1448)] in: Századok 134. (2000.) 49-66. Idem: *Vitovec János. Egy zsoldoskarrier a 15. századi Magyarországon.* [Johann Vitovec. Career of a Mercenary in the 15th Century Hungary] in: Századok 135. (2001) 428-472. Idem: *Slavonski banovi u 15. stoljeću.* in: hrvatsko-mađarski odnosi 1102-1918. zbornik radova. Glavni urednik: Dr. Milan Kruhek. Zagereb, 2004. 45-51. The status of Slavonia within the early modern Kingdom of Hungary has been defined by Géza Pálffy, *Hrvatska i Slavonija u sklopu Ugarske Kraljevine u 16. i. 17. st. (s posebnim osvrtom na političke, vojne i društvene odnose)* in: hrvatsko-mađarski odnosi 1102-1918. zbornik radova. Glavni urednik: Dr. Milan Kruhek. Zagreb, 2004. 113-125. Idem: *Jedan od temeljnih izvora hrvatske povijesti: pozivnica zajedničkog Hrvatsko-slavonskog sabora iz 1558.* godine. in: Zbornik odsjeka za povijesne znanosti zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU. 23. (2005.) 47-61.

16 Further detailed bibliography can be found in Géza Pálffy, *Horvátország és Szlavónia a XVI-XVII. századi Magyar Királyságban.* [Croatia and Slavonia within 16th - 17th Century the Kingdom of Hungary] in: Fons IX. (2002/1-3.) (= Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére) Budapest, 2002. 107-123.

17 Vera Zimányi, *Der Bauernstand der Herrschaft Güssing im 16. und 17. Jahrhundert.* (= Burgenländische Forschungen. 46.) Eisenstadt, 1962.

18 Mirko Valentić, *Gradišćanski Hrvati od XVI stoljeća do danas.* Zagreb, 197O has been fundamental up to present The latest important historical work on the Croatian migration is Géza Pálffy - Miljenko Pandžić - Felix Tobler, *Ausgewählte Dokumente zur Migration der Burgenländischen Kroaten im 16. Jahrhundert/Odabrani dokumenti o seobi Gradišćanskih Hrvata u 16. stoljeću.* Eisenstadt / Željezno, 1999.

19 Géza Pálffy, *Plemička obitelj Budor iz Budrovca u razdoblju od 15. do 18. stoljeća.* in: Podravina: Časopis za multidisciplinarna istraživanja 2. (2003/3.) 5-75.

20 The best example is the history of Koprivnica. Hrvoje Petrić, *Koprivnica u 17. stoljeću. Okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu.* (= Bibliotheca historia Croatica Knjiga 36.) Meridijani, Samobor, 2005.

21 Géza Dávid, *Egy távolról jött oszmán főember a magyar végeken*: *Ulama bég.* [A High-ranking Ottoman from Far Away. Ulama bey] in: Keletkutatás 2002-2006. 62-83.

22 Géza Dávid, *Kászim vojvoda. bég és pasa. I-II.* [Kasim Vayvoda, Bey and Pasha vols. 1-2.] in: Keletkutatás 1993. ősz 53-67. Keletkutatás 1996.tavasz 41-57. Ferenc Szakály, *Az első dunántúli szandzsák és megszervezője, Kászim bég.* [The First Transdanubian Sancak and Its Founder, Kasim Bey] in: Keletkutatás 1995. tavasz. 23-43.

23 Géza Dávid, *Kászim pasa eszéki mecsetje, iskolája és fürdője.* [Kasim Pasha«s Mosque, School and Bath in Osijek] in: Keletkutatás 2002-2006. 184-189.

Summarising, there are many unexplored fields regarding the medieval and the early modern connections between Slavonia and the Kingdom of Hungary. In the study I am going to deal with a narrower region (Southern Transdanubia) and a shorter period (the first part of the 16th century). The latter was the most intensive period of the Ottoman Conquest. As the Ottoman Empire established similar systems in the occupied Slavonia and Southern Transdanubia, I am going to handle them together. However, the Ottoman conquest also produced parallel processes in those parts of the regions which were retained by the Christians, thus an interesting interdependence can be traced among them.[24] (I would like to indicate that apart from the territory of the medieval Slavonia I also include Požega for the sake of the better understanding. Nevertheless, I am not going to deal with the counties of Zala and Somogy in Southern Transdanubia, because I have not done any basic research on them, and their analysis would exceed the scope of this work).

Three groups can be distinguished within the connections between Baranya (Baranja) and Slavonia at the beginning of the early modern period: the ecclesiastic and cultural relations, the economic connections, and those with military characteristic. While the influences in the first two groups were bi-directional and enriching, military connections were something else. Pécs (Pečuj) served as a hinterland for Požega before 1543, and the significance of the town was also felt south of the Drava. In turn, the Slavonian area retained by the Christians (*ostaci ostataka*) provided great military help for Southern Transdanubia during the Ottoman rule. I am going to analyse these connections one-by-one in my study.

Within the medieval Kingdom of Hungary the Diocese of Pécs had the strongest personal and cultural connections with the Diocese of Zagreb. It was not by chance that Janus Pannonius[25] fleeing from King Matthias in 1471 found refuge in the castle of Medvedgrad near Zagreb with the help of the Zagrebian bishop, Osvát Laki Thúz (Osvald Tuz). Apart from the geographical vicinity, it might have cultural reasons, too. It is notable that the relationship between the adjacent Diocese of Veszprém and Zagreb was not so flourishing. It is well-known that many bishops of Pécs were later promoted[26] to be that of Zagreb, but there were not so strong personal relations with any other diocese. The bishops« list reveals that after the fall of the town in 1543, the bishops of Pécs showed a preference for the richer Zagrebian bishopric as the next step of their career. From the middle of the 16th century the bishops of Pécs lost their diocese, their title became a ceremonious one, their income decreased to minimum and in reality they became titular

[24] Ferenc Szakály, *A dél-dunántúli hadszíntér 1526-1543.* [The Southern Transdanubian Seat of War 1526-1543] in: Pécs a törökkorban. (= Tanulmányok Pécs történetéből 7.) Ed. Ferenc Szakály. Pécs, 1999. 17-50.

[25] Janus Pannonius died in the castle of Medvedgrad and was buried in the Paulite monastery of Remetinec. From here his grave was taken to a place unknown for a long time. An intact grave of a bishop was found in the crypt of the cathedral in Pécs at the beginning of the 1990s. It is likely to have the mortal remains of Janus Pannonius. It is in line with Bonfini«s account according to which King Matthias forgave Janus and allowed his coffin to be buried in Pécs. Gábor Kárpáti, *Janus Pannonius feltételezett sírhelye?* [The Supposed Grave of Janus Pannonius] in: Janus Pannonius és a humanista irodalmi hagyomány. Eds. László Jankovich - Gábor Kecskeméti. Pécs, 1998. 41-51.

[26] Pavao Gregorijanec (pečuški biskup 1548-1550; zagrebački biskup 1550-1557.), Juraj Drašković (1557-1563; 1563-1578.) Ivan Kranjčić iz Moslavine (1568-1578; 1578-1584.), Nikola Zelnicaj Stepanić (1596-1598; 1598-1602.) Petar Domitrović (1608-1611; 1611-1628.) Franjo Ergelski (1608; 1628-1637.) Benedikt Vinković (1630-1637; 1637-1642.) were among them. I have used the following publications for the data: *A Pécsi Egyházmegye schemetizmusa* [The Schematism of the Diocese of Pécs] Pécs, 1981. 152-153.; *Zagrebački biskupi i nadbiskupi.* Juraj Batelja et alii. Zagreb, 1995.

bishops.[27] Their appointment to the Zagrebian episcopal see and later the titles »bishop of Győr« (Đur)[28] and »archbishop of Kalocsa« meant the rise of their career.

Beside the bishops, the canons of the chapter also maintained close relationships. Out of them 20 held benefices in both chapters between 1345 and 1526.[29] Two of the canons of Pécs were born in Koprivnica[30] and many of them came from Slavonia according to their names.[31] Although the data is inaccurate in many cases, it is obvious that several members of the chapter of Pécs were of Slavonian origin and also received benefices in Zagreb.

However, it is worth wondering that in the second half of the 15th century there were not any members of the ecclesiastic middle layer who turned up in both places. The legal uncertainties over the possession of the Zagrebian bishopric which arose in the stormy period around King Matthias«s accession to the throne might be the reason for that. Janus Pannonius occupied Vaskaszentmárton that belonged to Zagreb and in 1481 it was still among the estates of Zsigmond Ernuszt, (Sigismund Ernušt Čakovečki) the successor of the poet bishop.[32] The Zagrebian bishops received the incomes of the abbey of Pécsvárad from the 1460s and their honorific title »governor of the abbey« also contributed to the lack of the dual benefices.[33] It offended the bishops of Pécs because they would have managed the abbey willingly. Furthermore, the Laki Thúz family also sided with János Vitéz and Janus Pannonius in their conspiracy against King Matthias in 1471, thus the ruler paid attention to the limitation of Bishop Osvát«s power. It might have been a reason for the loyal Zsigmond Ernuszt«s appointment (1473-1505) to the episcopal see of Pécs. In the first part of the 16th century Tamás Bakócz«s (Toma Bakač) policy and later the wartime events did not allow the middle layers of the church to reinforce their relationship.

Nevertheless, the connections between the two dioceses might be regarded remarkably extensive in the studied period. The basically peaceful relationship is supported by the fact that the

---

27 Since the Hungarian episcopate never failed to appoint the bishops of the areas under Ottoman rule, these offices (the bishops of Pécs, Vác, Csanád, Eger, Veszprém) did not become mere titles even when they were not controlled in reality. Joachim Bahlcke, *A » Magyar Korona püspökei« Adalék az egyház társadalom- és alkotmánytörténetéhez.* [The »Bishops of the Hungarian Crown« Data on the Social and Constitutional History of the Church] in. Történelmi Szemle 2006/1-2. 1-25.

28 In reality only Juraj Drašković was able to fill in all these sees, he was the archbishop of Kalocsa from 1574, the bishop of Győr from 1578, and he was also cardinal until his death on 31 January 1587.

29 Tamás Fedeles, *Egyházi kapcsolatok Pécs és Zágráb között. (Pécsi kanonokok a zágrábi székeskáptalanban, 1345-1526)* [Church Connections between Pécs and Zagreb (The Canons of Pécs in the Zagrebian Cathedral Chapter 1345-1526] in: Egyháztörténet 6. (2005/2.) http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/tartalom12.htm

30 Determining the origins according to names is always a bit uncertain. Péter Kaproncai was a canon from 1438 to 1445 and András Kaproncai held canonical benefice between 1493-1508 and was the priest in Szentgyörgy in the meantime in the county of Körös. Tamás Fedeles, *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban. (1354-1526)* [The Personal Composition of the Cathedral Chapter of Pécs in the Late Middle Ages] (= Tanulmányok Pécs történetéből 17.) Pécs, 2005. 390-391.

31 According to the abovementioned data collection 14 canons came from the areas south of the Drava, but in several cases their Slavonian origin or canonical benefice was questionable. Later research might clarify these points. The data collection reveals that one person was born in Varaždin Ibid. 372; and two people were born in Zagreb and in Szentgyörgy Ibid. 456; 467; and 449., while 3 canons came from Požega, 2 from Gara, and 1 from Orbova and Našice. Ibid. Map I.

32 István Tringli, *Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés.*[The Slavonian General Assembly in 1481] in: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Ed. Enikő Csukovits. Budapest, 1998. 304.

33 Osvát Laki Thúz was mentioned as the governor of the abbey of Pécsvárad as early as 1470.Tamás Kőfalvi, *A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevéltára. 1254-1526.* [The Charter Collection of the Abbey of Pécsvárad As A Place of Authentication 1254-1526.] Szeged, 2006. Register 78. Giving one of the richest Benedictine abbey to the bishop was part of King Matthias«s policy on the monastic orders. With this step he attempted to secure the income of the significant estate for himself or his supporters. For more details see András Kubinyi, *Mátyás király és a monasztikus rendek.* [King Matthias and the Monastic Orders] in: Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve I. Ed. Imre Takács. Pannonhalma, 1996. 538-544.

inventory compiled in the Zagrebian cathedral in 1502 mentioned a gilded casule granted to the church by the bishop of Pécs Zsigmond Ernuszt.[34]

Apart from geographical vicinity there might have been other reasons for the close relationship between the dioceses of Pécs and Zagreb. From the late Middle Ages Italy was the centre of the Christian world and the road to Rome from the Kingdom of Hungary ran across Zagreb. The Eternal City had a greater impact on the population of the neighbouring territories, such as the dioceses of Pécs and Zagreb, than that of the northern and eastern areas. Much more people travelled to Rome from the abovementioned two territories than from the other areas, which is indicated by the petitions preserved in the archives of the *Sacra Poenitentiaria Apostolica.*[35] According to these documents 652 petitions arrived from the Zagrebian bishopric and 377 requests came from the Diocese of Pécs. The former constitutes 22 % of all the documents, while the latter makes up 13 % of them.[36] Returning from Rome people brought Italian culture and spread Humanism in the upper ecclesiastic and lay classes of the Kingdom of Hungary. It contributed to the position of Pécs as the most important Humanist centre beside the royal court in the first decades of the 16th century. The bishop of Pécs György Szatmáry (1505-1521) set up a Humanist circle around himself and it maintained close relationship with Slavonian and Italian territories.[37] István Brodarics (Stjepan Brodarić), who held the office of the provost of Pécs between 1524-1526, also belonged to this group and he was the one who gave the authentic account of the eyewitness of the battle of Mohács. Bálint Hagymási, a native of Varaždin, was another member of the group and was educated in Italy on the expenses of the bishop from 1505 to 1516. He wrote his famous work »*A Short Writing of Praise and Blame of Wine and Water*« in Pécs, too.

Due to the high level of intellectual culture there operated an excellent school in the town and many students attended the institution also from the areas south of the Drava. The abovementioned István Brodarics also went to this school, as well as György Husz who was captured in 1532 near Rasinja in the county of Križevci by the Ottomans withdrawing from Kiseg (Güns, Kőszeg) and, although not voluntarily, became a significant traveller for posterity.[38]

The benefices of the chapter and those of the canons also remained important after the battle of Mohács. Both rulers granted the office of the provost of Pécs that guaranteed reasonable financial income during the years of the civil war. Albert Peregi, whose activity is to be detailed below, was one of the most well-known provosts devoted to Ferdinand. During his provostry John Szapolyai«s (Zápolya, Ivan Zapolja) secretary and papal envoy was Nicolaus Bogantius, archdeacon of Pécs and at the same time appointed to be the bishop of Duvnjska by Paul III in 1536.[39]

Apart from the institutions managed by priests, monastic orders also established intensive relationships between the two regions. The Dominican order is a typical example of it. At the beginning

---

[34] Ivan B. Tkalčić: *Povjestni spomenici slob. kralj. Grada Zagreba priestolnice kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske / Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae.* Svezak XI. Zagreb, 1906.184.

[35] György Kasztellánfy also visited Rome and brought an indulgence. MOL DF 268 184. I have found the data on the CD on medieval charters published by the Archives of Somogy County. John Korbáviai (Johannes Torquatus) was also in the Eternal City for similar reasons in 1512. Ivan Črnić, *Nekoliko južnih Sloviena zapisanih od 1478 do 1520 godine u braštinu sv. Duha u Rimu.* in: Starine 15. (1883.) 176.

[36] Gabriella Erdélyi, *A »Sacra Poenitentiaria Apostolica« hivatala és magyar kérvényei a15-16. században II.* [The Office of the *Sacra Poenitentiaria Apostolica* and its Requests in Hungarian in the 15th and 16th Centuries] in: Levéltári Közlemények 76. (2005/1.) 82.

[37] Péter Farbaky, *Szatmáry György a mecénás* [György Szatmáry, the Maecenas] (= Művészettörténet füzetek 27.) Budapest, 2002.

[38] Ede Margalits, vol. 1. 559. Lajos Tardy, *Rabok, követek, kalmárok az oszmán birodalomról.* [Prisoners, Envoys, Merchants About the Ottoman Empire] Budapest, 1977. 208-270.

[39] Dominik Mandić, *Duvanjska biskupija od XIV.-XVII. stoljeća.* in: Croatia Sacra 5. (1935.) 37.

of the 16th century the profession of how to build an organ was taught in the Dominicans« friary in Pécs. Johannes Stek, who was regarded as an acknowledged expert, also worked here. In 1517 he was invited to Zagreb to restore the organ, which he did willingly.[40] The connections between the members of the order in Pécs and in Zagreb lived through the battle of Mohács. A surviving monk of the burnt friary in Pécs, Stephan brother, was transferred to the Zagrebian monastery.[41]

Pécs was considered to be the intellectual centre of the region at the end of the Middle Ages. Its influence extended over Slavonia, too. Slavonian nobles willingly called on jurists from the town to settle their disputes. For instance, Ivan Tahi the latter provost of Vrana hired the lawyer doctor Michael, provost of Pécs to handle his case. Although he was not successful since Michael responded in the count in a way that was completely the opposite they had agreed on, the vast majority might have been satisfied with their legal experts.[42] Being an impartial platform, the Diocese of Pécs could also give a lot of assistance in religious disputes. When the prebendars of Zagreb sued János Bocskai, Pope Alexander VI called on Miklós and György Bodó, canons of Pécs, to carry on the investigation.[43]

The civil war and the recurring Ottoman devastation after the battle of Mohács hindered the connections to develop further. Pécs became the hinterland of the territories over the River Drava which suffered serious damage. The treasures of the Bosnian chapter, originally kept in Đakovo, were sent to Pécs in 1537, and the priests of Požega fled to the town at the same time. Master Nicolaus, the Bosnian lector took the treasures (with the chapter«s seal among them) to Pécs and handed them over to János Gyöngyösi, canon and provost.[44]

The Ottomans occupied Pécs in 1543. The priests had to flee from the territory, thus religious connections discontinued for long decades. Pécs became a centre of Ottoman public administration, which resulted in the eradication of the Catholic Church organisation. During the 17th century the state of affairs changed and Catholic missionaries reappeared in the region. Founding a friary in Pécs, the Jesuits coming from Zagreb and Međimurska were the most significant out of them. They started to recatholicise the inhabitants of Baranya.[45] Thus, because of the missionaries« arrival across Slavonia, the areas south of the Drava had an important role in the survival of Catholicism in Baranya.

The next part of my essay is going to focus on the analysis of the military connections between the two regions. Before the battle of Mohács the ruler obliged Baranya to contribute to the defence of Slavonia with victuals and taxes. Many Besides, the nobles of Baranya had to make war in defence of Croatia and Slavonia on several occasions.[46] In 1525 military groups from Baranya

---

40 Kilián Szigeti, *Pécs orgonistái és orgonaépítői a késő középkorban.* [The Organists and Organ Builders of Pécs in the Late Middle Ages] in: Baranyai Helytörténetírás 1974-1975. Pécs, 1976. 14-16.

41 Ferenc Szakály, *Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez.* [Market Towns and Reformation. Studies on the Early Development of Hungarian Middle Classes] (= Humanizmus és reformáció 23.) Budapest, 1995. 44.

42 MOL DF 268 267. I have found the data on the CD on medieval charters published by the Archives of Somogy County.

43 György Bónis, *Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíráskodás történetéhez a középkori Magyarországon.* [Registers of the Holy See. Documents for the History of Church Jurisdiction in Medieval Hungary] (= Jogtörténeti Tár 1/1.) Budapest, 1997. Register 3705.

44 Géza Entz, *A pécsi székesegyház kincseinek sorsa.* [The Fate of the Treasures of the Cathedral of Pécs] Pannonia 7. (1941-1942.) 334.

45 For a summary see Antal Molnár, *A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon.* [The Catholic Church in Transdanubia Under Ottoman Rule] (= Metem Könyvek 44.) Budapest, 2003. Its review in English is going to be published in Podravina.

46 On 8 March 1467 Pál Baróthy from Zerdahel protested that during his participation in the ruler«s campaign in Croatia Vince, the abbey of Iván had been dismissed without asking his opinion. György Bónis, 1997. Register 3061.

also participated in the campaign launched for the relief of Jajca, and the county provided the greatest part of victuals and logistics.

The whole state of affairs changed in the autumn of 1526 when only Krsto Frankopan disposed over a significant army. He was late for the battle of Mohács, and his army of 500 soldiers remained intact.[47] Thus, the Southern Transdanubian counties regarded him as their protector against the plundering Ottoman troops. Moreover, the nobles in the counties of Baranya, Tolna, Zala and Somogy unanimously asked him to be their defender (*tutor et defensor*). It was also due to the Croatian count known to be an excellent commander that John Szapolyai was elected as king of Hungary against Ferdinand by Southern Transdanubian and Slavonian nobles.[48] The similar situation of the two regions can be recognised in the fact that while Croatian nobles acknowledged Ferdinand their ruler on 1 January 1527, Slavonian and Southern Transdanubian counties gathered round Szapolyai. Their decision might be supported by several reasons, but only being aware of the events in Hungary allows one to understand the dual election of Croatia and Slavonia.[49] The right decision of the Slavonian nobility was justified when the Bosnian Ottoman troops kept devastating Croatia in 1526 and 1527 but left Slavonia intact since the sultan considered Ferdinand as his main enemy.[50] Nevertheless, the sudden death of Krsto Frankopan hindered the pacification of the region. As a consequence, Szapolyai«s rule seriously weakened in both territories, which resulted in the increase of Ferdinand«s influence and the frequent invasions of the Ottoman troops on the frontier. Thus, a bloody civil war began which lasted until 1538 when the Treaty of Várad was signed.

The history of the civil war is still unexplored since the work of Gábor Barta was not continued in Hungary and Croatian historiography has not paid attention to the Slavonian acts of Szapolyai«s supporters. The difficulties mentioned in the introduction do not allow either parties to reconstruct and assess Ferdinand and Szapolyai«s conflict in the region. It is true despite the fact that there have been many excellent documents compilations for more than a century and the vast majority of the sources related to the issue is well-known.[51]

Looking over the published sources some statements can be made on the relationship between Slavonian and Southern Transdanubia. John Szapolyai could only have a firm support in Slavonia when he controlled Pécs at the same time, because the road from Buda to Zagreb ran across the town. For instance, after the defeat of Szapolyai in 1527 Slavonia and Southern Transdanubia changed sides. However, the campaign led by the sultan in the same year proved that Ferdinand was not able to defend his subjects. It strengthened the influence of those who expected Szapolyai and his friendly politics towards the Ottomans to restore the peace in the country. Nevertheless, the armistice between Szapolyai and Ferdinand in 1530 inspired the Slavonian and Southern Transdanubian big landowners to circumvent the two rulers and take the control of their life into their own hands. They participated at the kingless diets several times but they were not succe-

---

47 The monographic description of the events is in Pál Jászay, *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után*. [The Days of the Hungarian Nation After the Battle of Mohács] Pest, 1846.

48 Gábor Barta, *Konszolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után. (Szapolyai John kormányzása 1526. november - 1527. augusztus.)* [An Attempt at Consolidation in Hungary After the Lost Battle of Mohács (John Zapolya«s Government November 1526 - August 1527] in: Századok 1977. 635-680.

49 For more details see Szabolcs Varga, Osmanische Expansion und Kroatiens Neupositionierung zum Königreich Ungarn im 16. Jahrhundert. (manuscript)

50 Gábor Barta, *Az elfelejtett hadszíntér 1526-1528*. [A Forgotten Theatre of War] in: Történelmi Szemle 37. (1995/1.) 1-33.

51 Smaller family and town archives may have important documents related to the issue. A typical example is Sopron, where a colleague of mine, Péter Dominkovits have found several documents written in the 1530s which he has sent me. I would like to thank him for his help.

ssful.[52] Finally, Suleyman«s campaign in 1532, which reinforced Szapolyai«s influence in the region in a spectacular way, terminated these efforts.[53] Following his obtaining of Southern Transdanubia, Szapolyai strongly supported his Slavonian followers as well, whose leader was the Zagrebian bishop Šimun Erdődy and the bailiff of Virovitice János Bánffy of Alsólindva (Donja Lendava). The king even arranged a military expedition to support them, and Tamás Nádasdy asked also Pécs for soldiers to besiege Zagreb and Varaždin.[54] So as to accomplish the plan Szapolyai appointed his experienced diplomat, the Humanist prelate Stjepan Brodarić to be the bishop of Pécs. His Southern Slav origin and his devotion to the king as well as his excellent Slavonian relationship were in favour of him. In August 1532 he participated in the Slavonian regional diet summoned by bishop Erdődy as Szapolyai«s envoy. However, despite his efforts Brodarics could not make everybody accept Szapolyai«s primacy. Therefore, in the summer of 1533 the king himself arrived in Pécs to make the area support him. The limitations of his power became obvious, because the governor Lodovico Gritti«s son escorted him and Kasim Pasha with his 200 soldiers from Sriem provided his guards.[55] The Viennese court also kept an eye on Szapolyai«s stay in the town and they sent several spies to Pécs. According to them Szapolyai in fact wanted to settle the dispute between Šimun Erdődy and János Bánffy of Alsólindva to strengthen his own Slavonian party.[56] However, his efforts were in vain because Bánffy died soon afterwards and Erdődy changed sides. As a consequence, Szapolyai«s faction broke up in the region. The Ottoman campaign launched in 1536 redrew the map and brought important changes into the state of affairs of the two adjacent territories.

The events of the campaign in Požega in 1536 clearly indicated the interdependence of the two regions. In that year both sides of the River Drava were put into a critical position. A massive Ottoman campaign began in the areas south of the Drava and by the end of the year almost the whole county of Požega came under Ottoman domination.[57] However, the population«s active help for the invaders due to of their living amid fears continuously was even more formidable. The castle of Požega was handed over to the bey of Smederevo by the fugitive inhabitants themselves.[58] By that time the Ottoman tactics of the soldiers« behaving in an acceptable way in the conquered territories had become ripe. They could make the population believe that the sultan«s friendship was a true political alternative and living under his rule meant peace. This was further enhanced by Szapolyai who had warned the country of Požega well in advance to surrender or else they would be perished. Due to the continuous ravages of the former years, the incompeten-

---

52 The minutes of these diets were published by Vilmos Fraknói, *Magyar Országgyűlési Emlékek / Monumenta Comitalia Regni Hungariae I. (1526-1536.)* Budapest, 1874. 309-429.

53 The events of the war can be followed in Gertrud Gerhartl, *Die Niederlage der Türken am Steinfeld 1532.* (= Militärhistorische Schriftenreihe 26.) Wien, 1981. Its ideological background is revealed in Gábor Ágoston, *Ideológia, propaganda és oszmán pragmatizmus: A Habsburg-Oszmán nagyhatalmi vetélkedés és a közép-európai konfrontáció.* [Ideology, Propaganda and Ottoman Pragmatism: The Habsburg-Ottoman Rivalry and the Central European Confrontation] in: Történelmi Szemle 45. (2003/1-2.) 1-25. The Effects of the Campaign on Hungary is assessed in Ferenc Szakály, *Lodovico Gritti in Hungary 1529-1534. A Historical Insight into the Beginnings of Turo-Habsburgian Rivalry.* (= Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 197.) Budapest, 1995.

54 Gábor Kujáni, *Brodarics István levelezése 1508-1538.* [The Correspondence of István Brodarics 1508-1538] in: Történelmi Tár 1908. 280-281.

55 Ferenc Szakály, 1999. 31.

56 Béla Iványi, *Buda és Pest sorsdöntő évei (1526-1541).* [The Crucial Years of Buda and Pest (1526-1541)] in: Tanulmányok Budapest Múltjából IX. (1941.) 46-47.

57 For the events of the campaign see Nada Klaić, »Ostaci ostataka« Hrvatske i Slavonije u XVI st. (od mohačke bitke do seljačke bune 1573. g.) in: Arhivski Vjesnik 16. (1973) 253-325. and Ive Mažuran, Turska osvajanja u Slavoniji (1526-1552) in: Osječki Zbornik VI. (1958.) 93-135.

58 Ede Margalits, *Horvát történelmi repertórium II.* [Croatian Historical Repertory vol. 2.] Budapest, 1902. 739.

ce of the two rulers and the bloody civil war the inhabitants looked forward to the conquerors in hope of a better life.[59] Those who were afraid of the Ottomans moved northward. Several members of the chapters of Požega and Bosnia went to Pécs in 1536 and many desperate refugees arrived in the town, too. According to reports from the town itself, the citizens overtly looked forward to the Ottomans, which might have been the influence of the survivors from Požega.[60] In the next years this atmosphere was not unique. For instance, Fruzsina Kasztellánfi (Kaštelanović) from Sv. Duh (Szentlélek) asked the Apostolic See to make his engagement with János Velikei break off because her fiancé had become a traitor and had ravaged Christian territories together with the Ottomans and had even assisted with his native town, Velike«s surrender to them.[61]

Finally, Szapolyai was able to come to terms with Bálint Török, the biggest landowner of Transdanubia, which consolidated the state of affairs. Nevertheless, the noble made the king pay heavy price for his support. Török«s cousin, György Sulyok was appointed the bishop of Pécs and Brodarics had to be satisfied with being the bishop of Vác. It clearly indicated that by that time Szapolyai had realised his loss of Slavonia and he focused on preserving Southern Transdanubia. It was also the reason for Török«s being appointed captain-general of Transdanubia, which definitely made the region gather round him.[62] In support of Szapolyai Török took part in the catastrophic defeat of the Christian troops near Osijek in November 1537. Starting against Katzianer he concentrated his troops around Pécs and also provided the Ottoman army with fodder and foodstuffs.[63]

The battle of Osijek showed that Slavonia was Ferdinand«s area of influence and he did everything he could to forge a true faction out of his disappointed subjects. In doing so he could rely on the provost of Pécs, Albert Peregi, whose life is still lesser-known by historians. In those years he was the one who introduced Slavonian matters to the king and he was a representative of Ferdinand together with Nikola Jurišić at the Slavonian regional diet held in the autumn of 1537.[64] Ferdinand«s holding of Slavonia was set in the Treaty of Várad and the movement led by Hans Katzianer and Bálint Török aimed at handing over the region to the Ottomans with the help of Szapolyai could not change the state of affairs, either.

However, the fall of Buda in 1541 brought some changes. Following the death of Szapolyai Transdanubian areas had also come under the primacy of Ferdinand. As a consequence, Southern Transdanubia and its centre Pécs had become an operational area.

The strategy of the Ottoman military leadership changed in 1541 because the Ottomans wanted to take up their quarters permanently in the country. Thus, the troops left behind spent the winter in Hungary, which enabled them to start military actions as early as possible. Due to the new perception, the Ottomans built up the castle of Szekszárd in the county of Tolna and also the sancak of Mohács was established at the beginning of 1542 at the latest. Its leader became the Croatian Kasim Pasha.[65] There is no way to give the precise location of the new sancak, since its

---

59 Gábor Barta, *A törökös ideológia kezdetei Magyarországon.* [The Beginnings of the Ottoman-friendly Ideology in Hungary] in: Keletkutatás 1987. tavasz 8-19.

60 Vince Bunyitay et alii, *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából III. kötet. (1535-1541.)* [Church Historical Memories from the Age of Reformation in Hungary vol. 3.] Budapest, 1906. 112-113.

61 Gabriella Erdélyi, 2005. 73. That year Velike was captured only temporarily by the Ottomans. Finally it fell in 1544.

62 József Bessenyei, *A Héttorony foglya.* [The Prisoner of the Yedikule] Budapest, 1986. 66-67.

63 József Bessenyi, *Enyingi Török Bálint.* [Bálint Török of Enying] Budapest, 1994. 141.

64 Vilmos Fraknói, *Magyar Országgyűlési Emlékek / Monumenta Comitalia Regni Hungariae II. (1537-1545.)* Budapest, 1875. 176.

65 Géza Dávid, *Mohács-Pécs 16. századi bégjei.* [The 16th Century Beys of Mohács-Pécs] in: Pécs a törökkorban (=Tanulmányok Pécs történetéből 7.) Ed. Szakály Ferenc. Pécs, 1999. 57

borders were modified continuously. It was described vividly by the head of the new district himself stating he was »*penes Danubium citra Drawam ac Tholna Dei gratia zanchak*«.[66]

Kasim«s appointment to this position proved to be a good choice. Due to his career in the region he was perfectly aware of the local state of affairs. He started the so far unknown castle sieges in the territory, the aim of which was to widen the area under Ottoman rule in Transdanubia in order to secure the road connecting Sriem and Buda. For the sake of it the Ottoman forces had occupied Földvár, Kalocsa, Tolna, Szekcső and Zombor from the autumn of 1541 to the spring of 1542.[67] Thus, the Ottoman military attendance became permanent in Transdanubia.

There was a close cooperation from the beginning between the sancak of Mohács-Szekszárd and that of Požega[68] which had been established in 1537 in the areas south of the Drava. The two districts attempted to encircle the more and more shrinking territories of Southern Transdanubia. Since the main Ottoman line of bearing was Vienna, the invaders had to secure the waterway on the Danube. From 1541 onwards the most important task of the troops led by Kasim was to widen the borders of the Ottoman territory in the middle of the Kingdom of Hungary so that sailing should be safe on the Danube. As a result skirmishes broke out one after the other in the region and the Ottoman troops occupied the castles of Našice, Daróc, Sv. Nikola (Szentmiklós), Orahovica (Rahóca) in the county of Požega as early as the beginning of 1542.[69] However, Kasim«s task was more difficult north of the Drava because the military frontiers set up in Tolna and Baranya stood on the defence permanently. The Ottoman military leadership recognised that without possessing the most important fortress (in this case Pécs) it was impossible for them to control either Požega or Southern Transdanubia. It was also known by the Christians therefore they did everything they could to strengthen the town whose makings were fundamentally unfavourable.[70]

Nevertheless, the fortification and provision of Pécs with war materials could only be accomplished by waterway. Since the Danube was controlled by Buda, the endangered castle in Baranya could only be supplied on the Mura or from the upper region of the Drava. Therefore keeping the castle was only possible with Slavonian assistance. Slavonian troops paid by the Stirian estates arrived in Pécs as early as the beginning of 1542 under the leadership of Lukács Székely (Luka Zekel).[71] Besides, there is evidence about arrival of ironware and gunpowder. Székely knew the Slavonian borderland very well and the fact that he became the captain of the castle indicated the importance of the town. The exact date of his appointment is unknown. The local chapter and the town council mentioned him as *Regiae Maiestatis capitaneus* on 17 February 1542 and Ferdinand himself wrote about him as »*consiliarius noster, supremus tricesimarum nostrarum Sclavoniensium exactor et arcis et civitatis nostrae Quinqueeclesiensis capitaneus*«

---

66 Ferenc Szakály, 1999. 38.

67 Klára Hegyi, *Pécs török katonasága*. [The Ottoman Soldiers of Pécs] in: Pécs a törökkorban (=Tanulmányok Pécs történetéből 7.) Ed. Szakály Ferenc. Pécs, 1999. 1999. 89

68 Géza Dávid, 1995. 55.

69 These castles were captured by the Ottomans before 7 February 1542. Their guards left them. Vince Bunyitay et alii, *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából IV. kötet. (1542-1547.)* [Church Historical Memories from the Age of Reformation in Hungary vol. 4. (1542-1547)] Budapest, 1909. 11.

70 Pécs could not be defended against an enemy outnumbering the guards for a long time. From the north there was the Tettye-domb (Tettye Hill) from where one can have a look at the town and there was not a river to help the defence. The town was rather big, thus s high number of soldiers should have been stationed here. Besides, its walls were low and thin, and there were few possibilities to strengthen them.

71 Géza Pálffy, *A Bajcsavárig vezető út: A stájer rendek részvétele a Dél-Dunántúl törökellenes határvédelmében a XVI. században.* [The Road Leading to Bajcsavár: The Stirian Estates« Participation in the Frontier Defence of Southern Transdanubia Against the Ottomans in the 16th Century] in: Hadtörténelmi Közlemények 116. (2003/2.) 469-470. According to a draft originally they planned to keep more armed soldiers in Pécs.

on 10 June. However, a document dated on 8 December 1542 did not mention his office in Pécs.[72] Székely was not the only one responsible for the town. He shared the tasks with the bishop of Pécs, Szaniszló Váraljai. This choice was not a lucky one because the debates on their jurisdiction often led to friction between the two commanders. Székely«s frequent absence from the town also contributed to the conflict because he could make the nobles of Tolna and Baranya accept his decisions only with difficulty. The most important reason for his dismissal might have been the significant Ottoman success achieved in this period in the weakened Slavonia. As a result there was an urgent need for people familiar with the area.[73]

Székely«s departure was not followed by the failure of Stirian assistance. In 1542 the province sent 5,000 thalers for the salary of 200 cavalrymen and 30 footsoldiers, together with 6,000 cannonballs and several tons of gunpowder.[74]

A high number of royal soldiers remained in the town even after Lukács Székely«s resignation. At any rate Christoph Zoppel, a supporter of Ferdinand, paid a one-month salary for 90 cavalrymen and 100 footsoldiers in April 1543. The name of their leader is unknown.[75] Apart from them there were other soldiers in the town, too. The most powerful ones out of them were in a troop paid by Szaniszló Váraljai. According to a muster carried out in 1543 Váraljai kept 170 cavalrymen on his own expenses and he also had footsoldiers.[76] The bishop asked Ferdinand to pay for 100 soldiers out of them but it is not clear whether the ruler took over them. Tamás Nádasdy, who had been appointed captain-general of Transdanubia one year earlier, stationed a significant army in the town as well.[77] He could keep soldiers from his own income as well as those paid by the Royal Chamber. His 110 cavalrymen led by Ivan Alapić and 75 other headed by János Paksy obviously got their payment from the Chamber.[78] At the beginning of 1543 several Slavonian nobles stayed in Pécs, for example Ferenc Bocskai of Rasinja and Menyhért Kasztellánfy. The majority of Alapić«s soldiers must have come from areas south of the Drava.[79]

The big landowners shared the burden of the defence. While the bishop of Pécs controlled the southern borderland, Imre Werbőczy whose estates lay in Tolna looked to the eastern frontier. Their strength is shown by the fact that Hungarian troops could succeed even in 1543. Murad sancakbey of Požega attacked Valpovo with cannons looted by Kasim in Orahovica[80], but soldiers from Pécs and Siklós launched a counter-attack and relieved the castle. It was an important success considering the state of affairs.[81]

---

72 Ibid.

73 Thus Székely has to be acquitted of the charges by Miklós Istvánffy who stated that *»Ferdinand when he took over the town three years ago appointed Lukács Székely, the son of Jakab, the governor to collect gold rather than defend it… but Lukács went to Gréc [Grác] for his own business to get a reasonable sum of money, and was not there.« Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt története Tállyai Pál XVII. századi fordításában II.* [Miklós Istvánffy«s History of the Hungarians« Affairs in the 17th Century Translation of Pál Tállyai vol. 2.] Redacted by Benits Péter. Budapest, 2001. 91.

74 Ferenc Szakály, *Pécs török uralom alá kerülésének történetéhez.* [On the History of the Ottoman Conquest of Pécs] in: In Memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Ed. Lengvári István. Pécs, 1996. 158.

75 Ibid. 154.

76 Ibid. 153.

77 For Tamás Nádasdy«s captaincy-general see Géza Pálffy, *Nádasdy Tamás, a Dunántúl főkapitánya (1542-1546 és 1548-1552).* [Tamás Nádasdy, the Captain-General of Transdanubia (1542-1546 and 1548-1552)] in: Nádasdy Tamás (1498-1562) Tudományos Emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10-11. Sárvár, 1999. 29-54.

78 Ferenc Szakály, 1996. 155-156.

79 Ibid.

80 It was the castle of László Móré and several Christians were imprisoned here before 1543. Farkas Batthyány (Wolfgang Batthyan) was released by Kasim. Géza Dávid, 1999. 57.

81 Ibid.

At the same time the sultan started a new campaign against Hungary. His aim was to seize Pécs, Székesfehérvár and Esztergom so as to widen the territory under Ottoman rule and perchance to occupy Vienna.[82] Thus, Pécs became one of the targets of the campaign, while Slavonia escaped because it lay outside the way of the invading army. Ferdinand could not gather a powerful army against the sultan and as a consequence the captains of the castles lying in the operational area had to shift for themselves. Many of them bravely stood up against the enemy and delayed the Ottoman troops for at least some days. However, Pécs made another decision. Its guards cut and ran and Kasim Bey could conquer it on 5 July 1543 the latest. At that time the much weaker castle of Siklós still held out.[83]

It is very difficult for historians to find an appropriate explanation for this act because of the considerable force stationed in the town in the spring of 1543. In his work Miklós Istvánffy placed the blame on Székely, but he was obviously wrong. Many factors contributed to this outcome and the cowardice of the soldiers did not give a reason for it. As Ferenc Szakály pointed out when studying the further careers of those serving in the castle, none of them was condemned for their conduct and several soldiers pursued great careers and became appreciated members of the borderland society.[84]

The bishop of Pécs wrote a letter on 28 July in which he stated he decided on flight because he had considered his troops as inadequate for the defence and had not been able to make the others stay. It could be more or less true although it is not clear who left the castle first. Petar Keglević reported as early as 10 June he had seen Ivan Alapić with his soldiers passing Koprivnica 3 days before and he informed Keglević that Váraljai and the other soldiers staying in Pécs had been convinced that the sultan had been on his way towards the town.[85] Thus, the defenders began to depart well before the arrival of the main Ottoman force, which caused panic among the citizens. A desperate flight started in June 1543. Several inhabitants set off northward while others settled in Koprivnica in Slavonia.[86]

It is likely that the events of Slavonia could explain the conduct of the defenders of Pécs. The Bosnian Ulama Pasha occupied Čazma before 25 April while Murad and Kasim conquered Athina and Belostyina, an estate of the Keglevich family. It meant that the Ottomans took over a relatively large Christian area.[87] Then the main force occupied Valpovo on 23 June. These losses might have made Pál Istvánffy vicecomes of Baranya write that 12,000 people had already yielded the Ottomans and he was afraid the whole of the neighbouring peasants would change sides.[88] The dread of 1536 might have swept over the inhabitants of Pécs once again and led to the flight full of apocalyptic elements.[89]

The castle of Sziget took over the role of Pécs afterwards. Sámuel Budina in his work written in 1568 dealt with the events in the fortress which he described as »*the history of Szigetvár, the*

---

82 Vince Bunyitay et alii, 1909. 267.

83 Ferenc Szakály, 1999. 47.

84 Ibid. 48.

85 Emilij Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae, Dalmatia, Slavoniae. III.* (= Monumenta Spectantia Historia Slavorum Meridionalium 40.) JAZU Zagreb, 1917. 141.

86 The judge of Pécs complained that János Alapy, Ferenc Bocskai and others plundered the wagons of the chapter and other inhabitants of Pécs. Ferenc Szakály, 1995. 62.

87 Ferenc Szakály, 1999. 43.

88 Ferenc Szakály, 1995. 40.

89 Anna Hobardanec, katalin Csehi and Sklana Dominican nuns fled to Sziget by a cart and finally settled in Varaždin after having been plundered by both the soldiers of the bishop and those of the king. Ibid. 62.

most powerful castle in Slavonia…which, being fortified by both artificially and by nature ,lies on the border of Slavonia in a place surrounded by marshes.«[90]

The soldiers stationed in Sziget did not let the conquerors pacify the occupied territories in Southern Transdanubia and made the Ottoman garrisons between the Drava and the Sava be on the guard all the time.[91] Until Sziget held out, the Ottomans could not control their new territories completely because the castle hindered the cooperation between the sancak of Mohács and that of Požega. Sziget«s being the only fortress in the region, it could control the waterways of the Danube and the Drava such as the military road running to Buda. Therefore both parties regarded the fortress as the key of Southern Transdanubia. Besides, the castle could easily keep an eye on the events going on south of the Drava.

Nevertheless, Sziget would not have been able to accomplish its task without getting new supplies because the continuous skirmishes devastated the neighbouring countryside which could no longer feed the castle.[92] From 1554 onwards Slavonia«s conscription was frequently allocated to supply Sziget. The cannons of the castle were repaired in the cannon foundry in Alsólindva and several of the artillerymen came from Slavonia or were considered to be of Southern Slav origin. The most famous soldiers out of them were the heroes of the siege of 1556, the Dalmatian Jacobus Tobolics and the Serbian Lázár who contributed to the victory to the best of their knowledge. Despite the soldiers« valour Sziget was more and more in need of the support of Slavonian troops headed by the Croatian-Slavonian. Dalmatian ban. Croatian troops also participated in the battles in 1555 and 1556.

However, not only the Christian side could exploit the cooperation between the two regions. The sancakbey of Požega launched joint attacks with the head of the sancak of Mohács in the summer of 1552 when 300 cavalrymen arrived in Sv. Nikola from Pécs so as to join Ulama Pasha«s army to look out for the borderland while Gradiška was renovated after having been burnt down by Slavonian troops.[93] In 1555 Tojgun, the Pasha of Buda wanted to capture the forts in Somogy in order to encircle Sziget. In the meantime the sancakbey of Požega launched an attack on Velike to hinder the assistance of the Christian troops.[94] The Ottomans also attacked Sziget to prevent its soldiers from helping the neighbouring forts.

Although only the army of the sancak of Buda participated in the campaign and according to László Kerecsényi (Ladislav Kereczeny), the captain of Sziget only 3,000 Ottoman warriors

---

[90] *Budina Sámuel históriája magyarul és latinul Szigetvár 1566. évi ostromáról.* [Sámuel Budina«s History of the Siege of Szigetvár in 1566 in Hungarian and in Latin] Translated and footnoted by Imre Molnár. The translation was compared to the original by Berényiné Révész Mária. (= Szigetvári Várbaráti Kör kiadványai 6.) Szigetvár, 1978. 5-6.

[91] For the history of Sziget see the recent work of Szabolcs Varga, *Szigetvár története 1526-1566.* [The History of Szigetvár 1526-1566] in: Szigetvár története. Tanulmányok a város múltjából. Eds. Sándor Bősze - László Ravazdi. Szigetvár, 2006. 45-93.

[92] The sources related to the supply of the castle were collected and published in Hungarian by György Timár, *Királyi Sziget. Sziget várgazdaságának iratai 1546-1565.* [The Royal Sziget. The Economic Documents of the Castle of Sziget 1546-1565.] Pécs, 1989.

[93] Monumenta Habsburgica III. 449. For the Slavonian events of the campaign in 1552 see Géza Dávid - Pál Fodor, »Az ország ügye mindenek előtt való« A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544-1545, 1552) [»The Affairs of the State are Supreme« The Orders of the Ottoman Imperial Council Pertaining to Hungary (1544-1545, 1552)] (= História könyvtár. Okmánytárak 1.) Budapest, 2005. 207-665.

[94] Miklós Barabás, *Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok I. kötet. Levelek. 1535-1565.* [Letters and Documents Related to the Life of Miklós Zrínyi, the Hero of Szigetvár vol. 1. Letters 1535-1565.] (= Monumenta Hungariae Historica. Magyar történelmi emlékek I.: Diplomataria XXIX.) Budapest,1898. 311-312. 8 September 1555 From Miklós Zrínyi to István Zichy.

were usable out of the 7,000[95] the first phase of the offensive was successful. Around 20 September Tojgun captured Kaposvár, and as a consequence Mesztegnyő, Pácód and Korotna surrendered. András Báthory«s fort Babócsa was the next target of the campaign. 250 soldiers guarded it under the leadership of István Selpi and János Budasith.[96] The castle held out for six days but then the Ottomans managed to breach the wall and the guards not being able to defend the fort any more handed it over. However, the campaign did not manage to achieve its goal because the Pasha could not capture Sziget that year. The failure meant Tojgun«s substitution with the warlike Ali Pasha. He was entrusted with the task to occupy Sziget and then conquer the remaining areas in Southern Transdanubia and Slavonia.

Ali arrived in Pécs from Istambul on 9 June 1556 and brought the armies of the sancaks of Bosnia, Požega and Belgrade which were later joined by the beys of Pécs, Babócsa, Koppány and Szolnok. Since they could gather a more powerful army than Tojgun a year before, the aim of the campaign became modified. Apart from Sziget they planned to capture Berzence, Csurgó and Kanizsa as well. They started a coordinated attack and also besieged two Croatian castles of ban Miklós Zrínyi, Novi and Kosztajnica under the leadership of Malkocs Bey who had been appointed after the death of Ulama.

The Ottomans arrived in Sziget on 11 June and started to besiege the castle on the very day. The fortress was defended by 2,000 soldiers[97] and the new captain Marko Horváth considered 200 inhabitants as being useful in the attack.[98] The Ottoman army consisted of no more than 10,000 soldiers and making use of the experience of the last campaign they also took nine cannons and a large number of work force. The siege lasted 42 days and the defenders were to surrender when Ali Pasha suddenly terminated the attack. Being informed about a gathering Christian he set off towards Babócsa to join battle with Tamás Nádasdy«s Hungarian and Croatian troops which were joined by Sforza Pallavicini«s Austrian, Stirian and Czech imperial soldiers. The Christian army had attempted to make the Ottomans stop the siege of Sziget so that Horváth«s soldiers could get a breathing space. Thus they besieged Babócsa and fought a 2-day battle with the Ottomans on 24-25 July. Although Babócsa was not captured, Ali had to give up his plans to occupy Sziget and withdrew to Pécs without success.

Ali«s defeat resulted in the Hungarians« taking over the lead in this seat of war. They burnt Szentlőrinc on 7 August and then Hercegszöllős in September.[99] In the meantime Ferdinand himself arrived in Kanizsa with 12,000 soldiers and it was the first time when the Christian army outnumbered the Ottomans in the region. Cooperating with the main force the ban, Miklós Zrínyi and Sforza Pallavicini recaptured and stormed Korotna, which had been considerably reinforced formerly, and considering it as indefensible they destroyed it. The fall of Korotna made the Ottoman garrisons of Sellye, Drávaszentmárton and Kapos flee and Babócsa surrendered as well. The Ottoman military leadership had recognised that without Sziget these little forts were untenable thus the Ottomans themselves gave them up.

---

95 András Komáromy, *Kerecsényi László levelei Nádasdy Tamáshoz. 1553-1562.* [László Kerecsényi«s Letters to Tamás Nádasy. 1553-1562.] in: Történelmi Tár 1906. 131-132. 26 September 1555

96 Miklós Istvánffy, vol. 2. 2001. 235.

97 For the siege in 1556 see Lajos Bende, *Sziget 1556. évi ostroma.* [The Siege of Sziget in 1556] in: Hadtörténelmi Közlemények 15. (1968.) 281-309.

98 Ferenc Szakály, *Egy végvári kapitány hétköznapjai. (Horváth Márk szigeti kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival, 1556-1561)* [The Everyday Life of a Captain on the Borderlands. (Márk Horváth, the Captain of Sziget«s Correspondence with the Palatinus Tamás Nádasy and His Servitors, 1556-1561)] in: Somogy Megye Múltjából 18.(1987.) 121.

99 Ibid. 53.

Nevertheless, the Christian military leadership also had to draw the lesson after the 1556 campaign. The troops headed by different leaders were indispensable to succeed in the region, including even the troops of the Slavonian borderland. However, their absence weakened the frontier and the two most important castles of the border, Novi and Kosztajnica were captured by the enemy in a short time. The Viennese leadership could not wage war on several fronts simultaneously at that time but the Ottoman troops could compensate for their failures in other regions.

The defenders of Sziget were uplifted by their success and in January 1560 cleared away the dangerous forts beyond the Drava. They devastated the churches in Gradiška and in Hercegszöllős and while returning they joined battle with the Ottoman troops chasing them. The Christian troops could win over the Ottomans in the battle.[100]

In the following weeks the area became the scene of grim battles. The infantrymen from Sziget were able to overcome the Ottomans of Pécs. Due to their strength the Hungarian soldiers could even ravage Szekszárd in the Ottoman territory on 11 November because its inhabitants did not want to obey them. They also set fire to Zombor in the following summer and foraged the sancak of Požega again. In the spring of 1561 they attacked Mohács and set fire to the church where the Ottomans had fled to.[101] So as to avoid further ravages the Ottomans settled vojniks in three formerly devastated villages between Baja and Zombor.[102]

In March 1562 the new captain of Sziget, Nikola Zrinski«s soldiers marauded as far as Pécs where they captured 60 Ottomans.[103] As a consequence the Ottoman military leadership decided to build the castle of Moslavine (Monoszló) south of the Drava to hinder the enemy from controlling the conquered parts of Slavonia. Arslan, the bey of Požega was entrusted with the task. Zrínyi crossed the Drava in secret and defeated the bey«s troops near Moslavine at the end of March.[104] Then the Hungarians destroyed and burnt the castle, filled in the moats and captured several battering cannons.[105] The soldiers of Sziget kept troubling the Ottomans and seriously endangered their supplies on the Danube.

In the meantime Sziget became stronger and stronger owing to its supply from Slavonia. The Ottoman military leadership wanted to end this situation and launched a new campaign against the fortress in 1566. The old sultan himself headed the army and the captains of the adjacent forts were helpless in face of the great number of the Ottomans. Sziget fell after a long siege on 7 September in absence of a relieving troop but it has been still a nice example of Croatian-Hungarian comradeship.[106] Since then a long period full of strives terminated in the military connections between Slavonia and Southern Transdanubia with the fall of the fortress. However, there was a close cooperation in the management of the military frontiers of Kanizsa and Slavonia in the later decades as well.

---

[100] Ibid. 113.

[101] Klára Hegyi, *Mohács török vára*. [The Ottoman Castle of Mohács] in: Népek együttélése Dél-Pannóniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára. Eds. István Lengvári - József Vonyó. Pécs, 2003. 160.

[102] Klára Hegyi, *Magyar és balkáni katonaparasztok a budai vilájet déli szandzsákjaiban*. [Hungarian and Balkanian Vojniks in the Southern Sancaks of the Vilayet of Buda] in: Századok 135. (2001/6.) 1279-1280.

[103] Kálmán Benda, *Zrínyi Miklós a szigetvári hős.* [Nikola Zrinski, the Hero of Szigetvár] in: Szigetvári Emlékkönyv. Szigetvár 1566. évi ostromának 400. évfordulójára. Budapest, 1966. 47.

[104] »*… discussing, Ferenc Tahy with many strong and experienced people and his brother-in-law, Farkas Perneszy, the captain of Babócsa attempted to hide their journey as much as it was possible, crossed the Drava between Babócsa and Tamási with 1,000 cavalrymen and 2,000 footsoldiers armed with rifles and hurried to meet the enemy*«. Miklós Istvánffy, vol. 2. 323.

[105] Miklós Barabás, 1898. 597.

[106] Although it is out of the scope of the topic, it is worth mentioning that several soldiers of the castles of the Croatian borderland fought in Southern Transdanubia until the expulsion of the Ottomans. For instance they took part in the 1664 campaign of Nikolaus Zrinski or in the liberation of Pécs in 1686.

In the final part of my essay I am going to outline the economic interdependence between the two regions. Despite the recurring struggles the 16th century was an economic heyday in the territory. In contempt of the dangers the inhabitants of the wealthy market towns in Southern Transdanubia drove large numbers of cattle and took wine and cowhide to the markets of Western Europe. These trade routes ran in the valleys of the Danube and the Vág towards Germany or in the south west towards Italian and Bavarian town. The entries of the Slavonian customs registers[107] reveal that the size of the trade conducted in Southern Transdanubian trade routes matched with the one conducted on the Danube. Moreover, a significant part of the commercial transactions with Southern German towns was declared at Slavonian customs posts. Although the explored period was the 1540s it is unlikely to have very different patterns in the previous decades.[108]

Beside the Southern German region, Venice was the most important market, where 13,000 cattle were driven a year on the so-called Italian route. Even during the civil war the two rival kings left trade unlimited and the Kingdom of Hungary functioned as a unified market. It is supported by the fact that in 1527 John Szapolyai granted permission to Ferenc Batthyány, a supporter of Ferdinand, to export cattle and participate in salt trade.[109] The merchants of Zagreb and Pettau were also involved in cattle trade therefore they were interested in uninterrupted commerce. As a consequence, a strong interdependence formed between the two regions.

Zagreb and Pécs were the two most important centres of international trade in the territory and many Italian merchants chose to settle in them. Data from as early as 1542 suggests that the traders in Pécs used the Italian route and there lived an Italian merchant in the town who ran into debt.[110] The most important Zagrebian trader family, the Pásztors, also came from Italy[111]. The two towns had a role mainly in the organisation of trade in the region. Cattle raised around Szeged and Debrecen were taken over by the merchants of Pécs in Báta or Kalocsa and were driven westward to Venice. (Zagrebian traders also participated in cattle trade.)[112] The Italian incomes were essential for the merchants of the two towns[113]. The close relationship between the two places is indicated by the fact that Zagreb asked the mayor of Pécs, Farkas Schreiber to support their cause at Ferdinand.[114] Schreiber was a pragmatic merchant who changed lines in accordance with the changes

---

[107] Othmar Pickl, *Die Auswirkungen der Türkenkriege auf den Handel zwischen Ungarn und Italien im 16. Jahrhundert.* in: Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege. Die Vorträge des 1. Internationalen Grazer Symposions zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Südosteuropas (5. bis 10. Oktober 1970) Hgg. Von Othmar Pickl. (= Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Band 1) Graz, 1971. especially 88-92.

[108] András Kubinyi, *Pécs gazdasági jelentősége és városiassága a késő-középkorban.* [The Economic Significance and the Urban Status of Pécs in the Late Middle Ages] in: Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon. (= Tanulmányok Pécs történetéből 9.) Ed. Márta Font. Pécs, 1991. 18.

[109] Gábor Barta, 1977. 664.

[110] András Kubinyi, *A későközépkori magyarországi városi fejlődés vitás kérdései.* [The debated Issues of Urbanisation in Late Medieval Hungary] in: Régészet és várostörténet tudományos konferencia. Dunántúli dolgozatok (C) Történettudományi sorozat 3. Pécs, 2001. 49.

[111] »Ego, Johannes Sowan Pastor de Florencia tricesimator et inhabitator civitatis Montisgrecensis« Zagreb, 20 August 1503. Ivan Krst Tkalčić, Povjestni spomenici slob. kralj. Grada Zagreba priestolnice kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske / Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Svezak III. Zagreb, 1896. 22.

[112] Eighty cattle of Gáspár Pásztor were taken by the Zagrebian bishop Simon Erdődy in 1531. Emilij Laszowski, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae, Dalmatia, Slavoniae. II.* (= Monumenta Spectantia Historia Slavorum Meridionalium 38.) JAZU Zagreb, 1916. 29.

[113] For the influence of cattle trade on the region see Ferenc Szakály, *A Dél-Dunántúl külkereskedelmi útvonalai a XVI. század derekán.* [The Southern Transdanubian International Trade Routes in the Middle of the 16th Century] in: Somogy Megye Múltjából 4. Ed. Kanyar József. Kaposvár, 1973. 55-112.

[114] Krst Tkalčić, *Povjestni spomenici slob. kralj. Grada Zagreba priestolnice kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske / Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Svezak XII.* Zagreb, 1929. 226.

in the balance of forces if the town«s or his own interests demanded it. So as to preserve uninterrupted trade the merchants of Pécs started to back Szapolyai in 1532 and their Zagrebian colleagues must have followed their example. From 1532 onward Szapolyai controlled western trade and his major advisor, György Fráter (who was termed the »*biggest merchant of wine, grain, cattle, sheep, wool and leather*« in a contemporary source) allowed only the traders keeping friends with him to continue their work. Thus, Farkas Schreiber lent great sums to Fráter and Pál Bornemissza who stated that a very »lobby of Pécs« gathered round the Friar. Ferdinand«s not retaliating Schreiber«s treachery in 1541 clearly indicated his influence and the importance of Pécs.

The citizens of Pettau considered the security of the Southern Transdanubian trade route fundamental therefore they decided to provide Pécs with a certain sum of money for its defence against the Ottomans[115]. Thus foreign commercial firms had their own commercial agents in the town even after the Ottomans conquered it. From 1545 on Raguzan merchants also settled in Pécs[116]. Its economic prosperity continued until the end of the 16th century and only the Fifteen Years War (often called the Long War) terminated the flourishing connections. The 17th century was again the age of cultural and ecclesiastic development within the two regions but their presentation is out of the scope of this study.

As a summary we can claim that there were close connections between Slavonia and Southern Transdanubia in the first part of the 16th century and they greatly influenced each other«s development. Being an intellectual centre, Pécs«s impact could be felt even south of the Drava and the royal court could control the territory through the town. After the fall of Pécs, in the era of the Ottoman conquest, Slavonia became the Christian hinterland of Southern Transdanubia. Plundering Chriastian troops as well as Jesuit and Franciscan missionaries arrived in Baranya from Slavonia. The latter contributed to the survival of Christian population in the area north of the Drava. Thus, the »*Ostaci ostataka*« enabled the preservation of Christian identity in the occupied region.

SAŽETAK

Nekoliko je važnih veza između Slavonije i južnog Podunavlja u ranome modernom dobu. Možemo ih razvrstati u tri osnovne grupe: crkvene i kulturalne veze, vojne i veze ekonomskoga karaktera. Pečujska je dijeceza uspostavila bliske osobne i kulturalne veze sa Zagrebačkom biskupijom unutar srednjovjekovne Kraljevine Mađarske. Mnogi su biskupi i kanonici obavljali službu u obje dijeceze. Ova su dva područja bila centri humanističkoga pokreta u Mađarskoj zbog geografske blizine Rima. Pečuh (Pecs) je bio zaleđe Slavonije i Požege do 1541. godine te je njihovo stanovništvo često nalazilo utočište u gradu. Nakon 1541. godine Slavonija je pružala pomoć za obranu Pečuha, a poslije i za obranu Sigeta (Szigetvar), što je pridonijelo očuvanju mađarskoga entiteta u Tolni i Baranji. Slavonija je bila vrlo važna i s ekonomskog stajališta za stanovnike Podunavlja jer se najvažnije izvozno dobro Kraljevine Mađarske u 16. stoljeću, stoka, prevozilo do Venecije preko slavonskih trgovačkih putova. Ukratko, možemo reći da su bliske veze između Slavonije i Podunavlja u prvoj polovici 16. stoljeća uzajamno utjecale na obje regije.

[115] Ferenc Szakály, 1995. 54.
[116] Antal Molnár, 2003. 27.

PODRAVINA Volumen VI, broj 12 Str. 136-147 Koprivnica 2007.

DRAVA RIVER FLOODING IN VARAŽDIN AND KOPRIVNICA PARTS OF PODRAVINA (DRAVA RIVER REGION - BETWEEN CROATIA AND HUNGARY) IN THE PERIOD 17th - 19th CENTURY

O POPLAVAMA RIJEKE DRAVE U VARAŽDINSKOJ I KOPRIVNIČKOJ PODRAVINI OD 17. DO 19. STOLJEĆA[1]

Hrvoje Petrić
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
Republika Hrvatska
h.petric@inet.hr

Primljeno/Received: 23.06.2007.
Prihvaćeno/Accepted: 07.11.2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
This paper has two positive reviews
UDK/UDC 355-05-94 (497.5-35)
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Ivan Obadić
The London School of Economics and Political Science
Houghton Street, London, WC2A 2AE
United Kingdom
I.Obadic@lse.ac.uk

SUMMARY

In this paper, the authors speak of Drava River flooding in the area of Varaždin«s and Koprivnica«s Podravina during the 17th, 18th and 19th centuries, placing this micro region into a wider, Central European context. The first detailed plans for Drava regulation are brought up, originally dating back to late 18th century. Regulations were needed to keep the local population safe from relatively frequent flooding, which brought significant danger. Drava water regulation was so important, as flooding brought harsh consequences. For example, 19th century flooding affected the population so some people, living in areas along Drava, were forced to move across the river to vicinity of today«s village of Gola. Additionally, flooding had impact on administrative changes, so 1829/1830 flooding cased the village of Drnje to lose a number of administration functions, which were moved to the nearby village of Peteranec, safely away from river flooding.

Key words: Drava River, flooding, change of river flow, river regulation plans (hydro-regulation), environmental history, early modern period, Croatia

[1] Ovaj članak je nastao iz suradnje prigodom izrade diplomskog rada: Ivan Obadić, Međuodnos ljudi i rijeke Drave na području Varaždinske Podravine u ranome novom vijeku, mentor: Hrvoje Petrić, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb 2006. (član komisije za obranu je bio i prof. dr. sc. Drago Roksandić).

Ključne riječi: rijeka Drava, poplave, mijenjanje riječnog toka, regulacije rijeka, povijest okoliša, rani novi vijek, Hrvatska

The very name Drava holds its elementary natural importance. Some authors find the origin of Drava (German-Drau; Latin-Dravus) in ancient Indian Sanskrit, where Drava means river stream; the ancient Indo-Germanic »dra« means »to rush« to »speed up«. Hence, Drava would mean »a river of quick stream«.

Drava wells in Tyrol in Austria, near the old settlement Tolbach, today«s Dobbiaco, set up in Dobbiaco Field of the Italian province Trentino- Alto Adige. Two main wells of the river (high elevation at 1.228m and 1.192m above sea level) collect mountain water, receive minor tributary Alps streams, flowing to San Candido (former Innichen) and Prato alla Drava (former Winnbach) in Puster Valley (Pustertal). After only 15km flow, Drava river enters Austria (its total length through Austria is 257km).

Drava is one of the largest European rivers. Its flow connects 5 Central European countries - Italy, Austria, Slovenia, Croatia and Hungary. Drava is 749 km long, 305 km is in Croatia. Drava is the right tributary to the Danube river, as a part of the Black Sea basin.[2] Drava is not the longest, nor the largest tributary to the Danube (larger ones are Tisa and Sava); however, in many ways Drava surpasses other Danube tributaries. Namely, Drava is mountain/lowlands (Alps/ Pannonian valley) river; in its upper flux, all the way up to Maribor, it has a significant slope and a high speed flux; yet, approaching lowlands of Podravina, the river bed widens up and depth is between 4 to 7m.[3] In Podravina region too Drava still has a significant slope, three times of the river Sava in Posavina lowlands,[4] ; thus, even here Drava does not really have all the attributes of a lowlands river.[5]

Drava river-system is narrow and elongated. Most tributaries of Drava join in the Alps part of the basin. Since it wells up in the Alps, most of the water mass is formed right there, mostly of snow and glaciers. This is why Drava has an ice-snowy water regime, with summer water-level and flow maximum, and an overall minimum in February..

Drava has always had a great influence on people living by the river; however, in the past, »people did not live on Drava river banks, everyone living by Drava was leaving».[6] Settlements were formed quite away from the river, yet they were always in danger of possible flooding. Although flooding presented a clear danger to the population of neighboring area, but the water remained for a while, helped vegetation and it all fertilized the lands and improved its quality for agriculture. In time people realized that various hydro technical works, like melioration, forming, clearing and channeling river bed and connecting different river flows improved the soil and affected hydrographic relations. Prior to hydro-regulation, Drava was frequently flooding levee surrounding areas.. Consequences were difficult for the local population, sometimes affecting certain settlements along Drava.

Drava would frequently meander, changing its water bed. All big meandering took place after big flooding. For example, in the past, Stormed village in Petrijanec parish used to be by the river; due to flooding and river bed meandering, the village center was moved from the river.[7]

---

2 *Vode Hrvatske*, 17.
3 Kovačić 1957, 120.
4 *Vode Hrvatske*, 19.
5 Drava među panonskim rijekama ima najveći prosječan pad pa stoga i u donjem toku ima brži tok od ostalih rijeka. Živaković-Kerže 2002, 41.
6 Težak 2004.
7 Zorković 1995, 73.

There was a 16th century dispute between Varaždin citizens and Ivan Ungnad, the owner of Varaždin old castle. During one of more devastating flooding, water penetrated through the territory of the city of Varaždin, forming a tiny islet in the middle, between the old and the new water flow, called Isle of Zrepičar. By applying city limits, the old water bed remained in the north, so the Isle of Zrepičar fell under jurisdiction of the city of Varaždin. In spring, citizens used to send out their cattle to the isle for pasture until autumn. Beside shepherd cots, the isle had no other buildings whatsoever, as no one was there to live. When in 1543 the baron Ivan Ungnad became owner of the city castle, he decided to usurp this isle and turn it into his own property. His governor of the castle, castellan Juraj von Bother started inhabiting the isle with refugees from regions under Turkish invasion, without prior consent of the city magistrate. This is how north of Drava a new settlement emerged, Novo selo village, which still exists to this very day. All the way, up to the mid 20th century, it belonged to Varaždin area, despite the fact that it was built on the opposite river bank. Today, the village belongs to Međimurje county. In 1549, Varaždin people complained of trespassing and protested before Zagreb Kaptol.[8]

In the past, Drava water regulation works were also carried out to protect from flooding. There is a document from 1609, witnessing of possible transport of large rocks to nearby Drnje village, to help build defense.[9] There is a possibility that rocks were actually used as firing material, transported on river boats all the way from Varaždin. This data is important, as it shows that Drava river (up to the village of Drnje) was navigable in Koprivnica region. If indeed it was rocks for Drava water regulation, this is an important fact on river regulation in Koprivnica area.[10]

There are also historic documents to witness Drava regulation in Varaždin area. In parliament session held 5/6th October,1633 there is a mention of opening riverbed of Dravica nearby Varaždin. From the following year 1634, on 6th of November there«s a notion to open Drava backwater channel, nearby Varaždin.[11] It seems that in 1649 there were great water regulation works on Drava river, aiming at building protection against flooding.[12] The Varaždin parliament session held 4/5th November, 1654 a panel was appointed to organize rebuilding new waterbed for Dravica nearby Varaždin.[13] In 1678 measures against flooding were introduced to protect from flooding of Drava near river port of Zavrča and city of Varaždin, as well as part of Podravina region (Podrauinas).[14] Public works in embankment of river in Podravina, and nearby Varaždin were being mentioned in 1692. [15]

Water regulation works on Drava nearby Varaždin were held at the turn of 17th century, in 1696 and 1698.[16] When the news on numerous flooding of rivers Drava, Sava and Kupa in 1698 announced perils to the landowners and estates along these rivers, committees and panels were established to fight flooding; they had powers and authorities to engage in river embankment works. The same year it had been decided that embankments and bulwarks were to be built alongside rivers Sava and Drava.[17]

---

8 Horvat 1993, 79-80.
9 Državni arhiv Varaždin (dalje DAV), *Arhiv grada Varaždina*, Radikalni arhiv, II, br. 958; Androić 1968, 63.
10 Petrić 2000, 76-77.
11 Zaključci Hrvatskog sabora (dalje: ZHS), knj. 1, 24, 36.; Vujasinović 2000., 36.
12 ZHS, knj. 1, 148.
13 ZHS, knj. 1, 191-192.
14 ZHS, knj. 1, 382.
15 ZHS, knj. 1, 548.
16 ZHS, knj. 2, 87, 173.
17 ZHS, knj. 2, 177-178, 184.

River Drava had, together with river Mura, tremendous influence on marketplace of Legrad,[18] especially after its »movement» or relocation from Međimurje to Podravina in the beginning of 18th century. Legrad had a particularly interesting location at meeting point of two rivers, Drava and Mura. River Drava made further communication difficult with its functional region, from early 18th century toward south (less obvious), and later on toward north (more obvious). Northern gravitational area had greater loss due to Legrad«s special place as a central settlement in the region.

»Relocation» of Legrad from Međimurje to Podravina was best described by historian Dragutin Feletar, who believes that it actually happened in 1710, during a major flooding of Drava; unfortunately, he never mentioned how he got that particular year. In writing his book on Legrad in 1971, he witnessed the presence of remains of old Drava riverbed, today barely visible at all; I quote »*Former riverbed of Drava from the south is still visible to this day, enabling us to follow soil configuration from Orešac (north of Veliki Otok), along the hamlet of Čerepane, further across the road to Legrad near Kebl and further east to Đelekovec. Certain backwaters and lowered terrain here is still a kind of »document» what had happened in 1710. …«*[19] Another data confirming that Drava indeed had run south of Legrad dates back to 21 February,1691 and originates from Legrad«s parish records. It indicates that in those days certain parish people from Legrad had been scheduled for marriage; it had been recommended to hurry up to Legrad, while there is still thick ice on the river surface. As in those days Drava had been running between Legrad and Ludbreg, it's obvious that in those years the river had run south of Legrad.[20] Dragutin Feletar described the course of Legrad's »relocation«: »*Huge mass of water turned into giant flooding wave was rushing and destroying everything it ran into; after it had eaten the river bank, it went further north, fusing in with Mura river; the sloping terrain only helped; after the catastrophic flooding, people of Legrad found themselves stranded on a river islet, surrounded by Drava; further evolution turned the southern Drava fork dry, and the remaining water moved to northbound flow*.»[21] Mirela Slukan Altić thinks that by 1710 Legrad had been developing between Drava main current (in the south), and a backwater channel north from the main flow. During 1710 flooding, north canal became the main flow, and the former dried into an adjoining backwater channel (in the south).[22] However, this theory is a bit questionable, as Spalla«s plan from 1671 clearly shows that Legrad had not been surrounded by Drava, and the only Drava flow had been marked south of the settlement.[23] Although, almost 40 years had passed between the

---

[18] Legrad se spominje od 1384., u XV. st. dobio status trgovišta (*oppidum*), od 1610. ima grb. God. 1643. Ferdinand III. je L. dodijelio privilegij slobodnog trgovišta, a sredinom XVII. st. se kratko spominje kao grad (*civitas*). U XVI. st. ulazi u sastav posjeda Zrinskih koji u L. uređuju sjedište Legradske ili Međimurske kapetanije izgradivši protuosmansku utvrdu 1567. god. L. je kratko bio pod osmanskom vlašću (1577.-1579. i 1600.). U XVII. i XVIII. st. u Legradu su razvijeni trgovina i cehovi (*Stari ceh* - 1677., *čizmarski* - 1697., *brodarski* 1717., *tkalački* 1747., *mlinarski* 1768. i dr.). Od 1671. djeluje tridesetnica, a od 1682. se spominje solana. Krajem XVII. i početkom XVIII. st. sa više od 3000 st. L. je najveće naselje županije Zala, te jedno od najvećih naselja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. U blizini je kratko postojala utvrda Novi Zrin (1661.-1664.). L. se meandriranjem, nakon poplave 1710. našao na desnoj, podravskoj obali Drave. Nakon što je od 1848.-1861. bio u sastavu Hrvatske, L. je do 1918. u sastavu mađarske županije Zala. Pod mađarskom okupacijom 1941.-1945. Kat. župa se spominje 1540. Od druge pol. XVI. do početka XVIII. st. većina stanovništva su protestanti. Kat. župa je obnovljena 1641. kada je izgrađena drvena crkva. God. 1769.-1784. sagrađena je današnja barokna crkva sa zaobljenim svetištem u kojemu su vrijedne zidne iluzionističke slike. U parku se nalazi grupa pilova iz XVIII. stoljeća. *Hrvatska enciklopedija*, 487.

[19] Feletar 1971, 107.

[20] *Spomenica župe Legrad*; Feletar 1971, 107.

[21] Feletar 1971, 107.

[22] Slukan Altić 2002 (b), 118.

[23] Klemm 1986., 193-202.

years 1671 and 1710, it«s possible to agree with data provided by Dragutin Feletar, claiming that Drava inched its way north of Legrad only in 1710 flooding.

It's clear that »relocation« of Legrad from Međimurje to Podravina meant disruption of functional, physical ties with gravitational zone even in terms of population. In some 70 years time, from 1698 to 1771, Legrad population decreased for more than a 1000, or over 40%; we assume that depopulation could have been influenced by »relocation» of Legrad. Around the year of 1800, population grew, but in 1808 there was another significant fall; after that, in the second half of 19th century, number of people living there stabilized around the figures 2150 and 2350 inhabitants.[24]

In 1777, more detailed plans of water regulation of Drava and some of its tributaries (nearby villages of Đelekovec, Torčec and Botovo) existed;[25] saved documents from 1804 witness of Drava riverbed regulation in Podravina region.[26] Inhabitants there had to participate in water regulation of Koprivnica stream. On 17 August, 1779 captain Balaško reported from village Drnje to Koprivnica town magistrate, that his general command had ordered him and his troops to clean the stream of Koprivnica.[27] At the same time, there were public works to reinforce embankment against flooding, so in 1810 it was ordered that terrain between Drava river and the embankment was to be reinforced by planting trees, willows and poplar-trees.. Before that , some of the worst flooding of Drava had been recorded. One of them had happened on 3rd of June, 1770, so devastating that people could enter into Drnje church only by boat: all corn, wheat and hay had been destroyed. Mass celebration, held by parish priest Martin Korolija and chaplains Baltazar Zrinski and Mirko Sabo. Parish priest Korolija believed that miracle happened and Mother of God, Our Lady of Drnje saved the church from flooding. Naturally, it has a votive altar of St. Nicholas. New flooding, but a less destructive one, had been recorded on 5 November of the same year.[28]

Varaždin suburbs were flooded frequently. After 1718 flooding, the Parliament decided that Drava banks ought to be reinforced. Numerous flooding from early 19th century, like those in years 1804, 1807, 1814 and 1827.[29] In 1807, Drava flooded the entire Varaždin suburbia, with water in the town itself, flooding all lower roads, basements and alehouses.[30] In Spring 1814, Drava discharged from its bed and flooded Varaždin field, bringing mud to meadows and washing away field crops. Water flooded northern and northeastern suburbs, damaged gardens and fences, homes and barns. Water flow was so strong that it broke a few supporting beams on a wooden bridge.[31]

8th century Drava changed its waterbed, as it had done before. Maps from those years show villages like Žabnik and Štefanec further up north, in comparison to today's situation; instead of today«s place of Bartolovec, in 1778 there had been only a solitary chapel St.Bartol in the field; old road also known as »*via regalis*» in 1778 led from Varaždin to Ludbreg through the places of Žabnik and Štefanec; villages themselves had a network of intercrossed narrow streets and squares. River Drava, however, had been gradually moving its waterbed toward south, flooding

---

24 Petrić 2005, 41.
25 Hrvatski državni arhiv Zagreb (dalje: HDA), *Generalkomanda*, kut. 10.
26 HDA, *Generalkomanda,* kut. 21, br. 11/285.
27 DAV, *Arhiv grada Koprivnice*, kut. 6, br. 232/779. Iz iste godine je podatak da je Juraj Vargantolić puškom ranio nekog čovjeka iz Koprivnice. Br. 234/779.
28 *Spomenica župe Drnje*, 74.
29 Težak 2004, 40.
30 Horvat 1993, 280.
31 Ibid, 285.

away northern parts of both villages, a manor in Štefanec, even the king«s road; the map from 1800 shows a newly built road further south from both villages and the first homes alongside. By the turn of 19th century, the parish had been in Žabnik, when it was finally moved to Bartolovec.[32] Today, there are only smaller remains of Žabnik and Štefanec. Both places are centered along the new main road, while some inhabitants moved away further south, around St. Bartol chapel completely new village of was built.

Influence river had on inhabitants can be established by studying demographic movement, particularly so when we deal with flooding and its influence on population that had lived along the river. Although research of demographic movement in late 18th and early 19th century settlements along Drava, as well in those quite distant from the river, showed that no significant demographic change or aberration had been noticed in Drava settlements from settlements in a wider region. For purpose of demographic change in a wider region,[33] we need to explore a longer period of time, establishing whether Drava flooding in certain situation could have influenced demographic change. We can assume, that great flooding influenced resettlement of population, since during the early New era situation was bad and food was harder to transport into devastated areas (flooding destroyed crops).

Drava river flooding influenced future choices for safer locations during the building of new church of St. Martin nearby Ludbreg, between Varaždin and Koprivnica). This was described by Katarina Horvat-Levaj: »Such church building continued its building history of their own landlords - counts Patači of Zajezda - established in Martijanec estates in 1746. Moreover, due to certain architectural designs, majority of these medieval elements would have remained untouched by this very day, hand there been no Drava. Losing its role of natural protection, this unregulated river would be, due to snow melting in the Alps and its lower parts, flooding neighboring areas and started to endanger St. Martin parish church. Catastrophic flooding in mid-18th century, as recorded in the parish records, in 1767 caused that new, stone-built church would rise on a safer location. In sync with Baroque-styled spaces, and copying a Baroqe-styled Patačić castle in Martijanec, the builders had chosen an elevated location south of the road; although Baroque never had this rule, the church and its shrines were facing east, leaving its representative western front to distant vision and sight from main incoming roads from Varaždin.«[34]

In 1810, Botovo estate was arguing dangers river Drava was posing and possible threats.[35] A devastating flooding of Drava occurred in September 1812,[36] the next recorded one happened in 1814.; but for the place of Drnje the most devastating effects were by 1827 flooding; it ruined a bridge across Drava; entire part of the village Drnje was literally ripped away; however, the inhabitants managed to escape; Military Border authorities awarded them with lands on pastures toward Sigetec and Peteranec; Drnje people built new homes there (today«s Pemija street). Flooding had such effects that in 1828 state elementary school and military company headquarters were moved to Peteranec (built on an elevated terrain and thus safer from flooding).[37] In 1830, more buildings in Drnje had to be relocated and moved due to Drava flooding threats.[38] For Drnje, this meant losing a number of central economic and administrative functions; also, it fell in times of economic crisis, stagnation, deterioration and decline even, which can be seen through

---

32 *Kanonske vizitacije Zagrebačke (nad)biskupije,* 189.
33 Obadić 2007.
34 Horvat-Levaj, 83.
35 HDA, *Križevačka županija*, kut. 224, fasc. X, br. 531.
36 *Spomenica župe Sigetec*
37 *Spomenica župe Drnje*, n. dj., 3; *Spomenica škole Drnje*; *Spomenica župe Peteranec*
38 HDA, *Generalkomanda*, kut. 45, br. R 39-18.

population decrease. Between 1826 and 1839, the total population of Drnje fell by a third almost, and 1/7 decrease in Botovo. At the same time, Torčec population had 42% growth, Peteranec 1/10, Hlebine a third, population of Sigetec and Đelekovec remained approximately the same. In Prekodravlje, the place of Gola witnessed a 130% increase in population. Interesting thing is, that in the period 1826-1839, except for Drnje and Botovo, there were no other settlements in neighboring areas to experience such a decrease in overall population.

Peteranec parish church documents speak of the 1827 catastrophic flooding: »It was so outrageous flooding, that on 11 June people of Sigetec used boats to reach the first Peteranec homes...«[39] Hlebine parish documents says the following: »On St.Barnaba's day on 11 June, in the evening hours, a horrible Drava flooding occurred; Drnje- Hlebine state road was turned into a huge river, bringing devastation to upper villages toward Sigetec and flooding them in the middle; people were leaving homes with children, cattle and personal things running away with cries of anguish and pain toward east, in part choosing vineyards and neighboring villages, with pitiful life awaiting; in Hlebine, water level came up to 3 ells; captain Senjan, company commander and corporal Horvat were able to reach the village main square with the cross by simple boat on state road all the way to Drnje's part of Drava.« Parish priest Jakob Antol added the following comment: »In those days, with sadness I had to witness flooding as huge as the sea in our village; I myself was taking people in with their cattle inside the parish backyard, as it was on elevated ground; as for fields, suddenly they were rich with fish instead of wheat, hayfields had no hay- instead of 8 piles of hay we had none; save us, Almighty, from thunders and bad weather that brings rain and Drava flooding and deliver us.«[40]

In the neighboring village of Sigetec, there were the following records: » In 1827, in the month of June, in the eighth part of Assumption, such a flooding of Drava occurred that people had to flee their villages and Drava ran as flooding stream, grown out of proportion from the rains; yet it did not reach the church.[41] River embankment along Sigetec toward Drnje to shield against streams and flooding of Drava, in 1828 were ordered by former lieutenant Josip Miljanović, in charge of Drava hydro regulation.« After the embankment was reinforced, flooding was somewhat scaled down.[42] There were cases when Drava ripped the embankment, for example, in 1850, bringing devastation and danger not only to Drnje, but to Peteranec, Pitomača, Đurđevac, Virje and Novigrad.[43]

Village of Brod was named after crossing (boat, a.k.a. brod,) across Drava; also, the very existence and building of the settlement here could be explained by communication on Drava. On that very spot roads leading from Military Border toward Hungarian province Somogy, into the villages of Vizvar and Bobovec (Babocsa) lying on the left bank of Drava river.[44] From its beginnings, Brod and its location were considered an easy, favored crossing over Drava; but unsuitable for living; it was threatened by frequent floods; the worst obstacle to further growth and development, however, was the river itself. After each flooding, the settlement would be fretted away, so people would ask for help from military authorities; requests for Drava's regulation, and more frequent demands that population be resettled; in 1777 the authorities ordered the Varaždin military order to take steps and prevent flooding on Drava river.[45]

---

39 *Spomenica župe Peteranec*; Komorčec, 21.
40 *Spomenica župe Hlebine*
41 *Spomenica župe Sigetec*, n. dj.
42 *Spomenica župe Sigetec*, n. dj.
43 HDA, *Generalkomanda 1849-1869*, kut. 107, R 39-95.
44 Horvat 1933, 46.; Horvat 1941, 18.
45 HDA, *Generalkomande Karlovac-Varaždin*, kut. 21.

1780 map provides planned Drava hydro regulation, nearby Brod, showing that Brod location is in the way of direct flooding wave of Drava, thus the frequent flooding; the actual problem was that Drava regulation would not solve threats to Brod by Drava floods. Saving Brod through hydro regulation was directly linked to protection of village Heresznye, being located across Drava, on the Hungarian side, just the opposite of Brod.[46] In any case, one of the two villages would be hit by Drava water wave A solution was populating Brod village.

There is a saved document on environmental protection in the period 1781.-1782, with particular description of Drava river: »Village of *Brod is 3 hours from Kalinovec, full 4 hours from Đurđevac…,two and a quarter from Sesvete… It lies on the right bank of Drava river, from Ždala forming a borderline with Hungary; the very same border further from Repaš woods is defined by Ždala… Drava in this section has a fast flow, not so high banks, and has sandy riverbed; the river is 150-200 steps wide, at certain points even 300 steps; it has 3 boats (rafts) that can be used for carrying smaller carts, two at most; Upper boat is called Molve raft, the second one is an hour ride away, called Virje raft, and the third one is nearby Brod village. When in Austria«s regions Karnten and Styria hard and long rains start to fall in Spring, when snows rapidly melt; the river then is enlarged so much in such a short time, that it spills over the banks and floods all over this area; the spots where the river floods over are right below the rafts of Molve and Virje, in ditches and lowered riverbed at Mertvica, Medvedička, Nova Mertvica, further below Đukin pathway into Drenovička metical ,ditches Belčin, Crnec and cattle barns Kingovo and Bakovci. This brings extra volumes of water into small tributaries, ditches etc. On the opposite bank, with entire section of the river going through wood being flooded; there only some elevated grounds and wood clearings are safe from flooding. The bursting river in a short time creates islets, reefs where there had been none; soon going down the river becomes unsafe and almost every year sees some boats stranded or sunken; due to flooding, long after the water level drops down, it ruins all roads in this area making them unusable; at some sections, alongside Drava river, some embankments are built; in general, they are of little or no use at all, as they sink down little by little in the end; some get shrubbery, some fall down and/or get flooded and taken away by the stream, as the soil here is mixed with river sand and it goes away with water easily. Riverbanks of Drava on both sides are thick with vegetation and apart from the aforementioned rafts, there are no other crossings with Hungary. The best of these rafts is definitely the village of Brod crossing, as it carries light carts and goes to Hereszinye, lying on the other (Hungarian) bank..*«[47]

Based on saved data, it«s possible to monitor the process of destruction of entire village, and relocation (resettlement) of population to the same bank of Drava, however, to a new, elevated position, somewhat more distant from Drava (village of Brod and formation of a new settlement (Ferdinandovac, around year 1844). Southeast of the spot, where Ždalica stream (Ždala) is infused into the river Drava by mid 19th century there was the village of Brod; it was located on the right bank of Drava river; in the saved maps and charts from 1845, it«s obvious that Brod village had 3 parallel (main) streets, following direction of Drava flow (north-south),and two smaller streets, vertical onto the main streets in east-west direction. On the left (Hungarian) bank of

[46] Slukan Altić 2002 (a), 138.
[47] Đurđevačka pukovnija 2003, 164-165.

Drava river, facing Brod[48] on the opposite side, there was Hrasinja village (today's Heresznye).[49] The same structure is on the map dating back to 1780[50]

By looking at the map, we have a visual impression there were twin settlements on both sides of the river.[51] The last remains of Brod village had been abandoned completely; this is clearly visible on the map from 1847. Instead of the former village there was only the name »old Brod».[52] Mirela Slukan Altić is absolutely right to consider Brod one of the most drastic models of Drava influence on settlements; she also believes that since the riverbed had moved, it brought destruction from the new Drava flow.[53]

According to research by Paškala Cvekana, resettlement of entire Brod population in 1844 was direct consequence from soil erosion from the river, as the village had had canals dug up; the same year a new settlement Ferdinandovac was built,[54] only a few kilometers away from Brod, due north. Military Border authorities organized relocation to Ferdinandovac of all former Brod inhabitants- »eighty-three families with *830 people from Brod*«.[55]

On the map from 1845, we can that in the middle of former village Brod there had been a square with parish church; St.Nicholas chapel in Brod, had been built, according to Paškal Cvekan, between 1717 and 1719. The chapel was run by Bobovec monks (today«s Babocsa) and Vizvar.[56] This presented no problem, as Prekodravlje parishes of Bobovec and Vizvar had been governed by Zagreb archbishop«s diocese.[57] Those had been included in Zagreb diocese until 1777; after that year, they were added to Vezsprem diocese..[58] This is why in 1782 Brod had an independent, self-sufficient curacy.[59] Due to constant threats from the river Drava, living conditions in Brod were poor, in a 1806 letter, parish priest Grga Štefok described well the life of Brod inhabitants: «Curacy has *475 souls; on Drava there«s a constant care for watermills; each year 1000 souls from Đurđevac military company build embankments, so Brod priest needs to care their religious life and their needs; the church structure is wooden and decaying and a new one should be built. People say Drava threatens the church and all inhabitants of Brod; there«s no adequate location for building the new church; entire Brod area is flooded; people ask for panel to be sent to check out the situation and decide on relocation of entire village. The church misses other things needed for service to God, yet people are so poor they cannot provide*«[60]

In 1814. a new parish had been established in Brod, and later on relocated together with inhabitants, to Ferdinandovac.[61] Life was still difficult to the inhabitants, as constant flooding in 1821, 1827, 1833, 1836, 1840 and 1843 kept bringing danger; among major flooding, the most horrific ones were in 1827, when Drava water filled homes and barns, and even in church there was 2 ells of water; flooding destroyed all crops, so people from Brod had to resettle in surro-

---

48 M. Slukan Altić 2002 (a), karta na str. 146.

49 U matičnim knjigama župe Vizvar (Republika Mađarska) tijekom 18. stoljeća koriste se oba naziva za ovo selo (Hrasinja i Heresznye). Župni ured Vizvar, Matična knjiga krštenih (1738-1783); Matična knjiga vjenčanih (1735-1806.).

50 Slukan Altić 2001, karta na str. 19; Slukan Altić 2002 (a) , karta na str. 138.

51 Slukan Altić 2002 (a), karta na str. 138, 146.

52 Slukan Altić 2002 (a), karta na str. 147.

53 Slukan Altić 2002 (a) ,135.

54 *Spomenica župe Ferdinandovac*

55 Cvekan 1996, 41, 60.

56 Cvekan 1974, 11-13.; matične knjige župa Babocsa i Vizvara donose oba naziva: Bobovec i Babocsa.

57 Nadbiskupski arhiv Zagreb (dalje NAZ), KV, Prot. 92/IV; 93/V; 94/VI; 177/I; 178/II; 178/III; 180/IV; 211.

58 Lukinović 1995, 28, usp. kartu između str. 24 i 25.

59 NAZ, KV, Prot. 97/IX, 269.

60 Pismo je objavljeno u: Cvekan 1974, 14.

61 *Spomenica župe Ferdinandovac*

unding villages to cope with hardship. Pavao Vuk, who in the period 1829 -1843 served as the parish priest in Brod, wrote to military authorities claiming floods endangered the whole village and asked that Drava river be hydro regulated and water channels dug. He suggested that the entire village is relocated and moved a more appropriate place.[62]

Although from previously stated facts and data we could conclude that life was relatively unattractive in village Brod flooded area, having negative effects on number of inhabitants in settlements alongside Drava, some data are actually somewhat different. If we check out the table enclosed, we can clearly decide, that since early 19th century until permanent resettlement of Brod to a new location in 1844, almost a continuous growth in the period 1800 -1844 in population (nearly doubled).[63]

On the map from 1780 (first measurement of Drava) and on hydro regulation project (from 1797) there was a proposed intersection meanders, just west of Brod, yet never executed.. According to research by Mirela Slukan Altić, the problem of saving Brod was aiming at the opposite village on Hungarian side - Heresznye. Both settlements were on the opposite banks of the river; and this interrupted hydro regulation possibilities..[64] Mirela Slukan Altić added some facts to previous research by Paškal Cvekan[65] relating to catastrophic flooding in 1847/48, when the water pierced through embankment south of Brod and turned a former village into river islet. The panel established that in front of topographically lowest part of so-called Vizvarske jame there had been a meander, and its tip had deteriorated through heavy erosion, it broke down and the water continued its flow in Vizvarski jarak, just south of Brod.[66] As it was impossible to perform a quality hydro regulation of Drava in vicinity of Brod and Heresznye, the nature itself took care of this problem; river Drava moved the village Brod from its right bank (southern side) to its left (northern) riverbank; at the same time, it moved its flow further away from Heresznye village, holding to its new course until the present day. As we had mentioned earlier, the main reason for resettlement of entire population to a new location was probably digging up water channels, inhabitants of Brod finally decided to south of Drava«s new course, as they had been cut off from Krajina's part of Podravina, they always belonged. The area, where Brod used to be, today's is one of Prekodravlje in Rep. Of Croatia.[67]

During 18th and 19th centuries, several land survey and hydrographic works were performed here; a hydrographic map »Podravina region- from Hlebine to Virovitica and accompanying hydro works» emerged as a product; hydro technical works on Drava river until the second half of 19th century were performed to cut down the river stream, by cutting its meanders. These works helped river navigation. Only then works like embankment reinforcement, clearing and deepening riverbeds, digging drainage canals etc. were initiated. Since the beginning of 20th century, Drava hydro works have been performed more or less constantly. By constructing hydroelectric plants on the river upper stream, Drava has been finally regulated in great part.

In Varaždin and Koprivnica areas, the most important hydro technical works were performed in the second half of 19th century. In 1859, the gazette »Narodne novine« vol. 256, 257, 264, 265 have articles about huge flooding in Varaždin, bringing great damage. This is why the town council had the river banks reinforced, thus effectively preventing further flooding. Riverbank reinforcement, embankment, drainage of neighboring fields enabled more intensive use of arable land.

---

62 Cvekan 1996, 40-41.
63 Krivošić 1983, 163; Cvekan 1974, 14; Cvekan 1996, 60.
64 Slukan Altić 2002 (a), 135.
65 Cvekan 1974; Cvekan , 1996.
66 Slukan Altić 2002 (a), 135.
67 *Veliki atlas Hrvatske*, 16

Drainage of fields also provided effects in composition of flora and fauna, with decreased number of species that flourish in swamps and marshland. However, even bigger influence on nature could be attributed to building hydroelectric plants. In Varaždin area, in the period 1970s and 1980s, 3 hydro power plants were built - Varaždin, Čakovec and Donja Dubrava[68]. Their construction finalized regulation of Drava stream, with new source of electric energy from immediate vicinity of Varaždin, at the same time cutting down possibilities of flooding to minimum. However, building and operating of hydro power plants natural cycles in the river have been disturbed, which led to extinction of some fishes and some plants species altogether from the river.

For centuries river Drava flooding affected people and their settlements; however, some cases recorded in 17th, 18th, 19th centuries have been relatively good indicator of these influences. In this paper, the author has tried to limit certain chosen aspects of river flooding to destructive environmental influence on people. The paper provides certain basic information on attempts to stop flooding through hydro regulation of rivers.

SAŽETAK

U tekstu autori govore o poplavama rijeke Drave na prostoru varaždinske koprivničke Podravine tijekom 17., 18. i 19. stoljeća stavljajući ovu mikroregiju u širi srednjoeuropski kontekst. Navodi da su prvi detaljni planovi regulacije rijeke Drave počeli krajem 18. stoljeća. Regulacije su bile potrebne radi toga što su relativno česte poplave znatno ugrožavale pučanstvo. Kolika je važnost bila u regulaciji Drave vidi se po posljedicama poplava. Primjerice poplave koje su se odvijale početkom 19. stoljeća su utjecale da se dio stanovništva iz pridravskih područja morao preseliti na prostor Prekodravlja u okolici današnje Gole. Uz to su poplave mogle imati i utjecaj na upravne promjene pa je 1829. odnosno 1830. godine zbog poplava naselje Drnje izgubilo čitav niz upravnih funkcija koje su preseljene u susjedni Peteranec koji je bio siguran od poplava.

BIBLIOGRAPHY (LITERATURA):

1) Androić Mirko, Varaždinski trgovac Vinko Perger, *Kaj,* br. 10, Zagreb 1968.

2) Blašković Vladimir, Osobitosti Drave i naše granice u Podravini, *Podravski zbornik* 2, Koprivnica 1976., 140-145

3) Brozović Rončević Dunja, Rijeka Drava u kontekstu svoga imena, *Ekohistorija Podravskog višegranačja* br. 28, http://www.podravina.net/pdf/radekhist028f.pdf, 01.05.2007.

4) Cvekan Paškal, Ferdinandovac. *Od Broda na Dravi do Ferdinandovca u močvari*, Ferdinandovac 1996.

5) Cvekan Paškal, *Župa i selo Ferdinandovec prigodom 130 godina postojanja: 9.XI.1844.-9.XI.1974.*, Koprivnica 1974.

6) Enciklopedija Jugoslavije 3, Crn-Đ, Jugoslavenski leksigografski zavod «Miroslav Krleža», Zagreb 1984.

7) Feletar Dragutin, *Legrad*, Zrinski, Čakovec 1971.

8) Horvat Rudolf, *Povijest grada Varaždina*, HAZU, Varaždin 1993.

9) Horvat Rudolf, *Hrvatska Podravina*, P. Kvaternik i dr., Zagreb 1933.

10) Horvat Rudolf, *Župe u Hrvatskoj Podravini*, Hrvatska prošlost, knj. 2, Zagreb 1941.

11) Horvat-Levaj Katarina, Prilog istraživanju barokne sakralne arhitekture Podravine - župna crkva Sv. Martina u Martijancu, *Podravina*, vol. V, br. 10, Koprivnica 2006., 80-99

12) Hrvatska enciklopedija, Zagreb 2004.

13) Kanonske vizitacije Zagrebačke (nad)biskupije (ur. Hrg Metod i Kolanović Josip), Arhiv Hrvatske, Zagreb 1989.

14) Klemm Miroslav, Planovi Čakovca, Kotoribe i Legrada iz druge polovice 17. stoljeća u Bečkom vojnopovijesnom muzeju, Radovi, Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, sv. 1., Varaždin1986., str. 193-202.

15) Komorčec Dragutin, *Kronika: 200 godina crkve u Peterancu: 1773.-1973.*, Peteranec: vlast. nakl., Koprivnica 1973.

[68] Sever 2000, 12-13

16) Kovačić Vlado, Hidrografske karakteristike regije Varaždin, iz Ribić Ivo (ur.) *Varaždin i njegova regija*, Varaždin 1957., 62

17) Lukinović Andrija, *Zagreb - devetstoljetna biskupija*, Glas koncila, Zagreb 1995.

18) Obadić Ivan, Utjecaj rijeke Drave na demografska kretanja u varaždinskoj Podravini krajem 18. i početkom 19. stoljeća, u pripremi za objavljivanje

19) Petrić Hrvoje, Utjecaj rijeke na pogranična naselja. Primjer rijeke Drave u 18. i 19. stoljeću, *Ekonomska i ekohistorija*, br. 1., Zagreb-Samobor 2005, 37-62

20) Petrić Hrvoje, *Općina i župa Drnje*, Nakladna kuća »Dr. Feletar», Koprivnica 2000.

21) Sever Zvonimir, *Hidroelektrane u Hrvatskoj*, HEP, Zagreb 2000

22) Slukan-Altić Mirela (a), Hidroregulacije Drave i njezini utjecaji na transformaciju prirodnog i kulturnog pejsaža Podravine, *Podravina* 1 (2002), 2, Koprivnica 2002., 128-152

23) Slukan-Altić Mirela (b), Legrad - grad na sutoku rijeka i razmeđu država, *Podravski zbornik*, 28 (2002), Muzej grada Koprivnice, Koprivnica 2002., 111-120

24) Slukan-Altić Mirela, Hidrografske karte rijeka kao izvori za proučavanje dinamike hidrografskih odnosa, *Hrvatske vode,* 9 (2001), 34, Zagreb 2001., 15-29

25) Težak Spomenka, Varaždinci i rijeka Drava, u: *Život uz Dravu nekad i danas*, Gradski muzej Varaždin 2004., 35-46

26) Veliki atlas Hrvatske, Borovac Ivanka (ur.), Mozaik knjiga, Zagreb 2002.

27) Vode Hrvatske , Bolić Jovan (ur.), Hrvatska elektroprivreda, Zagreb 1992.

28) Vujasinović Branko, *Radovi na uređenju voda u Hrvatskoj u 17. stoljeću*, Hrvatska vodoprivreda, br. 96, Zagreb 2000.

29) Zorković Anđelko, *Povijesnica općine Petrijanec*, Općina Petrijanec, Varaždin 1995.

30) Živaković-Kerže Zlata, Drava kao os života, razvoja i odnosa kroz povijest (poseban osvrt na donji tok rijeke), *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*,18 (2002), Osijek 2002., 41-69

SOURCES (IZVORI):

1) Državni arhiv Varaždin (DAV), *Arhiv grada Varaždina*, Radikalni arhiv, II, br. 958 (Državni arhiv Varaždin (DAV), *Arhiv grada Koprivnice*, kut. 6, br. 232/779., br. 234/779

2) Đurđevačka pukovnija, *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, knj. 8, priredili M. Valentić, I. Hrobec i I. Jukić, Zagreb 2003.

3) Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDA), *Generalkomanda*, kut. 10.

4) Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDA), *Generalkomanda,* kut. 21, br. 11/285.

5) Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDA), *Generalkomanda*, kut. 27, br. 3/13.

6) Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDA), *Generalkomanda*, kut. 45, br. R 39-18.

7) Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDA), *Generalkomanda 1849-1869*, kut. 107, R 39-95.

8) Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDA), Generalkomande Karlovac-Varaždin, kut. 21.

9) Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDA), *Križevačka županija*, kut. 224, fasc. X, br. 531.

10) Krivošić Stjepan *Stanovništvo Podravine 1659-1859. godine*, Podravski zbornik, sv. 9, Koprivnica 1983.

11) Nadbiskupski arhiv Zagreb (NAZ), KV, Prot. 92/IV; 93/V; 94/VI; 177/I; 178/II; 178/III; 180/IV; 211 Nadbiskupski arhiv Zagreb (NAZ), KV, Prot. 97/IX, 269.

12) Spomenica župe Sigetec, rukopis, Župni ured Sigetec

13) Spomenica župe Drnje, rukopis, Župni ured Drnje

14) Spomenica škole Drnje, rukopis, Arhiv Osnovne škole Drnje

15) *Spomenica župe Ferdinandovac,* Župni ured Ferdinandovac

16) Spomenica župe Hlebine, Župni ured Hlebine

17) Spomenica župe Legrad, Župni ured Legrad

18) Spomenica župe Peteranec, Župni ured Peteranec

19) ZHS -*Zaključci Hrvatskog sabora* (pripremili Buturac, J; Stanisavljević, M; Sučić, R; Šojat, V; Zmajić, B.), knj. 1-2, Zagreb 1958.

20) Župni ured Vizvar, Matična knjiga krštenih (1738-1783); Matična knjiga vjenčanih (1735-1806.).

PODRAVINA Volumen VI, broj 12 Str. 151-158 Koprivnica 2007.

PROCESI DEPOPULACIJE SJEVERNE HRVATSKE IZMEĐU 1948. I 2001. GODINE

DEPOPULATION PROCESSES IN NORTHERN CROATIA FROM 1948 TO 2001

Petar Feletar
Meridijani
HR 10430 Samobor
Obrtnička 17
Doktorat na Geografskom odsjeku
PMF Zagreb

Primljeno/Received: 28. 06. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 7. 11. 2007.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
This paper has two positive reviews
Pregledni znansteni rad
Reviews
UDK/UDC 314.748.061 (497.5-35) 1948/2001

SAŽETAK

U radu je analiziran razvoj broja stanovnika u 10 županija sjeverne Hrvatske u razdoblju od popisa 1948. do 2001. Dvije su karakteristične faze demografskog razvoja tog područja nakon Drugoga svjetskog rata: u 1. fazi tijekom intenzivnog procesa industrijalizacije ukupan broj stanovnika rastao je do 1981. godine, a u 2. fazi u posljednjih 20 godina broj stanovnika sve intenzivnije opada. Proces depopulacije brži je u sjevernoj Hrvatskoj od prosjeka zemlje. Godine 1948. 10 sjevernohrvatskih županija sudjelovalo je u ukupnom broju stanovnika Zemlje sa 41,0%, a 2001. sa 35,9%. Od faktora koji su utjecali na intenziviranje procesa depopulacije najvažnija su tri: 1. sve brži pad nataliteta, odnosno prirodnog priraštaja, osobito u ruralnim naseljima, 2. migracija stanovništva, odnosno proces deruralizacije koji je još vrlo intenzivan (emigracija u Zagreb, zapadnu Hrvatsku i inozemstvo) te 3. Domovinski rat utjecao je na smanjivanje broja stanovnika, posebice u graničnim područjima istočne Hrvatske. Zbog navedenih faktora najintenzivniji proces depopulaci-

ABSTRACT

This paper analyses the development of population numbers in 10 counties in northern Croatia in the period 1948 to 2001. Two characteristic phases of demographic development took place in this period following World War II: in phase I, the total population grew during the intensive industrialization phase up until 1981, while in phase II, the population has been dropping at an increasing rate in the past twenty years. The depopulation process has been unfolding faster in northern Croatia than the national average. In 1948, the 10 northern Croatian counties accounted for 41.0% of the total Croatian population, while this figure dropped to 35.9% in 2001. The three most important factors contributing to the acceleration of the depopulation process are: 1. increasing drop in natality, particularly in rural places, 2. population migration, i.e. de-ruralization, which is still very high (emigration to Zagreb, western Croatia and abroad), and 3. the Homeland War which caused a drop in population numbers, particularly in the border regions of eastern

je zabilježen je od 1991. do danas. Prema popisu stanovništva 2001., u deset sjevernohrvatskih županija živjelo je 10,1% stanovnika više nego u 1948., a u cijeloj Hrvatskoj 17,3%. U tom razdoblju pet županija imalo je pad, a pet porast broja stanovnika. Od 1991. do 2001. godine sve županije bilježe pad broja stanovnika, osim Brodsko-posavska u kojoj je porast bio samo 0,8%. Osobito depopuliraju ruralna naselja - u čak 24 seoske općine stanovništvo se prepolovilo, a samo u 14 gradskih i prigradskih općina broj stanovnika dvostruko je porastao (od 1948. do 2001. godine).

Ključne riječi: stanovništvo, depopulacija, sjeverna Hrvatska, granično područje, županija

Croatia. Due to these factors, the most intensive depopulation period was recorded from 1991 to the present day. According to the 2001 census, there were 10.1% more people living in the ten northern Croatian counties than in 1948; the national average is 17.3%. During this period, five counties experienced a drop while the other five experienced a rise n population. From 1991 to 2001, all the counties experienced a population decrease, except Slavonski Brod-Posavina County, which recorded an increase of only 0.8%. Depopulation is most pronounced in the rural communities. The population was halved in 24 rural municipalities, while the population doubled (in the period 1948 to 2001) in only 14 urban and suburban municipalities.

Key words: population, depopulation, northern Croatia, border region, county

UVOD

Industrijalizacija, deagrarizacija, urbanizacija i slični procesi u posljednjih pola stoljeća unijeli su bitne promjene u kretanje broja i prostornog rasporeda te u kvalitativnu strukturu stanovništva na području sjeverne Hrvatske. Već gotovo tri desetljeća jedno je od osnovnih obilježja tih kretanja u prostoru između Mure, Drave i Save **proces depopulacije**. U ovom radu analiziran je proces depopulacije od 1948. do 2001. godine u deset sjevernohrvatskih županija, odnosno u gotovo cijelom hrvatskom međuriječju, osim Zagreba i Zagrebačke županije.

Hrvatska demografkinja Alica Wertheimer-Baletić konstatirala je **četiri osnovne faze depopulacije**. 1) Smanjenje broja stanovnika uzrokovano je primarno iz negativnog migracijskog salda (viška iseljenih nad doseljenima), a prirodno je kretanje još pozitivno. 2) Smanjenje broja stanovnika primarno je uvjetovano

INTRODUCTION

Industrialisation, de-agrarianisation, urbanisation and similar processes have, over the past one half century, introduced significant changes in fluctuations in the number and spatial distribution, and in the qualitative structure of the population of northern Croatia. For almost three decades one of the basic characteristics of these fluctuations in the area from the Mura, Drava and Sava rivers is the **process of depopulation**. In this paper the process of depopulation from 1948 to 2001 is analysed in ten northern Croatian counties, that is to say in almost all of the Croatian interfluvial area - with the exception of Zagreb and Zagreb County.

Croatian demographer Alica Wertheimer-Baletić outlines **four basic phases of depopulation**. 1) A reduction in the size of the population is caused primarily as a result of a negative balance of migration (a surplus of emigrants over immigrants), while the natural trend is

još negativnim migracijskim saldom, ali prirodni priraštaj bitno se smanjuje. 3) Smanjenje broja stanovnika uvjetovano je primarno negativnim prirodnim kretanjem (prirodna depopulacija), uz dodatno djelovanje emigracijske depopulacije. 4) Smanjenje broja stanovnika rezultat je zajedničkog djelovanja emigracijske depopulacije i prirodne depopulacije uz jačanje procesa starenja stanovništva. Time se rezerve mlađeg stanovništva sposobnog za emigraciju iscrpljuju, ali se zato povećava utjecaj prirodne depopulacije na ukupnu depopulaciju. To je, zapravo, faza polaganog izumiranja stanovništva.

Promatrano područje hrvatskog međuriječja najvećim je dijelom već u **četvrtoj fazi depopulacije**, odnosno u fazi izumiranja stanovništva. To se osobito odnosi na ruralna naselja, a njih je u panonskoj Hrvatskoj većina. U posljednjih desetak godina opada broj stanovnika čak i u većini gradova, što znači da je emigracijska mlada jezgra stanovništva već gotovo iscrpljena. Usprkos tomu, procesi deruralizacije ili preseljavanja stanovništva iz ruralnih u urbana naselja još su prisutni. To znači da u ruralnim naseljima još brže teku procesi smanjenja nataliteta i rasta starenja.

FAKTORI DEPOPULACIJE

Proces depopulacije u deset županija sjeverne Hrvatske tekao je brže od hrvatskog prosjeka. U njima je 1948. živjelo 41,0% stanovništva Hrvatske, a 2001. samo 35,9%. Kretanje ukupnog broja stanovnika sjeverne Hrvatske ima dvije faze: prva faza od 1948. do 1981. bilježi porast broja stanovnika. Tomu je ponajprije pridonijela intenzivna industrijalizacija urbanih središta. I u tom razdoblju trajala je emigracija stanovništva, uglavnom prema Za-

still positive. 2) A reduction in the size of the population still caused primarily as a result of a negative balance of migration, but with natural growth significantly lowered. 3) A reduction in the size of the population caused primarily by negative natural trends (natural depopulation), with the additional effect of emigrational depopulation. 4) A reduction in the size of the population is the result of the combined effect of emigrational depopulation and natural depopulation with an increase in the process of the aging of the population. This drains the reserves of the younger population capable of emigration, but in turn increases the influence of natural depopulation and overall depopulation. This is, in fact, the phase of the gradual extinction of the population.

The Croatian interfluvial area under consideration is for the most part already in the **fourth phase of depopulation**, i.e. in the phase of the extinction of the population. This is especially so of the rural settlements, they being in Pannonian Croatia the majority. Over the past ten years the size of the population has been dropping even in most cities, which means that the emigrational younger core of the population is already almost exhausted. In spite of this the process of de-ruralization or the migration of the population from rural to urban settlements are still present. That means that the process of a reduction in natality and a growth in ageing is unfolding at an even greater speed in the rural settlements.

FACTORS OF DEPOPULATION

The depopulation process in the ten counties of northern Croatia is occurring at a rate above the Croatian average. 41.0% of the population of Croatia lived in these ten counties in 1948, and only 35.9% in 2001. The fluctuation of the overall size of the population in northern Croatia has two phases: Phase one from 1948 to 1981 recorded an increase in the size of the population. This was contributed to above all by an intensive industrialisation of urban centres. There was an emigration of the population in this period - for the most part to Zagreb and

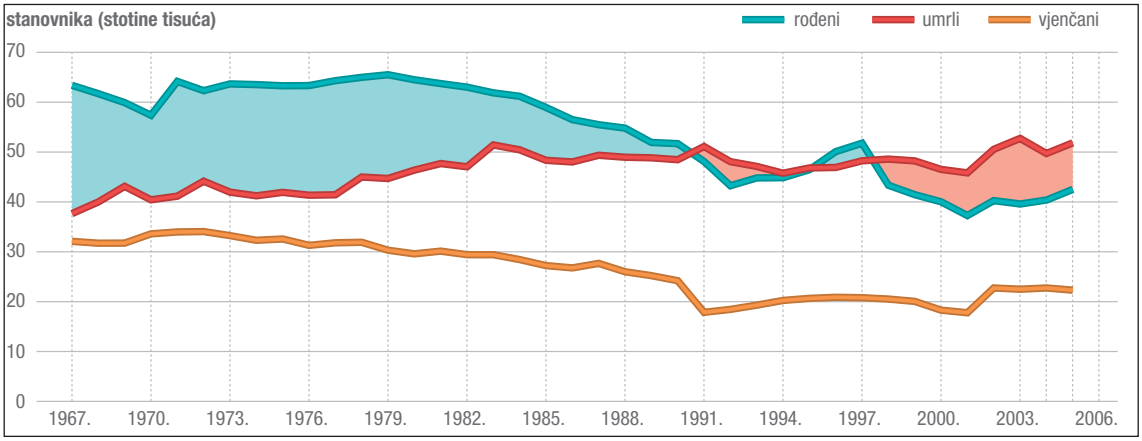

Kretanje prirodnog priraštaja u Hrvatskoj od 1967. do 2005. godine
Trends in natural growth in Croatia from 1967 to 2005

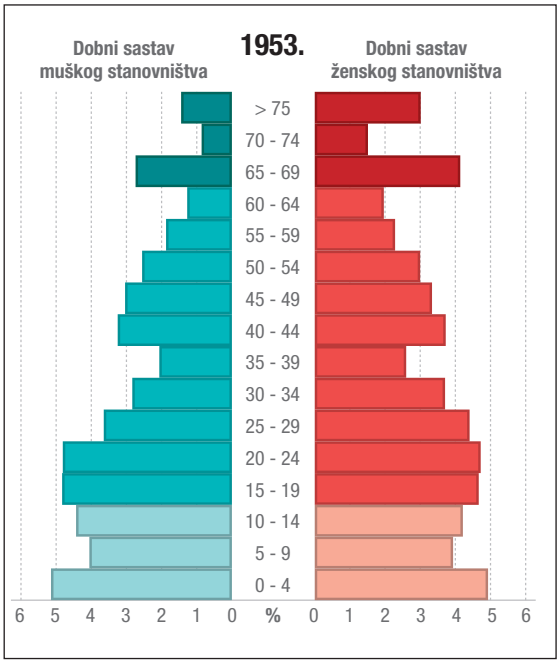

Piramida starosti stanovništva Hrvatske 1953. i 2001. godine
The pyramid of the Croatian population«s age structure in 1953 and 2001

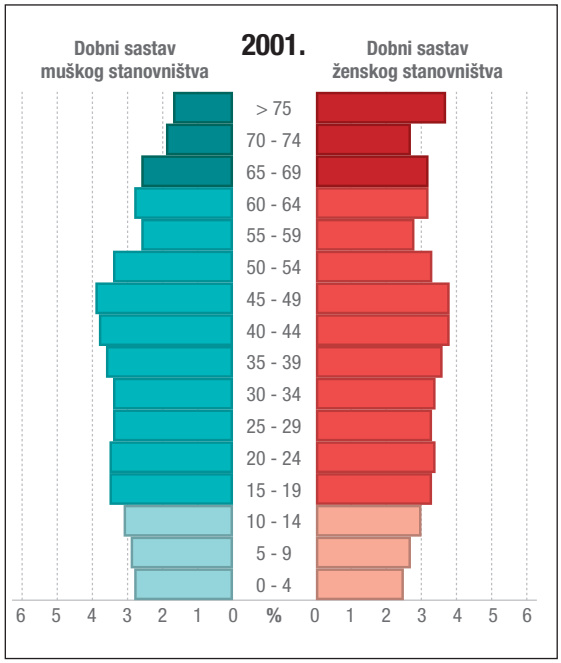

Broj stanovnika u deset sjevernohrvatskih županija 1948., 1991. i 2001. godine
The number of inhabitants in the ten northern Croatian counties in 1948, 1991 and 2001

grebu i inozemstvu, ali je prirodni priraštaj bio još vrlo visok pa je kompenzirao tu emigraciju. Bila je to završna faza demografske tranzicije. U drugoj fazi kretanja broja stanovnika bilježi se sve intenzivnija depopulacija, a u posljednjem desetljeću opada čak i broj stanovnika u gradskim naseljima.

Analiza **glavnih čimbenika** koji su utjecali na sve intenzivnije procese depopulacije poka-

abroad, but the natural growth was still very high and it compensated for this emigration. That was the closing phase of the demographic transition. In the second phase the trend in the size of the population records an increasingly intensive depopulation, and in the past decade there is a fall even in the size of the population in urban settlements.

An analysis of the **chief factors** that led to the increasingly intensive process of depopulation indicates that there are three key factors.

zuje da su najvažnija tri faktora. **Prvo**: Intenzivni procesi deagrarizacije i deruralizacije. Prelazak stanovništva iz primarnih u sekundarne i tercijarne djelatnosti prouzročio je ne samo preseljavanje iz ruralnih u najbliža urbana naselja nego i emigraciju u Zagreb i središta na jadranskoj obali (proces litoralizacije) te u inozemstvo. **Drugo**: Emigracija mlađeg stanovništva i promjene u načinu života uvjetovali su sve brži pad nataliteta, odnosno smanjivanje prirodnog priraštaja. Već od kraja 80-ih godina 20. stoljeća hrvatsko međuriječje ulazi u demografsku posttranzicijsku fazu. Razlika između nataliteta i mortaliteta bivala je sve manja, a od 1989. godine do danas uglavnom s prevagom broja umrlih. Primjerice, 1953. u Hrvatskoj je rođeno ukupno oko 80.000 djece, 1971. oko 62.000, 2003. oko 40.000, a 2005. oko 42.500. Takvo kretanje prirodnog priraštaja izazvalo je nagle promjene u strukturi stanovništva: smanjivanje mladog, a sve izraženija dominacija starog kontingenta. Starenje ili senilizacija stanovništva postalo je dominantno obilježje demografskih kretanja, posebice u ruralnim naseljima.

Treće: Specifičan faktor koji je utjecao na smanjivanje broja i promjenu strukture stanovništva bio je Domovinski rat. To se posebno odnosi na područje hrvatskog Podunavlja i Posavine. Taj dio sjeverne Hrvatske do 1991. godine pripadao je demografski najvitalnijim krajevima, ali su u posljednjih deset godina i ondje intenzivirani procesi smanjivanja prirodnog priraštaja, pa i iseljavanja, a istodobno je proces povratka prognanika razmjerno spor.

KVANTITATIVNI POKAZATELJI DEPOPULACIJE

Najintenzivniji procesi depopulacije u svim županijama sjeverne Hrvatske teku u posljednjih petnaestak godina, i to prostorno vrlo diferencirano. Bržim promjenama u načinu života

First: Intensive de-agrarian and de-ruralization processes. A transition of the population from primary to secondary and tertiary industries was the cause not only of a migration from rural to the nearest urban settlement, but also of the emigration to Zagreb and centres on the Adriatic seaboard (the process of littoralisation), and abroad. **Second**: The emigration of the younger population and changes in lifestyle influenced and increasingly speedy fall in natality, i.e. a reduction in natural growth. By the end of the 1980s the Croatian interfluvial area entered the demographic post-transition phase. The gap between natality and mortality was ever smaller, and from 1989 to the present the number of deceased has usually dominated. For example, a total of about 80,000 children were born in Croatia in 1953, about 62,000 in 1971, close to 40,000 in 2003, and close to 42,500 live births in 2005. This trend in natural growth caused an abrupt change in the structure of the population: a reduction in the number of young persons, and the increasingly emphasised domination of the older contingent. The ageing or senility of the population became the dominant characteristic of demographic trends, especially in rural settlements.

Third: The Homeland War was a specific factor that caused a reduction in size and changes to the structure of the population. This is especially so of the area of the Hrvatsko Podunavlje (Croatian Danube River Basin) region and the Posavina (Sava River Basin) region. That part of northern Croatia was, up to 1991, one of the demographically most vital regions, but over the past ten years the processes of the reduction of natural growth, and of emigration, has also increased here, while at the same time the process of the return of refugees is relatively slow.

QUANTITATIVE INDICATORS OF DEPOPULATION

The most intensive processes of depopulation in all of the counties of northern Croatia has been developing over the past fifteen years, with great spatial differentiation. With quicker changes in lifestyle in the western part of northern

Kretanje broja stanovnika u županijama sjeverne Hrvatske 1948. 1991 i 2001. godine

ŽUPANIJA	1948.	1991.	2001.	2001./1948.	2001./1991.
Požeško-slavonska	89.526	98.530	85.831	-4,1%	-12,9%
Vukovarsko-srijemska	152.017	231.241	204.768	+34,7%	-11,4%
Virovitičko-podravska	125.333	103.926	93.389	-25,5%	-10,1%
Osječko-baranjska	276.844	363.323	330.506	+19,4%	-9,1%
Bjelovarsko-bilogorska	164.551	144.032	133.084	-19,1%	-7,6%
Krapinsko-zagorska	185.446	149.906	142.432	-23,2%	-5,0%
Koprivničko-križevačka	139.834	130.461	124.467	-11,0%	-4,6%
Međimurska	111.752	121.386	118.426	+6,0%	-2,4%
Varaždinska	170.102	188.033	184.769	+8,6%	-1,8%
Brodsko-posavska	134.679	175.412	176.765	+31,2%	+0,8%
UKUPNO DESET ŽUPANIJA	1,550.084	1,706.250	1,594.137	+10,1%	-6,6%
POSTO OD HRVATSKE	**41,0%**	**35,7%**	**35,9%**	**+17,3%**	**-7,3%**

Izvor: Popisi stanovništva

COUNTY	1948	1991	2001	2001/1948	2001/1991
Požega-Slavonia	89.526	98.530	85.831	-4,1%	-12,9%
Vukovar-Srijem	152.017	231.241	204.768	+34,7%	-11,4%
Virovitica-Podravina	125.333	103.926	93.389	-25,5%	-10,1%
Osijek-Baranja	276.844	363.323	330.506	+19,4%	-9,1%
Bjelovar-Bilogora	164.551	144.032	133.084	-19,1%	-7,6%
Krapina-Zagorje	185.446	149.906	142.432	-23,2%	-5,0%
Koprivnica-Križevci	139.834	130.461	124.467	-11,0%	-4,6%
Međimurje	111.752	121.386	118.426	+6,0%	-2,4%
Varaždin	170.102	188.033	184.769	+8,6%	-1,8%
Slavonski Brod-Posavina	134.679	175.412	176.765	+31,2%	+0,8%
TEN COUNTY TOTAL	1.550.084	1.706.250	1.594.137	+10,1%	-6,6%
PERCENTAGE OF CROATIA	**41,0%**	**35,7%**	**35,9%**	**+17,3%**	**-7,3%**

Source: Population censuses

u zapadnom dijelu sjeverne Hrvatske proces depopulacije događa se postupno već od 1971. godine, a u istočnoj Hrvatskoj veoma naglo tek u najnovijem razdoblju, uglavnom zbog posljedica rata.

BROJ STANOVNIKA U DESET SJEVERNOHRVATSKIH ŽUPANIJA 1948., 1991. I 2001. GODINE

Ako se uzme u obzir cjelokupno razdoblje od 1948. do 2001. godine, onda najveći porast broja stanovnika ima Vukovarsko-srijemska županija, za oko 35%, zatim Brodsko-posavska

Croatia the process of depopulation has been developing gradually since 1971, and in eastern Croatia very abruptly and only in the latest period - predominantly as a result of the war.

THE NUMBER OF INHABITANTS IN THE TEN NORTHERN CROATIAN COUNTIES IN 1948, 1991 AND 2001

If the entire period from 1948 to 2001 is taken into consideration, then the greatest increase in the size of the population is in Vukovar-Srijem County - by close to 35%, followed by Slavonski Brod-Posavina County and Osi-

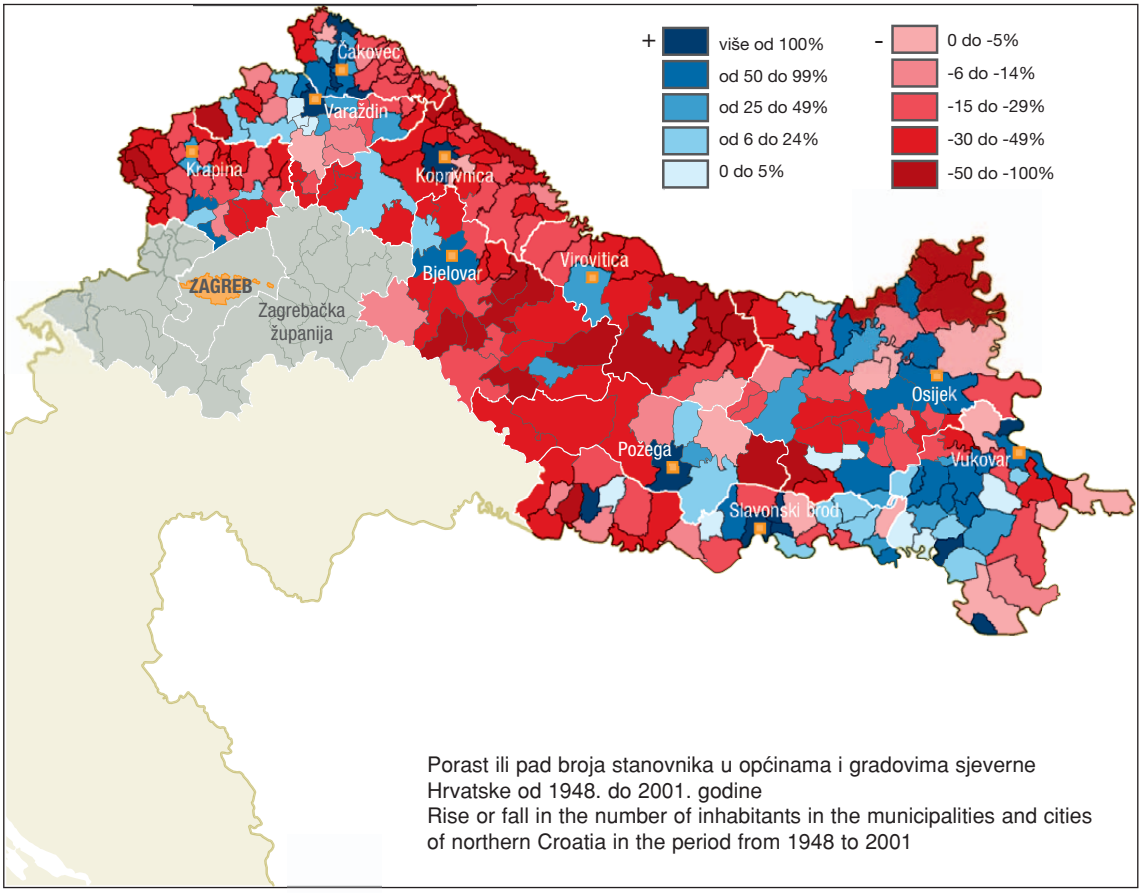

Porast ili pad broja stanovnika u općinama i gradovima sjeverne Hrvatske od 1948. do 2001. godine
Rise or fall in the number of inhabitants in the municipalities and cities of northern Croatia in the period from 1948 to 2001

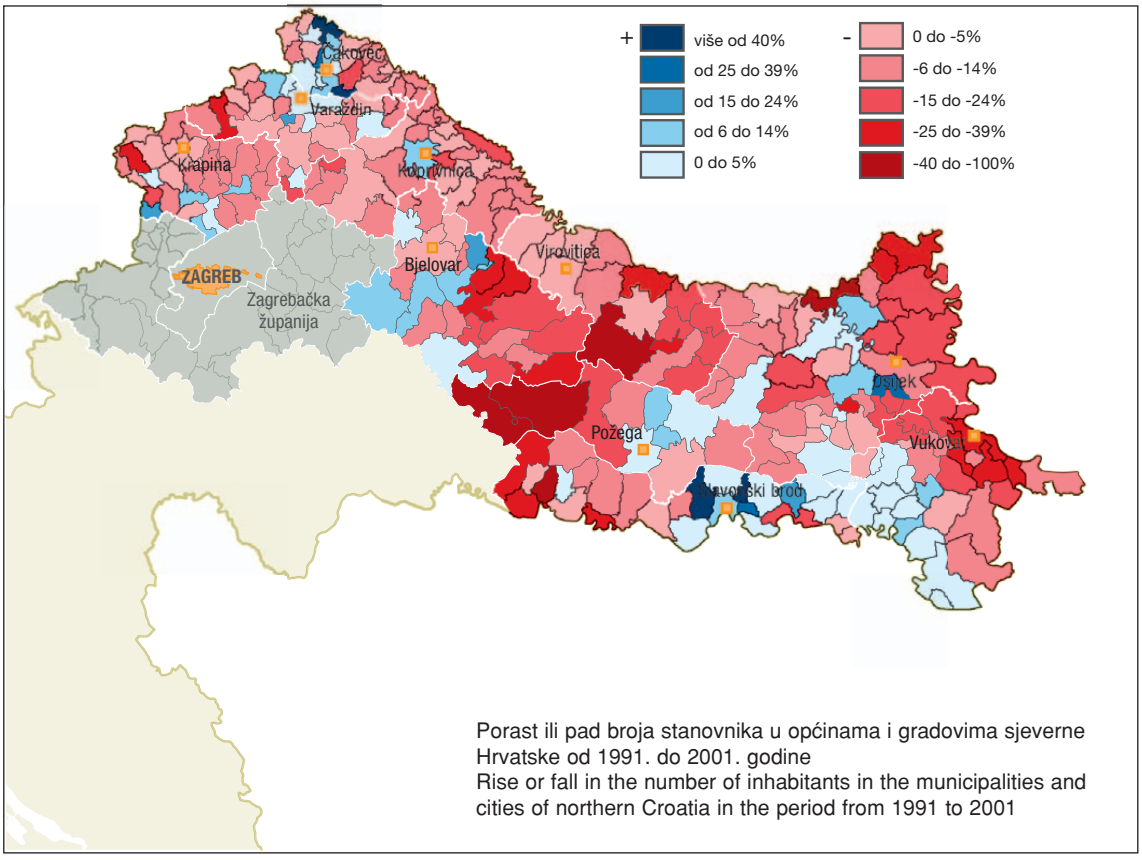

Porast ili pad broja stanovnika u općinama i gradovima sjeverne Hrvatske od 1991. do 2001. godine
Rise or fall in the number of inhabitants in the municipalities and cities of northern Croatia in the period from 1991 to 2001

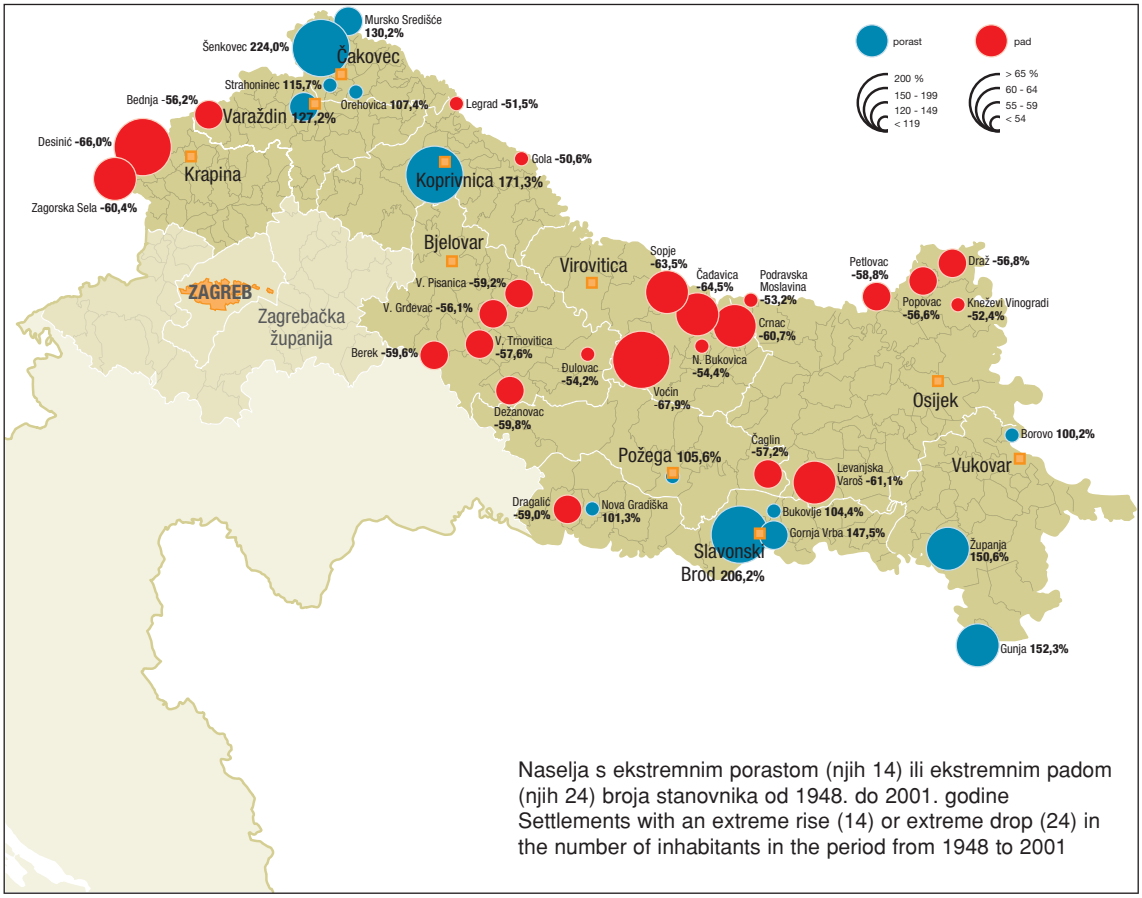

Naselja s ekstremnim porastom (njih 14) ili ekstremnim padom (njih 24) broja stanovnika od 1948. do 2001. godine
Settlements with an extreme rise (14) or extreme drop (24) in the number of inhabitants in the period from 1948 to 2001

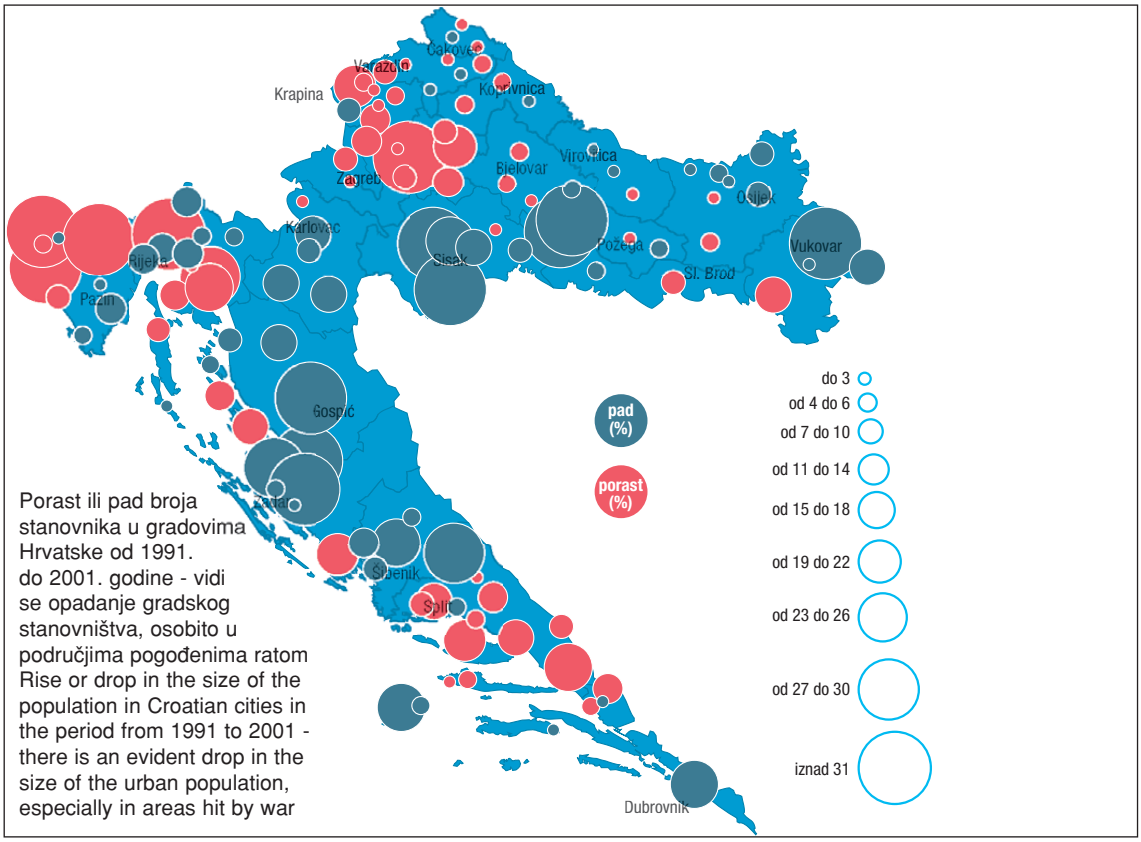

Porast ili pad broja stanovnika u gradovima Hrvatske od 1991. do 2001. godine - vidi se opadanje gradskog stanovništva, osobito u područjima pogođenima ratom
Rise or drop in the size of the population in Croatian cities in the period from 1991 to 2001 - there is an evident drop in the size of the urban population, especially in areas hit by war

i Osječko-baranjska. Istodobno, najveće opadanje broja stanovnika ima Virovitičko-podravska, Krapinsko-zagorska i Bjelovarsko-bilogorska županija. Međutim, u posljednjih deset godina najveći pad bilježe upravo istočnohrvatske županije, a depopulacija je u zapadnom dijelu sjeverne Hrvatske znatno umjerenija. Ako analiziramo proces depopulacije po općinama i gradovima, onda je očita **diferencijacija između ruralnih te gradskih i prigradskih naselja**. Praktički sva ruralna naselja sve brže gube svoje stanovništvo, uz ubrzanje procesa senilizacije - i u zapadnom, središnjem i istočnom dijelu sjeverne Hrvatske. Depopulacija ruralnih naselja intenzivirana je osobito nakon 1991. godine. Čak 24 ruralne općine izgubile su više od 50% svojeg stanovništva u samo deset godina. Naselja s najvećim padom stanovništva raspoređena su na cijelom području sjeverne Hrvatske, što znači da je proces depopulacije zahvatio sva seoska naselja.

U cijelom području karakterističan je **monocentrični razvoj regionalnih i nekih lokalnih urbanih središta**. U gotovo svim gradovima, pa i u dijelu prigradskih naselja, od 1948. do 2001. broj stanovnika znatno je porastao. U 14 takvih naselja porast je veći od 100%, a kod nekih i više od dva puta. Primjerice, Slavonski Brod je porastao za oko 206%, Koprivnica za više od 170%, Varaždin za gotovo 130% itd., a neka prigradska naselja bilježe još veće poraste. Međutim, od 1991. godine do danas situacija se bitno izmijenila pa su procesi depopulacije zahvatili i velik dio gradskih naselja. Tako, primjerice, pad broja stanovnika bilježe i Krapina, Đurđevac, Daruvar, Bjelovar, Grubišno Polje, Virovitica, Slatina, Pakrac, Beli Manastir, čak i Osijek, Ilok, Vinkovci, Vukovar i drugi.

jek-Baranja. At the same time the greatest drop in the size of the population is in Virovitica-Podravina County, Krapina-Zagorje County and in Bjelovar-Bilogora County. The greatest drop over the past ten years, however, has been recorded in the eastern Croatian counties, while depopulation in the western part of northern Croatia is significantly more moderate. If we analyse the process of depopulation by municipalities and cities, then **the differentiation between rural and urban/suburban settlements** is evident. Practically all rural settlements are losing population at an increasing rate, with a quickening of the process of senility - in the western, central and eastern part of northern Croatia. The depopulation of rural settlements intensified especially after 1991. As many as 24 rural municipalities lost over 50% of their populations in only ten years. The settlements with the greatest fall in the size of the population are distributed across the entire area of northern Croatia, which means that the process of depopulation has encompassed all rural settlements.

A **monocentric development of regional and some local urban centres** is characteristic of the entire region. The number of inhabitants has grown significantly from 1948 to 2001 in almost all cities, and in a part of the suburban settlements. In 14 such settlements the growth is in excess of 100%, and in some it has more than doubled. Slavonski Brod, for example, has grown by about 206%, Koprivnica for more than 170%, Varaždin by almost 130%, etc., and some suburban settlements have recorded even greater growth. From 1991 to the present, however, the situation has changed significantly, and the processes of depopulation have also spread to a good part of the urban settlements. A drop in the size of the population has been recorded, for example, in Krapina, Đurđevac, Daruvar, Bjelovar, Grubišno polje, Virovitica, Slatina, Pakrac, Beli Manastir, and even Osijek, Ilok, Vinkovci, Vukovar and others.

ZAKLJUČCI

1. Cijeli geografski prostor sjeverne Hrvatske od 1948. do 2001. godine zahvatio je proces depopulacije. Opadanje broja stanovnika osobito se intenziviralo od 1981. godine, s tendencijom ubrzanja. Usprkos iscrpljivanju najvećeg dijela mlađeg stanovništva, proces depopulacije se nastavlja, pa je u velikom dijelu hrvatskog međuriječja već nastupila **faza demografskog izumiranja**.

2. **Glavni faktori** koji su utjecali na intenziviranje procesa depopulacije su: a) emigracijska kretanja, uglavnom u Zagreb i inozemstvo, b) kontinuirano se smanjuje prirodni priraštaj, a od 1993. do danas mortalitet je uglavnom viši od nataliteta, pa je cijela regija u posttranzicijskoj demografskoj fazi, c) demografski i gospodarski gubici u Domovinskom ratu znatno su ubrzali procese depopulacije, osobito u hrvatskom Podunavlju i Posavini.

3. Procesi depopulacije imaju negativne demografske i gospodarske posljedice u 10 županija sjeverne Hrvatske. Bitno se mijenja starosna struktura stanovništva, uz smanjenje radnoga kontingenta stanovništva, a sve brže povećanje udjela stanovništva starijeg od 65 godina. To usporava i gospodarski razvoj. Produbljuju se razlike u naseljenosti i razvijenosti između ruralnog i urbanog prostora. Koncentracija ljudi, znanja i kapitala jedino u regionalna i neka lokalna urbana središta oslabljuje željene tendencije policentričnog razvoja. Stoga se sve neučinkovitije koriste mogućnosti gospodarskog razvoja ruralnih područja. U seoskim naseljima javljaju se siromaštvo i socijalni problemi, osobito zbog naglog povećanja staračkih kućanstava.

4. Hrvatskoj očito nedostaje kontinuirana i učinkovita **nova demografska politika** kojom bi se zaustavio ili bar ublažio trend smanjiva-

CONCLUSIONS

1. In the period from 1948 to 2001 the entire geographic area of northern Croatia has been affected by the process of depopulation. The drop in the number of inhabitants intensified especially after 1981, with a tendency to increase in intensity. Despite the depletion of the greatest part of the younger population, the process of depopulation continues, so that the **phase of demographic extinction** has already started in a good part of the Croatian interfluvial region.

2. The **chief factors** that influenced an intensification in the process of depopulation are: a) Emigration trends - mostly to Zagreb and abroad, b) There is a continual drop in natural growth, and from 1993 to the present mortality is generally greater than natality, so that the entire region finds itself in the post-transition demographic phase, c) Demographic and economic loses in the Homeland War significantly quickened the process of depopulation, especially in the Hrvatsko Podunavlje and Posavina regions.

3. The processes of depopulation have **negative demographic and economic consequences** in the 10 counties of northern Croatia. There is a significant change in the age structure of the population, with a reduction in the labour-active contingent of the population, and the ever quicker increase in the share of the over-65 population. This also slows economic development. The differences in population density between rural and urban areas are widened. The concentration of people, knowledge and capital only in a single regional and some local urban centres weakens the desired tendency to a polycentric development. The opportunities for the economic development of rural areas are, therefore, being used with increasing inefficiency. Poverty and social problems are appearing in rural settlements, especially as a result of a sharp rise in the number of elderly households.

4. Croatia evidently lacks a continuous and effective **new demographic policy**, which would stop or at least slow the trend of reduced

nja nataliteta, posebice u ruralnim naseljima. Tu politiku mora pratiti i odgovarajuće planiranje gospodarskog razvoja, uz forsiranje napretka u ruralnim područjima, odnosno valja odlučnije provoditi politiku policentričnog razvoja. Prema sadašnjim tendencijama gospodarskog razvoja Hrvatske te zbog neučinkovitosti demografske politike očito je da će se procesi depopulacije u sjevernoj Hrvatskoj nastaviti i dalje. Osim u ruralnim naseljima, oni se sve više šire i na gradove čiji se broj stanovnika također počeo smanjivati.

IZVORI I LITERATURA

1. Popisi stanovništva od 1948. do 2001. godine, Hrvatski državni zavod za statistiku, Zagreb.
2. Alica Wertheimer-Baletić: Stanovništvo i razvoj, Zagreb, 1999.
3. Jakov Gelo, Anđelko Akrap, Ivan Čipin: Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske, Zagreb, 2005.
4. Alica Wertheimer-Baletić: Demografija, Zagreb, 1982.
5. Alica Wertheimer-Baletić: Posttranzicijska etapa u razvoju stanovništva (opća i metodološka razmatranja), Ekonomski pregled 7-8, Zagreb, 1992.
6. Mladen Friganović: Demogeografija, Zagreb, 1987.
7. Mladen Friganović, Dražen Živić: Regionalne različitosti i problemi kretanja stanovništva Hrvatske 1948. - 1991., Geografski glasnik 56, Zagreb, 1994.
8. Ivo Nejašmić: Depopulacija u Hrvatskoj, Zagreb, 1991.
9. Jakov Gelo: Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1991. godine, Zagreb, 1987.
10. Jakov Gelo: Kretanje broja rezidencijalnog (boravećeg) stanovništva u Hrvatskoj u 20. stoljeću, Društvena istraživanja 72-73, Zagreb, 2004.
11. Anđelko Akrap: Migracija Hrvata u posljednjem desetljeću 20. stoljeća, Hrvatska dijaspora u Crkvi i domovini - zbornik, Frankfurt, 2003.
12. Dragutin Feletar, Hrvoje Petrić: Povijest i zemljopis Hrvatske, Zagreb, 2006.

natality, especially in rural settlements. Here policy must follow and appropriately plan economic development, pushing for progress in rural areas, i.e. there should be a more determined implementation of the policy of polycentric development. Based on the current tendencies in the economic development of Croatia, and as a result of the ineffectiveness of the demographic policy, it is evident that the processes of depopulation in northern Croatia will continue. Besides in rural settlements they are increasingly spreading to cities, where the size of the population has also began to drop.

SOURCES AND BIBLIOGRAPHY

1. Population censuses from 1948 to 2001, Croatian Central Bureau of Statistics. Zagreb
2. Alica Wertheimer-Baletić: Population and Development, Zagreb, 1999
3. Jakov Gelo, Anđelko Akrap, Ivan Čipin: Fundamental Characteristics of the Demographic Development of Croatia, Zagreb, 2005
4. Alica Wertheimer-Baletić: Demographics, Zagreb, 1982
5. Alica Wertheimer-Baletić: The Post-Transition Stage in the Development of the Population (General and Methodological Analysis), The Economic Review/ Ekonomski pregled 7-8, Zagreb, 1992
6. Mladen Friganović: Demogeography, Zagreb, 1987
7. Mladen Friganović, Dražen Živić: Regional Differences and the Issue of the Croatian Population Migration from 1948-1991, The Geographic Herald/Geografki glasnik 56, Zagreb, 1994
8. Ivo Nejašmić: Depopulation in Croatia, Zagreb, 1991
9. Jakov Gelo: Demographic Changes in Croatia from 1780 to 1991, Zagreb, 1987
10. Jakov Gelo: Trends in the Size of the Residential (Domicile) Population in Croatia in the 20th Century, Social Studies/Društvena istraživanja 72-73, Zagreb, 2004
11. Anđelko Akrap: The Migration of Croatians in the Last Decade of the 20th Century, The Croatian Diaspora in the Church and the Homeland - Anthology, Frankfurt, 2003
12. Dragutin Feletar, Hrvoje Petrić: The History and Geography of Croatia, Zagreb, 2006

PRIKAZI NOVIH KNJIGA I ČASOPISA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES

ZSUZSANA BACSI, ERNÖ KOVÁCS: RAZVOJNE KARAKTERISTIKE PREKOGRANIČNIH REGIJA, MIKROREGIONALNA, MULTIFUNKCIONALNA I RAZVOJNA ASOCIJACIJA KESZTHELY - HÉVÍZ - ZAPADNOBALATONSKA RADIONICA ZA DRUŠTVENO-ZNANSTVENA ISTRAŽIVANJA, KESZTHELY, 2007., 204 STR.

U siječnju 2006. mikroregionalna, multifunkcionalna i razvojna udruga Keszthely -Heviz, Poljoprivredni fakultet Georgikon iz Keszthelyja i Visoko gospodarsko učilište u Križevcima počeli su projekt suradnje u sklopu Programa susjedstva Europske unije Interreg III A Slovenija - Mađarska - Hrvatska »Razvojne karakteristike prekograničnih regija« (SLO-HU-CRO-4012-106/2004/01/HU-74).

U tom projektu istraživano je granično područje Hrvatske i Mađarske kao studija slučaja radi identificiranja mogućnosti suradnje koja bi bila korisna za gospodarstvo s obje strane granice. Socioekonomska situacija istražena je korištenjem intervjua i upitnika kao primarnih izvora informacija. Na osnovi rezultata istraživanja sastavljen je nastavni program koji sadržava osnovni nastavni materijal za 30-satni obrazovni program namijenjen izobrazbi stručnjaka koji rade u hrvatsko-mađarskim graničnim regijama.

Glavni je cilj nastavnog materijala (koji je dopunjen i nizom power-point prezentacija) izobrazba stručnjaka iz područja turizma, zaštite okoliša, obrazovanja, poduzetništva i sl. za učinkovit rad u ruralnom prostoru, pomoć u održavanju i razvoju ekonomskih, sociokulturnih i ekoloških funkcija ruralne regije, produbljivanje i proširenje znanja stručnjaka koji traže posao u graničnim regijama, a sposobni su analizirati specifičnu situaciju koja proizlazi iz graničnog položaja, zatim identificiranje i iskorištavanje posebnih mogućnosti koje proizlaze iz te situacije i, napokon, svladavanje posebnih teškoća koje proizlaze iz položaja uz granicu. Ovaj nastavni materijal u prvom redu služio bi u popuni programa specijalističkih studija koji se bave ruralnim razvojem s obje strane granice. Kako je riječ o novom interdisciplinarnom i znanstvenom pristupu razvoja ruralnih sredina u hrvatsko-mađarskom pograničnom području, ovaj udžbenik može biti koristan i ostalim zainteresiranim stranama koje su na bilo koji način uključene u ruralne procese i razvoj.

Nastavni materijal stavlja poseban naglasak na predstavljanje programa pomoći i fondova koje Europska unija daje za te regije, na iskustvo uspješnih primjera prekogranične suradnje te na prilagodbu tog iskustva hrvatsko-mađarskom graničnom prostoru kao prostoru studije slučaja sadašnjeg projekta.

Udžbenik je strukturiran u pet poglavlja i opremljen mnogim slikovnim, tabličnim i grafikonskim prilozima. Na kraju je udžbenika popis korištene literature.

Prvo poglavlje sumira osnovne pojmove regionalne ekonomike, odnosno ključne pojmove potrebne za procjenjivanje graničnih regija koji će se upotrebljavati u raspravama koje slijede, pa se student može koristiti udžbenikom kao kompaktnom cjelinom. U ovom poglavlju bit će protumačeni glavni čimbenici regionalnog razvoja, rasta i konkurentnosti, najvažniji modeli regionalnog razvoja, pristupi tih modela konvergenciji razvojnih razina regija, moguća uloga i važnost državne intervencije u pokušaju smanjivanja regionalnih razlika. U posljednjem dijelu prvog poglavlja dani su glavni pokazatelji koji se mogu koristiti za opis i analizu razvojnih razina regija i usporedbu prostornih razlika.

U drugom poglavlju detaljno se raspravlja o graničnom položaju i prekograničnoj suradnji. Opisan je pojam graničnog položaja, specifične karakteristike, problemi i mogućnosti koji proizlaze iz te granične situacije i teoretski pristup vrednovanju važnosti tih karakteristika. Zatim se opisuju povijest i evolucija granične suradnje onako kako se razmatraju u regionalnoj politici Europske unije, mjere i resursi koje Europska unija osigurava kao pomoć za prekograničnu suradnju te glavne vrste projekata i iskustvo s njima.

U trećem poglavlju opisuje se razvoj perifernih graničnih regija i prekograničnih programa suradnje u Mađarskoj poslije tranzicije 1990., s posebnim osvrtom na rezultate i iskustva koja se odnose na prekograničnu suradnju u proteklih 16 godina.

Četvrto poglavlje usredotočuje se na hrvatske županije smještene uz mađarsku granicu, opisujući prirodne i socioekonomske karakteristike tih područja i pokazujući novije procese ruralnog razvoja u Hrvatskoj s obzirom na buduće hrvatsko članstvo u Europskoj uniji.

U posljednjem, petom poglavlju sumiraju se mogućnosti suradnje i razvojne mogućnosti graničnih županija Hrvatske i Mađarske, oslanjajući se na rezultate istraživanja provedenog u sklopu sadašnjeg projekta.

Ova knjiga/udžbenik rezultat je opširnih znanstvenih analiza i istraživanja ruralnog i prostornog razvoja pograničnih županija u Mađarskoj i Hrvatskoj te su naznačene mogućnosti zajedničke suradnje i razvojni prioriteti, i oni u turizmu te kulturni, stručni i znanstveni kao pretpostavke općeg razvoja u spominjanim pograničnim područjima. Knjiga je objavljena na mađarskom, hrvatskom i engleskom jeziku i kao takva pridonosi razumijevanju problematike ruralnog razvoja u Hrvatskoj.

Silvije Jerčinović

VLADIMIR KALŠAN, MEĐIMURSKA POVIJEST, ČAKOVEC, 2006., 500 STR.

Povijest Međimurja jedna je od mnogih hrvatskih lokalnih povijesti koja je dosad samo površno obrađena. Iako su se mnogi hrvatski povjesničari bavili zbivanjima koja više ili manje zadiru u područje Međimurja, prije svega poviješću velikaškog roda Zrinskih i zrinsko-frankopanskom urotom iz 17. stoljeća, ipak je cjelovit prikaz međimurske povijesti dosad izostao. Jedini tekst koji pretendira cjelovito prikazati povijest Međimurja jest knjiga Rudolfa Horvata »Povjest Medjumurja«, no tu je riječ o tekstu čija je originalna verzija danas već stara cijelo stoljeće. Iako je ta knjiga u vrijeme nastanka bila jak argument u prilog pokretu za priključenje Međimurja matici Hrvatskoj te je kasnijim nadopunjavanjem u vrijeme Drugoga svjetskog rata i pretiskom koji je bio dostupan javnosti zauzimanjem čakovečkog ogranka Matice hrvatske 90-ih godina 20. stoljeća mnoge važne podatke iz povijesti Međimurja otrgnula zaboravu, Horvatovo djelo pisano je u duhu koji je u hrvatskoj historiografiji već davno napušten. Ta se knjiga izborom građe i izvora, ali i pristupom samoj građi i njezinoj kontekstualizaciji ipak ne može ubrojiti u modernu povijesnu znanost. Stoga je najnoviji prikaz cjelokupne povijesti Međimurja od pretpovijesti do danas knjiga međimurskog povjesničara Vladimira Kalšana pod naslovom *Međimurska povijest* važan doprinos osuvremenjivanju spoznaja o prošlosti međimurskoga kraja i njegovih stanovnika. Ona se ne ograničava, kao u Rudolfa Horvata, na političku povijest ili povijest »velikih ljudi«, zanemarujući pritom manje burna razdoblja, nego upravo suprotno, pokušava u tom povijesnom tkivu ispuniti praznine i međimursku povijest prikazati u punini, kako slavne ili tragične trenutke, tako i manje atraktivne, ali ne i manje važne procese dugog trajanja koji su te vrhunce omogućili stvo-

rivši podlogu za njih. Tako se autor ne ograničava samo na razdoblje feudalne vladavine Zrinskih, nego oslikava i manje poznate međimurske feudalne gospodare koji su im prethodili. Ne ograničava se samo na opis zbivanja iz 1918. godine kojima je Međimurje priključeno matici, nego jednaku pozornost posvećuje i narodnom pokretu koji je tomu prethodio, a kojim je hrvatstvo Međimurja očuvano unatoč žestokom mađarizacijskom naporu Ugarske itd.

Sama knjiga podijeljena je na 13 poglavlja. Nakon *Uvoda* (9-11) Kalšan se ukratko osvrće na tragove pretpovijesnog doba u Međimurju (*Pretpovijest*, 11-14), a zatim opisuje rimsku vlast u Međimurju (*Rimljani u Međimurju*, 15-17). U poglavlju *Srednji vijek* (18-56) prikazuje začetke organizacije Međimurja u društvene, državne i duhovne strukture, od kojih su neke i do danas opstale ili bar ostavile važnog traga. Međimurski feudalni veleposjed, koji je u srednjem vijeku bio u vlasništvu mnogih moćnih feudalnih obitelji, od kojih su Lackovići i Celjski ostavili velik trag na ukupnu hrvatsku povijest, a koji je oformljen u srednjem vijeku, označio je početak formiranja međimurske posebnosti unutar većih državnih cjelina. Iz tog je razdoblja važna i crkvena podjela nadležnosti, u kojoj je Međimurje pripalo zagrebačkoj biskupiji, što je u kasnijim razdobljima imalo presudnu ulogu za očuvanje hrvatskog identiteta u Međimurju i hrvatstva Međimurja. Prelazak u novi vijek na području Međimurja označila je vladavina velikaškog roda Zrinskih, koja je trajala sve do druge polovice 17. stoljeća.

Tim se razdobljem autor pozabavio u sljedećem poglavlju (*Zrinski u Međimurju*, 57-135) u kojem prikazuje važnost državničke i poduzetničke aktivnosti Zrinskih za Međimurje, ali i širi hrvatski, pa čak i austrijski i mađarski prostor. To je i razdoblje osmanlijskog proboja na granice Međimurja, čime se Kalšan također opširno bavi. Sukob s vladajućom habsburškom dinastijom i poraz Zrinskih označio je veliku prekretnicu za Međimurje, to više što je neposredno nakon suzbijanja njihove moći i uništenja njihova roda u Velikom turskom ratu osmanska opasnost udaljena od tog prostora, pa je u tim zbivanjima Međimurje, nakon razdoblja u kojem je igralo ulogu centra za hrvatsku i širu srednjoeuropsku povijest, ponovno prebačeno u drugi plan. No Kalšan pritom ne pada u zamku pred kojom su mnogi njegovi prethodnici poklekli, nego jednako detaljno i strpljivo priča priču o Međimurju i zašto je Međimurje izgubilo važnost za širi politički prostor.

U sljedećim poglavljima (*Na pragu novog doba*, 136-161 i *Brze promjene*, 162-224) prikazuje nedaće koje su Međimurje snašle pod direktnom upravom dvorske komore te nesnalaženje pojedinih plemićkih obitelji u novim okolnostima u kojima se feudalno ustrojstvo sve više pokazuje nedoraslim potrebama novovjekog društva. No nakon razdoblja lutanja i traženja najprikladnijih ekonomsko-političkih formi, potkraj 18. stoljeća u Međimurju vlast preuzima feudalna obitelj Feštetića, koji su obilježili sljedeće stoljeće međimurske povijesti. To je razdoblje u kojem je Međimurje postupno, bez velikih revolucionarnih potresa, počelo iz feudalnog prelaziti u moderno građansko društvo, u čemu nije zanemariv ni prinos samih Feštetića, koji su poduzetničkim duhom nadmašili mnoge prijašnje međimurske gospodare i pod čijom je vlašću nemali broj Međimuraca vlastitim snagama uspio otkupiti feudalne obveze i steći slobodu. No jačanjem nacionalizma u srednjoj Europi u Međimurju je na dnevni red došao problem teritorijalnog razgraničenja novonastalih nacija - mađarske i hrvatske. Kako su obje polagale pravo na Međimurje, mađarska na temelju povijesnog, a hrvatska na temelju prirodnog prava, druga polovica 19. i prva polovica 20. stoljeća u Međimurju su protekle u znaku njihova sukoba.

No osim toga državno-pravnog i nacionalnog spora, Kalšan u sljedećim poglavljima (*Pod Mađarima u Austro-Ugarskoj Monarhiji*, 225-269, *U državi Južnih Slavena*, 270-307, *U Drugom svjetskom ratu*, 308-377) jednaku pozornost posvećuje i drugim društvenim, kulturnim i ekonomskim gibanjima koja su uvelike odredila današnje međimursko društvo. Tad su utemeljeni glavni trendovi u dugoročnim privrednim kretanjima u Međimurju, a međimursko društvo počelo je svoj put prema urbanizaciji i modernizaciji koji ni danas nije izgubio na zamahu. To je i razdoblje

u kojem je Međimurje poharano dvama svjetskim ratovima, od kojih je samo drugi ostavio veću materijalnu štetu, no i jedan i drugi uzeli su nemjerljiv danak u ljudskim životima. Na kraju Drugoga svjetskog rata Međimurje je u političkom smislu doživjelo konačno pripojenje Hrvatskoj i definitivan prekid svih državnih veza s Mađarskom, no istodobno je kao i ostatak države potpalo pod komunističku vlast, koja je trajala sve do potkraj 20. stoljeća. Kalšan to razdoblje opisuje u poglavlju *Pod komunističkom vlašću 1945. - 1990.* (378-429), no pritom naglasak, osim na novi politički ustroj, stavlja i na završno razdoblje socioekonomske modernizacije, što je od Međimurja upravo tada stvorilo jednu od najnaprednijih hrvatskih regija. Svoj prikaz autor završava opisom posljednjih petnaestak godina međimurske povijesti (*U samostalnoj Republici Hrvatskoj*, 430-450), obilježenih dugoočekivanim ostvarenjem državne nezavisnosti Republike Hrvatske i pozicioniranjem Međimurja na istaknuto mjesto poveznice RH prema njezinu srednjoeuropskom okružju. Uz zaključak (451-453), knjiga je opremljena i mnogobrojnim korisnim pomagalima - popisom kratica, opširnom bibliografijom, imeničnim katalogom i katalogom toponima.

Ovom je knjigom, koja se s pravom može svrstati u postideološku historiografiju, jer bez velikog emocionalnog naboja pripovijeda o potencijalno osjetljivim povijesnim temama (hrvatsko-mađarskom sukobu, komunističkoj vlasti u Međimurju i sl.) Međimurje napokon dobilo moderan povijesni pregled. Sada povjesničarima koji se bave poviješću Međimurja preostaje samo da novim istraživanjima dopune i upotpune Kalšanovu sliku međimurske povijesti. Nema sumnje da će popularizacija međimurskih tema u hrvatskoj historiografiji i odgoj nove generacije međimurskih povjesničara također biti jedna od bitnih posljedica ove višestruko korisne knjige.

Goran Hutinec

HRVATSKI SJEVER. KNJIŽEVNOST - KULTURA - ZNANOST, MATICA HRVATSKA ČAKOVEC, UR. ZVONIMIR BARTOLIĆ, BR. 1-4, TEČAJ XI, ČAKOVEC, 2006., STR. 180.

Hrvatski sjever zanimljiv je časopis koji je ponajprije upornošću svoga glavnog urednika Zvonimira Bartolića doživio 11. godinu izlaženja. Tema broja je 30. godišnjica smrti dr. Zvonimira Žganca, jednog od najpoznatijih hrvatskih etnomuzikologa (temeljna mu je struka bila pravo) i važnoga hrvatskog narodnog prosvjetitelja u Međimurju. Uvodno su dana tri pozdravna govora vezana uz ovu obljetnicu, i to Srećka Tota, Grozdane Marošević i Jerka Bezića. O životu i djelu Vinka Žganca tekst je napisao Zvonimir Bartolić, a on predstavlja govor prigodom otkrivanja poprsja dr. Žgancu u Vratišincu 2006. godine.

O knjizi Zvonimira Bartolića, Sjevernohrvatske teme, knj. 8, odnosno o pučkom pjesništvu pomurskih Hrvata napisao je ogled Ernest Barić, a o istome je pisao i Đuro Franković u tekstu »Pučko pjesništvo pomurskih Hrvata«. Slijede pjesme Mate Marčinka, Branke Jagić-Zagorke i Zvonimira Dubravskog (tj. Zvonimira Bartolića).

Iznimno je zanimljiva Bartolićeva dramatična autobiografija s bibliografijom knjiga koje je objavio. Ona je i svojevrsna ispovijed, ali i izvor za buduće istraživače hrvatske kulture jer opisuje svakodnevicu seljačkog djeteta koje su upustilo u školovanje pod teškim materijalnim i drugim uvjetima. Bez ove autobiografije bilo bi mnogo teže razumjeti motive Bartolićeva stvaranja, a posebice društvenog i političkog djelovanja.

Nakon toga objavljen je rad Tomislava Matića o Severinskoj buni 1755. godine. Zvonimir Bartolić napisao je zanimljiv članak o potiskivanju hrvatskih kajkavskih toponima s brojnim primjerima. Nakon toga objavljen je iznimno zanimljiv tekst o preporučenim i zabranjenim rad-

njama u tradicijskoj kulturi zaladskih (pomurskih) Hrvata Erike Balažin. Laszlo Ravazdi napisao je tekst o Sigetu koji je s mađarskog preveo Đuro Franković. Potonji je javnosti predstavio da su i Slovaci opjevali boj pod Sigetom, ali šteta što se iz teksta ne vidi kad je nastala ta pjesma. Zvonimir Bartolić predstavio je i dvije pjesme (spričavanja) o smrti Nikole Zrinskoga.

O nedavno preminulom znamenitom hrvatskom etnologu i koreografu dr. Ivanu Ivančanu, rođenom u podravskom selu Molve, in memoriam je napisao Franjo Marciuš, a Zvonimir Bartolić o hrvatskom jezikoslovcu Stjepku Težaku i Miroslavu Vuku Croati. O Vuku Croati životopis je napisala i Ana Žiškovec. Ivo Horvat piše o potrebi djelotvorne obrane hrvatskoga jezika, daje kritiku časopisu *Veno* i odgovor Igoru Baksi.

Osobno mi je jedan od najzanimljivijih napisa u ovom broju *Hrvatskog sjevera* članak Zvonimira Bartolića »Međimorstvo/Međimurstvo - što je to?«. Slijedi tekst Franje Marciuša o dvije memorijalne svečanosti u studenome 2006. održane u Nedelišću u povodu tiskanja najstarije hrvatske kajkavske knjige 1574. i 342. godišnjice smrti Nikole Zrinskog. Na kraju su objavljeni prikazi nekoliko knjiga.

Hrvoje Petrić

PODRAVSKI ZBORNIK 2006., BROJ 32, MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, KOPRIVNICA, 2006., 391 STR.

Ovogodišnji broj *Podravskog zbornika* posvećen je 75. obljetnici hrvatske naivne umjetnosti odnosno Hlebinskoj slikarskoj školi, o čemu govori i naslovnica na kojoj je prikazana slika Ivana Generalića »Ples v goricaj«. Ostale su tematske cjeline »Suvremene teme« (3 članka), »Zaštita spomenika kulture« (7), »Povijest umjetnosti« (3), »Povijest i kulturna povijest« (12), »Etnografija, etnologija i kulturna antropologija« (6), »Prirodoslovlje« (1), »Knjižničarstvo« (1) te »Književni prilozi« (6). U zborniku je objavljeno 46 članaka.

Poglavlje »Suvremene teme« počinje izvatkom iz građevinsko-tehničke studije Podravske brze ceste, sektor: granica R. Slovenija - Varaždin - Virovitica koja je izrađena 2003. godine. Autor izvatka je Mladen Matica. U tekstualnom i grafičkom dijelu Podravina je obrađena kao jedna cjelina. Studija nudi četiri varijante trase buduće Podravske brze ceste koje su opisane u tekstualnom dijelu. Autor izvatka grafički je prikazao izabranu najpovoljniju trasu Podravske brze ceste na dva kartografska prikaza u mjerilu 1:100.000. Zdravko Šimunić daje kratak osvrt na Studiju utjecaja na okoliš utisnih bušotina INA- Naftaplina. Proizvodnja plina i nafte ima posljedice na okoliš, a koliko je on zapravo negativan na svekoliki život još je nepoznanica. To je zapravo i razlog velike sumnjičavosti stanovnika Podravine prema, kako stručnjaci tvrde neškodljivom za okoliš, utiskivanju otpada u naftno-plinske bušotine. Riječ je o bušotinama Molve-4, Dinjevac-1, Legrad-1 i Kalinovac 6. Lokalna i regionalna samouprava tvrde da se u bušotine utiskuje samo otpad nastao na ovom području. O svjetskom ekološkom vrtu mira u središtu Podravskih Sesveta nastalom 2003. godine pišu Branko Begović i Ivan Derežić.

Pet članaka na temu zaštite spomenika kulture opisuje djelovanje Hrvatskog restauratorskog centra Ludbreg: Davor Bešvir tako opisuje konzervatorsko-restauratorske radove na glavnom oltaru franjevačke crkve Presvetog Trojstva u Slavonskom Brodu, Maja Vrtulek na zbirci sakralne umjetnosti u kapeli Sv. Križa u dvorcu Batthyny, Ada Vrtulek Gerić na zastavi iz zbirke cehalija Muzeja Grada Koprivnice, Venija Bobnjarić-Vučković govori o preventivnoj zaštiti crkvenog tekstila 18. i 19. stoljeća iz kapele Sv. Križa u Križovljanu, a Ivan Srša obrađuje ludbrešku dvorsku kapelu Sv. Križa s povijesnog i povijesno-umjetničkog gledišta. Autor povezuje kapelu

s relikvijom Presvete Krvi Isusove koja je u njoj bila sve do 1787. godine. Želimir Laslo piše o Galeriji likovne umjetnosti - Hlebine u obliku konzervatorskih i muzeoloških natuknica. Velimir Ivezić opisao je obnovu dviju skulptura iz fundusa Galerije Stari grad u Đurđevcu.

Povijest umjetnosti pokrivena je člancima s područja đurđevačke Podravine. U povodu 30 godina đurđevačke Galerije Stari grad, Zdravko Šabarić opisao je povijest njezina nastanka, izložbe i udruge koje su prethodile njezinu nastanku, nastanak zavičajnog fundusa Galerije i izložbe od njezina osnutka do danas. Edita Janković-Hapavel opisala je djelovanje Galerije od 1998. do 2006. godine. Branko Begović posvetio je članak baroknim sakralnim spomenicima u župi Kloštar Podravski (Župna crkva sv. Benedikta, kiparska grupa »Bijeg u Egipat«, antipedij oltara sv. Barbare).

Sedam članaka posvećeno je središnjoj temi Hrvatske naivne umjetnosti. Početak naive veže se uz izložbu grupe Zemlja otvorenu 13. rujna 1931. godine o kojoj govori pretisak članka Ljube Babića iz novina *Obzor* prigodom izložbe u »starom Umjetničkom paviljonu«. Željka Zdelar posvetila je jedan tekst Krsti Hegedušiću, a drugi Mirku Viriusu. Božica Jelušić opisala je rad kiparice Ljubice Matulec. Martin Mihaldinec posvetio je članak svojem druženju s Ivanom Lackovićem Croatom. Branko Begović napisao je drugi dio teksta o donaciji Ivana Lackovića Croate Kalinovcu. O Donaciji Ivana Lackovića Croate Đurđevcu piše Zdravko Šabarić.

Poglavlje o povijesti počinje člankom Vladimira Miholeka o najpoznatijoj trgovačkoj obitelji Brenner. Eduard Kuzmić piše o povijesti koprivničke elektre. Povjesničarka Mira Kolar-Dimitrijević piše o povezanosti Koprivnice i Hrvatskog primorja u članku »Razmišljanje o vezama Hrvatskog primorja s koprivničkim krajem do 1941. godine ili nezaboravljeni krajiški puti«. Ovaj rad podsjeća nas na to da je Koprivnica stoljećima imala »funkciju sjevernih vrata hrvatske države«. O povijesti Šemovaca piše dr. sc. Ivica Zvonar. U tekstu se osvrće na Šemovčanina, pokojnoga sveučilišnog profesora, teologa i političara Antuna Barca. Josip Gjuran prisjeća se ludbreškog župnika Matije Crnkovića. Dražen Ernečić piše o najvećem skupu u Podravini na kojem je govorio Stjepan Radić, u Koprivnici 8. svibnja 1921. godine. Dr. Milivoj Kovačić piše o počecima i razvoju atletike u Koprivnici. Vladimir Fučijaš napisao je tekst o nedavno preminulom Dragi Britviću. Krešimir Švarc piše o Anki Crndić, dobitnici izraelskog odličja - pravednik među narodima svijeta. O jednoj generaciji koprivničkih gimnazijalaca piše Eduard Kuzmić. U povodu skore, 40. obljetnice Marinko Ivanišević u svome članku piše kako je nastajala scenska izvedba »Legenda o Picoku«. Stjepan Mraz piše o križarskom pokretu u Hlebinama i dijelu Podravine nakon Drugoga svjetskog rata.

U poglavlju o etnografiji, etnologiji i kulturnoj antropologiji o hrvatskom Uskrsu piše Josip Barlek, a o Uskrsu u Koprivnici Draženka Jalšić Ernečić i Marija Mesarić. Vladimir Fučijaš posvetio je članak istraživaču folklora, etnokoreologu, etnologu i koreografu Ivanu Ivančanu. O starim običajima u Sesvetama Ludbreškim piše Franjo Vrtulek. U povodu 30 godina ludbreškog KUD-a »Anka Ošpuh« piše Milivoj Dretar.

Neumorni znanstvenik dr. Radovan Kranjčev napisao je članak o istraživanju orhideja u Hrvatskoj. Opisao je način rada i teškoće na koje je nailazio u tome dugotrajnom, neumornom, pomalo asketskom i napose zanimljivom istraživanju. Veliku skupinu endemičnih orhideja kokica otkrio je kod Mućа u srednjodalmatinskom zaleđu. Na području Mućа nalaze se najraznolikija staništa orhideja, kao i na jednom dijelu Konavoskog polja. Svake godine ponavljala su se putovanja na srednjodalmatinske i južnodalmatinske otoke. Diljem Hrvatske dr. Kranjčev otkrio je svojte za koje se nije znalo da rastu na ovim prostorima. Posebno se osvrnuo na kabinetski rad »znanstvenika« odnosno »Crvenu knjigu vaskularne flore Hrvatske« iz 2005. godine gdje se rijetkim i ugroženim vrstama smatraju uporno i one koje to nisu samo zbog nepoznavanja stanja na terenu. Ovaj tekst nadahnuće je i putokaz za svakoga mladog prirodoslovnog znanstvenika i/ili istraživača.

Anica Šabarić istražila je povijest đurđevačkog knjižničarstva u povodu 130 godina kontinuiranog organiziranog čitanja u Đurđevcu. *Pravila Družtva čitaonice gjurgjevačke od 21. lipnja 1876. godine* smatraju se početkom organiziranog čitanja u Đurđevcu. Tijekom vremena mijenjala je nazive i smještajni prostor. Od 2001. godine knjižnica postaje samostalna pod nazivom Gradska knjižnica Đurđevac. Trenutačno ima 40.000 knjiga. Đurđevačka gradska knjižnica i danas je jedno od središta kulturno-društvenog života đurđevačke Podravine.

Književni prilozi počinju tekstom Milivoja Solara koji interpretira pjesmu »Kostanj« Frana Galovića. Vladimir Milak napisao je prozni tekst »Lugar« popraćen ilustracijama Mije Kovačića. Slavko Fijačko ironično se osvrće na stanje u hrvatskom društvu proznim tekstom »Bilježnica«. Kajkavski tekst Zdravka Seleša »Krležine balade; negda, onda i vezda« i proza Martina Mihaldineca »Prezimljavanje« popraćeni su ilustracijama Ivana Večenaja. Posljednji književni prilog je pjesma Franje Vrtuleka »Na klupčici«.

Mladen Matica

JOSIP MATOTA, ŠUFFLAYEVO SHVAĆANJE ULOGE POVIJESTI U NARODNOJ SVIJESTI HRVATA, MATICA HRVATSKA, OGRANAK BJELOVAR, BJELOVAR, 2006., 147 STR.

Dugogodišnji profesor bjelovarske Gimnazije i drugih srednjih škola u Bjelovaru Josip Matota (1937.), sada u mirovini, svojim djelom dao je još jedan prilog poznavanju rada i djela poznatoga hrvatskog historika i političara Milana Šufflaya, orijentiravši se u svom radu uglavnom samo na jedan važni segment njegove djelatnosti, tj. na Šufflayevo shvaćanje uloge povijesti u narodnoj svijesti Hrvata. Josip Matota i prije je pisao o Šufflayu, osobito o njegovu odnosu prema Stjepanu Radiću u *Nastavnom vjesniku*, što će se vidjeti i u ovoj knjizi.[1] Prije nego što se osvrnemo na autorovo djelo, ovdje ćemo ukratko objasniti tko je bio Milan Šufflay. Rođen u Lepoglavi 1879. godine, Šufflay je rano pokazao svoju darovitost te je već 1901. godine postao doktor povijesnih znanosti, dakle sa samo 22 godine. U svom radu na zagrebačkom Sveučilištu napisao je i objavio niz znanstvenih i drugih radova koji su svojim dometima unaprjeđivali tadašnju hrvatsku historiografiju. Kao vrstan poliglot (govorio je sedam stranih jezika: njemački, mađarski, latinski, francuski, engleski talijanski i starogrčki) uvodio je moderna strujanja u hrvatsku povijesnu znanost, a u Europi je bio poznat kao vrstan albanolog i balkanolog. U svome znanstvenom djelovanju pretežno se bavio hrvatskim srednjovjekovljem, u kojem je pokušao razbiti mnoge tada vladajuće (znanstvene) mitove. Prema svom političkom djelovanju, još za vrijeme Austro-Ugarske profilirao se kao pravaški političar koji slijedi pravašku političku misao, a u javnosti je nastupao kao uvjereni hrvatski nacionalist. Usprkos tome Šufflay je bio osoba širokih europskih nazora, tako da te dvije komponente nisu nimalo isključivale jedna drugu. Poslije stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Šufflay je uklonjen sa zagrebačkog Sveučilišta te djelomično potisnut na margine znanstvenog i kulturnog života. Bio je izveden pred sud 1921. godine pod optužbom za veleizdaju. Sve do 1931. godine, kada je ubijen željeznom šipkom u Dalmatinskoj ulici u Zagrebu tijekom šestosiječanjske diktature, Šufflay je bio nazočan u hrvatskoj javnosti kao političar Hrvatske stranke prava i suradnik mnogih hrvatskih novina u kojima je nastojao komentirati i uobličavati najnovije svjetske i unutarnjopolitičke događaje. Usprkos

[1] Josip Matota, Dr. Milan Šufflay o Stjepanu Radiću: uz sedamdesetogodišnjicu Radićeve smrti, Nastavni vjesnik, 1998., 7/8., 8-13.

apelu poznatih europskih intelektualaca (Einstein, Mann) beogradski režim uspio je zataškati zločin. Za vrijeme Banovine Hrvatske neposrednim egzekutorima suđeno je i kažnjeni su, a naručitelji zločina (režim) ostali su izvan ruke pravde. Poslije svoje smrti Šufflay je bio dugo prešućivan, prepušten zaboravu i o njemu se nije mnogo pisalo (osim za vrijeme NDH, ali prilično iskrivljeno). Nakon sloma socijalističke Jugoslavije i stvaranja hrvatske države naglo se reafirmirao Šufflayev znanstveni, politički i kulturni habitus.[2] Josip Matota u svom se djelu uglavnom orijentirao da objasni Šufflayevo formiranje i njegova stajališta o posebnom pristupu povijesti u hrvatskom narodu, posebno izraženoj u koncepciji o »biologiji naroda«, a u drugom djelu pokušao je prikazati povijest sukoba i prijepora sa sveučilišnim profesorom Ferdom Šišićem koji je zastupao stajališta integralnog jugoslavenstva i »troplemenog naroda«, što je i znanstveno uobličavao kroz svoje knjige, čemu se Šufflay oštro suprotstavljao. U publicističkim člancima koje je Šufflay objavljivao u hrvatskim novinama prikazuje se osebujnost njegova pristupa prošlosti i budućnosti hrvatskog naroda u kojoj se ističu priroda (geografski uvjeti), psihički faktori (podsvijest, povijesno pamćenje) i religija. Prema njemu, podsvijest kao »*san narodnih masa*« stvara povijest, a ne razum, a još manje materijalni uvjeti. Razumsku formu podsvjesnim težnjama naroda daju povjesničari i političari - zapravo narodni vođe. Narod je organizam koji ima kolektivističko pamćenje svoje prošlosti. Može se ustanoviti da je Šufflay bio na tragu tadašnje organičke historiografije pod utjecajem tadašnjih europskih sociologa, a podsvijest kao »povijesnu kategoriju« prihvatio je od psihoanalitičara Sigismunda Freuda. U svojoj ideologiji svaki je pojedinac, prema Šufflayu, povezan »*stazom klica života*« sa svojim precima koja čini neprekidnu krvnu vezu. Na temeljima biologističke koncepcije nastanka naroda, a ne kroz politički okvir, Šufflay razlikuje hrvatski narod od ostalih svojim duboko ukorijenjenim mentalitetom (hrvatska krv) te svojom domovinom (hrvatska zemlja). Kroz prizmu te teorije on je podijelio povijest Hrvata na tri razdoblja: od doseljavanja na Jadran do »gubitka vlastite dinastije«, od početka turske opasnosti i od prestanka te opasnosti do 20. stoljeća. Za vrijeme u kojemu je živio smatrao je da je hrvatski narod uguran u pravoslavni Balkan te da je »jugoslavenska država nastala nad ponorom dvaju svjetova« Zapada i Istoka. Samu jugoslavensku ideju Šufflay smatra nepotpunom, bez ikakve pokretačke snage i nesposobnom da se odupre srpskoj i hrvatskoj nacionalnoj svijesti. Najbolji izraz Šufflayevih shvaćanja razvoja povijesti hrvatskog naroda iskazuje se u njegovim neslaganjima i sukobima sa Šišićem koje su, osim metodoloških razlika, dijelila i njihova različita politička opredjeljenja. Dok je Šufflay bio pobornik samosvojnosti hrvatskog naroda, Šišić je vjerovao u unitarističko jugoslavenstvo. Dok je Šišić smatrao da je narod proizvod njegove povijesti, a ne nešto što je od iskona »ovdje i sada« (pleme se rađa, narod nastaje), Šufflay je vjerovao u biološku zajednicu koja svoju samosvojnost temelji na povijesnom pamćenju. Prema Šišiću, Hrvati svojim povijesnim razvojem nisu postali samosvojan narod, nego pleme jugoslavenskog naroda, a Šufflay je isticao zapadnjačku i višestoljetnu ulogu Hrvata kao katoličkog naroda koji je bio predstraža Zapada prema Istoku. Za njega su »hrvatstvo« i »hrvatska krv« pozitivna postignuća europskog Zapada. Dok Šufflay izdiže zapadne vrijednosti, Šišić je u dijelu toga Zapada vidio opasnost (njemstvu i mađarstvu), kao glavnoj snazi koja se suprotstavlja i ugrožava budućnost »jugoslavenskog naroda koji nastaje«, a uzdizao je onaj dio Zapada koji je pomogao osnutku zajedničke države 1918. godine. Dok je Šufflay sve rješavao biologistički, Šišić je naglašavao utjecaj nacionalne ideologije (ilirizma) konstruirane u 20. stoljeću pod utjecajem Gaja i Strossmayera. Šufflay je bio uvjeren da je glavni zadatak hrvatske historiografije

[2] O korpusu bibliografija tumačenja djela Milana Šufflaya pogledati: Željko Holjevac, Šufflayevi eseji između znanosti i politike, Hrvatska historiografija 20. stoljeća, Zagreb, 2005., 245-246., također i u ovome djelu Josipa Matote, bibliografija 133-144.

obrana hrvatskih interesa te da povjesničari koji od toga odstupaju postaju »izdajice toga naroda«. Zanimljivo da i sam Šufflay, kada je bio potisnut iz Hrvatske stranke prava 1925. godine i kada se angažirao i bavio mišlju osnivanja stranke Hrvata radikala, piše neobjavljeni manifest u kojem ističe da razlike između Hrvata i Srba »ne treba nasilno brisati, već organistički usklađivati«, ali ideju nadnacionalnog jugoslavenstva ni tada nije prihvaćao. U manifestu je ipak privremeno odstupio od svojih prijašnjih političkih stajališta.

U poglavlju pod naslovom *Bilješke* (77.-103.) nalazi se iscrpna bibliografija o Šufflayu te se objašnjavaju neki trenuci iz Šufflayeva života i detaljizira se njegova ideologija. Pri kraju knjige u poglavlju *Prilozi* donose se neki Šufflayevi novinski tekstovi objavljivani u novinama *Hrvatska misao*, glasilu Hrvatske stranke prava te *Hrvatskom domobranu*. Posebno su zanimljivi članci *Dignimo zastor! Ruska i hrvatska sfinga te Na bedemu Evrope* - sukob Istoka i Zapada značajka 20. stoljeća. Na kraju je popis izvora i literature te korištena arhivska građa.

Željko Karaula

EKONOMSKA I EKOHISTORIJA. ČASOPIS ZA GOSPODARSKU POVIJEST I POVIJEST OKOLIŠA, BR. 2, VOL. II, LISTOPAD 2006., STR. 1-186.

Bolesti, gospodarstvo i okoliš tema su broja spomenutog časopisa koji je pred nama. Riječ je o još jednoj dragocjenoj zbirci priloga nastalih kao proizvod interdisciplinarnih istraživanja. Uz spomenutu temu, u ovom broju časopisa mogu se još naći tri tematski raznolika članka, bibliografija radova relevantna za gospodarsku problematiku te uobičajeni prikazi knjiga i brojeva časopisa. Na temelju ovog dosad rečenog mogli bismo broj ovog časopisa podijeliti u četiri dijela.

Prvi dio, dakle tematski blok časopisa, počinje člankom dr. sc. Gordana Ravančića naslovljenim *Neka razmišljanja o posljedicama epidemije crne smrti 1348. godine u Dubrovniku*. Riječ je o izvornom znanstvenom radu s oko 15 stranica. U središtu je ovog članka analiza utjecaja epidemije kuge na demografsku sliku srednjovjekovnog Dubrovnika. Razumljivo je da je visok mortalitet nezaobilazna cijena svake epidemije, no utjecaj epidemije može se pratiti i u drugim sferama ljudskog života, ponajprije u gospodarstvu, a zatim i na području duhovnosti i društvenih odnosa. Analizirajuću utjecaj demografskoga gubitka na gospodarske tokove, osobito obrađujući porast cijena vina, pšenice i cijenu rada, autor zaključuje da je »«demografski gubitak uzrokovao prosječan porast cijene rada i time vjerojatno preživjelima osigurao bolji životni standard««, no dodaje da je »«pitanje rasta životnog standarda istodobno bilo »ugroženo« porastom cijena različitih proizvoda««. (str. 16) Sve je to izazvalo ustaljivanje cijena na višoj razini od onih u predepidemijskom razdoblju. Osim na gospodarskom području, pojava epidemije utjecala je i na duhovnu dimenziju života. Tako autor ističe promjene u shvaćanju (i prakticiranju) religioznosti. Ovdje autor primjećuje da su dubrovačke vlasti propustile riješiti osnovni problem, dakle, ukloniti ili bar smanjiti širenje bolesti među ljudima, što se može tumačiti činjenicom da su i dubrovački vijećnici vjerovali kako je riječ o nekoj »«višoj sili««. Autor zaključuje da demografska istraživanja upućuju na reinterpretacije naše slike o brojnosti stanovnika srednjovjekovnog Dubrovnika, a dubrovački »«izum«« karantene tumači kao racionalizaciju u shvaćanju dimenzija bolesti, kao otklon od onoga religijskog prema racionalnom stajalištu o uzrocima i širenju bolesti.

Drugi prilog, također izvorni znanstveni rad, autora doc. dr. sc. Borisa Goleca naslovljen je *Epidemija kuge u Črnomelju 1691./92. godine*. Članak ima oko šesnaest stranica, a pisan je slo-

venskim jezikom, uz sažetak na hrvatskom jeziku. Nažalost, taj vrijedni prilog na stranom jeziku mnogima može biti nerazumljiv s obzirom na to da slovenski nije sasvim blizak svim izvornim govornicima hrvatskog jezika. U središtu je pozornosti autora ovog članka komparacija rezultata dobivenih na temelju proučavanja statističkih podataka dobivenih istraživanjem popisa oboljelih i umrlih s jedne strane i narativnih izvora s druge. Autor iscrpnom analizom različitih izvora i dokumenata pokušava prikazati demografske posljedice črnomeljske kuge. U tom pogledu osobito je dojmljiv tablični prikaz (str. 30) broja umrlih obrađen geografski (po određenim lokalitetima), i po spolu i dobi umrlih. Na temelju svega rečenog autor zaključuje da su narativni izvori u mnogočemu nepouzdani jer prikazuju stanje mnogo gorim nego što jest, čak i do apokaliptičnih razmjera.

Uloga države u prevenciji i sanaciji lošeg utjecaja bolesti na gospodarstvo sjeverne Dalmacije u 18. stoljeću treći je članak (također izvorni znanstveni rad) tematskog bloka ovog broja časopisa. Autor članka je dr. sc. Dubravka Mlinarić, a članak ima 15-ak stranica. Autorica svoju pozornost fokusira na kontekst problema pojave bolesti u spomenutom području te na utjecaj bolesti na ekonomiju sjeverne Dalmacije u ranom novom vijeku. Drugi dio autoričina istraživanja predstavljenog u ovom članku vezan je uz ulogu države u sanacijskim procesima nakon epidemija i pokušajima promjena ekonomskog stanja. Analizirajući (ne)pogodnosti uvjeta za razvoj bolesti - vode, zraka, tla - autorica nastoji ocrtati okvire nastanka bolesti. S druge strane, pokušava iznijeti doživljaj bolesti i oboljelih i njihovih suvremenika, zaključujući kako je nastajao začarani krug: loše tlo, zrak i voda bili su pogodni uvjeti za razvoj bolesti, što je često imalo, bar sudeći po izvorima, fatalan demografski učinak, što je opet izazivalo »«masovni strah i histeriju«« (str. 43). U demografskim promjenama, pa tako i u gospodarskom razvoju sjeverne Dalmacije, osobitu je ulogu igrala stabilizacija mletačke državne vlasti nakon nekoliko stoljeća osmansko-mletačkih ratnih sukoba. Uobičajeno, te je ratove pratilo neprestano pomicanje granica i depopulacija te kolonizacija novog stanovništva iz unutrašnjosti. Mogućnosti gospodarskog razvoja svakako su bile blokirane stanjem »«malog rata«« na granicama, s obzirom na to da je lokalno stanovništvo - najčešće polunomadski Morlaci - povlasticu teritorija uživalo preuzimanjem obveze ratovanja. Sve je to rezultiralo niskom ekonomskom proizvodnjom te podvojenošću imovinsko-vlasničkih odnosa i fiskalnih obveza. U tako ocrtanom stanju državna vlast (Venecija) nastojala je unijeti promjene pokušajem poticanja razvoja privrede i poticanjem obrade zemlje. Autorica iscrpno pokazuje zahvate državne vlasti kroz pojedine etape 18. stoljeća na određenim lokalitetima, prateći pritom rezultate takvih postupaka u odnosu na demografske promjene i gospodarske učinke. Razumljivo je da su bilo kakvi pokušaji ekonomskog napretka u mnogome bili ograničeni prirodnim i društvenim uvjetima, kao što je razumljivo i da su pokušaji državne intervencije bili dimenzionirani i trgovačko-monopolističkim interesima.

Doc. dr. sc. Mirela Slukan Altić autorica je četvrtog priloga naslovljenog *Povijest sanitarnih kordona i njihova uloga u razvoju dalmatinskih gradova*. Riječ je o također izvornom znanstvenom radu s oko 10 stranica. Autorica nastoji prikazati utjecaje suzbijanja epidemija u dalmatinskim gradovima te društvene i ekonomske promjene izazvane promjenama u postupcima suzbijanja epidemija. Pojava kuge u dalmatinskim gradovima nije bila samo demografski nego i ekonomski problem. U tu svrhu vrlo rano (u Dubrovniku već 1377.) uvedena je izolacija robe i ljudi koji dolaze u gradove kako bi zaustavili ulazak zaraze u grad. S vremenom su se takve mjere karantene proširile diljem Dalmacije, no bile su učinkovite dok je mletačko-osmanska granica bila smještena u blizini gradova. Pomicanje granice u unutrašnjost produljilo je vrijeme dolaska robe do gradova, a samim tim proširilo je i potencijalno područje proširenja zaraza. U svrhu suzbijanja zaraza uvedeni su novi sustavi kontrole kretanja ljudi i robe - sanitarni kordoni. Postojala su dva razloga, kako kaže autorica, za uspostavu kordona, vojnostrateški i sanitarni.

Drugim riječima, osim zdravstvene kontrole ljudi i robe, kordoni su imali funkciju kontroliranja međudržavne robne razmjene, a sanitarni kordoni ujedno su bili i poštanski. Sanitarni kordon »«obuhvaćao je stražarnice na samoj granici, ali i niz mjera koje su karavane prolazile od prelaska granice do dolaska u dalmatinske gradove. Nakon što je neka karavana ušla u Dalmaciju, kretala se pod strogim nadzorom stražara, s trubačem i bubnjarom koji su uklanjali prolaznike, sa zdravstvenim činovnicima koji su na ulasku u grad dočekivali karavane i pod najstrožom paskom vodili do gradskog lazareta««. (56) Autorica dalje iscrpno analizira izvore nastojeći dati što obuhvatniju sliku spomenute djelatnosti u konkretnom vremenu i prostoru. Zahvaljujući sustavu sanitarnih kordona, zaključuje autorica, dalmatinski su gradovi bili zdravstveno sve sigurniji s obzirom na to da su uspostave sanitarnih kordona daleko u zaleđu pospješile učinkovitost zaštite gradova i njihovih stanovnika.

Posljednji članak tematskog bloka ovog broja časopisa nosi naslov *Epidemija kolere na Kranjskem med mestom i podbrežjem. Primer ljubljane in Županije slavina na notranjskem leta 1855*. Članak autorice Katarine Keber također je izvorni znanstveni rad s osam stranica. U središtu su ovog članka velike epidemije kolere koja su pogodile Kranjsku u 19. stoljeću, i to u pet navrata. Autorica epidemiju nastoji sagledati u kontekstu ostalih epidemija u Habsburškoj Monarhiji. Također nastoji prikazati razvoj epidemije kolere u gradu i okolici. Vidljiva je različitost pristupa u suzbijanju kolere: u gradu su mjere provođene mnogo temeljitije i pomnije, a u okolici grada sanitarna mreža djelovala je mnogo slabije pa su čak neki dijelovi gradske okolice bili bez primjerene zdravstvene supervizije. Proučavanje socijalne strukture žrtava kolere upućuje na zaključak da su žrtve mahom bile osobe slabijeg imovinskog stanja. Sve to navodi autoricu na zaključak da je liječničku pomoć bilo lakše dobiti u gradu zbog mnogo bolje organizirane medicinske službe, dok je ta služba u okolini u mnogočemu bila slabija.

Drugi dio časopisa obuhvaća tri članka, a prvi od njih je onaj prof. dr. sc. Mire Kolar-Dimitrijević i Elizabete Wagner naslovljen: *O zatvorskim susretima Stjepana Radića s buhama i miševima ili o jednoj prešutnoj ekohistorijskoj temi*. Riječ je o izvornom znanstvenom radu s oko 15 stranica. U središtu je zanimanja autorica u prvom dijelu članka boravak Stjepana Radića u zatvoru tijekom 1919.-1920. godine. Budući da se Radić vrlo brzo suprotstavio kraljevskom režimu i odlukama iz Beograda, dospio je u zatvor. Treba napomenuti da je taj njegov boravak u zatvoru, za razliku od drugih, bio, pravosudno gledano, ilegalan budući da mu se nije sudilo niti mu je bila izrečena presuda (str. 76). Taj boravak u zatvoru Radić je iskoristio za izobrazbu i učenje jezika. Kako je obitelji, ponajviše supruzi, pisao mnogobrojna pisma, boravak u zatvoru veoma je dobro dokumentiran. Služeći se tim pismima, autorice nastoje rekonstruirati Radićeve misli i na osobnom i obiteljskom i na političkom planu. Osobitu pozornost posvećuju onom dijelu korespondencije u kojem Radić opisuje muke koje ima s buhama ili susrete s miševima. Autorice zanimljivo prikazuju sadržaj korespondencije u kojem se primjedbe zatvorenika na loš život, osobito opisan mukama koje proizlaze iz susreta s buhama, miješaju s primjedbama na političku situaciju, zbog koje je Radić utamničen. Osim spomenutog uhićenja, autorice opisuju i ono iz 1925. godine koje je u mnogočemu slično. U drugom dijelu članka, u kojem se osobne primjedbe s prisjećanjima katkad miješaju s izlaganjem povijesne građe, riječ je o odnosu ljudi i nametnika, točnije buha, i načinima čovjekove obrane protiv tih nametnika. Tako autorice spominju biljku buhač koja je godinama u narodnom lječilištu služila kao lijek protiv buha.

Drugi članak ovog dijela časopisa je pregledni rad (s oko 14 stranica) Hrvoja Petrića naslovljen: *O tipovima seoskih naselja (i njihovu okolišu) u varaždinskoj i koprivničkoj regiji u 18. i 19. stoljeću*. Riječ je o analizi tipova seoskih naselja i njihova okoliša na osnovi topografskih i katastarskih karata. Zamisao je rada pokušaj sistematiziranja tipova naselja na temelju arhivske građe s jedne strane i proučavanja okolišnih utjecaja s druge. Autor tako daje klasifikaciju naselja u šest

tipova: 1. grudasti ili gomilasti tip sela na kontaktu terasa i pobrđa; 2. raštrkani tip sela u briježnom području; 3. tip sela u jednom nizu uz vodeni tok; 4. tip manjeg sela u poloju uz veću rijeku; 5. tip manjih cestovnih (dvouličnih) sela na kontaktu poloja i terasa i 6. cestovno gomilasto seosko naselje. Iscrpno opisujući svaki tip naselja, autor pomno dokumentira razloge takve klasifikacije.

Posljednji i najopsežniji prilog ovog dijela broja časopisa je onaj prof. dr. sc. Dragutina Feletara naslovljen: *Razvoj elektrifikacije sjeverozapadne Hrvatske do Drugoga svjetskog rata - s posebnim osvrtom na Koprivnicu*. Riječ je također o izvornom znanstvenom radu s oko 44 stranice. Nakon općih podataka vezanih uz pojavu rasvjete u svijetu i Hrvatskoj, autor daje prikaz korištenja električne energije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj do 1945. godine. Riječ je o temeljitom prikazu razvoja, posebice javne rasvjete gradskih trgova i ulica, od uljnih i plinskih rasvjeta do električne mreže. Autor se ne zaustavlja samo na općim objašnjenjima nego daje iscrpan prikaz mnogobrojnih lokaliteta i njihova razvoja na planu upotrebe električne energije s naglaskom na nabavu ili proizvodnju sirovine te načine njezine upotrebe u procesima proizvodnje električne energije. Osobito je temeljit i dokumentiran prikaz elektrifikacijskog razvoja Koprivnice. Tako autor prati razvoj energijskih kapaciteta Koprivnice od razdoblja prije gradnje gradske plinare koja je bila prvi osvjetljivač koprivničkih ulica. Kako je s vremenom rastao grad, mijenjao se i profil potražnje energije, pa je gradska plinara poslala nedostatan opskrbljivač. Tako je nastala koprivnička Gradska električna centrala (ili munjara) koja je radila od 1925. do 1949. godine kada se električna mreža grada Koprivnice spojila s elektrifikacijskim sustavom sjeverne Hrvatske. U ovom dijelu članka autor posvećuje posebnu pozornost svakom detalju razvoja elektrifikacije u Koprivnici, opisujući sve dijelove i događaje: od nabave strojeva do podataka o ljudima koji su radili u centrali. Moramo primijetiti da su grafički dodaci članka (fotografije, faksimili ugovora i novinskih stranica, tablični izračuni, izvadci iz dokumentacije itd.) uistinu obogaćenje rada.

Posljednjih 30-ak stranica, ili treći i četvrti dio, ovog broja časopisa *Ekonomske i ekohistorije* ispunjava prilog Željka Holjevca, odnosno popis *Izdanja Instituta društvenih znanosti »«Ivo Pilar«« u Zagrebu relevantna za gospodarsku problematiku*. Riječ je o dragocjenom prilogu iz kojih su vidljivi svi članci koji dotiču ekonomske i gospodarske teme objavljene u časopisu *Društvena istraživanja* od 1993. do 2004. godine. Uz ovaj prilog, časopis uobičajeno donosi prikaze knjiga i časopisa koji su relevantni za historiografsku i posebice ekohistorijsku problematiku. Riječ je o prikazu sedam knjiga[3] (R. Delort i F. Walter: *Povijest europskog okoliša*, Barbat, Zagreb, 2002.; D. Roksandić: *Triplex confinium ili O granicama i regijama hrvatske povijesti 1500. - 1800.,* Barbat, Zagreb, 2003.; A. Blanc: *Zapadna Hrvatska. Studija iz humane geografije*, Zagreb, 2003.; H. Petrić: *Koprivnica u 17. stoljeću - Okoliš, demografske, gospodarske i društvene promjene u pograničnom gradu*, Meridijani, Samobor, 2005.; M. Slukan Altić: *Povijesni atlas gradova: Koprivnica*. Institut društvenih znanosti »«Ivo Pilar«« i Muzej grada Koprivnice, 2005.; T. Zebec: *Krčki tanci - Tanac dances on the Island of Krk*, Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku. Adamić, Rijeka, 2005.; G. Dávid - P. Fodor. Affairs of State are Supreme. The Orders of the Ottoman Imperial Cuoncil Pertaining to Hungary (1544. - 1545., 1552.). Institute of History of the Hungarian Academy of Science, Budapest, 2005.) te dva prikaza časopisa (*Podravina*, brojevi 7 i 8).

Mogli bismo na kraju reći da je i ovaj broj časopisa načinjen od mnogih dragocjenih priloga koji mogu biti od pomoći mnogim istraživačima u širokom krugu istraživanja. Naglašena inter-

[3] U sklopu ovog prikaza zadržat ćemo se samo na spominjanju najvažnijih informacija o knjigama koje su prikazane, bez spominjanja imena autora prikaza i detaljnijih informacija o prikazanim knjigama i časopisima.

disciplinarnost, brojni izvori, otvaranje i obrađivanje graničnih tema čine ovaj broj još kvalitetnijim i vrednijim pozornosti. Nije ni grafička oprema časopisa od manje važnosti jer mnogobrojni grafički prikazi daju doprinos prezentnosti i olakšavaju praćenje izlaganja građe svakog članka. Zapreka razumijevanju ponekih priloga (dva članka na slovenskom jeziku i jedan prikaz knjige na engleskom jeziku) mogu doduše biti negativna karakteristika, ali mogu biti i putokaz polilingvalnosti nekih drugih brojeva časopisa, što svakako može biti prednost u recepciji i izvan okvira govorenja i razumijevanja hrvatskog jezika.

Na kraju smatramo da je ovaj broj časopisa *Ekonomska i ekohistorija* bitan odgovor na upite interdiciplinarnosti.

Tomislav Krznar

CRIS - ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA KRIŽEVCI, BROJ 8, KRIŽEVCI, 2006.

Potkraj veljače 2007. godine izašao je novi, osmi broj časopisa Povijesnog društva Križevci. Od ovog broja novi urednik je Ivan Peklić, a izvršna urednica Terezija Horvat te je uredništvo pojačano s mr. Zdenkom Balogom. Časopis je također dostupan u elektroničkom obliku. Ima i najveći broj stranica do sada - 208. Ovaj broj ima pet izvornih znanstvenih radova, dva pregledna rada, tri stručna. Časopis također objavljuje prijevod izvorne povijesne građe te prikaze i oglede pojedinih knjiga i kulturnih događaja.

Prvi izvorni znanstveni rad je Ranka Pavleša *Četiri posjeda u srednjovjekovnom kalničkom kotaru uz potok Koprivnicu.* Članak opisuje četiri plemićka imanja s obje strane gornjeg toka potoka Koprivnice, i to uz lijevu obalu posjed Powsahegh, a uz desnu posjede Gragena, Bliznafew i Bradna. Iznesena je većina do sada poznatih podataka o tim imanjima, ali s naglaskom na podacima koji su korisni za njihovu topografiju. Obrađeno je i pet župa odnosno crkava koje su se nalazile na njima. Nastojao sam temi pristupiti multidisciplinarno koristeći se i povijesnim i arheološkim te toponimijskim podacima, što mi je omogućilo da sastavim sliku ovih posjeda i njihova mjesta među okolnim vlastelinstvima i manjim imanjima. Rad se nadovezuje na prethodna istraživanja sjeveroistočnog dijela kalničkoga kotara i popunjava prazninu koja je u literaturi o povijesnoj topografiji postojala prema posjedima u komarničkom kotaru te može biti osnova za istraživanja prema istoku i jugu.

Drugi članak *Zbrinjavanje gladne istarske djece tijekom Prvog svjetskog rata u Križevcima i okolici* naše stare suradnice Mire Kolar Dimitrijević govori kako se zbog dugog rata za koji se Austro-Ugarska nije pripremila, ali i zbog suše, počelo 1916. i osobito 1917. osjećati da narod nema što jesti niti što obući. Ljudi, a osobito djeca, počeli su masovno umirati. Zbog toga je zagrebački Središnji odbor za zbrinjavanje porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika počeo veliku humanitarnu akciju preseljenja djece iz Istre na sjever Hrvatske. Onda su tu akciju prihvatili i franjevci kao spas za hercegovačku katoličku djecu. Bio je to spas i za dalmatinsku, i za bosansku, a i slovensku djecu iz Gorice i Slovenskog primorja. Tako je akcija, koju su iz Zagreba vodili dr. Josip Šilović i dr. Đuro Basariček te Zvonimir Pužar, postala masovna. Na prehranu je u sjevernu Hrvatsku dopremljeno više od 20.000 djece. Križevci i križevačko područje primili su mnogo djece na skrb, uglavnom iz Istre, ali su Križevci bili i mjesto odakle su se djeca raspoređivala prema Koprivnici i Bjelovaru, odnosno u različita mjesta cijele Bjelovarsko-križevačke županije.

Treći izvorni rad je Hrvoja Petrića *O križevačkoj ekohistoriji tijekom 17. stoljeća*. U ovom tekstu autor na temelju neobjavljenih i objavljenih izvora te literature razmatra neke sastavnice križevačkog okoliša s težištem na proučavanju 17. stoljeća. Najveći dio istraživanog područja čini prigorska zaravan, koja je od trupa Kalničke gore nagnuta prema jugu. Težište ovoga rada je na proučavanju temeljnih osobina prirodnih, bioloških i ljudskih čimbenika križevačkog okoliša tijekom 17. stoljeća. Uz povoljan strateški i prometni položaj, raščlanjen prigorski reljef s vertikalom horsta Kalnika, geološki i mineraloški, odnosno petrografski sastav, povoljna klima i bogatstvo voda bili su elementi razvoja ovoga kraja u ranome novom vijeku. Ovaj tekst treba shvatiti samo kao jedno razmišljanje o tome što je do sada učinjeno o proučavanju križevačkog okoliša u 17. stoljeću i kamo bi se trebala usmjeravati buduća istraživanja. Četvrti izvorni znanstveni rad je iz područja ekonomske povijesti, a napisala ga je skupina autora:

Ksenija Vuković, Milivoj Ređep, Miroslav Žugaj - *Nepoljoprivredna proizvodnja u Bjelovarsko-križevačkoj županiji početkom 20. stoljeća.* U radu se analiziraju neke karakteristike nepoljoprivredne proizvodnje u Bjelovarsko-križevačkoj županiji početkom 20. stoljeća. Tad je Bjelovarsko-križevačka županija imala sve karakteristike agrarnog područja jer je u strukturi gospodarstva najvažnija djelatnost bila poljoprivreda. Uz nju, relativno bitna bila je obrtničko-proizvodna i uslužna djelatnost. Ova proizvodnja javila se u velikom broju gospodarskih aktivnosti, a najvažnije su bile industrija odijevanja, prehrambena, industrija željeza i metala, drvna te svratištarska i gostioničarska djelatnost.

Zadnji izvorni znanstveni rad je Zorna Grijaka o odnosima između dvaju velikana hrvatske povijesti Kršnjavija i Strossmayera pod nazivom *Korespondencija Srossmayer - Kršnajvi.* Autor je na temelju dijela pisama bosansko-đakovačkog i srijemskog biskupa Josipa Jurja Strossmayera upućenih od 1875. do 1884. hrvatskom povjesničaru umjetnosti, slikaru i političaru Isidoru Kršnjavome prikazao rano razdoblje njihovih inače vrlo kompleksnih odnosa. Ustvrdio je da Strossmayerova pisma Kršnjavome od 1875. pa sve do raskida njihova prijateljstva 1884. svjedoče o velikoj privrženosti i prijateljstvu, a ujedno se odnose i na neke od važnijih suvremenih događaja u Hrvatskoj i Europi, što toj korespondenciji daje karakter relevantnog izvora za upoznavanje hrvatske kulturne i političke povijesti druge polovice 19. stoljeća.

Pregledni radovi su Ivana Peklića o povijesti Komunalnog poduzeća u Križevcima i rad Melite Habdije o kirževačkim križevima. Melita Habdija je u tekstu obradila *križeve i* raspela koja su postavljana u selima, vinogradima i na križanjima uz poljske putove. Prostor koji je radom obuhvaćen pripada administrativnom području grada Križevaca u koje ulazi i 59 sela. Raspela se svrstavaju u grupu malih sakralnih objekata, oblik su javne plastike i predstavljaju vizualne iskaze pučke pobožnosti. Na osnovi razgovora s kazivačima zapisani su i pojedini običaji u selima, poput okupljanja ispred raspela u određene dane u godini.

Stručne radove objavili su Ivan Tinodi, Zdenko Balog i Željko Karaula. Ivan Tinodi donosi nam kratku povijest ciglarske proizvodnje u Križevcima. U radu se obrađuje ciglarska proizvodnja u 19. i 20. stoljeću u gradu Križevcima i okolici. Iznose se mnogobrojni podaci, iz do sada neobjavljenih dokumenata, o Grahorovoj ciglani i Gradskoj ciglani u Križevcima te o Ciglani Jakoba Rechnitzera u Sv. Ivanu Žabnu i Ciglani Santo u Guščerovcu. Zdenko Balog piše o Starom gradu Celju i njegovoj konzervatorskoj obnovi, a Željko Karaula piše o stanju u Bjelovaru za vrijeme proljeća naroda 1848./49.

Osobito je vrijedan prijevod izvorne povijesne građe koju nam je podario Ljudevit Plačko iz Spomenice župe Svete Ane o crkvama i kapelicama na području Križevaca te obredima koji su se u njima održavali. Časopis također donosi niz prikaza knjiga i drugih časopisa te nekoliko ogleda o kulturnim događajima vezanima uz Križevce.

Ivan Peklić

MILAN ŽEGARAC PEHARNIK (UR.), ZBORNIK OGRANKA MATICE HRVATSKE SAMOBOR, MATICA HRVATSKA, SAMOBOR, 2006.

Početkom ove godine (u veljači 2007.) izišao je još jedan prilog samoborskog ogranka Matice hrvatske. Riječ je o Zborniku radova, s oko 200 stranica, u kojem su otisnuti raznorodni prikazi. Iako sasvim različiti, prikaze ipak veže jedna misao, a to je Samobor. Možda bismo ovaj zbornik mogli čitati u svjetlu pitanja: koja je zamisao Matičinih ogranaka diljem zemlje? Ili bolje: koja je svrha njihova rada i postojanja?

Prvi su prilog u Zborniku ulomci iz spomen-knjige 151. samoborske brigade. Autor je ovoga povećeg priloga (oko 40 stranica) Joža Prodeus, a prilog je naslovljen: *Povodom 15. obljetnice samoborske 151.* s podnaslovom *Hrvatsko miroljublje.* Ovi su ulomci zapis jednog vremena i opis ljudi u tom vremenu. Iako u mnogočemu inspirirani nacionalnom poetikom devedesetih, važan su prilog dokumentiranju događaja i očuvanju sjećanja na jedno surovo i nemilo vrijeme. Po svojoj strukturi ovi su prilozi mješavina dnevničkih zapisa i općih mjesta autorove interpretacije ljudi i vremena. U središtu je opisa »«mali čovjek««, Samoborac, uhvaćen u ratnom vihoru.

Slijedi kraći prilog Ivanke Brekalo naslovljen *Gradsko groblje u Samoboru*. Riječ je, naime, kako i podnaslov kaže, o vodiču kroz mjesta na kojima su Samoborci ukapali svoje mrtve. No ovo nije samo prostorni vodič, dakle, samo opis lokaliteta pojedinih groblja, nego i vodič kroz vrijeme. Autorica ujedno donosi popis grobova i kipova na tim grobovima istaknutijih građana.

Treći prilog je dr. sc. Ivana Dujmovića *Antropogeni utjecaj na reljef porječja rudarske Gradne*. Autor, nakon opisa općih obilježja poriječja rudarske Gradne, daje opis tala i njihovu genezu. U središtu interesa su antropogeni utjecaji (utjecaji čovjeka) na mijenjanje tala. Autor nadalje nabraja oblike utjecaja: riječ je s jedne strane o akumulacijskim procesima uvjetovanima antropogenim utjecajem na dolinsku ravan rudarske Gradne i o padinskim procesima uvjetovanima antropogenim utjecajem s druge strane. Tu drugu dimenziju utjecaja autor razrađuje kroz opise koluvijalnih oblika utjecaja (urušavanja, osipanje, kamenolomi, klizišta, posredne utjecaje šume). Autor još spominje i rudarske aktivnosti kao oblik antropogenog utjecaja dotičući se jednim dijelom i povijesti samoborskog rudarstva i proizvodnje ugljena.

Slijedi prilog Stjepana Boškovića naslovljen *Mlinovi na Gradni*. U prvom dijelu priloga autor opisuje mlinove i razvoj mlinarske djelatnosti u Samoboru i okolici dajući popis mlinova na Gradni. Nažalost, ovo je popis prošlosti jer danas u Samoboru, kako kaže autor, nema nijednog milina. Postoji samo jedan, i to u okolici grada. U drugom dijelu priloga autor donosi tekst članka Ivanke Brekalo »«Gospodarstvo mlinara Jurja Blaževića po inventuri i testamentu iz 1788.««, objavljenog prvotno u katalogu »«Povijest samoborskog obrta«« 1989. godine.

Slijedi oveći prilog (oko 25 stranica) Sandre Šoić naslovljen *Djelovanje istaknutih Samoboraca neposredno prije, za vrijeme i nakon Hrvatskog narodnog preporoda*. Riječ je o autoričinu diplomskom radu napisanom pod mentorstvom prof. dr. sc. Nikše Stančića. Izlaganje počinje prikazom političkog, gospodarskog i kulturnog života Samobora potkraj 18. i početkom 19. stoljeća. To je vrijeme napoleonskih ratova i francuske okupacije Samobora. Nakon »«francuske faze«« života grada autorica opisuje razvoj gospodarstva u Samoboru, napose obrta, te kulturnog života u gradu, stavljajući naglasak na razvoj glazbe i osnutak čitaonice. U središnjem dijelu priloga riječ je o istaknutim Samoborcima, i to o onima koji su se u Samoboru rodili, »«bez obzira na to gdje su poslije živjeli i djelovali««, te onih koji nisu rođeni u Samoboru, »«ali su s njime usko povezani te se smatraju Samoborcima««.(83) Autorica redom opisuje živote i djelovanje Alekse pl. Praunspergera, Ferde Livadića, Ljudevita Gaja, Stanka Vraza i Skendera Fabkovića. Riječ je redom o ljudima koji su svojim kulturnim te političkim i gospodarskim djelo-

vanjem zadužili svoj grad. U vrijeme Ilirskog pokreta i poslije, Narodnog preporoda, u vremenu rasta nacionalne svijesti Samobor je jedna od najvažnijih točaka na karti nacionalnog razvoja.

Nakon ovoga većeg priloga slijedi nekoliko manjih. Prvi u tom nizu je onaj Vande Bartulice *Stogodišnjaku u čast*, a riječ je o neobičnoj rođendanskoj *čestitci*. O čestitci mostu. Osim čestitke, taj je tekst vrijedan zapis samoborske prošlosti, ali ne samo kao zapis uspomene nego prije kao podsjetnik na očuvanje vrijedne gradske, pa tako i nacionalne baštine.

Druga su dva zapisa izvještaji o radu Matičinih odjela samoborskog ogranka. Prvi je prilog napisao v. d. voditelja književnog odjela Ivo Markulin, a prilog je naslovljen *O radu književnog odjela ogranka Matice hrvatske u Samoboru*. Riječ je o vrijednoj bilješci književnih događaja i života pisane riječi u Samoboru i samoborskom kraju. Drugi je prilog autorice Grozdane Korpar *Izvještaj o radu likovnog odjela Ogranka Matice hrvatske - Samobor*. U kraćem tekstu autorica donosi bilješku o izložbama likovnih radova samoborskih umjetnika te bilješku o radu kolonija u Samoboru i okolici.

Slijedi duži prilog (oko 25 stranica) autora Darka Plažanina naslovljen *Haiku u Samoboru* koji je, sudeći prema podnaslovu (I. dio), dio nekog dužeg teksta. U ovom prilogu autor pomno obrađuje pojavu i razvoj haiku pjesništva u gradu, počevši od prvih pokušaja (1978.), preko djelovanja književne grupe Katarza pa do danas. U tekstu priloga nalazimo mnogobrojne haiku pjesme izabrane iz različitih publikacija (biltena, knjiga poezije itd.). Posebnu pozornost autor posvećuje nagrađenim autorima i njihovu haiku stvaralaštvu. Potrebno je naglasiti da je mala sredina haiku pjesnika dala mnoga važna pjesnička imena i izvan okvira Hrvatske, o čemu najrječitije govore međunarodne nagrade i priznanja. Kako ne bismo nekoga izostavili te radi nužne kratkoće ovog prikaza, ne navodimo imena svih pjesnika posebno.

Slijedi prilog Ane Ranke Novosel *Uloga učitelja u njegovanju kajkavskog izričaja kod učenika*. Autorica ne temelju bogatog učiteljskog iskustva opisuje zauzimanje i rad učenika na planu dječje dijalektalne poezije, također prateći razvoj pristupa njegovanju dječjeg izričaja na materinskoj riječi, autorica opisuje odnos djece prema vlastitom stvaralaštvu, ali isto tako opisuje i odnos sredine prema tom dječjem stvaralaštvu. Ovo je doista vrijedan prilog koji otkriva često nažalost skriveni svijet potihog i samozatajnog rada učitelja na planu očuvanja narodne (regionalne) baštine. Najbolji su dokaz vrijednosti takva rada, kao i rada same autorice, imena koja su od dječjih pjesnika narasla u književnička imena. Tako je slučaj i u ovom zborniku jer je njegov urednik i sam bio jedan od malih samoborskih pjesnika. U sklopu ovog priloga autorica donosi niz dječjih nagrađenih radova.

Sljedeći prilog *Prilozi o Krležinoj kajkavštini i njezinim samoborskim izvorima* autorstvo je urednika ovog zbornika Milana Žegarca Peharnika. Riječ je o vrlo ozbiljnom preispitivanju izvora na temelju kojih je Krleža napisao *Balade*. Autor polazi od radova Maje Bošković Stulli i njezina dokumentiranja mogućeg izvora Krležina jezika vezanog uz samoborski dijalektalni izričaj i osobito za djelo samoborskog učitelja i skupljača narodnog blaga Milana Langa. Tako autor pokušava pronaći i prikazati vezu među Krležinim kajkavskim jezikom i Langovim »«Samoborom««, tražeći potvrdu za svaku riječ. Proučavanjem veza zaključuje da je Krleža u Langovu djelu nalazio: 1. pojedine riječi, osobito arhaizme i zvučnije riječi, tzv. markere, 2. skupine riječi, kao nazive bilja, posuda, vragova itd. 3. fraze i poslovice, pitalice i slično, 4. prerađivao pojedine teme, kao opis tkalačkog stana te da je 5. pojedine pjesme uzimao kao motiv pojedine balade i da su 6. neke natuknice iz Langova djela mogle poslužiti i kao tvorbene matrice, što je svakako najteže dokazati. (136) U svrhu dokazivanja svojih teza autor donosi poveći odlomak iz Krležina romana *Na rubu pameti*, i to dio lamentacija Valenta Žganca zvanog Vudriga, poduzimajući nakon toga ozbiljnu i minucioznu analizu i komparacije, s jedne strane spomenutog Krležina teksta, a s druge određena mjesta u Langovu »«Samoboru««. U toj usporedbi osobitu pozornost

autor posvećuje opisu rada na tkalačkom stanu. Uz ovaj prozni tekst, autor donosi i analizu dviju Krležinih balada *Sanoborske* i balade *Krava na orehu* na temelju kojih također nastoji prikazati utjecaj samoborskoga lokalnog idioma na Krležino stvaralaštvo. Važno je napomenuti da autor ne ide putem pobijanja Krležina književnoga genija, naprotiv, želi prikazati snagu toga genija koji se nadahnjivao narodnim stvaralaštvom. Potrebno je isto tako napomenuti da je ovaj tekst dio većeg istraživanja za koje bi svakako bilo dobro da u cijelosti ugleda svjetlo dana.

Slijedi kraći prilog Zlate Bujan Kovačević naslovljen *Samoborski pjesnički kajkavski krug* u kojem autorica daje kraći pregled, zapravo bilješku kajkavskog pjesništva u Samoboru od preporodnih vremena do danas. Ovaj inače već objavljeni tekst dobar je uvod u posljednji prilog Zbornika koji je također pripremio urednik Žegarac, naslovivši ga *O samoborskoj kajkavijani*. Riječ je o maloj antologiji pjesama pisanih kajkavskim dijalektom u kojoj je dan prikaz pjesničkog rada dvadeset troje pjesnika. Svaki pjesnik zastupljen je s po nekoliko pjesama. Osim izabranih pjesnika, urednik donosi i kratku životnu i bibliografsku bilješku. Možda nije sasvim neprimjereno primijetiti da je ovo najzanimljiviji dio Zbornika jer prikazuje ljepotu umjetničkog i dijalektalnog izričaja. Ovaj prilog te sam Zbornik u duhu samoborske satiričke tradicije završavaju pretiskom satirične pjesme Vladimira Presečkog *Četveronožni Strassnoff vu Sanoboru* objavljene prije stotinu godina.

Mislimo da ovaj Zbornik u mnogome odgovara na pitanje postavljeno na početku ovog prikaza. Riječ je, naime, o očuvanju nacionalne, regionalne baštine, dijalektalnog izričaja i bogatstva riječi. To više, on je podsjetnik na svu širinu znanja i življenja jednoga kraja. Unatoč ponekoj neujednačenosti, koja je ponajviše plod raznorodnosti priloga, te nužnoj kratkoći koja katkad ostavlja dojam nedovršenosti, mislimo da je ovaj Zbornik iznimno vrijedan za razvoj regionalne pisane riječi. Zamisao Matice hrvatske upravo je očuvanje ovakvog blaga, pa i ovaj Zbornik potpuno tu zadaću ispunjava.

Tomislav Krznar

ZNANSTVENI SKUP O FRANU GALOVIĆU

U Koprivnici je 11. listopada 2007. godine, u organizaciji ogranka Matice hrvatske Koprivnica, održan znanstveni skup *Galovićevo književno djelo u doba hrvatske moderne i danas*. Skup je organiziran u povodu 120. obljetnice rođenja toga zasigurno ponajvećeg podravskog književnika, ali i uopće vrlo važnog književnika u povijesti hrvatske književnosti - pjesnika, prozaista, dramatičara i kritičara. Pokrovitelji skupa bili su Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Razred za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a suorganizatori Gimnazija Fran Galović iz Koprivnice te Muzej grada Koprivnice.

Prvi dio znanstvenog skupa, koji se održao u konferencijskoj dvorani poslovne zgrade Podravke, počeo je u 11 sati pozdravnim riječima organizatora i slušanjem uglazbljene verzije Galovićeve pjesme *Pozdravljenje*. Nakon toga riječ je preuzeo dr. sc. Milivoj Solar, umirovljeni sveučilišni profesor s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koji je bio i voditelj skupa.

Prvo izlaganje održao je prof. dr. sc. Zoran Kravar koji je govorio o Galovićevoj lirici. Kravar je upozorio na to kako hrvatska književna kritika različito tretira Galovićevu štokavsku i kajkavsku liriku te da je naklonjenija potonjoj. Međutim, i sam djelomično dijeli takvo mišljenje zbog toga što je Galovićeva štokavska lirika preopterećena utjecajima lektire te je i tematski i formalno insuficijentna s obzirom na kajkavsku. I drugo izlaganje na skupu bilo je posvećeno Galovićevoj lirici po kojoj je, uostalom, Galović i najpoznatiji - dr. sc. Milivoj Solar govorio je o sim-

bolici u Galovićevu ciklusu *Z mojih bregov*. U tom smislu spomenuti Galovićev ciklus čini mu se kao simbol *nepovratnosti povratka*, odnosno kao djelo koje propituje napetost između središta i periferije, individualnog i univerzalnog. Akademik Miroslav Šicel bio je jedini izlagač na skupu koji je govorio o Galovićevoj prozi, i to o protoekspresionističkim elementima u Galovićevoj noveli *Ispovijed*. Novela je to koja i inače u novije vrijeme sve više privlači pozornost književnih znanstvenika upravo zbog svojih protoekspresionističkih signala kojima je Galović anticipirao ranog Krležu i ostale ekspresioniste, a o kojima je Šicel govorio potkrepljujući svoje teze citatima iz novele.

Mini blok od tri izlaganja o Galovićevoj dramskoj produkciji počeo je akademik Nikola Batušić koji je govorio o protoekspresionističkim elementima u Galovićevim dramama *Tamara* i *Ispovijed*. Batušić je podsjetio da je upravo dramski žanr onaj u kojem je Galović napisao najviše svojih djela (30-ak), što ga čini jednim od najplodnijih dramatičara hrvatske moderne. U spomenutim dvjema dramama Batušić je pronašao elemente kojima Galović anticipira dramatičare iz idućeg mu ekspresionističkog razdoblja, a to su npr. morbidna erotika, motiv fatalne žene s karnalnim namjerama (*Tamara*), kao i vizije, halucinacije i snovi te pojavljivanje na sceni zastupnika onostranosti (*Pred smrt*). Prof. dr. sc. Boris Senker govorio je o nedogotovljenim Galovićevim dramskim tekstovima kojih ima popriličan broj, što govori u prilog tezi da je Galović bio opsjednut teatrom. Senker je uvidom u dramske skice i nacrte koje si je Galović unaprijed napravio kao desetogodišnji plan pisanja zaključio da je zaista šteta što ga je prerana smrt na bojištu nažalost spriječila u tim namjerama jer neki nacrti imaju potencijala za odlične drame. Mini blok o Galovićevim dramama zaključio je mr. sc. Božidar Petrač svojim izlaganjem o Galovićevoj drami *Marija Magdalena*. Konstatirao je da je riječ o simbolističkoj drami koja, iako slijedi biblijski intertekst, u centar svoje pozornosti ne stavlja Isusovu muku i smrt, nego obraćenje Marije Magdalene, te poznate biblijske grešnice, ne i bludnice kako se o njoj obično krivo i neutemeljeno govori, na što je Petrač također upozorio.

Posljednja dva izlaganja na skupu skrenula su pozornost s Galovićeve književne produkcije na izvanknjiževnu stvarnost. Prvo je dr. sc. Mijo Lončarić govorio o jeziku Galovićevih kajkavskih stihova, konstatirajući da je nakon proučavanja izvornog Galovićeva peteranskoga govora u Galovićevo i današnje vrijeme zaključio da se taj jezik i nije previše tijekom ovih 100-tinjak godina promijenio, što implicira potpunu razumljivost Galovićevih kajkavskih stihova suvremenom (kajkavskom) čitatelju. O tome da se Galovićeve stihove, osim čitati, može uglazbljene i slušati govorila je akademkinja Koraljak Kos. Kao najuspjelija uglazbljenja Galovićevih stihova izdvojila je ona što ih je još 30-ih godina prošlog stoljeća učinio Krešimir Baranović (*Pozdravljenje*, *Međaš*, *Kum Martin*), a za ilustraciju je čak i zapjevala njihove dijelove. No kao najbolji Baranovićev uradak izdvojila je pjesmu *Crn-bel* koju su prisutni zatim i poslušali.

Nakon stanke za ručak i obilazak Galovićeve klijeti na obližnjim Širovicama blizu Koprivnice, u 17 sati slijedilo je predstavljanje do sada objavljenih svezaka Galovićevih sabranih djela koja izdaje ogranak Matice hrvatske Koprivnica. O do sada izašlim *Pjesmama*, *Pripovijetkama* i *Dramama* iz te edicije govorili su urednik biblioteke Dražen Ernečić te glavni i odgovorni urednik sabranih djela dr. sc. Milivoj Solar. Nakon predstavljanja svezaka slijedila je rasprava o jutrošnjoj sesiji znanstvenog skupa u koju su se, osim izlagača, uključili i ostali gosti, pa i gledatelji, inzistirajući ponajviše na pitanjima Galovićeve kajkavske lirike te mogućnostima suvremenog čitanja Galovićevih djela.

Mario Kolar

»MONS. DR. JURAJ MAĐEREC - ŽIVOT I DJELO«, ZNANSTVENO-STRUČNI SKUP U POVODU 50. OBLJETNICE SMRTI

U Molvama je 8. rujna 2007. godine, u organizaciji Općine i župe Molve, pred stotinjak prisutnih u Domu kulture u Molvama održan znanstveno-stručni skup o životu i radu velikog Molvarca, monsinjora, doktora teologije, povjesničara i dobrotvora Jurja Mađerca. Skup je održan u povodu obilježavanja 50. godišnjice Mađerčeve smrti.

Na početku skupa, čija je moderatorica bila Kristina Cenkovčan, prisutne je pozdravio predsjednik organizacijskog odbora Mario Kolar koji je naglasio zadovoljstvo zbog toga što je osam referenata, koji će iznijeti svoja izlaganja na skupu, odgovorilo na nemali izazov proučavanja životi i djela jedne kompleksne i do kraja neistražene povijesne ličnosti kao što je bio Mađerec.

Prvo izlaganje održao je Vladimir Šadek, poslijediplomant na Fakultetu političkih znanosti, koji je rekonstruirao društveno-povijesne okolnosti Molva u vrijeme Mađerčeva odrastanja kako bi pokušao pretpostaviti što je to utjecalo na formiranje Mađerčeve ličnosti i životnog poziva. Mr. Damir Bobovec, voditelj arhiva varaždinske biskupije, govorio je o Mađerčevoj cjeloživotnoj povezanosti s rodnim Molvama, iako je većinu života proveo u tuđini (Varaždin, Zagreb, Beograd, Rim). Do 1941. godine Mađerec je redovito provodio ljetni dopust u Molvama, konstatirao je Bobovec, a nakon što su mu te godine političke vlasti zabranile da se vrati u domovinu, veze s Molvama održavao je intenzivnom korespondencijom s rodbinom i prijateljima iz Molva. Sljedeće izlaganje održala je Doroteja Hontić, pripadnica Družbe sestra milosrdnica sv. Vinka Paulskog, koja je pred javnost iznijela do sada većinom nepoznate detalje i dokumente koji rasvjetljavaju presudnu Mađerčevu ulogu u tome što su u Molve 1940. došle časne sestre milosrdnice. Dr. sc. Ivica Zvonar s Odsjeka za povijest HAZU govorio je o Mađerčevoj povezanosti s prekodravskim selom Repašom, mjestom u kojem je Mađerec boravio u djetinjstvu i s kojim nikad do kraja života nije izgubio kontakt te ga je često posjećivao, a uvelike mu je i pomogao da sagradi svoju novu crkvu. Mons. dr. Jure Bogdan, današnji rektor Zavoda sv. Jeronima u Rimu, govorio je o Mađercu kao rektoru te ustanove. Istaknuo je Mađerčevu veliku važnost za tu ustanovu, posebno pri gradnji nove zavodske zgrade 1939. godine te tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata kada je zahvaljujući Mađercu i Zavodu oko 20.000 ljudi spašeno od izručenja komunističkim vlastima. Mađerčeva bogata djelatnost dok je bio rektor Zavoda svrstava ga, napominje Bogdan, među najvažnije zavodske rektore u njegovoj polutisućljetnoj povijesti, a njegov gotovo tridesetogodišnji staž na toj funkciji čini ga najdugovječnijim rektorom te ustanove. Izlaganje o do sada nigdje objavljenoj korespondenciji između Mađerca i hrvatskog umjetnika svjetskoga glasa Ivana Meštrovića, koja se čuva na američkom sveučilištu Notre Dame, održao je Mario Kolar, apsolvent kroatistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kolar je na temelju uvida u petnaestogodišnju prepisku između te dvojice hrvatskih velikana zaključio da se između njih razvilo pravo prijateljstvo pa je Mađerec u nekoliko prilika čak bio i posrednik za Meštrovićeva djela pri postavljanju nekih izložbi u Italiji. Izvršavao mu je i ostale povjerljive usluge, kao i Meštrović Mađercu. Kolar je posebno naglasio da je iz tih pisama za Molve posebno bitan podatak, koji do sada nije bio poznat, da je Mađerec od Meštrovića naručio dva reljefa što ih je mislio postaviti oko crkve u Molvama, međutim, svoju nakanu nije izvršio jer ga je pretekla smrt. Mr. sc. Hrvoje Petrić sa Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu govorio je o Mađercu kao povjesničaru. Skup je zaključio Dragutin Kokša izlaganjem o sjećanjima na Mađerca koja su i 50 godina nakon njegove smrti još i te kako živa, i u sjećanjima Mađerčevih sumještana i u sjećanjima mnogih njegovih prijatelja diljem svijeta.

Mario Kolar

UPUTE SURADNICIMA

A WORD TO ARTICLES« CONTRIBUTORS

Časopis »Podravina« objavljuje članke koji se recenziraju i one koji ne podliježu recenzentskom postupku. Članci koji se kategoriziraju kao znanstveni i stručni moraju imati dvije pozitivne recenzije.

Recenzirani radovi kategoriziraju se na sljedeći način:

1. Izvorni znanstveni članci, kratka priopćenja, prethodna priopćenja i izlaganja sa znanstvenog skupa sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku. Oni moraju biti izloženi tako da se može provjeriti točnost rezultata istraživanja.

2. Pregledni radovi sadrže izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena uloga autorova izvornog doprinosa u tom području u odnosu na već objavljene radove, kao i iscrpan pregled tih radova.

3. Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke i za struku, koji ne moraju predstavljati izvorna istraživanja. Časopis objavljuje i tekstove koji spadaju u grupu »građa« koja sadrži, prema pravilima za objavljivanje, pripremljene izvorne dokumente.

Kategoriju **članak** predlažu dva recenzenta, a u slučaju njihova neslaganja konačno mišljenje donosi uredništvo. Kategorizacija se navodi i objavljuje u zaglavlju članka.

Uredništvo i urednici pridržavaju pravo na manje izmjene teksta, lekture i grafičkih priloga, ali tako da to bitno ne utječe na sadržaj i smisao članka.

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim prilozima. Časopis izlazi u pravilu dva puta godišnje, a rukopisi se ne vraćaju.

Osim recenziranih članaka, časopis »Podravina« objavljuje recenzije i prikaze knjiga te periodike, a prema potrebi obavijesti, bilješke, reagiranja i slično.

Jednom prihvaćeni članak obvezuje autora da ga ne smije objaviti na drugom mjestu bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatilo, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Prilozi za časopis »Podravina« moraju biti pisani na računalu, u jednoj od verzija programa MS Word (od 6.0 nadalje) ili iznimno u nekom od programa koji su kompatibilni s MS Word. Svi tekstovi moraju biti snimljeni u formatu MS Word dokumenta (**.doc). Potrebno je koristiti font Times New Roman. Veličina slova je 12, a prored 1,5. U bilješkama je veličina slova 10, a prored jednostruki (single).

Uredništvu treba dostaviti jedan ispis teksta i disketu (ili CD).

Članci se mogu predati osobno uredniku ili se šalju na adrese (s naznakom: Za časopis »Podravina«):

- odgovorni urednik prof. dr. sc. Dragutin Feletar, Trg mladosti 8, 48000 Koprivnica
- Meridijani, Obrtnička 17, 10430 Samobor, meridijani@meridijani.com
- urednik Hrvoje Petrić, Trg kralja Zvonimira 8, 48000 Koprivnica, h.petric@inet.hr

Članci ne bi smjeli prelaziti opseg od dva arka (32 kartice), a autori dobivaju besplatno primjerak časopisa »Podravina« te prema mogućnostima i do deset primjeraka separata.

Tablice, grafički prilozi (crteži, karte i dr.) i fotografije moraju imati numeraciju i takav raspored u tekstu da ih je moguće uvrstiti paralelno s tekstom. Grafički prilozi se prilažu u originalu, svaki na posebnoj stranici, formata do A4. Naslov tablice (skraćeno Tab.) stavlja se iznad, a izvor ispod nje. Izvorni znanstveni članci u pravilu ne smiju koristiti grafičku dokumentaciju

drugih autora. Ako se koristi takva dokumentacija, obvezno treba citirati autora. Kod objavljivanja starih karata i grafika treba navesti autora, izvor ili ustanovu gdje se grafički prilog čuva te signaturu ako postoji.

Svaki je autor dužan dostaviti sljedeće podatke o članku i sebi:

a) naslov članka

b) ime(na) autora

c) naziv i adresu ustanove u kojoj autor radi

d) za članke koji se recenziraju potrebno je priložiti sažetak, a on treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i kratki zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike, a optimalan opseg sažetka je tekst koji ima oko 250 riječi

e) ključne riječi na jeziku članka.

Članci se objavljuju u pravilu na hrvatskom, njemačkom, slovenskom i engleskom jeziku.

CITIRANJE I PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora piše se velikim tiskanim slovima (verzal), a ime običnim slovima (kurent). Naslov članka se piše običnim slovima, a naslov djela udesno nagnutim slovima (kurziv). Kod citiranja članka se može, ali i ne mora staviti »str.« ili »s.« Najbolje je samo napisati broj stranice. Kada se isto djelo ponovno navodi u članku na drugome mjestu, treba upotrijebiti skraćeni naziv, a navodi se samo prvo slovo imena autora i prezime te prvih nekoliko riječi djela ili članka i broj stranica.

Drugi način ponovna citiranja sadrži prezime autora, prvo slovo imena verzalom, godina izdanja i broj stranice. Ako je isti autor iste godine napisao dva ili više teksta, onda se citira godina s dodatkom malog slova po abecedi, 1991.a, 1991.b, 1991.c itd.

Na kraju članka se može, ali i ne mora priložiti popis literature i izvora, i to abecednim redom.

Meridijani
Izdavačka kuća
Izdano u Hrvatskoj, za nakladnika Petra Somek